

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ YAYINI

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Hacettepe University

e-ISSN: 2602-280X

CİLT/Volume: 29 SAYI/Number: 1 AY/Month: Nisan YIL/Year: 2018

toplum ve sosyal hizmet

SOCIETY AND SOCIAL WORK

www.tsh.hacettepe.edu.tr

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Aliye MAVİLİ (Biruni Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk SOYDAN (Univ. Of Southern California)
Prof. Dr. Horst UNBEHAUN (Georg-Simon-OhmTechnischeHochschule Nürnberg)
Prof. Dr. Işıl BULUT (Başkent Üniversitesi)
Prof.Dr. İbrahim CILGA (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan TOMANBAY (Hacettepe Üniversitesi)
Prof.Dr. Kasım KARATAŞ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal ÇAKMAKLI (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer ÇETİNGÖK (Tennessee University)
Prof. Dr. Remzi OTO (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Ronald FELDMAN (Columbia University)
Prof. Dr. Sunay İL (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Şengül HABLEMİTOĞLU (Lefke Avrupa Üniversitesi)
Prof. Dr. Theda BORDE (Alice SalomonHochschule Berlin)
Prof. Dr. Vedat İŞIKHAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli DUYAN (Ankara Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ/REVIEWERS OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Aylin Görgün Baran	Prof. Dr. Ali Çağlar
Prof. Dr. Kasım Karataş	Prof. Dr. Vedat Işıkhan
Prof. Dr. Emine Özmete	Prof. Dr. Arzu İçağasioğlu Çoban
Prof. Dr. Cengiz Özbesler	Doç. Dr. Nilgün Küçükkaraca
Doç. Dr. Tarık Tuncay	Doç. Dr. Tuğça Poyraz Tacoğlu
Doç. Dr. Ercüment Erbay	Doç. Dr. Emrah Akbaş
Doç. Dr. İsmet Galip Yolcuoğlu	Doç. Dr. Özlem Karakuş
Doç. Dr. Abdullah Karatay	Doç. Dr. Alanur Çavlin
Doç. Dr. Filiz Yıldırım	Doç. Dr. Melahat Demirbilek
Doç. Dr. Gonca Polat	Yrd. Doç. Dr. Hüsamettin Çetin
Öğr. Gör. Dr. Uğur Özdemir	Dr. Neşe Şahin Taşgın
Dr. Özge Sanem Özateş Gelmez	Dr. Oğuzhan Zengin
Dr. Buğra Yıldırım	Dr. Sinan Akçay

Dergimiz, *EBSCO HOST* ve *INDEX COPERNICUS* uluslararası, *ASOS INDEX* ve TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler, Türkiye Atf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both *EBSCO HOST* and *INDEX COPERNICUS*, and also *ASOS INDEX*, TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atf Dizini in which the national scientific databases of social sciences.

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

TÜRKİYE ATIF DİZİNİ

EBSCO
HOST

asos
akademi sosyal bilimler indeksi

SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER VERİ TABANI

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

Publication of Social Work Department,
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University

Hakemli Dergidir.
Blind Peer Reviewed Journal

H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
On Behalf of H.U.
Faculty of Economics and Administrative Sciences

SAHİBİ/OWNER
Prof. Dr. Sunay İl

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITY

Dr. Aslıhan AYKARA

YAYIN KURULU BAŞKANI/CHIEF EDITOR

Prof. Dr. Kasım KARATAŞ

YAYIN KURULU BŞK. YRD./ASSOCIATE EDITOR

Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Sunay İL
Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN
Prof. Dr. Sema BUZ
Doç. Dr. Ercüment ERBAY
Dr. Uğur ÖZDEMİR

YAYIN SEKRETERLERİ

Canan ARSLAN
Arş. Gör. Çağıl ÖNGEN
Arş. Gör. Engin FIRAT

İNGİLİZCE EDİTÖR/ENGLISH EDITOR

Güzide ÖNDER

CİLT/Volume: 29 SAYI/Number: 1 AY/Month: Nisan YIL/Year: 2018

e-ISSN

2602-280X

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION

YEREL/SÜRELİ YAYIN/LOCAL/PERIODICAL PUBLICATION

YAYIN DİLİ/LANGUAGE

TÜRKÇE, İNGİLİZCE/TURKISH, ENGLISH

YAYINLANMA BİÇİMİ/PERIOD OF PUBLICATION

ALTI AYDA BİR/ONCE IN A SIX MONTH

YAYINLANMA TARİHİ/PUBLICATION DATE

30.04.2018

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Dr. Aslıhan AYKARA
Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
E-Posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma/Research

- 1-26** **Kurumda Çalışan Yaşlı Bakım Elemanlarının Bakım Yükünü Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi** Vedat IŞIKHAN
- Investigation of the Factors Influence of Care Burden of the Elderly Care Personnel in the Institution*
- 27-45** **Görme Engelli ve Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Öfke Yönetiminin Karşılaştırılması** Bülent ŞEN
Aslıhan AYKARA
- Comparison of the Anger Management of the Families with Visually Impaired and Mentally Retarded Children*
- 46-70** **Çocuk Evinde Kalan Çocukların Sosyalleşme Sürecindeki İlişkilerinin Değerlendirilmesi** Şeyda YILDIRIM
Vedat IŞIKHAN
- Evaluationsof Relationships in Socialization Process of Children Staying in Child Home*
- 71-89** **Liseli Ergenlerde Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantılarının Cinsiyet, Gelir Düzeyi ve Ebeveyn Eğitim Durumuna Göre İncelenmesi** Tuğba TÜRKKAN
Hatice ODACI
- Investigation of Childhood Abuse Experinces of High School Adolescents According to Sex, Income Level and Parental Education Status*

- 90-113** **Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Eleştirel
Düşünme Eğilimleri İle Bilinçli
Farkındalıkları Arasındaki İlişkilerin
İncelenmesi (Konya Örneği)**
- An Investigation of the Relationship Between
Critical Thinking Tendency and Mindfulness
of Social Work Students (Konya Example)*
- Rasim
BABAHAÑOĞLU
Aliye MAVİLİ
- 114-131** **Üniversitelerin Psikolojik Danışma
Birimlerinde Sosyal Hizmet Uzmanından
Hizmet Alan Öğrencilerin Pozitif-Negatif
Duygu Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme**
- An Examination Onpositive-Negative Affect of
Students who Received Service from the
Social Worker at Universities' Psychological
Counseling Units*
- Melek ZUBAROĞLU
YANARDAĞ
- 132-152** **Eşitlikçi Tasarımın Kent Merkezlerindeki
Kamusal Alanlara Yansımadaki Temel
Esaslar**
- The Main Principles of Equitable Design and
Reflection to Public Spaces in City Centers*
- Nurşen YILMAZ
Erdal Onur DİKTAŞ
- 153-172** **Boşanma Nedenleri ve Boşanma
Sonrasında Karşılaşılan Güçlüklere İlişkin
Bir Araştırma: İzmir İli Örneği**
- A Research on theReasons of Divorce and
Difficulties Encountered Following Divorce: A
Casestudy in İzmir*
- Özgül AKTAŞ
AKOĞLU
Hadiye
KÜÇÜKKARAGÖZ

Derleme/Review

- 173-207** **Göç: Transnasyonalizm ve Transnasyonal Sosyal Hizmet** **Emine ÖZMETE**
Migration: Transnationalism and Transnational Social Work
Ezgi ARSLAN
- 208-228** **Türkiye’de Madde Bağımlılığıyla Mücadelede Bir Sosyal Politika Uygulaması Olarak Okul Sosyal Hizmetinin Önemi** **Abdullah IŞIK**
The Importance of School Social Work as a Social Policy Implementation to Fight Against Substance Addiction in Turkey
- 229-245** **Baskı Karşıtı Sosyal Hizmet: Modern Dünya-Sistemi Açısından Eleştirel Bir Değerlendirme** **Olca GÜLDALI**
Anti-Oppressive Social Work: A Critical Evaluation in terms of Modern World-System

Araştırma

*Makale Geliş Tarihi: 07.07.2017
Makale Kabul Tarihi: 07.02.2018*

KURUMDA ÇALIŞAN YAŞLI BAKIM ELEMANLARININ BAKIM YÜKÜNÜ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

Investigation of the Factors Influence of Care Burden of the Elderly Care Personnel in the Institution

Vedat IŞIKHAN*

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Günümüzde, yaşlı nüfusun artması ile birlikte nörodejeneratif hastalıkların ve demansın görülme sıklığı artmıştır. Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de yaşlı nüfus hızlı bir şekilde artış göstermektedir. Yaşlılara, çoğunlukla aile üyeleri, yakın dost ve akrabaları tarafından bakılsa da, evde bakımın yanında kurum bakımı önemli bir hizmet olarak sunulmaktadır. Yaşlılara kurum bakım hizmetini sunanların yaşadıkları duygu, düşünce ve sorunlar hizmetin kalitesini, yapısını ve içeriğini etkileyebilmektedir.

Araştırma, Ankara'da Huzurevi ve Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde çalışan yaşlı bakım elemanlarının bakım yüklerini etkileyen faktörleri ve yaşadıkları sorunları belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma Ekim-Kasım 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş ve Ankara'da Huzurevi ve Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezinde çalışan 202 bakım elemanı araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada yaşlı bakım elemanlarının bakım yükünü belirlemek için Zarit Bakım Verme Yükü Ölçeği (ZBVYÖ) kullanılmıştır.

Araştırma kapsamındaki bakım elemanlarının ZBVYÖ'nden aldıkları ortalama puan 43'tür. Bu ölçekten alınabilecek en düşük puan 22 ve en yüksek puan 87 olduğu için (Range: 0-88) bakım elemanlarının bakım yüklerinin orta düzeyde olduğu söylenebilir. Kurum bakımı hizmeti sunan bakım verenlerin bakım yükleri üzerinde, yaşın ve işinden doyum alma durumunun etkili olduğu ($p<0.05$) ancak cinsiyetin, medeni durumun, eğitim durumunun, kıdemin ve gelirin ise etkili olmadığı saptanmıştır. Bakım verenler arasında; uyku düzensizliği, fiziksel yorgunluk, bel ağrısı, baş ağrısı, ülser ve gastrit türü rahatsızlıkların yoğun bir şekilde yaşandığı belirlenmiştir.

Yaşlı bakımı özü gereği zor bir iştir. Bakım verenler psikolojik, sosyal, ekonomik ve sağlık açısından çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Yaşlı bakım hizmetlerinin kalitesinin artırılması için bakım verenlerin yaşadığı sorunların giderilmesi, bakım sürecinde desteklenmesi ve güçlendirilmesi yaşlılara sunulacak bakımın kalitesi üzerinde etkin bir rol oynayabilir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı Refahı, Yaşlı Bakım Personeli, Bakım Yükü, Bakım Veren, Gerontolojik Sosyal Hizmet Uzmanı.

ABSTRACT

Today, with the increase in the elderly population, the incidence of neurodegenerative diseases and dementia has increased. In Turkey, as in the world, aging population is increasing rapidly. While elderly people are mostly looked after by family members, close friends and relatives,

institutional care is also offered as an important service besides home care. The feelings, thoughts and problems experienced by the care givers working at institutions can affect the quality, structure and content of the service.

*The research was carried out to determine the factors affecting the burden of care givers working in the Nursing Home and Elderly Care and Rehabilitation Centres in Ankara and the problems they experience. **The study was carried out between October and November 2014 with 202 caregivers working in the Nursing Home and Elderly Care and Rehabilitation Center in Ankara.** The Zarit Care Burden Scale (ZCBS) was used to determine the care load of elderly care givers in the study.*

The average score of the care givers in the survey is 43 from ZCBS. Since the lowest point to be taken from this scale is 22 and the highest score is 87 (range: 0-88), it can be said that the work loads of the care givers are moderate. It was determined that the age and job satisfaction were effective ($p < 0,05$) whereas gender, marital status, education status, seniority and income were not effective on their work load. It is observed that many care givers suffered from sleep disturbance, physical fatigue, back pain, headache, ulcer and gastritis.

Elderly care is a difficult task due to the essence. Caregivers are faced with various problems in terms of psychological, social, economic and health. Solving the problems experienced by caregivers and supporting and strengthening the care process can play an active role to increase the quality of care presented to the elderly.

Key Words: *Elderly Welfare, Elderly Care Giver, Care Burden, Caregiver, Geriatric Social Worker.*

GİRİŞ

Tıp bilimi ve sosyal refah düzeyindeki ilerlemeler sonucu oluşan yaşam süresindeki artma ile kronik hastalıklar bu yüzyılın en önemli sağlık sorunu haline gelmiştir. Dünya Sağlık Örgütü, 10 yıl içinde kronik hastalıklar nedeni ile 388 milyon kişinin öleceğini tahmin etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde nüfusun % 50'sinde bir ya da daha fazla kronik hastalık bulunurken, ülkemizde kronik hastalıklar bütün ölüm nedenlerinin %49.5'ini oluşturmaktadır (Gürbüz, 2009; World Health Organization, 2011).

Kronik hastalığın eşliğinde uzayan yaşam, hem hasta hem de ailesi için bazı kısıtlamalara ve zorluklara neden olabilmektedir. Bu kısıtlamalara yol açan kronik hastalıklardan en önemlileri Demans ve Alzheimer Hastalığı (AH)'dır (Çelik, 2011; Akgün ve Diğr, 2004: 105-110).

Projeksiyonlara göre, ülkemizin genç nüfus oranı 2023 yılından itibaren kademeli olarak azalmaya, yaşlı nüfus oranı ise artmaya başlayacaktır. 2016 yılında %8,3 olan yaşlı nüfus oranımızın 2050 yılında %20,8'e, 2075 yılında %27'ye yükseleceği beklenmektedir (TÜİK 2016). Eldeki göstergeler; nüfus artış hızımızın ve doğurganlık oranımızın azalması sonucu ülkemizin üretken nüfusunu kaybetme riski altında olduğunu gözler önüne sermektedir. Yaşlı nüfustaki bu artış tüm nörodejeneratif hastalıkları ve özellikle demansları sık görülen bir bozukluk haline getirmektedir. Tüm dünyada yaklaşık 18

milyon kişinin demanstan etkilendiği tahmin edilmektedir. Nüfus özellikleri ve değişimleri de göz önüne alındığında 2025 yılında bu sayı iki katına çıkarak yaklaşık 34 milyon insanı etkileyeceği öngörülmektedir. Demans hastalıklarının 65 yaşından sonraki prevalansı her beş yılda bir ikiye katlanmaktadır (Roy, 2006: 4-15). Alzheimer hastalarına evde bakım verenlerinin iş gücü kaybı ise 2002 verileriyle yıllık 10,2 milyar dolar olarak tespit edilmiştir (Şahin ve Yalçın, 2003: 10-11).

Bakım verenlerle ilgili olarak yapılan çalışmalar kronik hastalığı olanlara bakım verenlerin fiziksel ve zihinsel olarak etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Bağışıklık sisteminin zayıflaması, kalp damar ve hipertansiyon hastası olma riski ve uyku bozukluğu gibi fiziksel rahatsızlıklar ile anksiyete bozukluğu ve depresif belirtiler gibi psikiyatrik problemlerin bakım verenlerde bakım vermeyen aile üyelerine göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Genellikle, ailede bakım verenler bozuk fiziksel ve ruhsal sağlığa sahip oldukları için, kendileri sağlık hizmetlerinden yaralanırlarken; ilgilendikleri demanslı akrabaları evde bakım hizmetlerine devam ettikleri için yaşam kaliteleri de düşüktür (Duggleby ve Diğr., 2011).

Yaşlı nüfusu dünyadaki değişimlerle paralel olarak ülkemizde de hızla artış göstermektedir. Artan yaşlı nüfusuna bağlı olarak verilecek hizmetlerde de bu nedenle çeşitlilik oluşmaktadır. Yaşlılara yönelik verilen hizmetler arasında kurum bakım hizmeti de önemli bir yer tutmaktadır. Kurum bakım hizmetini veren profesyonellerin yaşadıkları duygu ve düşünceler verilen hizmetin kalitesini, yapısını ve içeriğini de etkilemektedir. Yaşlı bakım elemanlarının ağır iş koşulları, çalışılan alanın genel özelliği hastayla kurulan duygusal ilişkileri, yardım etme isteği bazen yorucu, enerji kaybettiren stres ve tükenmişliğe neden olabilir. Bilgi-beceri eksikliğinden dolayı da yaşlı bakım elemanları ciddi sorunlar yaşayabilmektedirler.

Konuyla ilgili literatür genelde aile üyelerinin yani informal bakım verenlerin yaşadıkları sorunlar ve bakım yükleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak kurum ve kuruluşlardaki bakım verenlerin bakım yükleriyle ilgili çalışmalar sınırlı sayıdadır.

Araştırma, Ankara'da yedi Huzurevi ve Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde yatan yaşlılara hizmet sunan bakım verenlerin yaşadıkları sorunları ve onların bakım yüklerine etkide bulunan faktörlerin neler olduğunu belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Bakım Veren ve Bakım Yüğü

Bakım veren; hasta bireye fiziksel, sosyal, ekonomik, duygusal yönden destek sağlamaktan sorumlu olan kişidir. Bakım veren kişi hastanın bakımını yapmak ya da gözlemlemekten sorumludur. Ailenin bakım vermesi sağlık sistemi içinde en eski bakım formudur. Hastaların bakım sürecini herhangi bir ücret almadan üstlenen ve hastanın evdeki yaşam kalitesini yükselten bakım verenler genelde hasta yakınlarıdır (Yacı, 2011). Bakım veren, hastalıkla baş eden ya da fiziksel bakım ile birlikte bireye yardımcı olan kişidir. Bunlar, resmi olmayan/ gayri resmi bakım veren (lay caregiver) “akraba, komşu ya da arkadaşlar tarafından yardım ya da destek sağlayan kişiler” dir (Hunt, 2003).

Formal bakım verme; evde ya da bir kurumda sağlık bakımı ve kişisel bakım hizmetlerini sunan meslek grupları tarafından verilen bakımdır. Formal bakım sağlayanlar daha çok hemşire, terapist, sosyal hizmet uzmanı, diyetisyen ve evde bakım yardımcılardır. Bu araştırmanın hedef grubu formal anlamda Huzurevi ve Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde yaşlılara bakım veren elemanlardır

Bakım verme, kendine bakamayacak durumda olan birine yardım etme etkinliğini ifade etmekle birlikte, bu etkinliğin neden olabileceği psikolojik sıkıntıyı kapsamamaktadır. **Bakım yükü** ise bakım verme deneyimi ile ilişkili fiziksel, psikolojik, sosyal ve finansal stres etkenlerine verilen çok boyutlu bir yanıt olarak tanımlanmaktadır. Bakım yükü, bakım verenin bu etkileri ve stres etkenlerini algılamasından kaynaklanır. Bu nedenle bakım yükü sosyal çevre, kültür ve akrabalık derecesi gibi pek çok psikososyal faktörden etkilenir.

Bakım yükü konusunda çalışan araştırmacılar bakım verenlerin yaşadıkları zorlukları farklı boyutlarda incelemişlerdir. Belirlenen alt boyutlar genellikle bakım verenin sağlık durumuna, finansal zorlanma durumuna, sosyal aktivite kısıtlılığına, hastaya karşı verilen duygusal tepkilerine ve psikolojik iyi olma haline odaklanmıştır. Bu süreçte yaşadığı duygusal stres gerginliğe, aşırı yorgunluğa ve bireyin kendi sağlığına ilişkin endişe yaşanmasına neden olmaktadır. Demansın şiddeti arttıkça bakım yükü de artmaktadır. Bu yüzden bakım yükünü belirlemek ve azaltmak önemli bir sağlık hedefi haline gelmiştir (Yacı, 2011).

Kurumlarda Bakım Vermenin Yarattığı Sorunlar ve Bakım Yükü

Çok az araştırma demanslı kişilere bakım verenlerin yaşam kalitesine odaklanmıştır. Yaşam kalitesini tanımlamada kullanılan en yaygın kavram fiziksel, psikolojik ve finansal iyiliğin eklendiği genel iyilik halinin algılanılmasıdır (Bond ve Diğer, 2003; Vellone ve Diğer, 2008). Alzheimer hastasına bakım veren 32 kişiyle yapılan yaşam kalitesi çalışmasında katılımcıların **yaşam kalitesine etki eden** faktörler şu şekilde tanımlanmıştır:

Bakım verenin sağlık durumuyla ilgilenecek birinin varlığı,

Bakım verenin sağlık yardımı alabiliyor olması,

Bakım verenin istediği zaman yardıma ulaşabilmesi,

Geleceğe ilişkin kaygılar.

Demanslıya bakım verenin yaşam kalitesini aynı anda etkileyen birden çok faktör vardır. Geçişler, değişikliklerle tetiklenen süreçlerdir. Yeni durum ya da koşulların olduğu süre içinde yaşamlarını birleştiricidir. Alzheimerlının bakıcısının geçişleriyle ilgili yapılan çalışmalar, yaşam kalitesi ve geçişler arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir (Olsson ve Ek, 2002).

Yaşlı bakım evinde çalışanlara yönelik olarak yapılan bir çalışmada bakım verenlerin tükenmişlikleriyle başatma stratejileri ve öz yeterlilikleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve çalışanlara profesyonel destek vermenin önemli olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Özçakar ve Arkadaşları, 2012).

Akdemir ve Arkadaşları tarafından 2010 yılında yayınlanmış olan ve huzurevi ve yaşlı rehabilitasyon merkezlerinde çalışan hemşirelerle yapılan çalışmada huzurevinde çalışmaktan memnun olmayanların ve mesleği kendine uygun bulmayanların duygusal tükenme ve duyarsızlaşma puanlarının yüksek olduğu saptanmıştır. Yaşlı bireyle çalışma, bakım, iletişim ve ekip içi işbirliğinde sorun yaşayan hemşirelerin duygusal tükenme ve duyarsızlaşmanın yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca ekonomik ve toplumsal nedenlerle mesleği sürdüren hemşirelerin tükenmişlik düzeylerinin, hemşireliğe seveerek devam edenlere göre yüksek olduğu saptanmıştır (Akt. Yacı, 2011).

Atina'da yaşlılara bakım veren hemşire, sosyal hizmet uzmanı, doktor ve yaşlı bakım görevlilerinden oluşan 123 meslek elemanı ile yapılan tükenmişlik düzeyiyle ilgili çalışmada çalışılan süre ile duyarsızlaşma arasında ilişki olduğu ortaya konulmuştur (Iordanou ve Diğer., 2009).

Bakım yüküne neden olan etkenlere genel olarak bakıldığında, işle ilgili ve iş dışında birçok nedenin olduğu görülmektedir. Yukarıdaki çalışmalar doğrultusunda genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; çalışanın karşılanmamış ihtiyaçlarının ve motivasyonunu etkileyen psikolojik etmenlerin tükenmişliğin ana nedenini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Bakım Verme Güçlüğü Etkileyen Faktörler

Yaşlıya bakım verenlerin hepsi bakım verme güçlüğü yaşamadığı gibi, güçlük yaşayanların, güçlük yaşama düzeyleri birbirinden farklıdır. Bakım verme güçlüğü etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler;

Bakım verenin kişisel özellikleri (cinsiyeti, yaşı, çalışma durumu, eğitim düzeyleri),

Kendi sağlığına ilişkin algısı, dini inancı, etnik kökeni, bakım vermeye bakışı,

Kültürel düzeyi, sosyoekonomik durumu vb,

Yaşlı ile olan önceki ve bakım verme sırasındaki ilişkisinin niteliği,

Yaşlı ile aynı evi paylaşma durumu, bakım verme süresi,

Ambivalans duygular yaşamaması,

Yaşlının bakımına karar verilirken fikirlerinin alınmaması,

Bakım verenin sağlığının bozuk ya da yaşının ilerlemiş olması,

Bakım verenin yaşlı bakımı dışında da sorumluluklarının olması,

Yaşlıya sadece bir alanda değil, çok boyutlu bakım vermek zorunda olması (fiziksel, ekonomik, duygusal, ulaşım, sağlık hizmetlerinden yararlanamama, bakım konusunda yardım eden kimsenin olmaması vb.),

Yaşlı bireyin, bakım verenin yaşantısına müdahale etmeye çalışması,

Hafıza bozukluğu ve bağımlılığı olan yaşlı bireye bakım verme,

Dar ve orta gelirli ailelerin ekonomik nedenlerle küçük konutlarda oturması ve yaşlıya ayırabilecekleri bir mekanın olmaması,

Kentte değişen sosyal yaşam sonucu kırsal kökenli yaşlılarla aile içi uyumsuzluklar,

Ekonomik zorunluluklardan ya da eğitimleri gereği kadınların çalışması, bu nedenle yaşlıya bakacak ya da eşlik edecek evde bir kişinin bulunmaması, bakım verme güçlüğüne etkileyen faktörlerdendir (Yaşar, 2009: 15-21).

Bakım verene yönelik adımlar tartışılırken alternatiflerin birey tükendikten sonra değil, tükenmenin engellenmesi için profilaktik olarak kullanılması önerilmektedir. Örneğin, Ivancevich ve Matteson tükenmişliğin azaltılması için bakım verenlerde egzersiz, fiziksel aktivite, meditasyon programları, hipnoz, bireysel ve grup terapisi ve gevşeme egzersizlerinden fayda görülebileceğini söylemiştir. Bu yöntemlerle bakım verenlerin tükenmişliğinin, depresyon, anksiyete oranlarının ve ilaç kullanma sıklıklarının azaldığını bildiren yayınlar vardır.

Zarit ve Ark. (1985) ise aile ziyaretlerinin bakım veren tükenmişliğini azaltan çok etkin bir yöntem olabileceğini ve ailenin diğer bireylerinin bakım verene destek ve sorumluluğu paylaşmak anlamında harekete geçirilmesinde etkin olabileceğini bildirmiştir.

Gerontolojik Sosyal Hizmet

Yaşlının dürtülerini, ihtiyaç ve algılamalarını, değer ve kapasitelerini bir bütün olarak ele almak gerekir. Sosyal Hizmet Uzmanları (SHU) her yaşlıyı kendi kişisel özellikleri çerçevesinde, bulunduğu yerde değerlendirirler. Yaşlı için aile ve yakınlarıyla iletişim önemli bir konudur. Her yaşlı, aile ve çevre sisteminde kökleri olan ve aile dinamiklerinden etkilenen bir yapıya sahiptir. Yaşlılarla ilgili sosyal hizmet uygulamaları; yaşlıyla, yaşlının ailesiyle, ilgili personelle ve diğer sosyal destek sistemleri ile çalışma şeklinde gerçekleşmektedir.

Gerontolojik sosyal hizmet uygulaması doktor, psikiyatrist, hemşire, fizyoterapist, beslenme uzmanı gibi profesyonelle meslekler arası bir çalışmayı gerektirir. Sosyal destek ağının üyeleri arasındaki açık iletişimi sağlayıcı, ağı bağlayıcı, uzlaştırıcı, bilgi verici rolüyle SHU önemli bir işleve sahiptir.

Huzurevleri yaşlıların yemek ve barınma gibi temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayan bir kuruluş olduğu gibi, yaşlıya tam bakım sunacak çok yönlü hizmetleri kapsayacak kadar geniş bir yelpazeye uzanabilmektedir. Bu hizmetler ülkemizde, ASPB'na bağlı Huzurevleri, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde, yerel yönetimler, özel ve vakıflara ait huzurevlerinde sunulmaktadır.

Sosyal hizmetin çeşitli alanlarında bakım yükü, bazı boyutlarda keşfedilmiş olsa da gerontolojik profesyonellerinin bakım yükü deneyimleri hakkında bir araştırma

yaşlanmamıştır. Bununla birlikte kanıtlar, yaşlı müracaatçılarla çalışma sosyal hizmet alanında duygusal stres ürettiğini göstermektedir. Yaşlılarla çalışmak bakım verenlerin; “sürekli kayıplarla karşı karşıya kalmayı, sağlığın giderek kötüleştiğini görmeyi ve ölümü akla getirir.” Müracaatçılarıyla çalışan personel sürekli olarak şunu hatırlar: “Bir gün ben de yalnız, hasta ve incinebilir olacağım” (Carrilio ve Einsenberg, 1984).

Yaşlılara hizmet sunan bakım verenlerin bakım yüklerine sosyo demografik ve çalışma hayatına yönelik hangi değişkenlerin etkide bulunduğunu ve ne tür sorunlar yaşadıklarını belirlemek bu araştırmanın problemi olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, yaşlılara hizmet sunan bakım verenlerin karşılaştığı sorunların ve bakım yüklerine etkide bulunan faktörlerin neler olduğunu belirlemektir. Bu araştırmada bakım verenlerin bakım yükü Zarit Bakım Verme Yüğü Ölçeği (ZBVYÖ) ile ölçülmüştür.

Araştırmanın amaçları aşağıdaki denencelerle ifade edilmiştir:

Bakım verenlerin aşağıda belirtilen sosyo demografik ve çalışma hayatına yönelik özellikleri, Zarit Bakım Verme Yüğü Ölçeği (ZBVYÖ)'nden aldıkları puanları farklılaştırmaktadır.

- 1.1. Cinsiyete göre bakım verenlerin ZBVYÖ puan ortalamaları arasında fark vardır.
- 1.2. Yaşa göre bakım verenlerin ZBVYÖ puan ortalamaları arasında fark vardır.
- 1.3. Medeni duruma göre bakım verenlerin ZBVYÖ puan ortalamaları arasında fark vardır.
- 1.4. Eğitim durumuna göre bakım verenlerin ZBVYÖ puan ortalamaları arasında fark vardır.
- 1.5. Kıdeme göre bakım verenlerin ZBVYÖ puan ortalamaları arasında fark vardır.
- 1.6. Gelir durumuna göre bakım verenlerin BVYÖ puan ortalamaları arasında fark vardır.
- 1.7. İşten elde edilen doyuma göre bakım verenlerin ZBVYÖ puan ortalamaları arasında fark vardır.

Araştırmada, bakım verenlerde bakım yüküne bağlı olarak ortaya çıkan önemli sağlık sorunları ve onları iş ortamında etkin çalışmayı etkileyen değişkenlerin neler olduğu da belirlenmeye çalışılmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, bilindiği gibi var olan durumu, olgu ya da koşulları var olduğu şekliyle hiçbir değişikliğe uğratmadan yansıtmayı amaçlar. Araştırmada araştırmaya konu olan birey, olay ve nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılmıştır.

Evren ve Çalışma Nüfusu

Araştırmanın evreni Türkiye’de ASPB’na bağlı olan Huzurevleri ve Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri’nde çalışan bakım verenlerdir. Araştırmanın çalışma nüfusu ise, Ankara’da bulunan Huzurevi ve Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde (toplam 7 huzurevi) çalışan yaşlı bakım elemanlarıdır. Ankara Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü’nden alınan verilere göre hizmet alımı ile 7 huzurevinde toplam 258 bakım veren (yaşlı bakım elemanı) olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler iki farklı araç kullanılarak toplanmıştır. Bu araçlar, Görüşme Formu ve Zarit Bakım Verme Yüğü Ölçeği (ZBVYÖ)’dir.

Görüşme Formu

Form, literatür taraması sonrasında bakım verenlerin yükünü etkileyebilecek olan kişisel, sosyo-demografik ve çalışma hayatına ait değişkenlerden oluşmuştur. Bu değişkenler, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, gelir durumu, kıdem, haftalık çalışma saatleri ve işlerinden doyum alıp almamalarıdır. Araştırmada, bakım verenlerin bakım yükü nedeniyle işlerini zorlaştıran faktörler ve onları etkileyen sağlık sorunları da belirlenmeye çalışılmıştır.

Zarit Bakım Verme Yüğü Ölçeği (ZBVYÖ)

Bakım Verme Yüğü Ölçeği, Zarit, Reever ve Bach-Peterson tarafından 1980 yılında geliştirilmiştir. Bakım gereksinimi olan bireye veya yaşlıya bakım verenlerin yaşadığı stresi değerlendirmek amacıyla kullanılan bir ölçektir. Bakım verenlerin kendisi ya da araştırmacı tarafından sorularak doldurulabilen ölçek, bakım vermenin bireyin yaşamı üzerine olan etkisini belirleyen 22 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek hiçbir zaman, nadiren, bazen, oldukça sık, ya da hemen her zaman şeklinde 0’dan 4’e kadar değişen Likert tipi değerlendirmeye sahiptir. Yapılan çalışmalarda, ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.56 ile 0.95 arasında değişmektedir. Ölçekten **en az 0, en fazla 88 puan** alınabilmektedir. Ölçekte

yer alan maddeler genellikle sosyal ve duygusal alana yönelik olup, ölçek puanının yüksek olması, yaşanan sıkıntının yüksek olduğunu göstermektedir (İnci, 2006). Bakım Verme Yükü Ölçeği (ZBVYÖ)'nin Türk toplumuna uyarlanması, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması İnci tarafından 2006 yılında yapılmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.87 ile 0.94 arasında, test-tekrar test güvenilirliği 0.71 ve bakım verme yükü ölçeğinin alfa katsayısı 0.95 bulunmuştur (İnci, 2006). Çalışmada, bakım verenlerin yaşlıya bakım verme sürecinde yaşadıkları sıkıntıların kolaylıkla değerlendirilebilmesine olanak sağladığı için bu ölçek tercih edilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Literatür taraması sonucunda hazırlanan Görüşme Formu ve ZBVYÖ, araştırmacı tarafından araştırma kapsamı dışında basit rastgele yöntemle seçilen 10 bakım verene Eylül 2014 tarihinde uygulanmıştır. Ön deneme sonucunda çeşitli düzeltmeler yapılarak Görüşme Formu son şeklini almıştır. Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü'nden alınan verilere göre, Ankara ilinde Huzurevi ve Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde sözleşmeli olarak çalışan toplam 258 bakım veren bulunduğu saptanmıştır. Veri toplama araçları Ekim 2014-Kasım 2014 tarihleri arasında bu personele uygulanmıştır. Araştırma verileri incelendikten sonra 48 personelden toplanan araçlara verilen yanıtların eksik olması ve 8 personelin ise uygulama zamanında kuruluştaki bulunmaması nedeniyle (izinli, raporlu, görevli, hastanede yaşlıya refakat etmeleri vb.) toplamda **202 bakım verenden** elde edilen veriler geçerli ve güvenilir kabul edilmiş ve bunlar bilgisayar ortamına girilmiştir.

Verilerin Çözümlemesi

Araştırmada veri toplama araçları ile elde edilen veriler, bilgisayar ortamına aktarılmış ve SPSS 20.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde T testi, tek yönlü varyans testi (F) ve Pearson Çarpım Momentleri Korelasyonu (r) kullanılmıştır. Sonuçların yorumlanmasında 0.5 anlamlılık düzeyi ölçüt alınmıştır.

BULGULAR VE YORUMLARI

Çizelge 1: Bakım Verenlere Ait Sosyo-Demografik Bulgular

Özellik	Sayı	%	Ölçek puan ortalaması X	Sd
Cinsiyet				
<i>Kadın</i>	142	70,3	44,49	10,385
Erkek	60	29,7	44,35	10,821
Medeni Durum				
<i>Evli</i>	152	75,2	44,40	10,771
Bekar	30	14,9	44,30	9,440
Dul-Boşanmış-eşi ölmüş	20	9,9	43,17	6,663
Eğitim Durum				
Okur yazar değil	5	2,5	43,60	13,939
<i>Okur yazar</i>	177	87,6	44,18	10,599
Dört yıllık ya da daha uzun süreli Akademi, Yüksekokul veya Fakülte Mezunu	20	9,9	47,05	8,641
Bakım Yılı				
1-2 Yıl	23	11,4	40,52	10,33
3-4 Yıl	59	29,2	44,37	10,250
<i>5 Yıl ve Üstü</i>	120	59,4	45,24	10,551
Haftalık Çalışma Saati	X: 48	Min: 40	En yüksek: 60 saat	
Gelir Durumu				
<i>Şu anki gelirim yeterli</i>	32	15,8	45,37	8,011
<i>Şu anki gelirim yetersiz</i>	170	84,2	44,27	10,905
İşinden Doyum Elde Etme				
<i>Şu anki işimi çok fazla seviyorum ve başka bir iş yapmak istemiyorum</i>	162	80,2	43,74	10,696
Çalışmayı sevmiyorum ve daha çok seveceğim başka bir şeyi yapmayı isterim	40	19,8	47,32	9,180
Toplam	202	100		

ASPB'na bağlı Huzurevi ve Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde çalışan bakım verenlerin bazı özellikleri incelendiğinde; bunların büyük bir kısmı (%70.3) kadınlardan oluşurken erkek bakım verenlerin oranı %29.7'dir. Çalışmada, bakım verenlerin yaş ortalaması 37, en düşük yaşı 21 ve en yüksek yaşı 54 olduğu görülmektedir.

Bakım verenlerin medeni durumuna bakıldığında, bunların büyük bir kısmı (%75.2)'nin evlilerden oluştuğu, bunu bekar bakım verenlerin (%14.9) izlediği; bakım verenlerin büyük bir kısmı (%87.6)'nin okur yazarlardan oluştuğu bunu dört yıllık ya da daha uzun süreli akademi, yüksekokul veya fakülte mezunu bakım verenlerin (%9.9) izlediği görülmektedir.

Araştırma kapsamındaki bakım verenlerin ortalama 6 yıldır bu alanda çalıştığı, en düşük çalışma yılının 1 ve en yüksek çalışma yılının 25 yıl olduğu; haftalık bakım saati ortalamalarının 48 saat, en az çalıştıkları sürenin 40 saat ve en fazla çalıştıkları zamanın ise haftada 60 saat olduğu; bakım verenlerin büyük bir kısmı (%84.2)'nin şu anki gelirlerini yetersiz bulduklarını ifade etmiştir. Gelirini yeterli bulan bakım verenlerin oranı sadece %15'dir. Bakım verenlerin büyük bir kısmı (%80.2)'nin şu anki işlerini fazla

sevdiğini ve başka bir iş yapmak istemediğini belirtirken çalışmayı sevmediğini ve daha fazla seveceği başka bir işi yapmayı isteyenlerin oranı (%19.8) olarak belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında bulunan bakım verenlere yaşlı bakım hizmetini gerçekleştirirken kurum ortamında ve dışında işlerini gerçekleştirirken onları ne tür faktörlerin zorladığı da sorulmuştur. Elde edilen sonuçlar aşağıda sunulmuştur:

Çizelge 2: Bakım Verenlerin Yaptıkları İş Zorlaştıran Faktörler

İş Zorlaştıran Faktörler
<ul style="list-style-type: none"> • Çalışma esnasında belli zamanlarda tek başına kaldığımda (Örneğin; yaşlıyı kaldırmada) zorluk yaşıyorum • Yaşadığım zorlukları iş arkadaşlarıma ve yöneticilere her zaman ifade edemiyorum • Yoğun baskı yüzünden işe odaklanamıyorum • Motivasyon eksikliği • Yaşlıyla çalışmak • Yaşlının psikolojik ve biyolojik yetersizliği • Zaman baskısı • Çok fazla müdahale ve işime çok karışılması • Yaşlıların alışagelmış bir düzende olmamaları hepsinin duygu ve davranışlarının farklı olması • Alınan eğitim ve bazı idarecilerin fikirlerinin uyuşmaması bana verilen işi iyi bir şekilde sonuçlandırmamı olumsuz etkiliyor • Yaşlının başında ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken başka bir iş yapmak için görevlendirildiğim zamanlarda çok zor durumda kalıyorum • Güler yüzlü olamamak • Yaşlı yakınları • Vardiya sistemi • Personele değer vermemek • Aşırı baskı • Yönetimin işleri zorlaştırması • Yaşlı bakımı dışında işlerle görevlendirilme • Ücretin az olması • Çalışma ortamının yetersiz olması • Yaşlı ve yaşlı yakınlarının hizmeti beğenmemesi • Sağlık personelinin yetersizliği • İdarenin sürekli değişmesi • İdarenin bize değil yaşlı ya da yaşlı yakınına inanması • Personel izinde olduğu zaman yalnız çalışıp çok yoruluyorum şefin sürekli bize müdahale etmesi tedirgin olmamıza yol açıyor • Yaşlı yakınlarının hesap sorması • Yaşlıların rahatsızlıkları • Çalışma arkadaşları • Yaşlının yardımı kabul etmemesi • Sigortamızın (sözleşmemizin) her yıl yenilenmesi • Dış sebepler (yaşlı dışındaki kişiler ve müdahaleler) • Psikolojik baskı yapıldığında hata yapıyoruz • İşimi gerçekten çok severek yapıyorum ama kadro olmadığı için gelecek kaygısı yaşıyorum • Yaşlı yakınlarının işimize karışması ve bize hakaret etmesi • Çalışma saatlerinin uygun olmaması • Araç gereç yetersizliği • Sürekli işten çıkarılma korkusu • Yapılan işle ilgili takdirin az olması

- İş dağılımının adaletsiz oluşu
- Diğer birim personelinin yetersiz olması
- Ulaşım zorluğu
- Yaşlının zorluk çekmesi
- İş kaybetme korkusu ve işsiz kalma kaygısı
- Uykusuzluk
- Personelin duygu ve düşüncelerine önem verilmemesi ve bize değer verilmemesi
- Sosyal aktivelerin yetersizliği
- Yaşlı yakınlarının demans ve alzheimer ile ilgili bilgilerinin yetersizliği
- Personel sayısının yetersizliği
- Unutkanlık

Bakım verenlerin zorlanmadığı ve işlerine yönelik olumlu duygu ve düşünceler yansıttığı ifadeler ise; “Bu işe sahip olmam ve yaşlıların bana yaptığı dualardan dolayı zorluk çekmiyorum”, “Ekip arkadaşlarımızın iş disiplini ve özverisi olunca zorluk yaşamıyorum” ve “yaşlıların bakım sonrasında yüzlerinde gördüğümüz o ışık ve teşekkür ifadesi” olarak belirlenmiştir.

Araştırma kapsamındaki bakım verenlere yaşadıkları bu sorunların çözümlenebilmesi için yapılması gerekenlerin neler olduğu sorulmuştur. Bakım verenler; “*ayda bir psikolojik destek verilmesinin önemli olduğunu, bu desteğin kurum dışındaki bir SHU’ndan veya psikolog tarafından verilmesi, personele yönelik eğitimlerin artırılması, rahatlama için masaj eğitimi verilmesi, yaşlılara hizmet sürecinde verilen mola sürelerinin artırılması, ekip ruhu ve birlikteliğinin artırılması ve iş güvenliğinin devamlı hale getirilmesi gerektiğini*” ifade etmişlerdir.

Yapılan çalışmalar yaşlılara bakım verenlerinin bakım sorumluluklarından dolayı aktivite düzeylerinde azalma olduğunu, uyku düzenlerinin ve kalitesinin bozulduğunu, beslenmelerinin yetersiz olduğunu göstermiştir. Bu kötü sağlık alışkanlıkları bakım verenin sağlığını etkileyen etmenler olarak görülmektedir (Vitaliano, Zhang ve Scanland 2003; Akt. Akpınar, 2009). Bunlara ek olarak bakım vermenin ortaya çıkardığı gereksinimlerin bakım veren için stres kaynağı olduğu ve kişinin sağlığını etkilediği, bunlara bağlı olarak daha fazla doktora başvurdukları ve ortaya çıkan problemleri nedeniyle daha fazla ilaç kullandıkları bildirilmiştir.

Stres ve bakım yükü sendromunun fiziksel, duygusal ve zihinsel belirtileri olabilir. Fiziksel tükenmişlik belirtileri; kronik yorgunluk, güçsüzlük, enerji kaybı, yıpranma, hastalıklara daha hassas olma, sık baş ağrıları, bulantı, kas krampları, bel ağrısı, uyku bozuklukları gibi değişik sorun ve yakınmaları içerir. Aşırı iş yoğunluğu sonucunda oluşan ağır bakım yükünün özellikle çalışanların fiziksel sağlığı üzerinde ciddi tehlikelere neden olmaktadır.

Uzun dönemli etkileri nadiren incelenen bakım yükünün bakım verenler tarafından ifade edilen bu fiziksel belirtileri bizler için anlamlıdır. Bu fiziksel sonuçları, stres azaltma ve tükenmişlikle başa çıkma konularında büyük bir kısmı orta yaş döneminde olan bakım verenlere yönelik hazırlanacak eğitim çalışmalarının planlanması sürecinde araştırmacılara önemli ipuçları vermektedir. Bakım verenler sıklıkla uyku sorunu yaşamaktadır.

Çizelge 3: Bakım Verenlerin Strese Bağlı Yaşadığı Sağlık Sorunları

Sağlık Sorunları	Sayı	%
Uyku düzensizlikleri	112	27,72
Başağrısı	108	26,73
Ülser, Gastrit türü rahatsızlıklar	39	9,65
Alerjik reaksiyonlar	39	9,65
Aşırı sinirlilik	27	6,68
Kabızlık	23	5,69
Yüksek tansiyon	21	5,19
Hazımsızlık	18	4,45
Kalp ve Damar Hastalıkları	14	3,46
Titreme	3	0,74
Genel Toplam [Değerlendirme toplam puan üzerinden yapılmıştır]	404	100

Araştırmada bakım verenleri strese bağlı olarak etkileyen önemli sağlık sorunları incelendiğinde, uyku düzensizliği yaşayanların oranının %27.12 olduğu bunu başağrısı (%26.73) ve ülser ve gastrit türü rahatsızlık (9.65) yaşayanların izlediği belirlenmiştir. Bakım verenlere açık uçlu olarak bu sağlık sorunları dışında ne tür sağlık sorunları yaşadıkları da sorulmuştur. Bakım verenler, *varis, düşük tansiyon, bel ağrısı, halsizlik, mide rahatsızlıkları, ruhsal sıkıntılar, boyun ağrısı ve panik atak yaşadıklarını* dile getirmişlerdir.

Araştırmada elde edilen bu sonuç literatür bulgularıyla paralel bulunmuştur. Araştırma bulguları Yacı (2011)'nin araştırmasında elde ettiği, bakım verenlerin %45,6'sı gece uyanmak zorunda kaldıkları ve bu kişilerin bakım yükü için daha yüksek puanlar aldıkları sonucuyla paralel olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, bakım verenleri strese bağlı olarak etkileyen en önemli sağlık sorunlarının; uyku düzensizliği, başağrısı ve ülser ve gastrit türü rahatsızlıklar olduğu saptanmıştır.

Bakım verenlerin ZBVYÖ'nden Aldıkları Puanlar

Araştırma kapsamındaki bakım verenlerin ZBVYÖ'nden aldıkları ortalama puanın 43, en düşük puanın 22 ve en yüksek puanın 87 olduğu görülmektedir. ZBVYÖ'ne göre ölçekten alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan 88'dir. Ölçekte yer alan maddeler genellikle sosyal ve duygusal alana yönelik olup, ölçek puanının yüksek olması,

yaşanılan sıkıntının yüksek olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu sonuç, bakım verenlerin bakım yüklerinin orta düzeyde olduğunu göstermektedir.

Araştırma kapsamındaki bakım verenlerin ölçekten aldıkları puanların, ortalama olarak kabul edilen değerin biraz altında çıkmıştır. Bakım verenlerin yaşlı bakımı, yaşlı, yaşlı yakınları, ekip ve idareden kaynaklanan bazı sorunların bu bakım yüklerini artırmış oldukları söylenebilir.

Bakım Verenlerin Sosyo-Demografik ve Çalışma Hayatına Yönelik Özellikleri ile Zarit Bakım Verme Yüğü Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanların Karşılaştırılması

Çizelge 4: Bakım Verenlerin Sosyo-Demografik ve Çalışma Hayatına Yönelik Özellikleri İle Zarit Bakım Verme Yüğü Ölçeği (ZBVYÖ)'nden Aldıkları Ortalama Puanların Karşılaştırılması

Cinsiyet	Ölçek X	Sd	t: 0.88	p>0,05
Kadın (n: 142)	44.49	10,38		
Erkek (n: 60)	44.35	10.82		
Yaş			Pearson r: - ,091	p<0,05
Medeni Durum			F Değeri: ,929	p>0,05
Eğitim Durumu			F Değeri:	p>0,05

			1,072	
Kıdem			Pearson r: ,105	p>0,05
Gelir Durumu				
Yeterli (n=32)	45,3750	8,01108		
Yetersiz (n=170)	44,2765	10,90519	t: ,542	p>0,05
İş Doyumu			t: -1,949	p<0,05
Seviyorum Başka İş Yapmak İstemiyorum (n=162)	43,7407	10,69658		
Sevmiyorum Daha Çok Seveceğim Başka Bir İş Yapmayı İsterim (n=40)	47,3250	9,18021		

Cinsiyet, araştırma kapsamındaki bakım verenlerin bakım verme yüküne etkide bulunabilecek bir değişkendir. Literatürde cinsiyete yönelik çalışma verileri, verilen bakımın türüne ve miktarına, şiddetine, baş etme şekillerine, bakım faaliyetlerine, fiziksel ve duygusal iyi olma halindeki farklılıklara odaklanmaktadır. Ülkemizde, Akpınar (2009) çalışmasında kadın bakım verenlerin erkek bakım verenlere oranla daha fazla bakım yükü yaşadıklarını; kadınların erkeklere oranla zamanla bağımlılık yükü, gelişimsel yük, fiziksel yük ve sosyal yük açısından daha fazla bakım yükü yaşadıklarını fakat duygusal yükün kadınlarda ve erkeklerde benzer olduğunu belirtmiştir (Çiçek, 2012).

Huzurevi ve YBRM'nde çalışan bakım veren kadınların iş dışında yükledikleri anne, eş, ev işlerini düzenleme, çalışma gibi çok fazla sorumluluklarının bulunması ve bu yüzden kendilerine zaman ayıramadıkları, bireysel gereksinimlerini yeterince karşılayamadıkları, kendi gereksinimleri ile ailesinin ve yaşlının gereksinimlerini karşılamada zorluk çektiği söylenebilir. Yapılan analiz sonucunda iki grubun bakım verme yükü puan ortalamaları arasında istatistiki anlamda bir fark olmadığı görülmüştür ($p>0,05$). Bu amaçla kurulan 1.1. cinsiyete göre bakım verenlerin ZBVYÖ puanları arasında fark vardır denencesi red edilmiştir. Çalışmada, bakım yükü bakımından bakım verenin kadın ya da erkek olmasının önemli bir faktör olmadığı görülmüştür. Araştırmada elde edilen bu bulguya, bakım veren personelin çoğunluğunun kadın olması, toplumsal cinsiyet açısından değerlendirildiğinde yine bu bakım işinin toplum tarafından kadınların üstlenmesi gereken bir iş olarak görülmesi, iş hayatına erkekler kadar atılmış bulunmamaları ve kadınların daha şefkatli ve sabırlı bir karaktere sahip olmalarının etkisi olmuş olabilir. Kadınların baskı ve kontrole ilgili zorlukları erkeklere göre daha fazla yaşamalarının nedeni olarak, Türk toplumunun geleneksel yapısında kadınlar için oluşturulan kalıplar gösterilebilmektedir (Kalav, 2011).

Araştırmamızda elde edilen bakım verenlerin çoğunluğunun kadın olduğu sonucunun literatür bulgularıyla paralel olduğu söylenebilir (Steiner ve Diğr., 2008, Sit ve Diğr, 2004, Akt. Özge ve Diğr., 2009, Şahin ve Diğr. 2009). Literatürde konuyla ilgili ulaştığımız çalışmalarda bakım verenlerin birincil derecede aile üyeleri olduğuna dikkat çekmemiz gerekir. Kadının üstlendiği rol aslında gerek aile içinde gerekse kurum ve kuruluşlarda çok fazla değişmediği söylenebilir. *Araştırma sonuçlarını sağlıklı bir şekilde karşılaştırmada bizi zorlayan konu literatürde profesyonel anlamda Huzuevi ve YBRM'nde bakım verenlerle ilgili yapılan çalışma sayısının sınırlı olmasıdır.*

Yaş: Daha yaşlı bakım verenlerin, gençlere göre daha düşük düzeylerde tükenmişlik eğiliminde olduğu bildirilmektedir. Literatüre göre yaşlılar, daha olgun ve daha tecrübelidir. Yaş, tükenmişlik ve bakım verme yükü üzerinde önemli etkiye sahip diğer bir kişisel faktördür. Yaşın, tükenmişliğin ileri aşamaları, azalan benlik saygısıyla ilişkili bulunduğu da bildirilmektedir (Işıkkhan, 2010).

Araştırmada yaşa göre ZBVYÖ'nden alınan puan ortalamaları arasında istatistiksel anlamda fark olduğu saptanmıştır. Araştırmada, yaşa göre bakım verenlerin ZBVYÖ puanları arasında fark vardır şeklinde kurulan 1.2 nolu denence yapılan istatistiksel analizler sonunda kabul edilmiştir ($p < 0,05$). Eşit aralıklı düzeyde ölçülen iki değişken arasındaki ilişkiyi test etme amacıyla pearson korelasyon katsayısı (r) kullanılmıştır. *Buna göre yaş ile bakım yükü arasında negatif yönde güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Yani yaş arttıkça bakım verenlerin bakım yükleri azalmaktadır. Sonuçta bakım verenlerin yaşadığı bakım yükünün yaşa göre değiştiği saptanmıştır.*

Yapılan bir çalışmada, bizim çalışma bulgumuzla paralel olarak bakım veren bireyin yaşı arttıkça bakım yükü puanının azaldığı saptanmış (Yaşar, 2008), bazı çalışmalarda ise bakım yükü ile yaş arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (Malak ve Dicle, 2008, Yılmaz ve Turan, 2007; McCullagh ve Diğr. 2005). Akyar (2006) çalışma bulgumuzla paralel olarak, bakım verenin yaşının, bakım verenin günlük yaşamını bakım verme işlevinden dolayı etkilemediğini saptamıştır. Yaş ortalaması yüksek olan bireylerin daha fazla bakım verme yükü hissetmesi ve yaşam kalitesinin daha düşük olması; bakım verme sırasında sık eğilme, yaşlıyı kaldırma, kalkma ve bakım için gereken yüksek düzeyde hareketin yol açtığı çabadan kaynaklanabilmektedir. Ayrıca yaş ile birlikte ortaya çıkan kronik hastalıkların, bakım verme yükü ile birlikte bakım verenlerin fiziksel ve ruhsal sağlıklarını olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Bakım verme işlevine bağlı

sosyal aktiviteler de azalabilmektedir. Özetle araştırma sonunda yaşın bakım verme yükünü belirleyen önemli bir değişken olduğu saptanmıştır.

Medeni Durum: Yapılan çalışmalarda da bakım verenlerin çoğunun evli olduğu belirlenmiştir (Kılıç ve Taşçı, 2005, Malak ve Dicle, 2008, Şahin ve Diğr., 2009). Bazı çalışmalarda bizim çalışma bulgumuza paralel olarak bakım yükü ile bakım verenin medeni durumu arasında anlamlı fark saptanmamıştır (Malak ve Dicle, 2008). Yaşar (2009) ise bekar olan bakım verenlerde bakım verme yükünün daha yüksek olduğunu bulmuştur. Bilinçsiz hasta yakınlarının depresyon durumunun incelendiği bir çalışmada evli olan bakım verenlerde daha fazla depresyon saptanmıştır. Dul/boşanmış olan bireylerin bakım verme yüklerinin daha az ve yaşamdan aldıkları doyumun daha fazla olmasının nedenleri arasında, ruhsal ve fiziksel olarak kendilerini daha iyi hissetmeleri, ayrıca eş, akraba gibi kendilerine yakın kişilerle olan ilişkilerinde baskı ve kontrollerle ilgili zorlukları daha az yaşamaları gösterilebilir (Kalav 2011). Araştırmada, medeni duruma göre bakım verenlerin ZBVYÖ puan ortalamaları arasında fark vardır şeklinde kurulan 1.3. nolu denence yapılan istatistiksel analizler sonunda red edilmiştir ($p>0,05$). Bakım verme yükü açısından Koopmanschap ve Ark. (Akt. Yacı, 2011) bekâr, boşanmış, ya da dul kadınların daha fazla risk altında olduğunu ileri sürmüştür. Fakat çalışmamızda bunun aksine bakım yükünde medeni durumun etkili olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak, medeni durumun bakım verme yükünü etkileyen bir değişken olmadığı belirlenmiştir.

Eğitim Durumu: Eğitim düzeyi yüksek olanların daha az bakım verme yükü hissetmesinin edenleri olarak; daha bilinçli olmaları, stresle etkili başa çıkabildikleri ya da etkili yöntemler kullandıkları ve bakım verdikleri yaşının bakımında destek kaynaklarına (sosyal ve duygusal destek) daha kolay ulaşabilmelerinin etkisi olmuş olduğu söylenebilir. Çalışmalarda eğitilmiş kişilerin stres belirtileri meydana gelmeden daha çok başa çıkma yollarını bulabilecekleri, daha düşük eğitim düzeyindeki bakım verenlerin ise stres belirtileri geliştirme riskinin daha yüksek olabileceğinden bakım yükü yaşama durumlarının daha fazla olabileceği belirtilmiştir.

Kalav (2011) tarafından yapılan çalışma kapsamına alınan bakım veren aile üyelerinin, %50,8'i ilköğretim mezunu olduğu, eğitim düzeyi daha düşük olanların ZBVYÖ puan ortalamalarının daha yüksek bulunduğu belirlenmiştir. Yaşar (2009), eğitim düzeyi daha düşük olanların bakım verme yükü puan ortalamalarının, eğitim düzeyi daha yüksek olanlara göre anlamlı derecede düşük olduğunu saptamıştır. Bazı çalışmalarda ise bakım verenlerin eğitim seviyeleri ile bakım yükleri arasında istatistiksel olarak anlamlı

fark saptanmamıştır (Malak ve Dicle, 2008, Şahin ve Diğr., 2009). Araştırmamız sonuçlarının Yacı (2011)'nin araştırma sonucuyla -eğitim düzeyinin bakım yükü ile ilişkili olmadığı- paralel olduğu söylenebilir. Araştırmada, eğitim durumuna göre bakım verenlerin ZBVYÖ puan ortalamaları arasında fark vardır şeklinde kurulan 1.4. nolu denence yapılan istatistiksel analizler sonunda red edilmiştir ($p>0,05$). Araştırma sonucunda eğitim durumunun bakım verenlerin bakım verme yükünü etkilemediği belirlenmiştir.

Kıdem (Çalışma Yılı): Araştırma kapsamındaki bakım verenlerin; ortalama 6 yıldır bu alanda çalıştığı, en düşük çalışma yılının 1 ve en yüksek çalışma yılının 25 yıl olduğu saptanmıştır. Bakım verenlerin büyük bir kısmı (%59.4)'nin 5 yıl ve daha üstü bir zamandır yaşlılara hizmet sunduğu saptanırken bunu 3-4 yıl arasında çalışan bakım verenler (%29.2) izlemiştir. ZBVYÖ'nden alınan puanlar bakım yükü açısından incelendiğinde ise, en yüksek bakım yükü puan ortalamasının 5 yıl ve daha fazla çalışan bakım verenlerin (45.24) aldığı en düşük puanın (40.52) ise 1-2 yıl arasında çalışanlarda görüldüğü belirlenmiştir.

Kıdem yılına göre bakım verenlerin bakım yükü puan ortalamaları arasında fark vardır şeklinde kurulan 1.5. nolu denence yapılan istatistiksel analizler sonunda red edilmiştir ($p>0,05$). Kıdem ya da çalışma yılının araştırma kapsamındaki bakım verenlerin almış olduğu bakım yükü puan ortalamaları arasında farklılık yaratan bir değişken olmadığı saptanmıştır. Martin ve Schinke (1998)'nin araştırmaları sonunda, tükenme ve sosyal hizmetlerde kalma süresi arasında güçlü bir negatif ilişki olduğu görülmüştür. Bu veri, tükenme ve işte sınırlı kalma durumunun çalışan hareketliliğinin en önemli belirleyicileri olduğunu göstermektedir. Takeda ve Arkadaşları (2005) tarafından yapılan başka bir çalışmada sosyal hizmette geçirilen yıl ile tükenmişlik arasında ters bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak kıdem bakım verenlerin bakım yükünü etkileyen bir değişken olmadığı saptanmıştır.

Gelir Durumu: Düşük gelir düzeyinin, bakım verenlerin yükünü arttırabileceği ve yaşamdan aldıkları doyumunu azaltabileceği söylenebilir. Düşük gelir düzeyi olan bireylerin bakım verme yükünü daha fazla hissetmelerinin nedenleri olarak; bakmakla sorumlu oldukları aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeterli gelire sahip olamamaları, aldıkları ücretin yaşam kalitelerini artırıcı düzeyde olmaması aynı zamanda kadın ve evli olmaları nedeniyle bakım dışındaki diğer sorumluluklarını yerine getirmek zorunda

bırakılmaları/hissetmeleri ve dolayısıyla hem fiziksel hem de ruhsal olarak yıpranmış oldukları düşünülmektedir.

Kalav (2011)'in yaptığı çalışmada, bakım verenlerin büyük çoğunluğunun (%87,7) gelirinin giderinden az olduğu saptanmıştır. Geliri giderinden az olanların ZBVYÖ puan ortalamaları, geliri giderine eşit olanlardan daha yüksek bulunmuştur. Yaşar (2009) bu bulgulara paralel olarak, geliri giderinden az olan gruplarda bakım verme yükü puan ortalamasını daha yüksek bulmuştur. Malak ve Dicle (2008), bakım yükü ile ekonomik gelir düzeyi arasında anlamlı bir fark saptamamıştır. Yapılan bir çalışmada, araştırma sonuçlarımızdan farklı olarak gelir durumu "orta" olanların günlük yaşantılarının daha çok etkilendiği saptanmıştır (Kılıç ve Taşçı, 2005).

Gelire göre bakım verenlerin bakım yükü puan ortalamaları arasında fark vardır şeklinde kurulan 1.6. nolu denence yapılan istatistiksel analizler sonunda red edilmiştir ($p>0,05$). Sonuçta, gelirin araştırma kapsamındaki bakım verenlerin almış olduğu bakım yükü puan ortalamaları arasında farklılık yaratan önemli bir değişken olmadığı saptanmıştır.

İş Doymu: Kişinin işi ile ilgili değerlendirmelerinden doğan olumlu duyguların düzeyi olarak tanımlanabilecek iş doymu, stres ve tükenme potansiyeli, sosyal hizmet kuruluşlarında, özellikle de Huzurevleri ve YBRM gibi nüfus grupları ve tekrarlayan krizler içeren durumlarla karşı karşıya kalan kuruluşlarda oldukça önemlidir. İş doymu, işe gelmeme ve sık iş değiştirme ile yakından ilişkilidir (Freudenberger, 1975; Barber, 1986). Sürekli yeni eleman almak ve eğitmek yöneticiler için yetersiz ve pahalı bir uğraştır. Tükenme, iş stresine yönelik olumsuz duygusal tepki ile karakterize edilir. Bu durum fiziksel ve duygusal tükenme duygusu yaratmaktadır. Bu sendrom birçok insani hizmet çalışanını ve onların müracaatçılarını etkilemektedir (Farber, 1983).

Birçok çalışma tükenmişlikle iş doymu arasındaki ilişkiyi incelemek için tükenmişliği yordayıcı değişken olarak kullanmıştır. Maslach ve Jackson (1981) iş doyumunun, duygusal tükenmeyle ve duyarsızlaşmayla orta derecede pozitif bir ilişki içinde olduğunu ve kişisel başarı ile az da olsa pozitif bir ilişki içinde olduğuna dikkat çekmiştir. İş doyumuna göre bakım verenlerin bakım yükü puan ortalamaları arasında fark vardır şeklinde kurulan 1.7.nolu denence yapılan istatistiksel analizler sonunda kabul edilmiştir ($p<0,05$). İş doyumunun durumunun araştırma kapsamındaki bakım verenlerin almış olduğu bakım yükü puan ortalamaları arasında farklılık yaratan önemli bir değişken olduğu saptanmıştır.

Sonuçta iş doyumunun bakım verenlerin bakım yükünü etkileyen bir değişken olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Nüfusumuzda yaşlı oranı gün geçtikçe artmaktadır. Son TÜİK verilerine göre 60 yaş ve üzerinde 8.637.298 kişinin olduğu düşünüldüğünde ülkemizde A.H'na önem verilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Demansın en yaygın türü olan Alzheimer hastalığı, 65 yaş üstü kişilerin yaklaşık %10'nu etkilemektedir. Bu veriler ışığında huzurevlerinde kalan Alzheimerli/demanslı yaşlıların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Ancak çağımızın sorunu olan Alzheimer ve demans hastalığında hastaya hizmet sunacak ve hastaların yaşam kalitesini artıracak olan bakım elemanlarının nitelik ve nicelik açısından yeterli donanıma sahip olduğunu söylemek mümkün değildir. Yaşlı bakım elemanları (bakım verenler) devlete ait kuruluşlarda hizmet alımı yöntemiyle sözleşmeli olarak çalışmaktadır. Bu personelin, ülkemizdeki diğer sözleşmeli personel gibi, ücret ve diğer sosyal haklar açısından sıkıntı içerisinde olduğu söylenebilir.

Yaşlı bakım elemanlarının ağır iş koşulları, çalışılan alanın genel özelliği hastayla kurulan duygusal ilişkileri, yardım etme isteği bazen yorgunluğa, enerji kaybettiren strese ve tükenmişliğe neden olabilir. Bilgi-beceri eksikliğinden dolayı da yaşlı bakım elemanları ciddi sorunlar yaşayabilmektedirler.

Gerçekleştirilen araştırma sonunda; bakım verenlerin ZBVYÖ'nden aldıkları ortalama puanın 43, en düşük puanın 22 ve en yüksek puanın 87 olduğu saptanmıştır (Range: 0-88). Elde edilen bu sonuç, bakım verenlerin bakım yüklerinin orta düzeyde olduğunu göstermiştir. Kurum bakımı hizmeti sunan bakım verenlerin bakım yükleri üzerinde, yaşın ve işinden doyum alma durumunun etkili olduğu ($p<0,05$) ancak cinsiyetin, medeni durumun, eğitim durumunun, kıdemin ve gelirin ise etkili olmadığı saptanmıştır. Bakım verenler arasında; uyku düzensizliği, fiziksel yorgunluk, bel ağrısı, baş ağrısı, ülser ve gastrit türü rahatsızlıkların yoğun bir şekilde yaşandığı belirlenmiştir.

Araştırma sonunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

ÖNERİLER

Bakım verenlere eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunulmalıdır. Bu programlarda; yaşlı ile iletişim kurmanın özellikleri, iletişimi etkileyen etmenler ve iletişim engelleri incelenmeli bu yönde beceriler geliştirilmelidir. Yaşlının özellikleri tanıtılmalıdır. Yaşlılık ile ilgili sorunlarla başetme yaşlılara öğretilmelidir.

Ülkemizde bakım verme yükü ve yaşam kalitesini belirlemeye yönelik yapılmış çalışmaların sınırlı olması nedeniyle yeni çalışmalar yapılarak konu ile ilgili literatürün zenginleştirilmesi gerekir. Huzurevi ve Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde bakım verme yükü, zaman içinde değişebileceğinden belirli aralıklarla veri toplamaya devam edilmesi uygun olacaktır.

Sosyal hizmet uzmanlarının, bakım verenin üstlendiği rol nedeniyle bakım yüklerinin artmasını ve erken dönemde tükenmesini önlemek amacı ile bakım vereni tanımlayıcı ve destek faktörlerini ortaya çıkarıcı bakım sürecini planlanması gereklidir.

Bakım verenlerin sağlık durumları yaşlı bakım sürecinden etkilendiğinden belirli aralıklarla bütüncül olarak check-up kontrollerinden geçmesi sağlanmalıdır. Uzun süre yaşlı bakımından sorumlu bakım verenlerin fiziksel, psikolojik ve sosyal yönlerden desteklenmesi gereklidir.

Zaman içinde bakım verme yükünün artacağı ve yaşam kalitesi düşeceğinden belli aralıklarla düzenli olarak bakım verenlerin ihtiyaçları konusunda desteklenmesi ve rehberlik edilmesi gereklidir.

Araştırma kapsamındaki bakım verenlere yaşadıkları bu sorunların çözümlenebilmesi için bakım verenlere yönelik olarak; ayda bir psikolojik destek verilmesi, bu desteğin kurum dışındaki bir SHU'ndan veya psikolog tarafından verilmesi, personele yönelik eğitimlerin artırılması, rahatlamak için masaj eğitimi verilmesi, yaşlılara hizmet sürecinde verilen molaların sürelerinin artırılması, ekip ruhu ve birlikteliğinin artırılması ve iş güvenliğinin devamlı hale getirilmesi gerekmektedir.

Hangi evrede ne gibi sıkıntılar çekildiğinin sağlık ekibi tarafından bilinmesinin bakım verenlerin yaşlı konusundaki dikkatini ve hassasiyetini artıracaktır. Bakım verenlerin, yaşlıya ve yaşlı yakınlarına karşı duyarlı olması, bakım verenlerin yaşlı yakınları ve idare tarafından farkına varılması, saygı duyması, desteklemesi, bakım verme rollerini tanımlaması, değişen durumlara uyum sağlama becerilerini belirlemesi, verilen bakımın etkisini ve kalitesini artırarak hem yaşlının hem de çalışanın yaşam kalitesini artıracığı söylenebilir.

Çalışanlara kurumun değerli bir bireyi olduğu hissettirilmesi, işlerinin uzmanı ve işlerinde yetkili olduklarını bilmeleri onların kuruluş ile olan ilişkilerinde gelişmelere olanak sağlayacak böylece çalışanlarda beklenen tükenmişlik hissi azaltılacak hatta ortadan kaldırılacaktır. Bu sorunların giderilmesinde en yalın işlem **personelin**

güçlendirilmesidir. Personel güçlendirme işletmeye maddi açıdan, zaman ve enerji açısından bir kayıp oluşturmaz. Bu sayede, gerek personelin, gerekse de yaşlı ve yaşlı yakınlarının da kuruma bağlılığının artması mümkün olacaktır (Işıkkhan, 2017). Personelin güçlendirilmesi, işi hakkında karar verebilen, sorumluluk alabilen personelin işe karşı tutumunu olumlulaştıracak, kendini değerli hisseden personelin tükenmişlik hissi dolayısıyla bakım yükleri de azalmış olacaktır.

Araştırma nüfusu nispeten küçüktür. Daha büyük gruplarla çalışmak daha çok bakım veren hakkında bilgi vereceğinden daha sağlıklı bilgilere ulaşmak mümkün olacaktır. Çalışma kesitsel niteliktedir ancak prospektif ve yaşlıdaki değişmelerin bakım yükü üstüne etkilerini ölçmek daha iyi olabilir. Türkiye’de konuyla ilgili yapılmış az sayıda araştırma bulunmaktadır. Yine de Türkiye’de Huzurevi ve Yaşlı ve Bakım Rehabilitasyon Merkezlerinde sözleşmeli ve zor şartlarda çalışan bakım verenlerin yaşadığı sorunlar ve bakım yükleri hakkında bu araştırmanın bilgi verdiğini düşünülmektedir.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (Proje No: Proje No: 7191 SHD-2015-7191) tarafından desteklenmiştir.

KAYNAKÇA

- Akgün, S., Bakar, C., ve Budakoğlu, İ. (2004).Dünya’da ve türkiye’de yaşlı nüfus eğilimi, sorunları ve iyileştirme önerileri.*Türk Geriatri Dergisi*. 7, 2: 105-110.
- Akpınar, B. (2009). *Alzheimer hastalığı olan bireye bakım verenlerin cinsiyetinin bakım veren yükü üzerine etkisi*.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İç Hastalıkları Hemşireliği Anabilim dalı, İzmir, ss: 10-26.
- Barber, G. (1986). Correlates of job satisfaction among human service workers.*Administration in Social Work*. 10, 25-38.
- Bond, M.J., Clark, M.S., ve Davies, S. (2003).The quality of life of spouse dementia caregivers: changes associateed with yielding to formal care and widowhood. *Social Science and Medicine*. 2385-2395.
- Carrilio, T., ve Eisenberg, D. (1984).Using peer support to prevent worker burnout.*Social Work*. 65, 307-310.

- Çelik, B. (2011). *Yaşlılık döneminin psikolojik özellikleri*. TSK Ankara ÖBM Hizmet İçi Eğitim Semineri Ders Notları Mart, Ankara.
- Çiçek, Z. (2012). *Parkinson hastalığı olan bireye bakım verenlerin algıladıkları sosyal destek ile bakım yükü arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İç Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı İzmir s: 12-28.
- Çimen, M., Şahin, B., Akbolat, M., ve Işık, O. (2012). Özel bakım merkezinde çalışan personelin tükenmişlik ve iş doyum düzeylerine yönelik bir çalışma. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 3, 1: 21-31.
- Duggleby, W. D., Swindle, J., ve Peacock, S. (2011). A mixed methods study of hope, transitions, and quality of life in family caregivers of persons with Alzheimer's disease. *BMC Geriatrics*.11: 88.
- Farber, B. (1983). Introduction: A critical perspective on burnout. **İçinde** B. A. Farber (Ed.), *Stress and Burnout in the Human Service Professions* (1-22). New York: Pergamon Press.
- Freudenberger, H. J. (1975). The staff burnout syndrome in alternative institutions. *psychotherapy: Theory, Research and Practice*. 12, 73-82.
- Gürbüz D., Erdem E.(2009). Kronik böbrek yetmezliği olan çocukların ebeveynlerinin depresyon düzeyleri ve stresle başa çıkma tarzları, *2.Ulusal ve1.Uluslararası Akdeniz Pediatri Hemşireliği Kongresi Bildiri Kitabı*.
- Hunt, C.K. (2003). Concepts in caregiver research. *J Nurs Scholarsh*, 35 (1): 27-32.
- İnci, F. H. (2006). *Bakım verme yükü ölçeği'nin türkçe'ye uyarlanması, geçerlilik ve güvenilirliği*.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Iordanou, P., Koutavas, S., Koulirakis, G., Babatsikou, F., Kroustalli, E. and Tarpatzi. K. (2009). Syndrome of professional burn out in home service for elderly. www.hsj.gr – *Health Science Journal*. 3: 232-241.
- Işıkhan,V. (2010). *Sosyal Hizmet ve Tükenmişlik*. Vizyon Matbaacılık, Ankara.
- Işıkhan,V. (2017). *Stres Yönetimi: Tükenmişlikten Mutluluğa*, Nika Yayınları. Ankara.
- Kalav, S. (2011). *İnme tanısı almış hasalara bakım veren aile üyelerinin bakım verme yükü ile yaşam kaliteleri arasındaki ilişki*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı, Mersin Üniversitesi, s: 28-33.

- Kılıç, A., ve Taşcı N. S. (2005).65 Yaş üstü bireylere bakım verenlerin yaşadıkları sorunların belirlenmesi.*Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 14 (Ek Sayı) 30-6.
- Malak, A., ve Dicle, A. (2008).Beyin tümörlü hastalarda bakım verenlerin yükü ve etkileyen faktörler.*Türk Nöroşirürji Dergisi*. 18 (2):118-21.
- Martin, U., ve Schinke, S.P. (1998). Organizational and individual factors influencing job satisfaction and burn-out of mental health workers.*Social Work in Health Care*.28 (2), 51-62.
- Maslach, C., ve Jackson, S. (1981).The measurement of experienced burnout.*Journal Health Human Resources Administration*. 17 (2), 189-212.
- McCullagh, E., Brigstocke, G., Donaldson, N., Kalra, L. (2005). Determinants of caregiving burden and quality of life in caregivers of stroke patients.*Stroke*.36 (10): 2181-6.
- Olsson, K., ve Ek, A. (2002).Transition: how the concept has been used in nursing science.*Theoria, Journal of Nursing Theory*, 11(4): 4-12.
- Özçakar, N., Kartal, M., Dirik, G., Tekin, N., ve Güldal, D. (2012). Burnout and revelant factors in nursing staff: what effects the staff working in an elderly nursing home. *Turkish Journal of Geriatrics*. 15 (3): 266-272.
- Roy, R (2006). *Chronic Pain and Family: A Clinical Perspective*. Springer, New York, Editor, Roy, R. 6; ss. 4-15.
- Şahin, E.M., ve Yalçın, B.M. (2003). Huzurevinde veya kendi evlerinde yaşayan yaşlılarda depresyon sıklıklarının karşılaştırılması. *Türk Geriatri Derg*. 6 (1): 10-13.
- Şahin, Z. A., Polat, H., ve Ergüney, S. (2009).Kemoterapi alan hastalara bakım verenlerin bakım verme yüklerinin belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*. 12 (2):1-9.
- Takeda, F., Ibaraki, N., Yokoyama, E., Miyake, T., ve Ohida, T. (2005).The relationship of job type to burnout in social workers at social welfare offices.*J Occup Health*. 47, 119-125.
- TÜİK .(2016). *İstatistiklerle Yaşlılar*.Mart, Ankara.
- Vellone. E., Piras, G., Talucci, C., ve Cohen, M. (2008). Quality of life for caregivers of people with alzheimers disease. *Journal of Advanced Nursing*.61 (2): 222-231.
- World Health Organization. (2011). *Global Heath and Ageing*. ILO Genova.
- Yacı, Ö. (2011). *Çeşitli evrelerdeki alzheimer hastalarına bakım veren yakınlarındaki bakıcı yükü ve depresyonun karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi), İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, İstanbul, ss: 7-51.

- Yaşar, E. K. (2009). *Yaşlıya evde bakım veren aile bireylerinin bakım yükü ve etkileyen faktörler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, İzmir, ss: 15-18.
- Yaşar, F. (2008). *Kronik obstrüktif akciğer hastalığı olan bireylerin primer bakım vericilerinin gereksinimleri, bakım verme yükü ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, A., ve Turan, E. (2007). Alzheimer hastalarına bakım verenlerde tükenmişlik, tükenmişliğe neden olan faktörler ve başatme yolları. *Türkiye Klinikleri J Med Sci.* 27 (3): 445-54.
- Zarit, S.H., On, N. K., Zarit, J.M. (1985). *The Hidden Victims of Alzheimer's Disease: Families Under Stress* New York. New York University Press.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 26.07.2018
Makale Kabul Tarihi: 22.03.2018

GÖRME ENGELLİ VE ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN AİLELERDE ÖFKE YÖNETİMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Comparison of the Anger Management of the Families with Visually Impaired and Mentally Retarded Children

Bülent ŞEN*

Aslıhan AYKARA**

* Dr., Lefke Avrupa Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

** Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Bu araştırmanın amacı; görme engelli ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveyn gruplarının öfke seviyelerini, öfke alt boyutları bağlamında belirlemektir. Bu çalışmada ilişkisel tarama yönteminde karşılaştırmalı tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, görme engelli çocuğu olan 41 anne ve 38 baba; zihinsel engelli çocuğu olan 37 anne ve 37 baba ve kontrol grubu engeli olmayan çocuğa sahip 36 anne ve 42 baba olmak üzere toplam 228 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırmada Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Araştırma sonunda; görme engelli ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveyn grupları ile kontrol grubu arasında sürekli öfke ve öfke kontrol boyutlarında istatistiki bir fark olmadığı, bununla birlikte öfke içte boyutunda ve öfke dışta boyutunda istatistiki olarak kontrol grubu olan engeli olmayan çocuğa sahip ebeveynler lehine anlamlı fark bulunmuştur. Cinsiyet boyutunda öfke içte ve öfke dışta alt boyutlarında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Her iki engel grubunda çocuğu olan ebeveynler arasında da öfke alt boyutları bağlamında istatistiki bir fark bulunmamıştır.

Anahtar Sözcükler: Görme engelli çocuk, zihinsel engelli çocuk, ebeveyn, öfke yönetimi, sosyal hizmet.

ABSTRACT

The aim of this research is to determine anger management levels of parents with mentally retarded and visually impaired children and the other parents who have children without disabilities. In the study, a comparative screening model was used in the relational screening method. This research was carried out with 228 participants in total; the subject group including 41 mothers and 38 fathers with visually impaired children, 37 mothers and 37 fathers with mentally handicapped children, and control group including 36 mothers and 42 fathers with children without disabilities. State-Trait Anger Expression Inventory (STAS) was used to collect data. It is found that there was no statistically significant difference between the subject group and the control group in terms of continuous anger and anger-control. However, there was a statistically

significant difference in their anger-in and anger-out levels, in favour of the parents who have children without disabilities. Also, when gender is considered, there was no statistically significant difference in anger-in and anger-out dimensions. In addition, there was no statistically difference in the anger sub-dimensions among the parents with children in both disabilities groups.

Key Words: *Visually impaired child, mentally retarded child, parents, anger management, social work.*

GİRİŞ

Günümüzde teknoloji alanındaki meydana gelen hızlı gelişmeler sosyal, ekonomik, kültürel alanları da etkilemektedir. Bireyler Dünyada ve toplumda değişen değerlere ve rollere uyum sağlamada zorlanmaktadır. Aile, iş ve toplumsal yaşamda kişilerden beklenen görevlerin ve sorumlulukların artışı, bireylerin ihtiyaçları ve becerileriyle zaman zaman uyumsuzluk gösterebilmektedir. Bu durum bireylerde, yeni stres kaynaklarını oluşturarak yetersizlik, yalnızlık, çaresizlik, engellenme ve kaygı duygularının ortaya çıkmasına ve sonrasında bu duyguların hem bireyin kendi biyopsikososyal durumuna hem de kişiler arası ilişkilerine olumsuz etki eden öfke duygusunun daha fazla yaşanmasına neden olmaktadır. Birey ve ailelerin öfke duygusunu kontrol edememeleri durumunda yaşam kalitelerinin azaldığı da gözlenmektedir. Öfke kontrolü sorununun toplumda birçok alanda mücadele eden engelli bireyleri ve ailelerini de etkilediği düşünüldüğünde engelli ailelerinin öfke alt boyutlarında öfke düzeylerini tespit edilmesi önem arz etmektedir. Engellilik konusuna ilişkin yurt dışı ve yurt içi alanyazına bakıldığında, görme engelli ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin kaygı ve depresyon düzeyleri ile ilgili çalışmalar olmasına rağmen, öfke durumlarını ölçen ve farklı engel gruplarını bir arada alıp kontrol grubu ile karşılaştıran çalışmaya araştırmacılar tarafından rastlanmaması bu çalışmanın yapılmasını sağlamıştır.

Bireyin çevresindeki uyarıcılar onun bedensel tepkilerinin harekete geçmesine neden olurlar. Diğer bir ifadeyle, duygular çevredeki değişmelerin, organizma tarafından algılanmasıyla ortaya çıkarlar (Morris, 2002). Duygularla ilgili olarak yapılan açıklamalarla kıyaslandığında, 20. Yüzyılın ortalarında öfke duygusunun psikoloji alanında ele alınarak incelenmeye başlanması oldukça yeni sayılır.

Öfke: "Bireyin planları, istek ve ihtiyaçları engellendiğinde ve haksızlık, adaletsizlik ve kendi benliğine yönelik bir tehdit algılandığında yaşanan temel duygulardan biridir." (Kısaç, 1997: 16). Öfke, basit bir sinirlilik ve kızgınlık halinden yoğun hiddet durumuna kadar değişebilen bir tepki olarak tanımlanmıştır (Mahon vd, 2000).

Öfke duygusunun bireyler için olumlu yanları olduğu gibi olumsuz yanları da bulunmaktadır. Yaşanan olumsuz herhangi bir durum sonucu oluşan bu duygu bazı şeylerin değişmesi gerektiğini bireye hatırlatarak, ilişkinin veya durumların daha verimli daha olumlu hale dönüştürülmesine yardımcı olabilir. Öfke duygusu, kişiye birey olduğunu hatırlatarak kendi değer ve ilkelerini sahiplenme sorumluluğunu hatırlatır. Bu duygu birey olarak hakkının yendiği, ihtiyaç ve isteklerinin karşılanmadığı, istemediği bir şekilde engellendiğini, bazı işlerin yolunda gitmediği, hiçbir şekilde kabul etmemesi gereken konular için bireye mesajlar gönderir. Bu duygunun birey üzerindeki görevi, karşılaşılan zor durum anında kendisini veya yakınlarını koruyarak savunma konusunda uyarılar vererek bireye yardımcı olmaktır. Bu uyarılar ile bireyin vücudundaki güç ve enerji miktarı artmakta ve yeni duruma karşı vücut savunma haline geçmektedir (Burns, Evon ve Saloum, 1999; McKay ve Rogers, 2000).

Uygun ve sağlıklı ifade edilmeyen öfkenin, olumsuz birçok yönü de vardır. Öfke kişilerarası ilişkilere zarar verdiğinde sağlıksız bir duygu halini almış demektir. Sağlıksız öfkenin içeriğinde zarar verme ve sık sık saldırganlık vardır (Blum, 2001). Sağlıksız öfkenin bireyin biyopsikososyal iyilik haline zarar verdiğine ait birçok araştırma bulgusu bulunmaktadır. Bu araştırmaların birçoğu yüksek kan basıncıyla bastırılmış öfke arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğunu, kronik öfke ile yüksek tansiyon, yüksek kolesterol, obezite ve kalp hastalıklarının çok yüksek bir ilişki gösterdiklerini ortaya koymaktadır (Elliott ve Smith, 2017; McKay ve Rogers, 2000). Ayrıca bastırılmış öfke ile depresyonun ilişkisi klinik çalışmalarla da ortaya konulmuştur (Allan ve Gilbert, 2002). Öfke duygusunun bireylerin sosyal yaşamlarında, eğitim yaşantılarında, evlilik yaşamlarında ve anne babalık görevlerini yerine getirmede ve mesleki yaşamda önemli etkileri de vardır (Gentry, 2000).

Öfke kontrolü; öfke yaşantısını veya öfkenin olumsuz olarak ifade edilmesini önleme, kontrol edebilme yeteneğini yansıtan bir kavramdır (Spielberger ve Reheiser, 2003). Öfke duygusunu bazı kişiler o anda fark ederken bazı kişiler de durum sona erdikten sonra fark edebilir. Bazı kişiler bu duyguyu öylesine bastırır ki, yaşam boyu kişinin bilincine ulaşmayabilir. Öfke duygusunun yaşandığının fark edilmesi öfke kontrolü açısından önemli bir adımdır. Öfke anında bireylerde genel olarak görülen fizyolojik belirtiler; hızlı nefes alıp verme, kalp atışının hızlanması, kan basıncının artması, kas geriliminin artması, deri sıcaklığının artması, sersemleme, kızarma, yüz renginin solması, terleme, vücut titremeleri, ellerin titremesi, mide rahatsızlığı, boğazda sıkışma hissi, sıkılmış çene, sıkılmış yumruk, şişirilmiş vücut duruşu, diş gıcırdatma, baş ağrısı,

çok sıcaklama veya üşüme, yüz buruşturma, dik dik bakma, ses şiddetinde ve tonunda değişiklikler biçiminde ortaya çıkmaktadır (Elliott ve Smith, 2017; McKay ve Rogers 2000).

Öfke anında bireylerin kendilerinde genel olarak gördükleri his ve duygusal belirtiler; aksi, asabi, canı sıkın, çılgına dönmüş, çileden çıkmış, deliye dönmüş, engellenmiş, gergin, gözü dönmüş, hırçın, hırslanmış, hiddetli, huysuz, huzursuz, içerlemiş, keyfi kaçmış, kışkırtılmış, kızgın, köpürmüş, kudurmuş, morali bozuk, nefret dolu, rahatsız, sinirli, şalterleri atmış, tahrik edilmiş, tedirgin ve telaşlı olarak hissetme biçiminde ortaya çıkmaktadır (Burns, Evon ve Saloum, 1999; Elliott ve Smith, 2017). Öfke duygusunun yaşanması anında ortaya çıkan bu belirtiler incelendiğinde bireysel farklılıkların da baskın olduğu görülmektedir (Gentry, 2000).

Öfke insanların temel duygusu olmasına rağmen çoğunlukla uygun olmayan şekillerde ifade edilir. Birçok insan öfkesini ya bastırarak ya da en küçük tahrikle patlayarak sağlıksız bir şekilde ifade etmektedir (Morganett, 2005). Katharsis teorisine göre öfke ifade edilmediğinde kişiye psikolojik olarak zarar verir. Birey öfkesini ifade etme yoluyla düşmanlık içeren duygulardan arınır. Freud'a göre duygusal tepkiler ifade edilene kadar güçlüdür ve öfke duygusunun ifade edilmesinin reddedilmesi, insanın içinde kalan yıkıcı duygulara yol açar. Bu da kişide zamanla psikolojik semptomlara dönüşebilir (Annak, 2002: 32).

İnsanlar öfke tepkilerini farklı bir biçimde gösterebilirler. Alanyazın incelendiğinde öfke ifade tarzlarının şu şekilde sınıflandırıldığı görülmektedir. Durumluk öfke: bireyin belirli bir durumda yaşadığı öfke düzeyini yansıtan bir kavramdır. Sürekli öfke: durumluk öfkenin genelde ne sıklıkla yaşandığını ifade eden bir kavramdır. Öfke dışa: Öfkenin diğer insanlara veya çevredeki nesnelere yönelmesini ifade eder. Öfke içe: Öfkenin bastırılarak içte tutulması ve kişinin kendisine yöneltmesidir. Öfke denetimi: yaşanan öfke duygusunun, dışa vurum biçiminin sosyal açıdan kabul edilebilir bir biçimde ortaya konması ve öfke duygusunun kontrol edilmesidir (Özer, 1994; Şavaşır ve Şahin, 1997; Şahin, 2006).

Alanyazında öfke duygusu ve öfke kontrolünü açıklayan bazı kuram ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlar; biyolojik yaklaşım, psikanalitik kuram, bütüncü yaklaşım, varoluşçu yaklaşım, gestalt kuramı, davranışçı yaklaşım, sosyal öğrenme kuramı, transaksyonel analiz, bilişsel-davranışçı yaklaşım, akılcı-duygusal davranışçı yaklaşım, gerçeklik terapisi olarak görülmektedir (Akdeniz, 2007)

Öfke kontrolü için yapılan eğitim programları ve grup çalışmalarının genel amacının öfke duygusunun sağlıklı olarak yaşanması olduğu, alt amaçlarının ise; öfkenin fiziksel belirtilerini azaltmak, öfke ile ilişkili durumlar karşısında sağlıklı düşünülmesi ve sağlıklı davranılması, kişilerarası öfkenin sağlıklı yaşanması olarak görülmektedir (Özbay, 2008).

Alanyazında engel, engelli, engellilik kavramlarına ve engel türlerine ilişkin birbirine benzer veya farklı özellikler taşıyan pek çok tanımın yapılmış olduğu görülmektedir. Engelli birey: "Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duygusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen bireyi"(5378 Engelliler Hakkında Kanun Madde 3-c (Değişik:6/2/2014-6518/63 md.) ifade etmektedir.

Dünya Engellilik Raporu (2011), her on çocuktan birinin bir engele sahip olarak doğduğunu belirtmektedir. TÜİK (2010) Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması sonuçlarına göre; Ulusal Engelli Veri Tabanına kayıtlı 280.014 engellinin %25.6'sı süreğen hastalığı olan, %29.2'si zihinsel, %8.4'ü görme, %8.8'i ortopedik, %3.9'u ruhsal ve duygusal, %5.9'u işitme, %0.2'si dil ve konuşma engeline sahip bireyler ve %18'i birden fazla engele sahip olan bireylerdir. Kayıtlı engelli bireylerin, %41.4'ü kadın, %58.6'sı erkek olarak belirlenmiştir. Kayıtlı olan engelli bireylerin % 56,8'inin engeli hastalık sonucu ortaya çıkmıştır. Kayıtlı engellilerin, engelinin ortaya çıkma nedenlerine bakıldığında, ikinci sırada %15,9 ile genetik veya kalıtsal bozukluk, % 9,6 ile kaza ve % 3 ile gebelikte/doğum sırasında yaşanan problemler yer almaktadır. Ayrıca Dünya genelinde savaşlar ve iç karışıklıklar nedeniyle doğrudan veya bunların neden olduğu yoksulluk, açlık, temiz su bulamama, hijyen, sağlık hizmetlerine ulaşamama, çevre kirliliği ve psiko-sosyal nedenlerle dolaylı olarak bu sayılara hızla yenileri eklenmektedir.

Araştırmanın temel konusunu oluşturan zihinsel engelli ve görme engelli kavramlarının tanımlarına da kısaca yer verilmesinde yarar görülmektedir. Zihinsel engellilik, "gelişim sürecinde ortaya çıkan, uyumsuz davranışlardaki yetersizlik ile karakterize edilen ve genel zekâ fonksiyonlarında önemli derecede ortalamanın altında olma durumu" olarak tanımlanabilmektedir (Eripek, 1993; Sarıkaya, 2011). Görme engellilik ise, yasal ve eğitsel açıdan farklı biçimlerde tanımlanabilir. Örneğin yasal açıdan tanımlanacak olursa, "gerekli bütün düzeltmeler yapıldıktan sonra iyi gören gözünde olan görme gücünün en fazla onda biri bulunan ve görü açısı yirmi dereceyi geçmeyenlere" (Enç vd., 1981: 35); eğitim açısından tanımlanacak olursa, "görme yetersizliğinden çok ağır derecede

etkilenen ve mutlaka kabartma alfabeye (Braille) ya da konuşan kullanılmasına gereksinim duyanlara" (Özsoy vd., 2002: 26) görme engelli (kör) denilmektedir.

Zihinsel engelli olan çocuklar engelli olmayan yaşlıları gibi temelde aynı fizyolojik, sosyal, psikolojik ve duygusal gereksinimlere sahiptirler (Öztürk, 2014). Zihinsel engelli çocuklara yönelik olarak, engel durumlarına göre bazı sınıflandırmalara gidilmektedir. Her bir sınıflandırmada kendi içinde bireysel farklılıklar göstermektedir. Zihinsel engel türlerinden en bilinenleri otizm ve down sendromu olmakla birlikte, mental retardasyon, mikrosefali (şiddetine bağlı olarak) gibi zihinsel engel türleri de mevcuttur. Zihinsel engellilik de yine eğitsel (eğitilebilir, öğretilebilir, ağır) ve psikolojik (hafif, orta, ağır, çok ağır) açıdan olmak üzere iki açıdan ele alınmaktadır (Okan ve Özdemir, 2005).

Aileye bir çocuğun dâhil olması, aile üyeleri arasındaki ilişkilerde birçok değişikliğe neden olabilir. Ebeveynlerin, eş olarak birbirlerinden, hayattaki beklentilerinden, iş yaşamından, kök ailelerinden, yakın çevrelerinden ve toplumdan beklentileri farklılaşabilir. "Ebeveynlerin en önemli beklentilerinden biri sağlıklı bir çocuğun dünyaya gelmesidir. Çocuğun engelli olması tüm beklentileri değiştirebilir. Doğan çocuk zihinsel engelli olarak dünyaya gelmişse ailenin bu beklentileri daha da değişip, farklı düzeylerde kendini gösterebilir" (Akkök vd. 1992). Ebeveynlerin engelli çocuklarının olması, engel durumuyla ilgili endişeleri, özel duyguları, beklentileri ve gereksinimleri de beraberinde getirmektedir. Ebeveynlerin ve ailenin diğer üyelerinin yaşamı genellikle engelli çocuğun gereksinimleri etrafında dönmektedir. Çocuğun engeli ebeveynlerin iş yaşamını da kısmen veya tamamen etkileyebilmektedir (Viner-Brown ve Kim, 2005). Engelli bir çocukla birlikte yaşamak, anne babayı, kardeşleri ve geniş ailenin diğer üyelerini de büyük oranda etkileyebilmektedir (Reichman vd. 2008). Söz edilen bu gibi durumlar, çocuğun engelinin türüne ve derecesine göre değişiklik gösterebilmekle birlikte, engelli çocuğu olan hemen hemen tüm ebeveynler için geçerlidir.

Zihinsel engelli çocuklu ailelerle yapılan çalışmalarda, anne babaların farklı düzeylerde depresyon, kaygı, suçluluk, engellenmişlik hissettikleri, düşük benlik saygısına sahip oldukları, kişisel ve evlilik doyumlarının daha düşük olduğu ve engelli olmayan bir çocuğa sahip olamamanın verdiği yetersizlik duygularını yaşadıkları belirlenmiştir (Çapa, 2009; Crnic, William ve Mark, 1983; Orsmond ve Seltzer, 2007).

Dağ (2005), Dereli ve Okur (2008), Dönmez vd. (2000) gibi araştırmacılar, engelli çocuğun gereksinimlerinin karşılanmasının anne-baba için devamlı ve zorlu süreçleri de beraberinde getirdiğini, engelli çocuğun bakımının ebeveynlerine bağımlı olmasının ve

diğer gereksinimlerinin, toplumsal tutum ve yargıların ve çocuğun gelecekteki durumuna ilişkin belirsizliklerin ailede öfke, korku, kaygı ve depresyon gibi duygusal problemlere yol açabildiğini ve bu durumun ailenin alabildiği sosyal desteklerle de bağlantılı olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla görme engelli veya zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin hem çocuklarının gereksinimlerini karşılamayla hem de toplumun tutum ve davranışlarıyla baş etmek durumunda kalmaları onlarda öfke duygusunun ortaya çıkmasını etkileyen etkenlerden olarak görülebilmektedir.

Ebeveynler için zihinsel engelli bir çocuğa sahip olduklarını öğrenmek, yaşamlarının en zorlu deneyimlerinden biri olmaktadır. Bu durumda ebeveynler için en büyük zorluk, zihinsel engelin ve engel derecesinin teşhisi ve bunu öğrenme aşamasında olmaktadır (İl, 2001). Ebeveynlerin engelli çocuğun doğumuyla birlikte tepkileri farklı modellerle açıklanmaktadır. Örneğin Akkök (2005)'e göre "ailelerin tepkilerini açıklayan dört model vardır: Sürekli üzüntü modeli, kişisel yapılanma modeli, çaresizlik, güçsüzlük ve anlamsızlık modeli ile aşama modeli". Bunlardan en yaygın olarak bilineni ise aşama modelidir. Aşama modelinde, ailelerin çeşitli aşamalardan geçerek kabul ve uyum aşamasına geldiği varsayılmaktadır (Aykara, 2015). Aşama modeli, ebeveynlerin belirli aşamalardan geçtikten sonra bir çözüme ulaştıklarını öne sürmesi nedeniyle eleştirilmektedir. Bu nedenle son yıllarda bu modelin yerini aile sistemleri yaklaşımı almaya başlamıştır. Özellikle aile sistemi yaklaşımını savunanlar (Bernier, 1990; Getz ve Protinsky, 1994; Haskins, 2003; Madden, 2008), ebeveynlerin engelli çocuklarına yönelik pek çok farklı duyguya sahip olduklarını savunmaktadırlar. Bowen tarafından geliştirilmiş olan aile sistemleri yaklaşımının amacı, Anderson ve Sabatelli (2006)'nin de belirttikleri gibi, "hem ailelerdeki yapısal karmaşıklıkları, hem de aile içi etkileşimleri yönlendiren örüntüleri anlamaya yardımcı olmak"tır.

Zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynler ile gerçekleştirilen çalışmalar onların "zihinsel engelli çocuğu olmayan ebeveynlerden daha depresif ve kaygılı olduklarını" (Aysan ve Özben, 2007; Uğuz vd., 2004), "çocuklarının yaşam kaliteleri ve gelecekteki bakımlarına ilişkin endişeler taşıdıklarını" (Danış, 2006) ve "çocuğun aile yaşamına getirdiği sınırlılıklar ve yaşam boyu bakımının getireceği zorluklardan kaynaklanan kaygılara sahip olduklarını" (Çürük, 2008) göstermektedir. Çocukların engelinin sayısı ve derecesi arttıkça ebeveynlerin daha fazla umutsuz, karamsar ve stresli oldukları tespit edilmiştir (Karpat ve Girli, 2012). Engelli çocuğa sahip olmanın; aile üyelerinin gelecek planlarını, beklentilerini değiştirdiği, onlarda stres, öfke, kaygı ve depresyon duygu durumlarında değişikliğe neden olduğu ve sonucunda aile üyelerinin yaşam doyumlarını azaltabildiği

de belirlenmiştir (Aydın ve Sönmez, 2014). Yukarıda belirtilen bu özel durumlar engelli çocuk sahibi ailelerin birçoğunda kendini göstermekteyken, yoğunluğu ve etkileri, aileden aileye, hatta aynı aile içerisinde bireyden bireye ve zamana göre ve ayrıca engelin türüne ve derecesine göre de değişebilmektedir.

Bu araştırmanın amacı; görme engelli ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveyn gruplarının öfke seviyelerini, öfke alt boyutları bağlamında belirlemektir. Birey ve ailelerin öfke duygusunu kontrol edememeleri durumunda yaşam kalitelerinin azaldığı gözlenmektedir. Öfke kontrolü sorununun toplumda birçok alanda mücadele eden engelli bireyleri ve ailelerini de etkilediği düşünüldüğünde engelli ailelerinin öfke alt boyutlarında öfke düzeylerinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Alanyazında yoğun olarak kaygı ve depresyon çalışılmış olması ve öfkeyle ilgili çalışmaların kısıtlı olması nedeniyle bu çalışma grubu ile öfke ve alt boyutları çalışılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Görme engelli ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin öfke düzeylerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada, ilişkisel tarama yönteminde karşılaştırmalı tarama modeli kullanılmıştır. Karşılaştırma yolu ile ilişki belirlemede en az iki değişken vardır. Sınanmak istenen değişkene göre gruplar oluşturulur ve bağımlı değişken baz alınarak gruplar arasında bir farklılık olup olmadığına bakılır (Büyüköztürk vd. 2014; Karasar, 2011). Bu çalışmada görme engelli ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynler ile kontrol grubundaki engeli olmayan çocuğa sahip ebeveynlerin öfke düzeyleri, kendi ortamlarında, var olduğu haliyle, değiştirilmeden incelenmeye ve ortaya konmaya çalışılmıştır.

Katılımcılar

Bu çalışmada çalışma grubu olarak; kendi öz bakımlarını yapabilmeleri, diğer tüm eylemleri gerçekleştirme, sorumluluk alabilme ve geleceklerinde söz sahibi olabilmeleri yoluyla anne babalarının bakım sorumluluklarını azaltabilen görme engelli çocuklar ile sürekli bakım gerektiren ve geleceklerinde söz sahibi olamayacak kadar engeli sahip zihinsel engelli çocuklar ve ebeveynleri seçilmiştir. Çalışma grubu; Ankara Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde yaşayan görme engelli çocuğu olan 41 anne ve 38 baba; zihinsel engelli çocuğu olan 37 anne ve 37 baba ve kontrol grubu; engeli olmayan çocuğa sahip 36 anne ve 42 baba olmak üzere toplam 228 katılımcıdan oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacıların kendileri tarafından hazırlanmış olan ve katılımcıların sosyo-demografik bilgilerini öğrenmeyi amaçlayan soru kâğıdı ile Spielberger tarafından geliştirilen ve Özer (1994) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği" kullanılmıştır.

Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği, 34 maddeden oluşmaktadır ve sürekli öfke (10 madde) ve öfke ifade tarzını (24 madde) içermektedir. Öfke ifade tarzı ise kendi içinde öfke-içte (8 madde), öfke dışta (8 madde) ve öfke kontrol (8 madde) olmak üzere üç alt ölçeğe sahiptir. Ölçeğin Cronbach-Alpha güvenilirlik değerleri 0.73 ile 0.84 arasında belirlenmiştir. *Sürekli öfke* alt boyutu (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10), *Öfke içte* alt boyutu (13, 15, 16, 20, 23, 26, 27, 31), *Öfke dış* alt boyutu (12, 17, 19, 2, 24, 29, 32, 33) ve *Öfke kontrol* alt boyutu (11, 14, 18, 21, 25, 28, 30, 34) soru numaralarından oluşmaktadır. Ölçek "Hiç (1)", "Biraz (2)", "Oldukça (3)", "Tümüyle (4)" olacak şekilde puanlanmıştır. Sürekli Öfkeden alınan yüksek puanlar, öfke düzeyinin yüksek olduğunu; Kontrol Öfke ölçeğindeki yüksek puanlar öfkenin kontrol edilebildiğini; Öfke-Dışta Ölçeğindeki yüksek puanlar, öfkenin kolayca ifade ediliyor olduğunu ve Öfke-İçte ölçeğindeki yüksek puanlar ise öfkenin bastırılmış olduğunu göstermektedir.

Verilerin Toplanması

Anket ve ölçekler görme engelli ve zihinsel engelli çocuğu olan anne ve babalara 2017 yılı Mayıs ayı içerisinde Milli Eğitim Bakanlığı Mitat Enç Görme Engelliler Ortaokulu'nda, Ortadoğu Engelsiz Eğitim Derneği'nde, Milli Eğitim Bakanlığı Mamak Başkent Özel Eğitim Uygulama Merkezi'nde araştırmacılar tarafından verilen "Öfke Kontrolü" eğitimi öncesi gönüllü olarak araştırmaya katılmak isteyenlere uygulanmıştır. Kontrol grubunu oluşturan ve engeli olmayan çocuğa sahip ebeveynlere olasılıklı olmayan örnekleme türlerinden kartopu örnekleme yoluyla ulaşılmıştır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004)'ın da belirttikleri gibi, "kartopu örneklemede öncelikle evrene ait birimlerden birisi ile temas kurulur. Temas kurulan birimin yardımıyla ikinci birime, ikinci birimin yardımıyla üçüncü birime gidilir. Bu şekilde, sanki bir kartopunun büyümesi gibi örneklem büyüklüğü genişler".

Verilerin Analizi

Gruplar arası öfke alt boyutlarına Tek yönlü (Oneway) Anova testiyle, görme engelli ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynler arasında istatistiki olarak fark olup olmadığına

bağımsız örneklem t testiyle ve cinsiyet ile öfke içte ve dışta alt boyutlarına bağımsız örneklem t testiyle bakılmış, veriler SPSS Statistics 21 programı kullanılarak analiz edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmada katılımcılara ait sosyo-demografik bilgilere bakıldığında;

Tablo 1. Sosyo-Demografik Bilgiler

Ebeveyn Grupları	Cinsiyet	N	Yaş ortalaması	Çocuk yaş ortalaması
Görme engelli çocuğu olan	Kadın	41	38.39	13.07
	Erkek	38	43.44	14.13
Zihinsel engelli çocuğu olan	Kadın	37	37.35	11.51
	Erkek	37	44.16	11.67
Kontrol grubu	Kadın	36	36.44	10.94
	Erkek	39	42.00	11.87

Tablo 1'e bakıldığında;

- Görme engelli çocuğa sahip babaların sayısının 38; yaş ortalamasının 43,44; %47,4'ünün ilkokul mezunu; %23,7'sinin işçi, %42,1'inin serbest meslek sahibi; engelli çocuk yaşı ortalamasının 14,13 (12 çocuk 17-21 yaş aralığında) olduğu,
- Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların sayısının 37; yaş ortalamasının 44,16; %27,4'ünün ilkokul mezunu, %27'sinin ortaokul ve %24'ünün lise mezunu; %32,4'ünün işçi, %27'sinin serbest meslek sahibi; engelli çocuk yaşı ortalamasının 11,67 olduğu,
- Kontrol grubu engeli olmayan çocuk sahibi babaların sayısının 39; yaş ortalamasının 42; %28,2'sinin lise mezunu, %48,7'sinin yüksekokul mezunu; %82'sinin memur; çocuk yaşı ortalamasının 11,87 olduğu,
- Görme engelli çocuğa sahip annelerin sayısının 41; yaş ortalamasının 38,39; %53,7'sinin ilkokul mezunu, %26,8'inin ortaokul mezunu; %78'inin ev kadını; engelli çocuk yaşı ortalamasının 13,07 (8 çocuk 17-21 yaş aralığında) olduğu,
- Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin sayısının 37; yaş ortalamasının 37,35; %54,1'inin ilkokul mezunu, %21,6'sinin ortaokul mezunu; %86,5'unun ev kadını; engelli çocuk yaşı ortalamasının 11,51 olduğu,
- Kontrol grubu engeli olmayan çocuk sahibi annelerin sayısının 36; yaş ortalamasının 36,44; %44,3'ünün lise mezunu, %36,1'inin yüksekokul mezunu; %72,2'sinin memur; çocuk yaşı ortalamasının 10,94 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Öfke Alt Boyutlarında Gruplar Arası Farkların Karşılaştırılması

	Gruplar	N	Ortalama (x)	Ss	F	p
Sürekli Öfke	Görme engelli çocuklu	79	20.57	5.20	.018	.983
	Zihinsel engelli çocuklu	74	20.53	6.22		
	Engeli olmayan çocuklu	75	20.41	4,42		
Öfke İçte	Görme engelli çocuklu	79	16.68	3.25	3.195	.043
	Zihinsel engelli çocuklu	74	17.04	3.57		
	Engeli olmayan çocuklu	75	15.72	3.08		
Öfke Dışta	Görme engelli çocuklu	79	15.43	3.66	3.294	.039
	Zihinsel engelli çocuklu	74	15.27	3.73		
	Engeli olmayan çocuklu	75	16.64	3.34		
Öfke Kontrol	Görme engelli çocuklu	79	22.67	5.43	.229	.796
	Zihinsel engelli çocuklu	74	23.00	4.64		
	Engeli olmayan çocuklu	75	23.21	4.93		

$p < .05$

Tablo 2'de gruplar arası öfke alt boyutları Tek yönlü (Oneway) Anova testi ile istatistiki olarak anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmış; sürekli öfke ve öfke kontrol boyutlarında istatistiki bir fark olmadığı ($p > .05$) tespit edilmiştir.

Öfke içte boyutunda ($F(2;227)=3.195, p < .05$) istatistiki olarak anlamlı fark bulunmuştur. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığı incelendiğinde, (Öfke-İçte ölçeğindeki yüksek puanlar öfkenin bastırılmış olduğunu göstermektedir.) kontrol grubu olarak kullanılan engeli olmayan çocuğa sahip ebeveynlerin ($x=15.72\pm 3.08$) diğer gruplardan daha düşük puan ortalamasına sahip oldukları, dolayısıyla öfkelerini daha az bastırdıkları görülmektedir.

Öfke dışta boyutunda ($F(2;227)= 3.294, p < .05$) istatistiki olarak anlamlı fark bulunmuştur. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığı incelendiğinde, (Öfke-Dışta Ölçeğindeki yüksek puanlar, öfkenin kolayca ifade ediliyor olduğunu gösterir) kontrol grubu olarak kullanılan engeli olmayan çocuğa sahip ebeveynlerin ($x=16.64\pm 3.34$) diğer gruplardan daha yüksek puan ortalamasına sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 3. Öfke Alt Boyutlarında Engelli Çocuğa Sahip Gruplar Arası Farkların Karşılaştırılması

	Gruplar	N	Ortalama (x)	Ss	t	p
Öfke İçte	Görme engelli çocuklu	79	16.68	3.25	-.647	.287
	Zihinsel engelli çocuklu	74	17.04	3.57		
Öfke Dışta	Görme engelli çocuklu	79	15.43	3.66	.268	.988
	Zihinsel engelli çocuklu	74	15.27	3.73		

$p < .05$

Tablo 3’de; Görme engelli ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynler arasında istatistiki olarak fark olup olmadığına bağımsız örneklem t testi ile bakılmış ve istatistiki olarak fark olmadığı görülmüştür.

Tablo 4. Öfke Alt Boyutlarında Cinsiyet Boyutunda Farkların Karşılaştırılması

	Cinsiyet	N	Ortalama (x)	Ss	t	p
Öfke İçte	Kadın	115	16.58	3.36	.456	.843
	Erkek	113	16.38	3.31		
Öfke Dışta	Kadın	115	15.66	3.57	-.486	.636
	Erkek	113	15.89	3.66		

$p < .05$

Tablo 4’de cinsiyet ile öfke içte ve dışta alt boyutlarında bağımsız örneklem t testi ile istatistiki olarak anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir ($p > .05$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada; görme engelli ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveyn gruplarının öfke seviyeleri, öfke alt boyutları bağlamında belirlenmiş ve kontrol grubu ile karşılaştırılmıştır. Gruplar arası öfke alt boyutları Tek yönlü (Oneway) Anova testi ile istatistiki olarak anlamlı bir fark olup olmadığına bakılmış; görme engelli ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveyn grupları ile kontrol grubu arasında sürekli öfke ve öfke kontrol boyutlarında istatistiki bir fark olmadığı ($p > .05$) tespit edilmiştir. Lynn (2001), görme engelli çocuğu olan 34 ve görme engelli çocuğu olmayan 46 ebeveynle yaptığı araştırmasında öfke kontrolü boyutlarında çalışmamız sonuçlarına benzer şekilde istatistiki bir fark olmadığını tespit etmiştir. Paster (2008), engelli çocuğu olan 50 ve engelli çocuğu olmayan 62 ebeveynle yaptığı araştırmasında benzer bir durumu tespit etmiş ve ilave olarak engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin yardım arama ve başa çıkma stratejilerini daha çok kullandıklarını bulmuştur.

Bununla birlikte Öfke içte boyutunda ($F(2;227)=3.195, p < .05$) ($x=15.72\pm 3.08$) ve Öfke dışta boyutunda ($F(2;227)= 3.294, p < .05$) ($x=16.64\pm 3.34$) istatistiki olarak kontrol grubu olarak kullanılan engeli olmayan çocuğa sahip ebeveynler lehine anlamlı fark bulunmuştur. Engelli çocuğa sahip gruplardaki anne ve babaların aldıkları puanlar her ne kadar kontrol grubuna yakın puanlar olsa da, mevcut durumun getirdiği baskılar ve normal yaşamın getirdiği olaylardan kaynaklanan üzüntü, kırgınlık, öfke gibi doğal duygularını dışa yansıtmadan içlerinde biriktirdikleri de alanyazın bilgilerinden görülmektedir (Kılıç, 2009). Bu durumun sürekliliği durumunda, orta ve uzun vadede bu ailelerin öfke, kaygı ve depresyon gibi sorunlarının artabileceği ve hem kendilerinin hem de çocuklarının yaşam kalitelerinde azalmalar olabileceği düşünülebilir.

Engelli çocuğu olan ebeveynlerle yapılan birçok çalışmada bu ebeveynlerin, çocuklarında herhangi bir engel bulunmayan ebeveynlere göre daha fazla sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. Örneğin Bumin vd. (2008), farklı engel gruplarından engelli çocuğu olan 107 anne ile yapmış oldukları çalışmada, annelerin kaygı ve depresyon düzeylerinin yüksek, yaşam kalitesi düzeylerinin ise düşük olduğunu bulmuşlardır. Alanda yapılan bazı araştırmaların sonuçlarına göre, zihinsel engelli çocuğu olan annelerin ileri yaşlarda psikolojik belirti düzeylerinde azalma olduğu da tespit edilmiştir. Annelerde yaşın artması ile birlikte, durumu kabullenmenin, bilgi ve deneyimin artması yoluyla baş etme yollarının güçlenebiliyor olabileceği belirtilmektedir (Akkök, Aşkar ve Karancı, 1992; Anderson, 1993; Esenler, 2001; Şenveli vd., 1994).

Çalışma gruplarından olan görme engelli ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynler arasında öfke içte ve öfke dışta boyutunda birbirine yakın değerler bulunmuştur. Ancak, hem öfke içte ($x=16.68\pm 3.325$ - daha düşük) hem de öfke dışta ($x=15.43\pm 3.66$ - daha yüksek) olarak görme engelli çocuğa sahip ebeveynler lehine bir durum olduğu da görülmektedir. Bu duruma, görme engelli çocukların kendi öz bakımlarını yapabilmeleri, diğer tüm eylemleri gerçekleştirme, sorumluluk alabilme ve geleceklerinde söz sahibi olabilmeleri yoluyla anne babalarının bakım sorumluluklarını azaltabilmelerinin etkisinin olabileceği düşünülebilir.

Araştırmada elde edilen bulgular tüm gruplarda cinsiyetler (anne/baba) açısından incelendiğinde; cinsiyet ile öfke içte ve öfke dışta boyutunda istatistiki olarak fark bulunmamıştır.

Sonuç olarak; görme engelli ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveyn gruplarının öfke seviyelerini, öfke alt boyutları bağlamında belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada;

görme engelli ve zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveyn grupları ile kontrol grubu arasında sürekli öfke ve öfke kontrol boyutlarında istatistiki bir fark olmadığı, bununla birlikte öfke içte boyutunda ve öfke dışta boyutunda kontrol grubu olarak kullanılan engeli olmayan çocuğa sahip ebeveynler lehine istatistiki olarak anlamlı fark bulunmuştur. Bu durumda engeli bulunmayan çocuğa sahip ebeveynlerin diğer gruplara göre öfkelerini daha az içe atıp, bastırdıkları ve daha kolay ifade edebildikleri tespit edilmiştir. Cinsiyet boyutunda öfke içte ve öfke dışta alt boyutlarında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Her iki engel grubunda çocuğu olan ebeveynler arasında da öfke alt boyutları bağlamında istatistiki bir fark bulunmamıştır. Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadığı stres nedeniyle aile destek programlarına yönelik çalışmalar yapılması önem taşımaktadır. Bu ailelerle öfke kontrolü grup çalışmaları da gruplarla sosyal hizmet kapsamında yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, M. (2007). *Öfke kontrolü eğitiminin lise öğrencilerinin öfke kontrolü becerilerine etkisi*.Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Akkök, F. (2005). *Farklı özelliğe sahip çocuk aileleri ve ailelerle yapılan çalışmalar: Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitime giriş*. A. Ataman (Ed.), Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Akkök, F., Aşkar, P. ve Karancı, N. (1992). Özürli bir çocuğa sahip anne-babalardaki stresin yordanması. *Özel Eğitim Dergisi*, 1(2), s. 8-2.
- Allan, S. ve Gilbert, P. (2002). Anger and anger expression in relation to perceptions of social rank, entrapment and depressive symptoms. *Personality and Individual Differences*, 32, s. 551-565.
- Anderson, E. (1993). Depression and anxiety in families with a mentally handicapped child. *International Journal of Rehabilitation Research*, 6, s. 165-169.
- Anderson, S. A. ve Sabatelli, R. M. (2006). *Family interaction: A multigenerational developmental perspective*. Fourth Edition. Boston: Pearson.
- Annak, Ş. (2002). *Özel bir okulda öğrenim gören lise son sınıf öğrencilerinin kızgınlık düzeylerinin çeşitli değişkenle açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Aydın, A. ve Sönmez, O. İ. (2014). Zihinsel yetersizliği olan çocukların annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarının çocukların sosyal becerilerine etkisi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, s. 149-168.
- Aykara, A. (2015). *Zihinsel engelli kardeşe sahip bireylerin yaşantılarının değerlendirilmesi*.Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Aysan, F. ve Özben, Ş. (2007). Engelli çocuğu olan anne babaların yaşam kalitelerine ilişkin değişkenlerin incelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, s. 1-6.
- Baykara Acar, Y. (2014). Türkiye'de kadın olmak. *Doç. Dr. Şener Koçyıldırım'a Armağan-Sosyal Hizmet ve Toplumla Çalışma*. Işıkkhan, Vedat (Haz.). Ankara. s. 143-157.
- Bernier, J. C. (1990). Parental adjustment to a disabled child, a family systems perspective. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, 71 (12), s. 57-68.
- Blum, P. (2001). *Teacher's guide to anger manegement*.Florance: KY,Reultledge.
- Bumin, G., Günal, A. ve Tükel, Ş. (2008). Anxiety, depression and quality of life in mothers of disabled children. *Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 15(1), s. 6-11.
- Burns. W. J., Evon, D. ve Saloum, C. S.(1999). Repressed anger and patterns of cardiovascular, self- report and behavioral respunses: Effect of harrassment. *Journal of Psychosomatic Research*, 47(6), s. 569-581.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. 16 baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Crnic, A. K., William, N. F. ve Mark, T. G. (1983). Adaptation of families with mentally retarded children: A model of streets, coping, and family ecology. *American Journal of Mental Deficiency*, 88 (2), s. 125-138.
- Çapa, B. (2009). *Zihin engelli ve otistik çocuğu olan ailelerin toplumsal hayata katılmada yaşadıkları güçlüklerin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çürük, N. (2008). *Ankara İl Merkezi'nde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı iş okullarında 1. ve 4. sınıfa devam eden zihinsel engelli çocukların annelerinin kaygı ve sosyal destek düzeylerinin karşılaştıkları problemlere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: H.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dağ, B. E. (2005). Eğitilebilir zihinsel engelli olan ve olmayan çocukların annelerinde stresi stresle başa çıkma ve kontrol odağının karşılaştırılması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(2), s. 56-68.

- Danış, M. Z. (2006). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin yaşadığı duygular, çocuklarının geleceğine ilişkin düşünceleri ve umutsuzluk düzeyleri, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(2), s. 91-99.
- Dereli, F. ve Okur, S. (2008). Engelli çocuğu olan ailelerin depresyon düzeylerinin belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi* 25, s. 164-168.
- Dönmez, N., Bayhan, P. ve Artan, İ. (2000). Engelli çocuğa sahip ailelerin beklentileri ve endişe duydukları konuların incelenmesi. *Sosyal Hizmetler Dergisi*, 11, s. 16-24.
- Durukan, D., Erdem, M., Türkbay, T. ve Congoloğlu, M.A. (2009). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocukların klinik belirtilerinin annelerinin öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları ile ilişkisi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 51, s.101-104.
- Dünya Engellilik Raporu, 2011.
<http://siteresources.worldbank.org/TURKEYINTURKISHEXTN/Resources/455687-1328710754698/YoneticiOzeti.pdf>; Erişim tarihi: 07.10.2017.
- Elliott, C.H. ve Smith, L.L. (2017). *Öfke kontrolü*. (Çev: Üçüncü, S.D.). Ankara: Nobel Yaşam.
- Enç, M., Çağlar, D. ve Özsoy, Y. (1981). *Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Eripek, S. (1993). *Zihinsel engelli çocuklar*.Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Esenler, B. (2001). *Otizm veya dikkat eksikliği/hiperaktivite bozukluğu tanısı almış çocukların annelerinin stres düzeylerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Gentry, W.D. (2000). *Anger free:Ten basic steps to maneging your anger*. New York: Harper Collins Publisher Inc.
- Getz, H. G. ve Protinsky, H. (1994). Training marriage and family counselors: A family-origin approach. *Counselor Education and Supervision*, 33 (3), s. 183-191.
- Haskins, C. (2003). Treating sibling incest using a family systems approach. *Journal of Mental Health Counseling*, 25 (4), s. 89-97.
- Haveman, M., Berkum, G., Rene, R. ve Heller, T. (1997). Differences in service needs, time demand and caregiving burden among parents of persons with mental retardation across the life cycle. *Family Relations*, 46, s. 417-425.
- Işıkhan, V. (2005). *Engelli çocuğa sahip anne ve babalarda depresyon*. Ankara: Şefkat Basımevi.
- İl. S. (2001). Özürlülük aile yaşamı ve sosyal hizmet. *Görme özürlüler için rehabilitasyon deneyimleri, yeni rehabilitasyon politikaları ve meslek tanımları*, Yay. Haz. Kasım KARATAŞ, Ankara: Körler Federasyonu Yayın No: 4.
- Karasar, N. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemi*.Ankara: Nobel Akademik.

- Karpat, D. ve Girli, A. (2012). Yaygın gelişimsel bozukluk tanılı çocukların anne-babalarının yas tepkilerinin, evlilik uyumlarının ve sosyal destek algılarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*. 13(2), s. 69-85.
- Kazak, A. E. ve Marvin, R. S. (1984). Differences, difficulties and adaptation: Stress and social networks in families with a disabilities: Linking process with outcome. *Journal of Pediatric Psychology*, 24(1), s. 41-53.
- Kılıç, S. (2009). *Fiziksel engelli çocuğun evde bakım gereksiniminin aileye etkisi*.Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kısaç, İ. (1997). *Üniversite öğrencilerinin bazı değişkenlere göre sürekli öfke ve öfke ifade düzeyleri*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lynn, C. D. (2001). *The effects of parenting styles on the development of adaptive competencies and the reduction in problem behaviors among children with and without visual impairments and blindness*. Dissertation, University of California, Riverside, ProQuest Dissertations Publishing.
- Mahon, N.E., Yarcheski A. ve Yarcheski, T.J. (2000). Positive and negative outcomes of anger in early adolescents. *Research in Nursing & Health*, 23 17-24.
- Morganett, R.S. (2005). *Ergenler için grupla psikolojik danışma uygulamaları*. Çev: Güçray, S., Kaya, A., Saçkes, M. Ankara: Pegem Yayınları.
- McKay, M. ve Rogers, P. (2000). *The anger control workbook*.United States of America: New Harbinger Publications.
- Morris, G.C. (2002). *Psikolojiyi anlamak*.(Çev. Ayvaşık, B. ve Sayıl, M.). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları. No:23 .
- Okan, M. ve Özdemir, Ö. (2005). Çocuklarda mental retardasyon. http://www.guncelpediatri.com/makale_3/Cocuklarda-Mental-Retardasyon-Derleme; Erişim tarihi:08.10.2017.
- Orsmond, G. I. ve Seltzer, M. M. (2007). Siblings of individuals with autism or down syndrome: Effects on adult lives. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51 (9), 682-96.
- Özbay, Ö. (2008). *Öfke kontrolü eğitim programının etkililiğinin tutuklu bir grup ergen örnekleminde incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Disiplinlerarası Adli Tıp ABD.
- Özer, K. (1994). Sürekli öfke (SL-öfke) ve öfke ifade tarzı (öfke tarz) ölçekleri ön çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9 (31), s. 26-35.

- Öztürk, H. (2014). *Sporun öğretilebilir zihinsel engelli çocukların sosyalleşmeleri üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. KKTC: Yakın Doğu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Paster, A. (2008). *A comparison of coping strategies used by parents of children with disabilities and parents of children without disabilities*. Kean University, Master of Arts in Education Psychology.
- Reichman, N. E., Corman, H., ve Noonan, K. (2008). Impact of child disability on the family. *Matern Child Health, 12*, s. 679-683.
- Sarkaya, S. (2011). *Zihinsel engelli çocuğu olan ebeveynlerin stresle başa çıkma düzeylerinin ve yaşam doyumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Schilling, R. F., Schinke, S. P., Kikham, M. A. (1985). Coping with a handicapped child: Differences between mothers and fathers. *social science of medicine. 21*(8), s. 857-863.
- Spielberger C.D. ve Reheiser, E.C. (2003) *Measuring anxiety, anger, depression and curiosity as emotional states and personality traits with the STAI, STAXI and STPI*. New York: Taylor & Francis
- Şahin, H. (2006). Öfke denetimi eğitiminin çocuklarda gözlenen saldırganlık davranış üzerindeki etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi. 3*(26), 47-61
- Savaşır, I. ve Şahin, N. H. (1997). *Bilişseldavranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayını.
- Şenveli, B., Abay, E., Molla, S., Abay, E. ve Saltık, A. (1994). Zihinsel ve/veya bedensel özürlü çocukların ana babalarında depresyon ve kaygı. *Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 11* (3), s. 161-166.
- Turnbull, A. R. ve Turnbull, H. R. (1990). *Families, professionals, and exceptionality: A special partnership*. (2nd ed.). New York: Macmillan.
- TÜİK (2010). *Özürlülerin sorun ve beklentileri araştırması*. http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=1&KITAP_ID=244; Erişim tarihi: 07.10.2017.
- Uğuz, Ş., Toros, F., İnanç, B.Y. ve Çolakkadioğlu, O. (2004). Zihinsel ve bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 7*, s. 42-47.
- Viner-Brown, S. I. ve K. Kim, H. (2005). Impact of caring for children with special health care needs on the family: Rhode island's experience. *Maternal and Child Health Journal, 9*(2), s. 59-66.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Araştırma

*Makale Geliş Tarihi: 24.04.2017
Makale Kabul Tarihi: 02.11.2017*

ÇOCUK EVİNDE KALAN ÇOCUKLARIN SOSYALLEŞME SÜRECİNDEKİ İLİŞKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluations of Relationships in Socialization Process of Children Staying in Child Home

Şeyda YILDIRIM*

Vedat IŞIKHAN**

*Yrd. Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Korunma gereksinimi bulunan çocuklara yönelik bugüne kadar farklı modeller geliştirilmiştir. Ülkemiz için yeni bir hizmet modeli de çocuk evleri modelidir. Bu araştırmanın amacı; çocuk evinde kalan çocukların çevreleriyle kurdukları ilişkilerin dinamiklerini ortaya koymaktır. Bu amaçla çocuk evinde kalan çocukların sosyo-demografik özellikleri ve korunma süreçlerine ilişkin veriler toplanmış ve çocukların aileleri, çocuk evi sistemi içindeki ve ev dışındaki sistemlerle ilişkileri ve katıldıkları sosyal faaliyetler ele alınmıştır.

Araştırma nicel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Araştırmada İzmir'de çocuk evinde kalan 12-18 yaş arası 101 çocuğa araştırmacının geliştirdiği görüşme formu uygulanmıştır. Çocuk evinde kalan çocukların % 77,2'sinin ebeveyninin her ikisinin de hayatta olmasına rağmen korunma altına alındığı görülmüştür. Buna rağmen çocukların % 51,1'i annesi ile ve % 45,1'i ise babası ile görüşmediğini belirtmişlerdir. Bunun yanında çocukların akrabaları ile görüşme oranları % 50'ye yakınken akraba ile görüşme sıklığı ve korunma altında geçen süre arasında yapılan ki kare analizine göre anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p<0.05$)

Sonuç olarak, çocukların ilişki içerisinde olduğu sistemleri arttırmak ve bu ilişkileri olumlu anlamda geliştirebilmek için multidisipliner bir anlayışla çocuk, aile, çocuk evi ve çevre sistemlerini içine alan mesleki çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

Anahtar Sözcükler: *Korunma gereksinimi olan çocuk, çocuk koruma sistemi, çocuk evleri, sosyal hizmet, sosyal hizmet uzmanı, çocuk refahı.*

ABSTRACT

Different models have been developed for children in need of protection. A new service model for our country is the model of children's houses. The purpose of this research is to set the dynamics of the relations established by the children who stay at child home with their environment. Therefore, data relating to the social-demographic features and protection processes of the children who stay at child home have been collected and issues including children's relations with

their families, their relations within the child home system, their relations with the systems out of the house, social activities they attend are discussed.

The research is designed as a quantitative research. Interview form, developed by the researcher, was applied in quantitative section of the research to 101 children of ages ranging between 12 - 18, who stay at child home in İzmir. It was seen that %77,2 of the children who stay at child home was taken under protection although both of their parents were alive.

Also, %51,1 of these children stated that they are not in contact with their mothers while %45,1 of them stated that they are not in contact with their fathers. In addition, the percentage of children, not being in contact with their relatives, is close to 50% . There is a significant relationship between the frequency of being in contact with relative and the time they spend under protection.

As a result, a multidisciplinary approach is needed to carry out vocational studies involving children, families, children's homes and environmental systems in order to increase the systems in which children are involved and to improve these relationships in a positive sense.

Key Words: *children in need of protection, child protection system, child home, social work, social worker, child welfare.*

GİRİŞ

Bir çocuğun sağlıklı şekilde büyümesini sağlayacak en ideal ortam aile ortamıdır. Ancak ebeveynlerden birinin ya da her ikisinin ölümü, kronik hastalıkları, psikiyatrik bozuklukları, cezaevine girmeleri, boşanma sonucu ailenin parçalanması ya da sosyo-ekonomik yoksunluk gibi nedenlerle aile bütünlüğünün bozulduğu durumlarda çocukların ebeveynleri ile yaşaması mümkün olmayabilir. Bu durumda da öncelikle çocuğun yine aile ve akraba çevresi içerisinde yaşaması, bunun mümkün olmadığı durumlarda da çeşitli hizmet modelleri ile çocuğunun bakımının sağlanması söz konusu olmaktadır. Bu bakım modellerinin çocuğun sağlıklı büyüme ve gelişmesini sağlamaya yönelik geliştirilmesi yönünde düzenlemeler yapılmaktadır. Bu hizmet modelleri içinde en yaygın hizmet modellerinin ise kurum bakımı, koruyucu aile ve evlat edinme hizmetleri olduğu görülmektedir.

Özellikle gelişmiş ülkelerde çocuğun bir aile ortamında yetişmesinin en uygun hizmet modeli olduğu düşünüldüğünden koruyucu aile hizmetinin daha yaygın olduğu görülmektedir. Bunun dışında evlat edinme ve kurum bakım hizmetleri şeklinde düzenlenen hizmetlerle çocukların bakım ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmaktadır. Ancak kurum ortamlarının fiziksel eksikliklerinin yanı sıra çocukların sosyal ilişki ihtiyaçlarını yeterince karşılamadığı düşünüldüğünden bu hizmetin de çeşitli modelleri oluşturulmuş ve çocukların mümkün olduğunca küçük gruplar halinde yaşamalarına olanak sağlayacak düzenlemeler yapılmıştır.

Çocuğun yüksek yararını sağlayabilecek bir örgütlenme oluşturmak çocuk hakları sözleşmesinin zorunlu koşullarındandır. Çocuğun yüksek yararını sağlamak ancak onu bir bütün halinde değerlendirmekle mümkündür. Çocuğun ihtiyaçlarını değerlendirirken fiziksel, duygusal, sosyal, eğitim ve sağlık ihtiyaçları bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Bu bütüncül bakışı da ancak bu anlayışa sahip bir ekip çalışması ile oluşturmak mümkündür. Sosyal hizmet, psikoloji, eğitim ve sağlık alanında eğitim almış bu personel faaliyetlerini eğitimleri süresince aldıkları bilimsel bilgi çerçevesinde yürütmek durumundadır.

Ülkemizde korunma gereksinimi olan çocuklara yönelik koruyucu aile ve evlat edinme hizmetleri, kurum bakımı hizmetleri ve aile yanında sosyal-ekonomik destek hizmetlerini içeren hizmetler mevcuttur. Bu hizmetlerden ilk ikisinde devlet çocuğun bakımını yine bir aileye devretmişken kurum bakımında hizmetler çocuğun durumuna göre değişik kuruluşlarda bakılmasını sağlayarak yürütülür. Bu kuruluşlar: Çocuk destek merkezleri, yetiştirme yurtları, çocuk yuvaları, sevgi evleri ve çocuk evleridir. Bu çalışmanın konusunu kurum bakım hizmetleri içerisinde gelişen en yeni modellerden biri olan çocuk evleri modelinde kalan çocukların sosyalleşme süreçleri oluşturmaktadır.

Çocuk Evleri, her ilin sosyal-kültürel ve fiziksel yapısı, çocuk yetiştirmeye uygun bölgelerinde, tercihen il merkezinde, okullara ve hastanelere yakın bağış olarak alınan ve özellikle lojman olarak kullanılan apartman dairesi veya müstakil dairelerde 0-18 yaş grubu 6 - 8 çocuğun bir ev ortamı yaratılarak, korunma ve bakım altına alınan çocukların bedensel ve psiko-sosyal gelişimlerinin, eğitimlerinin ve bir meslek sahibi olarak topluma yararlı kişiler olarak yetiştirilmelerinin sağlanması hedeflenen bakım kurumlarıdır. İlk çocuk evi Ankara İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğüne bağlı olarak Çevre Eğitim Sağlık Sosyal Yardımlaşma Vakfı ile işbirliği protokolü ile 2000 yılında açılmış ve bu hizmet 2005 yılı içerisinde yaygınlaştırılmaya başlamıştır (<http://www.cocukhizmetleri.gov.tr/tr/10524/Bakim-Hizmetleri-Daire-Bsk>. Erişim: 12.03.2017) Bu süreçten sonra yetiştirme yurtları ve çocuk yuvalarında kalan çocukların çok büyük oranı çocuk evlerinde bakım hizmeti almaya başlamıştır. Bu çerçevede korunma altında olan çocukların büyük çoğunluğu sosyalleşme süreçlerini bu evde yaşarken geçirmektedirler.

Türkiye'de çocuk evi hizmeti henüz çok yeni bir hizmet modeli olmakla birlikte çok hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır. Ancak hizmetin yaygınlaşması için yapılan düzenleme daha çok evlerin kiralanması ya da çeşitli STK'larla işbirliği içinde finansman sağlanması

şeklinde olmaktadır. Bu hizmetin yürütülmesi aşamasında Çocuk Evleri Koordinatörlüğü oluşturulmakla birlikte Koordinatörlüklerde çocuklara yönelik mesleki çalışma yapılmasını sağlayacak yeterli sayıda meslek elemanı istihdam edilmemiştir. Ayrıca özellikle büyükşehirlerde birbirlerinde bağımsız şekilde şehrin pek çok ilçesinde yayılmış şekilde hizmet veren çocuk evlerinin koordinatörlükle fiziksel olarak da ilişkisinin kurulması oldukça güçtür.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı(ASPB)'nin çocuk evi hizmeti ile ilgili olarak kendi yaptığı değerlendirmelerine göre, bu hizmet modelinde çocukların kurum bakımı hizmetinin olumsuz koşullarından etkilenmesinin önlenmesi için iyi bir alternatif hizmet olduğu düşünülmekte ve uygulamada olumlu geribildirimler alındığı ifade edilmektedir. Çocuk evleri alanında çalışan meslek elemanları ve bakım elemanlarının gözlemlerine göre kurum bakımından çocuk evine nakli gerçekleştirilen çocukların; ders başarılarının arttığı, özgüvenlerinin yükseldiği, paylaşma becerilerinin geliştiği, daha uyumlu arkadaşlık ilişkileri kurdukları ve topluma uyum sağlama kapasitelerinin geliştiği, bağımsız iş yapabilme ve sorumluluk alma duygularının geliştiği, çocukların birbirlerine daha fazla olumlu rol- model oldukları, evden izinsiz ayrılma davranışlarında azalma olduğu ve çocuklara daha fazla birebir ilgi sağlanabildiği gözlenmiştir (<http://www.izmirshcek.gov.tr/?m=Sayfalar&id=269.10.10.2012> tarihinde alınmıştır.).

Kurumun kendi bünyesinde yaptığı değerlendirmeye rağmen literatürde bu konuda yapılmış bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu çocukların toplumda kimlerle, nasıl, ne kadar sıklıkla ilişkiye geçtikleri çocukların sosyalleşmelerindeki en önemli belirleyicilerden biridir. Çocukların kurdukları bu ilişkiler onların sosyal yaşama katılımını sağlamaktadır. Ancak yeterli rehberlik ve izleme mekanizması çalıştırılmaz ise bu ilişkiler çocuklara zarar verici ilişkiler haline de gelebilir. Bu ilişkiler akran grubu içinde çeteleşme, madde kullanımı, şiddet içeren eylemlerde bulunma gibi sorunlara yol açabileceği gibi, çocukların ideolojik bir düşünceye, dinsel bir inanca yönlendirilmesini amaçlayan arkadaş, komşu, gönüllü çalışan gibi kişilere karşı savunmasız kalmalarına neden olabilir. Ayrıca çocukların sosyal hayata katılımını en üst düzeyde sağlamayı hedefleyen bu hizmette bu katılımı sağlayacak olan ilişkileri etkileyen faktörler ortaya konulmadığında bu çocukların sağlıklı ilişkiler kurup kurmadıklarını değerlendirmek de mümkün olamamaktadır. Bu nedenle çocuk evlerinde kalan çocukların ilişki dinamiklerinin ayrıntılı olarak ele alınması gerekmektedir. Bu ayrıntılı bilgiyi elde edebilmek için mevcut durumun değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Literatür incelendiğinde çocuk evlerinde kalan çocukların sosyal yaşantılarıyla ilgili herhangi bir

araştırmaya rastlanmadığı gibi kurumun çocuklarda meydana geldiğini öne sürdüğü olumlu gelişmeleri ortaya koyacak bilimsel bir çalışmaya da rastlanmamaktadır. Bu nedenle kurum bakımında ve çocuk evinde kalmayla ilgili olarak çocukların bu hizmetleri değerlendirmelerini içeren araştırmaların bulunmaması hizmetin geliştirilmesinin önünde de bir engel teşkil etmektedir. Konunun literatürde taşıdığı önemin güncel durumu aşağıda yer alan başlıklar halinde incelenmiştir.

Sosyalleşme Sürecinde Kişilerarası İlişkiler

Çocuğun ve gencin sosyalleşmesi istemli veya istemsiz benimseyip özümsemiği düşünce, davranış ve tutumlardan oluşan bir süreçtir. Bu süreç aileden başlayarak giderek genişleyen bir çevrenin etkisi altındadır (Karataş, 2001: 157).

Sosyal bir gruba giren bireyler ve gruplar ve içindeki diğer alt gruplar, birbirleriyle sürekli bir biçimde ilişki halindedir. Bu bakımdan insan grubu, sosyal ilişkilerin bir tür şebekesi, yumağı olarak kabul edilebilir. Kişi ve gruplar arasındaki ilişkiler ise bütünü ile bir sisteme göre işlemekte ve bir sistemi oluşturmaktadır. Sistem, yapı bakımından unsur ve ilişkileri birbirine sıkıca bağlı ve unsurlarından, parçalarından birisi üzerinde meydana gelen değişikliğin diğer unsurlara, parçalara da etki yaptığı bir bütündür (Dönmezer, 1994: 4-5).

Çocukta sosyal gelişimin sağlanması ancak çevresi ile girdiği ilişki ölçüsünde olur. Çocuğun ilk sosyal ilişki kurduğu kişiler aile üyeleridir. Çocukların anne-baba, kardeş ve arkadaşlarıyla olan ilişkileri psikolojinin eskiden beri ilgi alanında olmakta idiyse de somut araştırmaların 1940'lı yıllardan beri yapıldığı görülmektedir (Hortaçsu, 2003: 11).

İnsan ilişkileri kişilerin ne sıklıkla, ne süreyle ve hangi mekanlarda birlikte oldukları, birlikteyken ne yaptıkları, birlikteyken, yalnız ve başkalarıyla olmaları konularında da farklılık göstermektedir. Bazı ilişkiler daha çok özel mekanlarda yaşanırken, diğerleri halka açık yerlerde ve başkalarının gözleri önünde yaşanır. İlişkiden ilişkiye değişebilecek başka bir konu da ilişkilerin kişilerde uyandırdığı duygulardır. Bazı ilişkiler olumlu, bazı ilişkiler olumsuz bazıları ise zaman zaman olumlu ya da zaman zaman olumsuz olabilir (Hortaçsu, 2003: 52). İlişkilerin kişilere olan olumlu katkıları Weiss (1974:akt: Hortaçsu, 2003: 53) tarafından bağlılık (sevgi, güven, sırdaşlık), güvenilir ortaklık (uzun süreli duygusal olmayan birliktelik), yol gösterme (yardım ve yol gösterme) şefkat gösterme fırsatı olarak tanımlanmaktadır. Çevreyle kurulan bu ilişkiler kişilerin sosyalleşmesinin enstrümanlarıdır ve şüphesiz çocuk için en önemli ilişki ebeveynleriyle kurduğu ilişkidir.

Ebeveyn-Çocuk İlişkileri

Canlılar içinde en geç gelişen yavru olarak insan yavrusu doğduğunda gerekli bakım ve beslenme yanında fiziksel ve zihinsel yeteneklerini geliştirmesi konusunda da aileye ihtiyaç duyar. Temel fiziksel ihtiyaçları aile içinde zamanında ve sevgiyle karşılandığında çocukta temel güven duygusu gelişir (Ericson, 1984: 6). Ailenin bir işlevi de yetişmekte olan çocuğun sosyalleşmesinin sağlanmasıdır. Bir öğrenme olgusu olan sosyalleşme, bireyin çevresindeki norm ve değerlere uygun davranış biçimlerini kabul etmesi anlamına gelir. Diğer insanları anlamak ve onlara uyum göstermek, sosyalleşmenin önde gelen ölçüsüdür (Yavuzer, 1993: 49).

Aile grubu en başta gelen sosyalleştirici ajandır (Dönmezer, 1994: 130). Çünkü iletişim hakkındaki ilk ve temel bilgi aileden gelir (Satir, 2001: 84). Yavuzer (1993)'e göre, ana-babaların sorumlu, işbirliğine yatkın, kendi kendini disipline eden, yapıcı ve yaratıcı bireyler yetiştirebilmeleri ancak onlarla kuracakları sağlıklı iletişim ortamına bağlıdır. Bu iletişim şeklini ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları belirler. Anne-babanın çocukla ilişkisi üzerinde yapılmış birçok araştırma ve yazılı birçok kaynak vardır. Bu araştırmalarda vurgulanan genel fikirlere göre, ebeveynin, özellikle annenin çocukla olan etkileşimi, çocuğun fiziksel, duygusal, sosyal ve zihinsel gelişiminin ve kişiliğinin ortaya çıkmasının yapı taşlarını oluşturmaktadır. Annenin çocuğu ile geçirdiği zamanın fazlalığı ve babaya göre çocuğuna daha yakın olması, annenin tutumlarının çocuğu babanın tutumlarına göre daha fazla etkilemesine neden olmakta ve anne tutumlarının çocuk üzerindeki önemini artırmaktadır (Kulaksızoğlu, 1999: 117).

Kardeş İlişkileri

Çocuğun erkek ve kız kardeşlerine karşı olarak görülen ve bir sorun teşkil ettiği düşünülen durumu, başka kimselerle ilişki kurma becerisi hakkında bir ölçüde bilgi verebilir (Adler, 2012: 39). Bu nedenle kardeş ilişkiler en az ebeveyn ilişkileri kadar önemlidir. Ergenlikte kardeş ilişkisi ve kardeş çatışması kardeşin yaşı ile bağlantılıdır. Kardeşler arasında yaş farkı az ise rekabet daha fazla olmaktadır. Ergenlik döneminin başında kendi değişimlerine uyum sağlamaya çalışan ve ailesinin desteğine gereksinim duyan ergen küçük kardeşe gösterilen ilgiyi kıskanabilir. Orta ergenlik döneminde ise aile ile olan çatışmalar kardeş bakımı, kardeşe ilgi ve kardeşin ergenin özel alanlarına girmesi gibi sorunlar artabilir. Genellikle ergenliğin son dönemlerinde küçük kardeşler sorun olmaktan çıkmaya başlar ve özellikle aynı cinsten ise ergen iyi bir özdeşim modeli olabilir. En çok çatışma yaşları birbirine yakın ergenler arasında çıkar. Ancak uygun

ebeveyn tutumları benimsenebilirse bu ergenler iyi arkadaş olabilir ve ebeveynlerine karşı birlik olabilirler (Semerci, 2007: 74).

Ergenlik döneminde arkadaşlar arttıkça ve özellikle de karşı cinsle arkadaşlık kuruldukça kardeşlerin birbirlerine ayırdıkları zaman azalır. Ayrıca kardeşini ailenin bir bireyi olarak görüp onunla çok fazla vakit geçirmeyi de tercih etmeyebilirler. Ancak bazı ailelerde diğer çocuklarla arkadaşlık kurmakta güçlük çeken ergenin bu boşluğu kapatmak için büyük ya da küçük kardeşlerine yöneldiği görülebilir (Bayhan ve Artan, 2004: 247).

Akraba İlişkileri

Çocuklar yaşamlarının ilk hafta ve aylarında bilinçli bir farkındalık olmadan ilişki kurabilir, ancak dış dünya ile ilişkiler 1 yaşına doğru insanların birbirlerinden farklı olduğunu anlayınca anlam kazanmaya başlayacaktır. Çocuk önce aile, daha sonra yakın çevre ile iletişime geçer. Bu süreçte yakın akrabalar devreye girer. Anne ve babayla olduğu kadar geniş aile ile kurulan ilişki de çocuğun sosyal gelişimini olumlu etkileyecek ve kendisine yeni sosyal destek kaynakları oluşturacaktır. Ergenlik döneminde anne ve babasıyla sürekli çatışma eğiliminde olan ergenler yaşlarının ilerlemesi nedeniyle aile üyelerine daha müsamahakar bakabilen, açık olma eğiliminde olan büyükanne ve büyükbabalarından destek bulabileceklerdir. Ayrıca çocuk kendisini nazlandıran akrabalarına karşı özel bir tavır takınıp, onlara başkasına göstermediği bir ilgi gösterebilir. Büyükanne ve büyükbabaların, çocuğun yaşamında çok özel bir yeri vardır. Hoşgörülü tutumlarından dolayı çocukların onlara duyduğu hayranlık büyükanne ve büyükbabalara haz verir (Salk, 1993: 135). Ancak bu ilişki içerisinde ebeveynin koymuş olduğu kuralların büyükanne ve büyükbaba tarafından sık sık bozulması ebeveyn çocuk ilişkisini de olumsuz etkiler. Bu sınırın büyük ebeveynlere çok iyi ifade edilmesi gerekir. Çünkü bu ilişki yeri doldurulmaz bir ilişki olmakla birlikte çocuğun yararını gözeterek kalitesine dikkat edilmelidir.

Akran İlişkileri

Akranlarla ilişkiler pek çok toplumda insan gelişiminin temel parçası olarak görülür ve desteklenir. Akran ilişkisindeki başarının bir yönü akranlar tarafından kabul edilmek ve sosyal ağlara girmektir. Akran kabulü kültürel değerler ve bu değerlerin akranlar tarafından kabulü yoluyla olur. Bir diğer bakış açısı ise akran ilişkileri özel arkadaşlık bağı kurma kabiliyetinin gelişmesini sağlar (Chen ve French, 2008: 601). Arkadaş grubu içinde olmak, konuşmak, dertleşmek, tartışmak, birlikte çalışmak, eğlenmek ya da gezmek gençlerde bir yandan davranış ve tutum değişmesine yol açarken, öte yandan

bireysel sorunların çözümünde endişe, kaygı, gerilim, sıkıntı ve tedirginliğin azalmasında önemli rol oynar (Köknel, 1991: 277). Arkadaşlık ergenin sosyal becerilerini geliştirmeyi sağlar. Arkadaşları sayesinde, insanlarla ilişki kurmayı, paylaşmayı, işbirliği yapmayı öğrenir. Arkadaş grupları ergenleri sonradan içinde bulunacakları sosyal gruplara hazırlamayı sağlar. Dünya görüşleri, karşı cinse bakışları, hobileri, yaşam zevkleri arkadaşlarla biçimlenir (Semerci, 2007: 117).

Ergenlik öncesinde ve başlangıcında yakın arkadaşlık kuramayan çocukların gençliklerinde hatta yetişkin olduklarında gerçek yakınlığı öğrenme güçlüğü yaşayacaklarından bu evre yakın arkadaşlıkların temeli olarak görülür (Shapiro, 2002: 176). Bundan sonra sırayla sık görüşülen, ancak yüzeysel ilişkiler kurulabilen aşinalık, az görüşülen tanıdıklık, ismi ve yüzü anımsanan uzak arkadaşlıklar vardır (Köknel, 1991: 278).

Çocuğun bireysel arkadaşlıkları edinmeyi öğrendikten sonra, kendi cinsinden bir akran grubunda yer alma ve etkinliklere katılma becerisi, sağlam sosyal ilişkiler kurması için önemli dayanak noktasıdır (Shapiro, 2002: 180). Ergenlik çağında çocukların oluşturduğu grupların özelliği gruba uyum sağlaması için ergene yapılan güçlü baskıdır ve bu baskıya rağmen uyum sağlamayan çocuk dışlanır (Shapiro, 2002: 181). Bu dışlanma çocukluk ve ergenlik döneminde çok zalimce yapılabildiği için dışlanan ergende ruhsal çalkantılar olmasına neden olur. Bu olumsuz duyguları yaşamak istemeyen ergen kendisini gruba kabul ettirmek için henüz netleşmemiş kişisel değerlerinden vazgeçerek grup normlarına uyum sağlamaya çalışır. Bu süreçte akran gruplarında çeteleşmeler, bir grup halinde riskli davranışlarda bulunma ve çevrelerine zarar verme davranışları içerisine girerler.

Okul-Ergen İlişkisi

Aile ortamından sonra çocuğun becerilerinin ve yeteneklerinin gelişmesinde önemli olan yer okuldur. Okul çağı ve gençlik döneminde bireyin sosyalleşme sürecine aile, akraba dışı ikinci toplumsal kümeler girer. Bu kümelerde oluşan çatışma gencin kendini bulmasının ve kanıtlamasının bir yoludur (Karataş, 2001: 156). Okul çocuk üzerinde açık ve belirgin bir şekilde deneme etkisi yapar ve okul sosyalleşmenin gelişmesine elverişli bir yerdir. Çocuğun okulda başarılı olması her şeyden önce sosyal yönünün gelişmesine bağlıdır. Çocuğun içinde saklı olan bu yön onun toplumdaki yaşam tarzı hakkında bilgi verir. Çocuğun ileriki yaşamında önemli olan dostluk, sadakat, arkadaşlık ve sorumluluk duygusu, ortak iş yapma isteği vb. gibi yurttaşlarına, ülkesine ve tüm insanlığa karşı olan

duygusu okul yaşamında başlar. Okul arkadaşlık ruhunu oluşturma ve işleme imkânına sahiptir (Adler, 2012: 42).

Okula devam eden çocuklar bazı öğretmenleri ile daha iyi anlaşır. Doğru öğretmen, öğrencinin sorunlarını aşmaya yardım eden, yetenek ve ilgilerini geliştiren kişidir. Çocuğa nasıl davranması gerektiğini bilen öğretmen sosyalleşme sürecindeki yetersizliğini, bu yetersizliğin nedenlerini çocuğa anlatabilir ve onu topluluğa yaklaştırabilir (Adler, 2012: 42).

Çocuk Evlerinde Kalan Çocukların Sosyalleşme Süreci

Çocuk için en önemli sistem aile sistemidir. Ailenin çocuğu bakıp yetiştirmesinin yanında bir diğer rolü de çocuğun sosyalleşmesini sağlamaktır. Çocuğu yetiştirmek ve yaşadığı topluma uyum sağlayacak bir birey haline getirmek dünyanın her yerinde ailenin görev ve fonksiyonları arasında görülmüştür. Burada anne ve babanın eşit fakat farklı fonksiyonları vardır. Bu görev ve fonksiyonların aksaması sosyalleşme sürecini olumsuz etkileyecektir (Saran, 1991: 132). Nitekim ailesinin bakım görevini yerine getirmemesi nedeniyle evinden ayrılmak durumunda kalan çocuğun sosyalleşme süreci önemli bir darbe alır.

Ülkemizdeki geleneksel aile yapısındaki hızlı değişime rağmen hala anne- baba yokluğunda ya da onların anne-babalık sorumluluklarını yerine getirmemeleri durumunda geniş aile çocuğun bakımını üstlenebilmektedir. Burada da rol-model alınacak kişi anne-baba olmasa bile büyükanne, büyükbaba, amca, teyze gibi akrabalar çocuklara rol-model olarak çocukların sosyalleşme sürecinde eksik olan unsurları tamamlamaya çalışırlar. Ancak geniş ailenin de çocuğun bakımı için destek olamaması durumunda çocuklar korunmaya gereksinim duyan çocuk durumuna gelmektedir. Böyle durumlarda çocukların bakım ihtiyacını karşılayacak aile dışındaki sistemler çocuk koruma sistemleridir. Aile yanında yetişmeleri mümkün olmayan ve bir bakım kurumuna yerleştirilen çocukların ve gençlerin sosyalleşmeleri bu kurumlarca yönlendirilir. Aile yanında gerçekleşen yetişme ve gelişme düzeyi, bakım kuruluşlarının koşullarında yeni nitelikler kazanır. Bakım kurumunun ortamında aile yapısına benzer sistemler kurulmaya çalışılarak çocukların sağlıklı sosyalleşebilmesi için uygun koşullar oluşturulmaya çalışılır.

Cılga (1984: 106) yetiştirme yurdunda kalan ve ailesi yanında yaşayan çocukların sosyalleşme olanakları açısından farklılıklarını şu şekilde ele almıştır: Çocukların korunma altına alınarak bakımın sağlayan yurtlar, yetiştirme düzeni ile aile yapısına

benzer koşulları yaratmayı, bu doğrultuda gerekli olanakları sağlamayı amaçlar. Ancak yurt yapısı aile ortamından farklı bir yapıya sahiptir. Yurt yapısı içindeki koşulların aileye göre belirgin farklılığı beslenme, giyim, yatma, okuma, dinlenme, temizlik gibi fiziksel hizmetlerde görülür. Yurtta kalan gençlere sağlanan hizmetlerle ailesiyle yaşayan gençlere sağlanan hizmetler arasında önemli farklar vardır. Ancak çocuk evlerindeki hizmetlerle yurttaki hizmetler karşılaştırıldığında çocuk evi hizmet ile bu evlerde yaşayan çocukların yaşam koşullarının aileleri ile yaşayan çocukların yaşam koşullarına çok yaklaştığı görülmektedir. Bir diğer fark yurdun kurumsal yapısı ile gençlerin sosyalleşmeleri konusunda örgütsel hizmetler ve ilişkiler doğrultusunda yaklaşır. Ailenin yapısı ise çok daha farklıdır. Ana-baba-çocuk ilişkileri aile ortamında yurt koşullarındaki görevli personel-gençler ilişkisinden farklı nitelikler içerir. Çocuk evleri hizmetinde de aynı koşullar söz konusudur. Her ne kadar bakılan çocuk sayısının azaltılması ile bakım personelinin çocuklara ayırdığı zamanın artması söz konusu olsa bile vardiyalı sistem içinde sürekli değişen bakım elemanlarının bir ebeveyn gibi çocuklarla sürekli ve birebir iletişimi içeren bir ilişki içinde olması beklenemez.

Sosyalleşme sürecinde çocuk, toplumdaki bireylerin davranış, biliş ve duygusunu paylaşmaya başlar. 17. YY'dan 1970'lere kadar sosyalleşme sürecinde ebeveyn den çocuğa doğru giden bir etki olduğu düşünülmekteydi. Bu dönemde sosyal gelişme ve sosyalleşme Freud, Bandura ve Ericson gibi pek çok kuramcının bakış açısıyla farklı şekillerde ele alınmıştır. Ancak 1970'lerden sonra çocuğun sosyalleşme sürecinde aktif rol aldığı ele alınmış ve sosyalleşmeyi anlamak için sistem yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yaklaşıma göre çocuk karşılıklı ilişkilerin ve farklı sosyal yapıların etkisinde kalmaktadır (Hophis, 2005: 384; Hortaçsu, 2003: 22). Sosyalleşme insanı sosyal sistemin katılımcı bir üyesi haline getiren süreçtir. Çocuğun sosyalleşmesi, sosyal ilişkiler sistemi içinde gelişir. Sosyal ilişkiler içinde yaşanan etkileşimler, aile, akrabalık, komşuluk, arkadaşlık, okul, kitle iletişim araçları ve sosyal hizmet kuruluşları ile kurulan ilişkilerin niteliğine göre somutluk kazanır (Cılga, 1983: 33). Bu nedenle sosyalleşme kavramını anlayabilmek için araştırmamızın konusuna paralel olarak çevre ve çevre ile kurulan etkileşimi konu edinen eko-sistem yaklaşımını ele almanın uygun olacağı düşünülmektedir.

Eko-Sistem Yaklaşımı

Sosyal bir birey olarak çocuğun içinde yaşadığı aile, çocuğun ilişki kurduğu ilk ve en önemli çevredir (Zevkliler, 1968: 173). Aileyi arkadaş, sosyal ağlara da daha fazla

insanın olduğu gruplar, organizasyonlar, büyük gruplar, toplum takip eder ve toplumun politik, ekonomik ve sosyal yapısını ve kanunlarını da içerir. Kültür çevrenin ve kişinin bir parçasıdır ve her bireyin değerleri, normları, inançları ve dili sayesinde nesilden nesle aktarılır. Kültürel çevre insanın davranış yapısını, çevresini, yaşam ritmine bakışını ve pozisyonunun hassas doğasını kavramasını etkiler. Bu bütüncül bakışla insan, fiziksel ve sosyal çevreler ancak birbirleriyle olan ilişkileri içinde ele alınırsa tam olarak anlaşılabilir ve bireyler, aileler, gruplar, fiziksel-sosyal çevreler sürekli olarak diğerlerini etkiler (Gitterman ve Germain, 2008: 52).

Mikro sistem aile, okul, akran grubu, komşular ve çocuk bakım ortamları gibi yakın çevreyi içerir. Mikro sistem Magnussen ve Allen (1983; akt; Turner, 2000: 608) tarafında şu şekilde tanımlanmıştır: Günlük yaşam içinde çeşitli zamanlarda etkileşim kurulabilen ve bireyin ilişkide olduğu fiziksel ve sosyal çevre olarak tanımlanmıştır. Burada anahtar kavram deneyimdir. Kişinin aile içinde bireysel deneyimleri, okul deneyimlerini, iş deneyimlerini diğer sosyal kurumlara olan deneyimleri ve günlük yaşam sürecindeki diğer deneyimleri içerir. Eğer birey sistem içinde bir yaşam deneyimine sahip oluyorsa bu sistemin üyesi konumundadır. Eğer birey bir deneyim yaşamıyorsa bu sistem birey için mikro sistem değildir. Burada objektif özellikler kadar bireyin öznel ve algısal deneyimlerine de dikkat etmek gerekmektedir (Meadow, 2010: 11).

Farklı mikro sistemlerin sistemin diğer kronosistemleri ile ilişkiye geçme eğilimi vardır. Bunlar *mezzo sistemlerdir*. Mezzo sistem ise yakın çevre arasındaki bağlantılardan (çocuğun evi, okulu gibi) oluşan sistemi kapsamaktadır. Bireyin günlük yaşantısı içinde etkileşimde bulunduğu okul, iş, eğlence ve toplum kaynakları gibi büyük gruplar, organizasyonlar ve kurumlar arasındaki ilişkileri içerir (Turner, 2000: 608). Farklı mikro sistemler arasındaki bağlantı bireysel deneyimler, düzenlemeler arasındaki ilişki, her düzenlemenin birbiri hakkındaki resmi ya da gayri resmi bilgisi ve sosyal ağ üzerindeki yeri üzerinden sağlanır. Mikro sistemler arasında güçlü bir bağlantı olması bireyin gelişimini olumlu etkiler.

Bazen bireyler bazı sistemlerin direk parçası olmasalar bile bu sistemlerdeki değişimlerden etkilenirler. Bunlara ekzo sistem denir. Ekzo sistem; gelişimi dolaylı bir şekilde etkileyen dış çevre ortamları ile ilgilidir. Örneğin: Ebeveynin iş yeri gibi. Ebeveyn bu mikro sistemin bir parçasıdır, çocuk bu mikro sistemin içinde olmasa bile bu sistemdeki değişimlerden etkilenir (Meadow, 2010:11; Turner, 2000: 608).

Tüm bu sistemleri kapsayan sistemler ise *makro sistemlerdir*. Makro sistem; kültürel bağlam (doğu kültürü, batı kültürü, ulusal ekonomik ve siyasal kültür, alt kültür gibi) ile ilgilidir. Bunlar kültür ve alt-kültürlerle var olurlar ve bireyi ve mikro sistemleri önemli biçimde etkilerler. Makro sistemler grubun üyelerinin çoğunluğunun içinde bulunduğu, bireyin içinde büyüdüğü teknoloji, dil, barınma, kanunlar, hizmetler ve kuralları, geniş toplumun fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yapıyı içeren grup yaşantısını kapsayan boyuttur. Tüm bu basamaklar bir sinerji içinde etkileşirler, bütün tüm parçaları kapsar ve etkiler ancak parçalar da bütünü etkiler (Meadow, 2010:11; Turner, 2000: 608).

Eko-sistem yaklaşımı açısından çocuk evinde kalan çocuğun sistemlerine bakıldığında mikro sistemleri her ne kadar ayrı olsalar da aile üyelerinden ve çocuk evinde birlikte yaşadıkları kişilerden oluşmaktadır. Mezzo sistemleri ise ailesiyle yaşayan çocuklar gibi akrabalar, komşular, arkadaşlar ve okuldan oluşmakta ve çocuk evinde kalan çocuklar için buna ek olarak "Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezi" önemli bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Makro sistemler ise tüm çocukları kapsayan ve kültürün yanı sıra mevzuat, kurum, politika ve hizmetleri içermektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; çocuk evinde kalan çocukların sosyalleşme süreçlerinde çevreleriyle kurdukları ilişkilerin dinamiklerini eko-sistem yaklaşımı çerçevesinde ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda alt amaçlar 2 gruba ayrılıp soru cümleleri ile ifade edilmiştir.

Alt Amaçlar:

1. Çocuk evinde kalan çocukların çevreleri ile kurdukları ilişki dinamiklerinin ortaya konulması ile ilgili alt amaçlar:

Çocuk evlerinde kalan çocukların:

1.1. Sosyal ilişki ağları kimlerden oluşmaktadır.

1.2. Katıldıkları sosyal aktiviteler nelerdir?

1.3. Sosyal destek sistemleri kimlerden oluşmaktadır.

2. Çocuk evinde kalan çocukların çevreleri ile kurdukları ilişki dinamiklerinin yaş, cinsiyet ve korunma altında olma süresine göre belirlenen alt amaçlar;

2.1. Sosyal ilişki ağları farklılaşmakta mıdır?

2.2. Katıldıkları sosyal aktiviteler farklılaşmakta mıdır?

2.3. Sosyal destek sistemleri farklılaşmakta mıdır?

Çalışma Nüfusu

Araştırmanın çalışma evrenini, İzmir'de bulunan çocuk evlerinde kalan 12-18 yaş arasındaki çocuklardan çocuk evinde en az 6 aydır yaşayan çocuklar oluşturmaktadır. Çalışmanın veri toplama sürecinin planlandığı dönem içerisinde İzmir ilinde bu kriterlere uygun 114 çocuk olduğu Aile ve Sosyal Politikalar (ASP) İl Müdürlüğü Çocuk Evleri Koordinatörlüğü kütüğünden tespit edilmiştir. Ancak bu çocuklardan 13'ü soruları yanıtlayamayacak düzeyde mental retarde olduğu için araştırmaya dâhil edilememiştir. Araştırma için herhangi bir örneklem seçilmemiş, veriler çalışma evreninden tam sayım yöntemiyle toplanmıştır. Araştırmaya toplam 33 çocuk evinden 101 çocuk katılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada çocuk evinde kalan çocuklara yönelik olarak 2 farklı veri toplama aracı hazırlanmıştır Birinci veri toplama aracı *Çocuk Tanıtım Formu*'dur. Bu form, çocukların sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bilgilerini, kuruma kabul nedenlerini, kurumda ve çocuk evinde kalış sürelerini ve aileleriyle ilgili bilgileri elde etmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu form çocuk evlerinde kalan çocukların dosya bilgilerinden alınan bilgilerle doldurulmuştur. Bunun nedeni çocuk evinde kalıp aile ilişkileri iyi olmayan ya da anne ya/ya da babası hayatta olmayan çocukları incitici soruları cevaplamak zorunda kalmalarının engellenmesidir.

İkinci veri toplama aracı ise *Veri Toplama Formudur*. Bu form araştırmanın amaçlarına uygun olarak çocukların çevreleriyle kurdukları sosyal ilişkilere yönelik açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşmuştur. Çocuk evinde kalan çocuklara ebeveynlerinin hayatta olup olmama durumları göz önünde bulundurularak özel soru kâğıtları hazırlanmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen nicel veriler sayısal olarak kodlanmış ve verilerin çözümü SPSS for Windows (20versiyon) programı ile yapılmıştır. İstatistiki analiz olarak basit ve çapraz tablolarda gösterilen verilerin frekans dağılımı alınmıştır. Karşılaştırma yapmak amacıyla ki kare analizi yapılmıştır.

Elde edilen bulgular çocukların ilişkide buldukları mikro, mezzo ve makro sistemler başlıkları altında sunulmuştur.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmada çocuk evinde kalan ve araştırma evreni kriterlerine uyan toplam 101 çocuğa ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan kızların oranı % 51,4 iken erkeklerin oranı % 48,6'dır.

Çocuk evinde kalan çocukların % 77,2'sinin hem annesi hem de babası hayattadır. Hem annesi hem de babası hayatta olmayan çocukların oranı ise % 4'tür. Yine bu çocukların % 92,9'nun en az 1 kardeşi bulunmaktadır. Yani toplumdaki genel algının aksine bu çocuklar kimsesiz çocuk değildir. Çocuk evlerinde kalan çocukların %38,6'sının 3-5 yıl arasında ve %27,7'sinin 6-9 yıl arasında korunma altında olduğu görülmektedir. En az orana sahip olan grup ise % 9,9 ile 10 yıl ve üstü ile korunma altında olanlardır.

Tablo 1: Çocuk Evinde Kalan Çocukların Korunma Altına Alınma Nedenleri

Korunma Altına Alınma Nedeni	Sayı	%
Ebeveynlerin Boşanması	19	18,8
Annenin Terk Etmesi	21	20,8
Babanın Terk Etmesi	5	5,0
Anne ve Babanın Terk Etmesi	9	8,9
Cinsel İstismar	4	4,0
Fiziksel İstismar	12	11,9
İhmal	12	11,9
Ebeveynin Cezaevinde Olması	3	3,0
Ebeveynin Akıl Sağlığı Sorunu	7	6,9
Sosyo-Ekonomik Yoksunluk	5	5,0
Anne-Babanın Ölümü	4	4,0
Toplam	101	100

Çocukların korunma altına alınmasındaki en önemli neden % 20,8 ile annenin evi terk etmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer sonuç % 18,8 ile boşanma sonrası çocukların korunma altına alınmasıdır. Çocukların yaklaşık 4'de 1'inin de ihmal ve istismar nedeniyle korunma altına alındığı görülmektedir. Bu da çocuğa yönelik şiddetin ülkemizde hala ciddi bir sorun olduğunun göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocukların İlişkide Buldukları Mikro Sistemlerle İlgili Bulgular

En temel mikro sistem aile sistemidir. Çocuklar kurum bakımında kalıyor olsa dahi ebeveyn-çocuk bağı ve kardeşlik bağı fiziksel ayrılıkla ortadan kalkacak bir bağı değildir ve ebeveyn ve kardeş her zaman çocuğun vazgeçilmez mikro sistemleri olmalıdır. Ancak Tablo 2'ye bakıldığında çocukların % 51,1'i anneleriyle ve % 45,1'i babalarıyla görüşmemektedir. Kardeşleriyle hiç görüşmeyen ya da yılda bir görüşenlerin oranı da

oldukça yüksektir. Bu durum çocukların ebeveynlerinin ve kardeşlerinin mikro sistemlerinin dışında kaldığını göstermektedir.

Tablo2: Çocuk Evinde Kalan Çocukların Anne, Baba ve Kardeşe Görüşme Sıklığı

Aile Üyeleri İle Görüşme Sıklığı	Anne İle Görüşme		Baba İle Görüşme		Kardeş İle Görüşme	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Haftada Bir	2	2,2	2	2,4	20	21,1
2 Haftada Bir	4	4,4	6	7,3	7	7,4
Ayda Bir	15	16,7	16	19,5	27	28,4
Yılda Bir	19	21,1	18	22	20	21,1
Görüşmeyen	46	51,1	37	45,1	18	18,9
Yanıtsız	4	4,4	3	3,7	3	3,2
Toplam	90	100	82	100	95	100

Çocukların sadece % 20' ye yakını anneleriyle sıklıkla görüşürken % 30' a yakını ise babalarıyla daha sık görüşmektedirler. Anne ve babasıyla ayda birden daha az görüşenlerin oranı ise neredeyse eşittir. Şenocak'ın (2005) araştırmasında da çocukların % 47,1' i anneye ve % 43,6'sı babayla görüşmediklerini belirtmişlerdir. Yetiştirme yurdunda kalan çocuklarla çocuk evinde kalan çocukların ebeveynle görüşme oranları arasındaki bu yakınlık çocuk evinin aileyle görüşmeyi arttıramadığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında kardeşe görüşme oranı çok daha yüksektir. Kardeşe görüşme oranı % 80'e yakındır. Bu durum korunma altında olan kardeşlerle daha rahat görüşme imkanı olduğunu göstermektedir. Araştırmada kardeşe görüşme oranı ile korunma altında kardeş olma durumu da karşılaştırılmaktadır. Buna göre; korunma altında kardeşi olanların % 68,8 ile çoğunluğu kardeşleriyle sıklıkla görüşebilmektedir. Korunma altında kardeşi olan çocukların kardeşleriyle görüşme oranlarına bakıldığında bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($\chi^2:10.993$ sd:2 $p<0.005$). Bu da korunma altında kardeşi olanların kardeşleriyle daha çok görüşme imkanı olduğunu göstermektedir.

Tablo3: Çocuk Evinde Kalan Çocukların Akrabalarıyla Görüşme Durumu

Akrabalarla Görüşme Durumu	Sayı	%
Büyük Ebeveyn ve Hala-Amca-Teyze -Dayı'dan En Az Biriyle Görüşme	45	44,6
Hepsi İle Görüşme	2	2,0
Hiçbiri İle Görüşmeme	48	47,5
Başka	0	0
Yanıtsız	6	5,9
Toplam	101	100

Çocuk evinde yaşayan çocukların ebeveynleri dışında yakın akrabalarıyla görüşme durumları ele alındığında çocukların yarıya yakını hiçbir akrabası ile görüşmemektedir. Çocuğun aile, akraba ya da yakınlarından biriyle sürekli iletişimi ve yeterlik düzeyinin yüksek olması psikopatoloji riskini azaltmaktadır (Şimşek ve Diğ., 2008: 243). Geniş aile, çocuğa önemli bir sosyal destek kaynağı oluşturması açısından önemlidir.

Araştırmada korunma altında olunan süreye göre çocuk evinde kalan çocukların akrabalarıyla görüşme durumları da incelenmiştir. Buna göre; korunma altında geçen süreye göre akrabalarıyla görüşme durumu ele alındığında 2 yıl ve daha az süre korunma altında olan çocukların % 70,8' i akrabalarıyla görüşürken 6 yıl ve daha fazla süredir korunma altında olan çocuklarda bu oranın %40' a düştüğü görülmüştür. Yapılan ki kare analizine göre korunma altında olunan süre ile akrabalarla görüşme durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur ($\chi^2:6.001$ sd:2 $p<0.05$). Korunma altında geçen süre içerisinde çocukların akrabalık ilişkilerinin arttırılmasına yönelik mesleki çalışmaların yeterli düzeyde yapılamaması çocukları ailelerinden uzaklaştıran bir etken olarak değerlendirilmektedir.

Çocuk evlerinde kalan çocukların mikro sistemlerindeki en önemli kişiler bakım elemanları ve grup sorumlusu meslek elemanıdır. Her evde vardiyalı olarak çalışan 3 bakım elemanı ve evden sorumlu bir grup sorumlusu bulunmaktadır. Aslında çocuğun hayatındaki ebeveyn sorumluluğunu alan kişiler bu görevlilerdir. Çocukların dış dünya ile bağlarını sağlamakla görevli grup sorumluları ile görüşme sıklıkları Tablo 4'e gösterilmiştir.

Tablo 4: Çocuk Evinde Kalan Çocukların Grup Sorumlusu Meslek Elemanı İle Görüşme Sıklığı

Grup Sorumlusu İle Görüşme Sıklığı	Sayı	%
Hergün	64	63,4
Haftada Bir Kez	3	3,0
2 Haftada Bir	15	14,9
Ayda Bir	10	9,9
Yanıtsız	9	8,9
Toplam	101	100

Çocuk evinde kalan çocukların % 63,4 ile büyük çoğunluğu grup sorumlusu meslek elemanı ile hemen her gün görüşebildiklerini ifade etmişlerdir. Ancak çocukların yaklaşık 4' de 1'i meslek elemanı ile 2 haftada bir ya da ayda bir görüştüğünü ifade etmektedir ki çocuk evinde kalan çocukların tüm sosyal yaşantılarını organize eden, okul ve diğer kurumlarla ilişkilerini sağlayan ve temel ihtiyaçlarının karşılanması konusunda bakım elemanlarını kontrol edip yönlendiren kişiler olduğu düşünüldüğünde bu çocukların daha çok bakım elemanının inisiyatifleriyle yaşamlarını sürdürdükleri düşünülebilmektedir.

Bir kişiyi mikro sistemin parçası yapan o sistem içerisindeki yaşantı deneyimidir. Çocuğun mikro sistemi içerisinde olan bir kişinin de onun sorunlarını çözme konusunda çocuğa yardımcı olması beklenir.

Çocuk evlerinde kalan çocukların sorun yaşadıklarında çocuk evinde kalan kişilerden yardım alma durumuna bakıldığında çocukların tamamına yakınının (%96) bakım elemanlarından yardım aldığı görülmektedir. Yine çocukların % 90'ından fazlası grup sorumlusu meslek elemanlarından sorun çözme yardımı aldıklarını belirtmişlerdir. Çocukların %69'u evdeki diğer çocuklardan yardım aldıklarını belirtirken gönüllülerden yardım alanların oranı % 15,6'dır. ASAGEM' in (2010) araştırmasına göre ergenlerin herhangi bir sorunla karşılaştıklarında en çok destek aldıkları kişi % 44,2 ile annedir. Bunu % 20 ile arkadaş izlemektedir. Çocuk evinde ise annenin yerini bakım elemanı ve grup sorumlusunun aldığı görülmektedir.

Çocukların Mezzo ve Makro Sistemleri ile İlişkilerine Yönelik Bulgular

Ergenlik döneminde çocuklar için en önemli ilişkiler akran ilişkileridir. Akranlarla kurulan bağ ve ilişkinin kalitesi aile üyeleriyle kurulan ilişkiden bile daha önemli bir hal aldığı dönem olan ergenlik döneminde çocuk okul ve mahallesinde akranları ile ilişkilerini geliştirme imkanı bulur. Çocuk evlerinde kalan çocuklarda diğer kurum bakım hizmetlerinden faydalanan çocuklardan farklı olarak mahalle ortamında yeni ilişkiler geliştirme fırsatı bulabilmektedirler.

Çocuk evinde kalan çocukların mahallede arkadaşı olma durumuna bakıldığında bu çocukların büyük bir kısmının (%72,3) mahallelerinde bir arkadaşı olduğu belirlenmiştir.

Çocuk evinde kalan çocukların cinsiyetleri ve yaşlarına göre mahalle arkadaşları olması durumuna bakıldığında kızların % 61,5'i mahalle arkadaşı olduğunu belirtirken erkeklerin % 83,7'si mahallede arkadaşı olduğunu ifade etmişlerdir. Yapılan ki kare analizine göre cinsiyet ile mahalle arkadaşı olma durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır(χ^2 :

6.169 sd:1 p<0.005). Burada toplumsal cinsiyet bakış açısıyla kız çocuklarının ev içindeki ve kapalı mekânlardaki etkinliklere yönlendirildiği, erkek çocukların da dışarıda oynamasına daha çok izin verildiği söylenebilir.

Çocuk evinde kalan çocukların yaşlarına göre mahalle arkadaşları olmasına durumuna bakıldığında 12-14 yaş arasında bulunan çocukların % 80,6'sı mahalle arkadaşı olduğunu belirtirken 15-18 yaş arasındaki çocukların % 59'u mahallede arkadaşı olduğunu ifade etmişlerdir. Yapılan ki kare analizine göre yaş ile mahallede arkadaşı olma durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (χ^2 :5.611 sd:1 p<0.005).

Boş zaman ya da serbest zaman spor yapmaktan sohbet etmeye kadar çok farklı biçimlerde doldurulabilir. Çocukların boş zamanlarında yaptıkları etkinlikler Tablo 5'de görülmektedir.

Tablo 5: Çocuk Evinde Kalan Çocukların Ev Dışında Boş Zamanlarında Yaptıkları Etkinliklerin Sıklığı

Boş Zaman Faaliyeti		Sayı	%
Spor Yapma	Sık Sık	36	36,4
	Bazen	46	46,5
	Hiçbir Zaman	17	17,2
Toplam		99	100

Yanıtsız		2	
Dershaneye Gitme	Sık Sık	22	22,9
	Bazen	10	10,4
	Hiçbir Zaman	64	66,7
Toplam		96	100
Yanıtsız		5	
Aile ya da Akraba Yanına Gitmek	Sık Sık	9	9,2
	Bazen	35	35,7
	Hiçbir Zaman	54	55,1
Toplam		98	100
Analiz Dışı		3	
Sinema/Tiyatro Gibi Kültürel Faaliyetlere Katılma	Sık Sık	29	29,0
	Bazen	61	61,0
	Hiçbir Zaman	10	10,0
Toplam		100	100
Yanıtsız		1	
Mahalle Arkadaşları İle Vakit Geçirme	Sık Sık	20	20,2
	Bazen	48	48,5
	Hiçbir Zaman	31	31,3
Toplam		99	100
Analiz Dışı		2	
Çeşitli Kurslara Gitme	Sık Sık	34	34,7
	Bazen	36	36,7
	Hiçbir Zaman	28	28,6
Toplam		98	100
Yanıtsız		3	

Çocuk evinde kalan çocukların % 36,4'ü sık sık spor yaptığını belirtirken bu çocukların % 17,2'si hiçbir zaman spor yapmadığını belirtmiştir. Spor yapmak doğal aile ortamından uzak kalmak zorunda kalan genç ve çocukların daha fazla kişilerarası olumlu ilişki tarzları geliştirmesi, riskli davranışlardan daha az etkilenmesine yarar sağlayabilir (Kırımoglu ve diğ., 2010: 106). Bu nedenle çocukların bu faaliyetler katılma oranları önemlidir. Çocuk evinde kalan çocukların yaklaşık %82'sinin sık sık ve bazen spor yaptıkları saptanmıştır. Kocaoğlu' nun (2010) Afyon'da yetiştirme yurdunda kalan ergenlerle yaptığı araştırmasında ise çocukların sadece % 14'ü sportif etkinliklerde bulduklarını belirtmişlerdir. Bunu İzmir'in Büyükşehir olmasından dolayı sosyo-kültürel ve sportif faaliyetlerde bulunma olanaklarına daha fazla sahip olmasından kaynaklandığı ifade edilebilir.

Dershaneye gitme durumuna bakıldığında çocuk evinde kalan çocukların büyük bir kısmı(%66,7)'nin dershaneye gitmediği; mahallede arkadaşlarıyla vakit geçirenlerin oranının yaklaşık %70 olduğu ve çeşitli kurslara katılanların oranının da yüzde 70' e yakın olduğu bulunmuştur. Ayrıca sinema/ tiyatro gibi kültürel faaliyetlere sık sık katılma oranının da % 29 olduğu saptanmıştır.

Çocuk evinde çocukların halen herhangi bir kursa gitme oranlarına bakıldığında çocuk evlerindeki çocukların yarısı (% 50,5)halen bir kursa gittiğini belirtmiştir. Çocukların en çok (%62) müzik kursuna katıldığı, bunu satranç (%26), resim (%18), ve drama (%6), tiyatro(%6) ve özel dersin (%6) izlediği görülmektedir. Çocuk evinde kalan çocukların yaşadıkları yaşadığı ilçeye göre bir kursa gidip gitmeme durumuna bakıldığında merkez ilçede yaşayan çocuklardan % 71,8'i bir kursa giderken çevre ilçelerdeki çocuklardan % 37,1'i bir kursa gitmektedir. Yapılan ki kare analizine göre yaşanan ilçenin konumu ile çocukların kursa gitme durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p<0.001$). Buna göre merkez ilçede yaşayan çocukların çeşitli kurslara ulaşma imkânlarının daha fazla olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 6: Çocuk Evinde Kalan Çocukların En Yakın Arkadaşı

En Yakın Arkadaş	Sayı	%
Okuldan Biri	28	28,9
Çocuk Evinden Biri	58	59,8
Mahalleden Biri	5	5,2
Ailesinin Yaşadığı Yerden Biri	2	2,1
Başka	4	4,1
Toplam	97	100

Çocukların en yakın arkadaşlarının kim olduğuna bakıldığında arkadaşının % 59,8 ile çocuk evinde biri olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Okul arkadaşı çocuk evinde kalan çocuklar için % 28,9 oranıyla ikinci sırada gelmektedir. Bunun nedeni aslında çocuk evindeki arkadaşının aynı zamanda aynı okulda eğitim görmesi nedeniyle okul arkadaşı da olmasıdır.

Tablo 7: Çocuk Evinde Çocukların Okul ve Arkadaş Çevresindeki Kişilerle Sorun Paylaşımı Sıklığı

Sorun Paylaşılan Kişi		Sayı	%
Arkadaşlarla Sorun Paylaşımı	Sık sık	15	15,0
	Bazen	55	55,0
	Hiçbir Zaman	30	30,0
Toplam		100	100
Yanıtız		1	

Okul Öğretmenleri İle Sorun Paylaşımı	Sık sık	9	9,1
	Bazen	42	42,4
	Hiçbir Zaman	48	48,5
Toplam		99	100
Yanıtız		2	
Rehber Öğretmen İle Sorun Paylaşımı	Sık sık	12	12,1
	Bazen	41	41,4
	Hiçbir Zaman	46	46,5
Toplam		99	100
Yanıtız		2	

Arkadaşlarla sorun paylaşımına bakıldığında çocuk evinde kalanların sadece % 15'i sık sık sorunlarını paylaştığı belirlenmiştir. Okul öğretmenleri ile sorun paylaşımına bakıldığında bu çocukların % 51'inin öğretmenleri ile sorun paylaşımında bulunduğu görülmüştür. Rehber öğretmen ile sorun paylaşımına bakıldığında ise çocuk evinde kalan çocukların yarısından fazlası rehber öğretmeni ile sorunlarını paylaştığı saptanmıştır. Okulun çocuklar için sosyal destek kaynağı sağlayan önemli bir mezzo sistem olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sistem yaklaşımına göre birbiriyle ilişkisi olmayan ve bağımsız olan elementler hiçbir zaman bir sisteme ait olamazlar (Skyttner, 2001:49). Buna göre çocukla görüşmeyen ebeveynler çocuğun sistemlerinden birine ait değildirler. Anne ile çocukluk döneminde kurulan bağın bireyin sosyal ve duygusal gelişimindeki en önemli unsur olduğu tartışmasız bir gerçektir. Bu önemli unsurun anne hayatta olmasına rağmen tamamen ortadan kalkmış olması çocukta terk edilmişlik duygusu yaşamaya neden olabilmektedir.

Ülkemizde kadının toplumsal cinsiyet rollerine baktığımızda ön plana çıkan rolü annelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma yaşamına katılmayan ve ekonomik bağımsızlığını sağlayamayan kadın, çevresindeki erkeklere bağımlı olarak yaşamak durumunda kalmaktadır. Çevresinde de bu desteği bulamadığı zaman çocukların bakımını sağlamak konusunda çaresizliğe düşerek çocuklarını terk etmek durumunda kalabilmektedir. Babalar evi terk ettiğinde genellikle anneler çocuklarıyla yaşayabilmek için daha mücadeleci bir tutum içerisine girmektedirler. Ancak anne terki söz konusu olduğu zaman ataerkil bir yapıya sahip olan ülkemizde babanın çocuklarıyla bir kadının desteği olmadan yaşamaya nadir görülen bir durumdur. Babalar ya ailesinin yanına yerleşmekte ve onların desteğini almakta ya da yeniden evlenmektedirler. Bu yollarla

çocuğun bakım sorunu çözülemediğinde ise çocukların korunma altına alınması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada korunma altına alınma nedeni sadece sosyo-ekonomik yoksunluk olarak belirtilen çocukların korunma altına alınma oranının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Ancak yapılan dosya incelemelerinde korunma altına alınma nedeni her ne olursa olsun çocukların ekonomik yoksunluk çeken bir aile ortamından geldiği görülmüştür. Yoksulluk her koşulda çocuğun yaşamını olumsuz etkilemektedir.

Korunma altına alınan çocukların büyük çoğunluğunun yoksul aile çocukları oldukları göz önünde bulundurulduğunda çocuk evinde kalan çocukların da kuruma gelmeden önceki yaşantılarında yoksulluğun neden olduğu sorunları yaşamış olma ihtimalleri oldukça yüksektir. Bu nedenle çocukların bazı fiziksel, zihinsel ve psikolojik sorunlarını çocuk evi ortamına taşımaları kaçınılmazdır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde çocuklarının aileleri ile yeterli ilişki içerisinde olmadıkları görülmektedir. Bu nedenle çocukların aile ilişkilerini geliştirmeleri için bu ilişkinin kurulmasını engelleyen etmenler açık olarak ortaya konmalı ve bu etmenlere yönelik müdahaleler yapılmalıdır. Örneğin; aile fiziksel olarak uzakta ise çocuğun ailenin olduğu en yakın yerdeki çocuk evinde kalması sağlanabilir. Ayrıca çocukların aileleri tarafından evlerinde ziyaret edilmeleri sağlanmalıdır. Çünkü ailesinden ayrı olan çocuklarla aileleri arasında güçlü bağlar oluşturulmasının yolu ortak yaşantı sağlamadan geçer. Oysa ebeveynler çocukların hangi koşullarda, kimlerle, nasıl bir yaşantı içerisinde olduğunu bilmemektedirler. Aynı şey çocuğun ailesini ailenin yaşadığı yerde ziyaret etmesinin sağlanması konusunda da geçerlidir. Bu ziyaretlerin evin ve çocuğun düzenini bozmayacak şekilde grup sorumlusu meslek elemanı tarafından organize edilmesi uygun olabilir. Buradaki en önemli sorun evdeki diğer çocuklardan bazılarının ailesi ile hiç görüşmemesi olabilir. Ailesi tarafından ziyaret edilmeyen çocuk diğer çocukların aileleri tarafından ziyaret edilmesinden olumsuz etkilenebilir. Böyle durumlarda ailesi tarafından ziyaret edilmeyen çocukların evde olmadıkları dönemlerde eve misafir kabul edilebileceği gibi onların da farklı ziyaretçileri olması sağlanarak bu eksikliği farklı ilişkilerle gidermenin yolları araştırılabilir. Burada en önemli kaynak gönüllü ailelerdir. Ancak bu gönüllü ailelerin belirlenmesinin çok dikkatli yapılması gerekmektedir. Çocuğu düzenli olarak ziyaret edebilecek, ihtiyaç duyduğu zamanlarda duygusal destek olmak amacıyla ona destek olabilecek (örneğin; hastalık döneminde ya da önemli bir sınava girerken), çocuğu olduğu gibi kabul edip gelişmesinde destek sağlayabilecek ailelerden seçilmelidir. Bu aileler ya da kişiler koruyucu ailelerde olduğu

gibi bir eğitim programından geçirilmeli ve özel ihtiyaç grubundaki bu çocuklara nasıl yaklaşımları gerektiği konusunda bilgi sahibi olmalıdırlar.

Sosyal hizmet uzmanı çocukların aile ilişkileri sağlamak için müdahalesinin yetersiz kalacağını düşündüğünde profesyonel destek alabileceği kaynaklara sahip olmalıdır. Özellikle aile danışmanlığı hizmeti bu aşamada oldukça önemlidir.

Çocukların çevrelerindeki diğer sosyal sitemlerle ilişkilerini arttırmaları içinde özel ilgi alanlarını belirleyerek istek ve yeteneklerinin olduğu sosyal faaliyetlere yönlendirilmesi gerekmektedir. Burada önemli olan konu çocuğun ilgi ve isteğine göre düzenleme yapabilmektedir.

Çocuk evinde kalan çocukların en yakın arkadaşlarının yine çocuk evinde kalan diğer çocuklardan olduğu ve okullarda çok geniş arkadaş gruplarına sahip olmadıkları araştırma bulgularında yer almaktadır. Bu arkadaşlık ilişkilerini arttırmak için öncelikle ev dışında çocuğun yoğun sosyal ilişki içinde olduğu okul sistemiyle bağlantı kurmak gerekmektedir. Korunma altında olan çocukların okullarda genellikle en çok yaşadıkları sorun damgalanmadır. Bu çocuklar özel durumları nedeniyle dışlanabilirken bazen da yaşantıları nedeniyle oluşan davranış sorunları nedeniyle de sağlıklı ilişki kuramamaktadırlar. Bunun için diğer çocukların korunma altındaki bu çocuklarla ilişkilerini düzenlemek için öğretmenler en önemli kişilerdir. Bu nedenle SHU' nun okul öğretmenleri ile kurduğu ilişkiler oldukça önemlidir. Çocuğun sosyal ilişkilerini geliştirmeye ilgili öğretmenlerle sistemli bir çalışma içinde bulunmak gerekmektedir. Ayrıca bu çocukların diğer çocuklar gibi birbirlerinin evlerine gidip gelmesi samimi arkadaşlık kurmalarını sağlayacak bir zemin hazırlar. Bunun için de okulda sınıf annesi ya da okul aile birliği üyelerinden yardım istenebilir. Bu kişilerle işbirliğinde bulunarak arkadaşlarının doğum günlerine davet edilmek, çocuğu çocuk evinde ziyaret etmek, çocuğu kendi evlerinde ağırlamak gibi faaliyetler için işbirliği yapılabilir. Burada çocuğun zarar göreceği bir ortam oluşturmasını engellemek adına grup sorumlusu meslek elemanının bu faaliyetlerde çocuğun yanında bulunması uygun olabilir.

KAYNAKÇA

Adler, A (2012) *Bireysel Psikoloji*. Balıkesir: Altınpost. Yayınları.

ASAGEM (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü) (2010). *Türkiye'de Ergen Profili 2008*. Ankara: Manas Matbaası.

Bayhan, P.S., Artan, İ. (2004) *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Yayınları.

- Chen, X., French, C.D. (2008). Children's Social Competence in Cultural Context *Annual Review of Psychology*, 59, 591-616.
- Cılga, İ. (1983). *Yetiştirme yurtlarının yapısı ve işlevlerinin toplumsal süreci açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Cılga, İ. (1984). Yetiştirme Yurtlarında Toplumsallaşma. *H.Ü. SHYO Dergisi*2(1-3), 83-113
- Dönmezer, S. (1994). *Toplumbilim* . (11. Baskı) ,İstanbul: Beta. Yayıncılık.
- Ericson, E. (1984). *İnsanın Sekiz Çağı*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Gitterman, A., Germain, C.B. (2008). *Life Model of Social Work Practice Advances in Theory and Practice* (3. Baskı.), Newyork: Colombia University.
- Hoplis, B. (2005). *The Cambridge Encyclopedia of Child Development*. Cambridge: Cambridge University.
- Hortaçsu, N. (2003). *Çocuklukta İlişkiler Ana Baba Kardeş ve Arkadaşlar*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Karataş, K. (2001). Gençlik Sorunları Üzerine" Sosyal Hizmette Yeni Yaklaşımlar ve Sorun Alanları. *Prof. Dr. Nihal Turan'a Armağan (s.153-161) Ankara: H.Ü. SHYO*
- Kırımoglu, H., Çokluk, F. G., Yıldırım, Y. (2010). Yatılı ilköğretim bölge okulu 6., 7.ve 8. sınıf öğrencilerinin spor yapma durumlarına göre yalnızlık ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi -Hatay ili örneği, *Sportre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. 3: 101-108.
- Kocaoğlu., F. (2010). *Çocuk ve aile sorunları kapsamında 13-18 yaş grubu çocukların bakım modellerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Afyonkarahisar Üniversitesi.
- Köknel, Ö.(1991). Gençlik Çağında Kız ve Erkek Arkadaşlığı. *Aile Yazıları*:3Ankara: MN Ofset.
- Kulaksızoğlu, A. (1999). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi .
- Meadow, S. (2010). *The Child as a Social Person*. Newyork: Routhledge.
- Turner, F. J. (2000). *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approach*.
- Salk, L. (1993) *Bebeklikten Yetişkinliğe Çocuğun Duygusal Sorunları*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Saran, N. (1991). Çocuk suçluluğu ve parçalanmış aile. *Aile Yazıları* 3. (s. 131-134).Ankara, MN Ofset.
- Satir, V. (2001). *İnsan Yaratmak: Aile terapisini Başyapıtı*. İstanbul: Beyaz Kitabevi.
- Senemoğlu, N. (2004). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. (9.Baskı) Ankara: Gazi.

- Semerci, B.Z. (2007) "*Ergen Ruh Sağlığı: Aileler ve Ergenler için*" (2. Baskı) İstanbul: Alfa Yayınları.
- Shapiro, L.E. (2002) *Yüksek EQ'lu Bir Çocuk Yetiştirmek*. (6. Baskı) İstanbul: Varlık Yay.
- Skyttner, L. (2001). *General Systems Theory Ideas and Applications*. London: World Scientific.
- Şenocak, H. (2005). *Korunmaya muhtaç çocuklar: İstanbul yetiştirme yurtları üzerine bir alan araştırması*, Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Şimşek, Z., Erol, N., Öztop, D., Özcan, Ö.Ö. (2008) Kurum bakımındaki çocuk ve ergenlerde davranış ve duygusal sorunların epidemiyolojisi; ulusal örnekleme karşılaştırmalı bir araştırma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(3):235-246.
- Yavuzer, H. (1993) *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Zevkliler, A (1968). Türk Hukukunda Korunmaya Muhtaç Çocuklar. auhf.ankara.edu.tr/dergiler/.../AUHF-1968-25-01-02-Zevkliler.pdf.

Araştırma

*Makale Geliş Tarihi: 25.12.2017
Makale Kabul Tarihi: 16.03.2018*

LİSELİ ERGENLERDE ÇOCUKLUK ÇAĞI ÖRSELENME YAŞANTILARININ CİNSİYET, GELİR DÜZEYİ VE EBEVEYN EĞİTİM DURUMUNA GÖRE İNCELENMESİ ¹

Investigation of Childhood Abuse Experiences of High School Adolescents According to Sex, Income Level and Parental Education Status

Tuğba TÜRKKAN*

Hatice ODACI**

*Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

**Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Bölümü

ÖZET

Bu çalışmada farklı lise türlerinde öğrenim gören ergen bireylerin çocukluk çağı örselenme yaşantılarının cinsiyet, gelir düzeyi ve ebeveyn eğitim durumuna göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma grubunu farklı lise türlerinde öğrenim görmekte olan 382 kız (%54.3), 321 erkek (%45.7) olmak üzere toplam 703 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ve Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantıları Ölçeği ile toplanmıştır. Araştırma verilerinin analizinde SPSS 22.0 programı kullanılmış olup, Mann Whitney U testi ve Kruskal-Wallis testinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda, erkeklerin cinsel kötüye kullanım puanı ortalamaları kızların cinsel kötüye kullanım puan ortalamalarına göre ve erkeklerin duygusal kötüye kullanım puan ortalamaları kızların duygusal kötüye kullanım puan ortalamalarına göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Ayrıca çocukluk çağı örselenme yaşantılarından duygusal kötüye kullanımın gelir düzeyine dayalı olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda çocukluk çağı örselenme yaşantılarının anne eğitim durumuna ve baba eğitim durumuna dayalı olarak farklılık göstermediği bulgulanmıştır. Elde edilen bulgular, literatür bilgileri ışığında tartışılmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarının ergen bireylerin çocukluk örselenme yaşantılarına maruz kalma durumlarının belirlenmesi ve bu kapsamda önleyici çalışmaların yapılması açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk çağı örselenme yaşantıları, lise öğrencileri, cinsiyet, aile gelir düzeyi, anne-baba eğitim düzeyi.

¹"Lise öğrencilerinin çocukluk çağı örselenme yaşantıları ile bilişsel çarpıtma ve yalnızlık eğilimleri arasındaki ilişkiler" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ABSTRACT

This study aims to investigate the childhood abuse experiences of adolescents' who are educated in the different types of high schools in terms of their gender, income level and parental education status. The study group for the research consists of 703 students who are studying at different types of high schools; 383 of which is girls (54.3%) and 321 of which is boys (45.7%). The data was collected by using a personal information form prepared by researchers and Childhood Trauma Questionnaire. In data analysis, SPSS 22.00 was used; Kruskal Wallis test and Mann Whitney U test analysis techniques were applied. It can be concluded that the average sexual abuse scores of males were found to be significantly higher according to the girls' sexual abuse average scores and the average of males' emotional abuse scores were significantly higher than the girls' emotional abuse score averages. It has also been found that emotional abuse from childhood traumatic experiences varies based on income level.

It was found that childhood traumatic experiences did not differ according to parental education status. The findings are discussed in the light of literature information. It is thought that the results of this research will contribute to the determination of the cases of childhood abuse experiences of the adolescents and to plan the preventive activities in this context.

Key Words: *Childhood abuse experiences, high school students, gender, family income level, parental education status.*

GİRİŞ

Çocukluk yaşamın temel bir aşamasıdır, bireyin gelecekteki hayatının temellerini oluşturması ve kişiliğin şekillendiği dönem olması açısından oldukça önemlidir. Bireylerin sağlıklı bir kişilik oluşturması ve toplumda işlevsel olabilmesi, çocukluk yıllarında yaşadığı deneyimlere dayanır. Çocukluk dönemindeki olumsuz deneyimlerin ve istismar yaşantılarının sadece maruz kalınan zaman diliminde değil, yetişkin dönemde de sosyal, kişilerarası ve psikolojik problemlerin ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

İstismar tanımı kolay olmayan bir kavramdır. Bunun nedenlerinden biri, çocuk ve istismar kavramlarının, toplumdaki topluma ve toplumların sosyokültürel düzeylerine bağlı olarak farklılık göstermesidir. Örneğin istismar olarak değerlendirilecek bir davranış, ebeveynler tarafından çocuğun saygılı, disiplinli ya da terbiyeli olması gibi gerekçelerle normal ebeveyn davranışı olarak nitelendirilebilmektedir. Tanım güçlüğünün kaynaklandığı bir başka neden de, çocuk istismarının, toplumlarda insana verilen değer ile yakından ilgili olmasıdır (Topçu, 2009). Çocuk istismarı, çocuğun bakımından sorumlu yetişkinler tarafından çocuğa yöneltilen, kültürel normlar ve profesyonel kişilerce çocuğun sağlık ve gelişimi açısından uygunsuz ve zarar verici oldukları saptanan davranışlar şeklinde (Taner ve Gökler, 2004) tanımlanmaktadır. Günümüzde istismar olgusunun toplumlar için önemli bir sorun olduğu söylenebilir.

Çocuğa yönelik istismar türleri; fiziksel istismar, duygusal istismar, cinsel istismar ve ihmal olmak üzere 4 grupta incelenebilir. En sık rastlanan, tanınması ve tanımlanması

en kolay istismar biçimi olan fiziksel istismar; "bir çocuğun gelişim ve fonksiyonlarında sürekli bozukluklar ve yaralanmalara neden olan, çocuğa acı veren ve kaza dışı meydana gelen, insanın çocuğa yönelttiği şiddet" olarak tanımlanmaktadır (Finkelhor ve Korbin, 1988). Fiziksel istismarın çocuğa karşı bir disiplin yöntemi olarak uygulanması ve bu uygulamaların kültürel normlarca kabul görmesi, bu istismar türünün yaygın olarak görülmesine neden olmaktadır. Oysa ki çocuğa yönelik şiddet davranışları, bedensel yaralanmalardan uzun süreli psikiyatrik bozukluklara kadar birçok zararlı etkiye sahiptir.

Duygusal istismar, "Çocuğun ihtiyaç duyduğu ilgi, sevgi ve bakımdan yoksun bırakılarak psikolojik zarara uğratılması durumu" olarak (Bahar, Savaş ve Bahar, 2009) ifade edilmektedir. Bu istismar türü, genellikle çocuğun yakın çevresinde bulunan kişi veya kişilerin gerçekleştirdiği, çocuğun duygusal gelişimini engelleyen ve kişiliğini zedeleyen eylemler olarak (Yarar ve Yarış, 2011) ele alınmaktadır. Çocuğun aşağılanması, görmezden gelinmesi, korkutulması, tehdit edilmesi, başkaları ile olumsuz yönde karşılaştırılması, yeteneklerinin önemsenmemesi, yok sayılması duygusal istismar örneklerindedir (Norman vd., 2012).

Çocuk cinsel istismarı; cinsel doyum sağlamak üzere, bir erişkinin güç ve tehdit kullanarak, henüz cinsel gelişimini tamamlamamış çocukla cinsel ilişkiye girmesi şeklinde ele alınmaktadır (Finkelhor ve Korbin, 1988). Cinsel istismar farklı biçimlerde örneğin; cinsel içerikli konuşmalar, teşhircilik, röntgencilik, cinsel amaçlı dokunma ve okşama, pornografik yayınlara konu etme, fuhuş, müstehcenlik, ırza geçme, şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Çeçen, 2007). Cinsel kötüye kullanma oranlarının her yaş grubunda tahminlerden daha yüksek olduğu, toplumlarda sık rastlanan bir olgu olmasına karşın çoğu zaman gizli kaldığı bildirilmektedir (Özdemir ve Celbis, 2012). Bu eylemlerin büyük bölümünün aile üyeleri ya da aileye yakın kişiler tarafından yapıldığı (Bahar ve diğ., 2009) belirtilmektedir.

En yaygın çocuk istismarı türlerinden biri olan ihmal, çocuğun bakımından sorumlu kişilerin, çocuğun gelişimi için ihtiyaç duyduğu gereksinimleri karşılamaması ya da bu gereksinimleri dikkate almaması şeklinde tanımlanmaktadır (WHO, 2002). Diğer istismar türlerine göre daha göreceli olduğundan tanısı zordur. İhmal ve istismarı ayıran en temel nokta ihmalin pasif, istismarın ise aktif bir davranış şekli olmasıdır. Çocuğun karşılaştığı bazı sağlık ve sosyal sorunlarını görmezden gelmek, doğal karşılamak veya sorun olarak görmemek çocuk ihmalidir. Özellikle gelişimsel gecikme problemi bulunan, kişilerarası

ilişkilerinde uyumsuzluk yaşayan, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yeterince yararlandırılmayan çocuklarda ihmal olgusu akla getirilmelidir (Topbaş, 2004).

Çocukluk dönemindeki ihmal ve istismar yaşantıları çocuğun sağlığına ve gelişimine zarar veren; çocukta yaşam boyu kalıcı izler bırakan bir halk sağlığı sorunudur. Yapılan araştırmalar incelendiğinde, çocukluk örselenme yaşantıları ile yetişkin dönemdeki obezite, migren, kronik ağrı gibi bedensel hastalıklar, travma sonrası stres bozukluğu (Zlotnick vd., 2008; Kendall-Tackett, 2002), madde kullanım bozukluğu (Norman ve diğ., 2012; Smith, Ireland ve Thornberry, 2005; Putnam, 2003), kişilik bozuklukları (Lubin, Johnson ve Southwick, 1996), yeme bozuklukları (Afifi, 2012), somatizasyon bozukluğu (Sesar, Simic ve Barisic, 2010) gibi çeşitli ruhsal bozukluklarla arasında ilişki olduğu görülmektedir. Kaygı bozuklukları ve depresyon ile çocukluk istismar yaşantılarının ilişkisi ise özellikle vurgulanmaktadır (Clark, Thatcher ve Martin, 2010; Gladstone vd., 2004; Sesar ve diğ., 2010; Putnam, 2003; Kendall-Tackett, 2002). İfade edilen çalışmalar doğrultusunda, istismar olgusunun tüm toplumlarda ciddi bir sorun olduğu, çocukların bedensel, psikososyal ve bilişsel gelişimini olumsuz etkilediği ve etkilerin uzun süreli olabileceği söylenebilir.

Güçlü, sağlıklı ve uzun vadeli yaşayacak bir toplum oluşturmanın ilk şartlarından biri geleceğin büyükleri olan bugünün çocuklarının psiko-sosyal, fizyolojik ve cinsel açıdan suistimal ve istismardan uzak ve sağlıklı olarak yetiştirilmesinden geçtiği düşünülmektedir. Özellikle son yıllarda bu olgudaki artış ile birlikte, Türkiye’de yapılan akademik ve bilimsel çalışmaların sayısının yeterli düzeyde olmadığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın amacı, lise düzeyinde öğrenim görmekte olan ergen bireylerin çocukluk çağı örselenme yaşantılarının cinsiyet, algılanan gelir durumu ve ebeveyn (anne-baba) eğitim düzeyi değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Çalışmanın sonuçlarının hem alan literatürüne hem de psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri kapsamında istismarın önlenmesine yönelik yapılacak çalışmaların planlanmasına katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

YÖNTEM

Lise öğrencilerinin çocukluk çağı örselenme durumlarının cinsiyet, gelir düzeyi ve ebeveyn eğitim durumu gibi bazı sosyodemografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemeyi amaçlayan bu çalışma nicel araştırma yaklaşımına dayalı olarak düzenlenmiştir.

Araştırma Modeli

Bu çalışmada lise öğrencilerinin çocukluk çağı örselenme yaşantılarının, bazı sosyodemografik değişkenler (cinsiyet, gelir düzeyi ve ebeveyn eğitim durumu) açısından farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Elde edilen veriler SPSS 22.0 programı ile analiz edilmiştir. Çocukluk çağı örselenme yaşantılarının cinsiyet durumu değişkenine dayalı farklılıklarını belirlemek amacıyla Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Bununla birlikte çocukluk çağı örselenme yaşantılarının gelir durumuna, anne ve baba eğitim durumuna dayalı farklılıklarını belirlemek amacıyla da Kruskal-Wallis testinden yararlanılmıştır.

Örneklem

Bu çalışmanın örneklemini Türkiye' nin kuzeydoğu bölgesinde yer alan Gümüşhane ilindeki farklı okul türlerinden seçilmiş 9, 10, 11 ve 12. sınıf lise öğrencileri oluşturmuştur. Çalışmaya katkı sağlamaya gönüllü 750 öğrenciye ölçme aracı verilmiştir ancak 703 ölçme aracının doğru ve eksiksiz bir şekilde doldurulduğu anlaşılmıştır. Katılımcıların 382'si kız (%54.3) ve 321'i erkektir (%45.7). Katılımcılara ilişkin bazı tanımlayıcı bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Araştırma Grubuna İlişkin Bazı Tanımlayıcı Bilgiler

Faktör	Değişken	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	382	54.3
	Erkek	321	45.7

Gelir Düzeyi	Düşük SED	81	11.5
	Orta SED	585	83.2
	Yüksek SED	37	5.3
Anne Eğitim Durumu	Okur - Yazar Değil	32	4.6
	Okur – Yazar	32	4.6
	İlkokul Mezunu	383	54.5
	Ortaokul Mezunu	140	19.9
	Lise Mezunu	91	12.9
	Üniversite	23	3.3
	Yüksek Lisans – Doktora	2	0.3
Baba Eğitim Durumu	Okur - Yazar Değil	1	0.1
	Okur – Yazar	18	2.6
	İlkokul Mezunu	186	26.5
	Ortaokul Mezunu	191	27.2
	Lise Mezunu	203	28.9
	Üniversite	97	13.8
	Yüksek Lisans – Doktora	7	1.0

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmanın amacına uygun olarak sosyodemografik verileri toplamaya yönelik olarak araştırmacılar tarafından bir demografik bilgi toplama aracı hazırlanmıştır. Bu formda araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi ve ebeveyn eğitim durumuna ilişkin sorular bulunmaktadır.

Çocukluk Örselenme Yaşantıları Ölçeği: Bernstein ve arkadaşları (1994) tarafından, 18 yaşından önceki örselenme yaşantılarını taramaya yönelik geliştirilmiş olup 40 maddelik, 5'li likert tipi bir ölçektir. Yanıt seçenekleri (1) hiçbir zaman, (2) nadiren, (3) bazen, (4) sıklıkla ve (5) çok sık olarak verilmiştir. Yüksek puanlar, o tür kötüye kullanımın çocukluk veya ergenlikte daha sık yaşandığını göstermektedir. Bernstein ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada Cronbach Alpha katsayısı 0.79– 0.94 arasında değişmektedir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması madde bağımlısı bir grupta yapılmış ölçeğin fiziksel istismar, duygusal istismar, cinsel istismar, duygusal ihmal ve fiziksel ihmal olmak üzere dört alt ölçeğinin olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışmada ölçeğin Cronbach alfa katsayıları 0.79 ve 0.94 arasında bulunmuş geçerlik ve güvenilirliği yüksek olarak saptanmıştır (Aslan ve Alparslan 1999). Özgün ölçekte fiziksel ya da duygusal kötüye kullanım puanları 23-115, duygusal ihmal puanları 21-105, fiziksel ihmal puanları 11-55, cinsel kötüye kullanım puanları 5-25 arasında değişmektedir. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada ise ÇÖYÖ' den alınabilecek en alt puan 40, en üst puan 200, duygusal kötüye kullanım ve duygusal ihmal alt ölçeği için bu değerler 19 ve 95, fiziksel

kötüye kullanım alt ölçeği için 16 ve 80, cinsel kötüye kullanım alt ölçeği içinse 5-25'dir (Aslan ve Alparslan, 1999).

Verilerin Analizi

Analizlerden önce verilerin parametreye uygun olup olmadığı test edilmiştir. Kolmogorov-Smirnow testi sonuçları göz önünde bulundurulduğunda verilerin normal dağılıma uygun olmadığı belirlenmiştir. Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantılarına ait Kolmogorov-Smirnow testi sonuçları Tablo 2'de belirtilmiştir. Ayrıca demografik değişkenlere bağlı olarak da verilerin homojenliği test edilmiş olup diğer değişkenlere bağlı olarak da normal dağılıma uygun olmadığı ($p<.05$) görülmüştür. Veri analizi teknikleri olarak çoklu doğrusal regresyon, Mann Whitney U testi Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır.

Tablo 2: Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantıları Değişkenine Ait Kolmogorow-Smirnow Testi Bulguları

ÖLÇEK	N	\bar{X}	Ss	K-SMİRNOV Z	P
ÇÖYÖ	703	56.78	16.66	.157	.000

BULGULAR

Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantılarında Cinsiyete Dayalı Farklılıklar

Çocukluk çağı örselenme yaşantılarının cinsiyete dayalı farklılıkları incelemek amacıyla ilk olarak normallik varsayımı test edilmiştir. Gruplardaki katılımcı sayısı kızlarda 382, erkeklerde 321 olduğundan Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre çocukluk çağı örselenme yaşantıları cinsiyete dayalı olarak normal dağılım göstermemektedir. Bu nedenle çocukluk çağı örselenme yaşantılarının cinsiyete dayalı olarak farklılıkları Mann Whitney U Testi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda erkeklerin cinsel kötüye kullanım puanı ortalamaları ($X=5.99$, $Ss=2.59$) kızların cinsel kötüye kullanım puan ortalamalarına ($x= 5.45$, $Ss= 1.78$) göre ve erkeklerin duygusal kötüye kullanım puan ortalamaları ($x= 30.01$, $Ss= 9.70$) kızların duygusal kötüye kullanım puan ortalamalarından ($x= 28.84$, $Ss= 10.61$) anlamlı derecede yüksek bulunmuştur (Sırasıyla; $U=127062.0$, $z=-4.27$, $p< .05$; $U= 126632.0$, $z=-2.92$, $p<.05$). Fiziksel kötüye kullanım açısından erkeklerin puan ortalamaları ($X=21.77$, $Ss=6.00$) kızların puan ortalamalarından ($X=21.64$, $Ss=7.61$) yüksek olmasına rağmen istatistiksel bakımdan anlamlı değildir ($U=129575.5$, $z=-1.83$, $p> .05$). (Tablo 3).

Tablo 3:Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantılarının Cinsiyete Dayalı Mann Whitney U Testi Bulguları

Değişken		N	Ort.	Ss	Sıra Ort.	U	Z	P
Fiziksel kötüye kullanım	Kız	382	21.64	7.61	339.20	129575.50	-1.83	.067
	Erkek	321	21.77	6.00	367.23			
Cinsel kötüye kullanım	Kız	382	5.45	1.78	332.62	127062.00	-4.27	.000
	Erkek	321	5.99	2.59	375.06			
Duygusal kötüye kullanım	Kız	382	28.84	10.61	331.50	126632.00	-2.92	.003
	Erkek	321	30.01	9.70	376.40			

Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantılarında Gelir Düzeyine Dayalı Farklılıklar

Çocukluk çağı örselenme yaşantılarının gelir düzeyine dayalı farklılıkları belirlemek amacıyla yapılan normallik testinde grubun normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Bu nedenle çocukluk çağı örselenme yaşantıları ile gelir düzeyine dayalı farklılıklar Kruskal-Wallis testi kullanılarak değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda çocukluk çağı örselenme yaşantılarından duygusal kötüye kullanımın gelir düzeyine dayalı olarak farklılık gösterdiği bulgulanmıştır ($\chi^2(2, N=703)= 7.70, p= .021, p<.05$), (Tablo 4).

Tablo 4: Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantılarının Gelir Düzeyine Dayalı Farklılıklarına İlişkin Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Değişken		N	Ort.	Ss	Sıra Ort.	χ^2	Sd	p
Fiziksel Kötüye Kullanım	Düşük SED	81	22.32	7.55	374.09	4.02	2	.134
	Orta SED	585	21.60	6.48	353.61			
	Yüksek SED	37	21.94	11.17	294.07			
	Düşük SED	81	5.75	1.86	371.24	2.00	2	.368
	Orta SED	585	5.67	2.20	349.25			

Cinsel Kötüye Kullanım	Yüksek SED	37	5.91	2.89	353.30			
Duygusal Kötüye Kullanım	Düşük SED	81	30.86	10.87	386.32	7.70	2	.021
	Orta SED	585	29.30	9.99	352.14			
	Yüksek SED	37	27.37	12.04	274.65			

Belirlenen bu farklılığın nedenini belirlemek için yapılan analiz sonucunda gelir düzeyini yüksek belirtenlerin duygusal kötüye kullanım puan ortalamalarının ($X= 27.37$, $Ss= 12.04$) gelir düzeyini düşük belirtenlerin duygusal kötüye kullanım puan ortalamalarından ($X= 30.86$, $Ss= 10.87$) daha düşük olması belirlenen bu farklılığın kaynağı olarak ortaya çıkmıştır.

Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantılarında Anne Eğitim Durumuna Dayalı Farklılıklar

Çocukluk çağı örselenme yaşantılarının anne eğitim durumuna dayalı farklılıklarını incelemek amacıyla öncelikle normallik varsayımı test edilmiştir. Grupta yer alan katılımcıların 50'den az olduğu durumlarda verilerin dağılımını belirlemek amacıyla Shapiro-Wilk testi kullanılmaktadır. Elde edilen bulgular, çocukluk çağı örselenme yaşantılarının anne eğitim düzeyine dayalı olarak normal dağılıma sahip olmadığını göstermektedir (okur-yazar değil, $S-W(32)=.00$, $p<.05$; okur-yazar, $S-W(32)=.00$, $p<.05$; ilkokul, $S-W(383)=.00$, $p<.05$; ortaokul, $S-W(140)=.00$, $p<.05$; lise, $S-W(91)=.00$, $p<.05$; üniversite, $S-W(23)=.00$, $p<.05$). Bundan dolayı çocukluk çağı örselenme yaşantılarının anne eğitim düzeyine dayalı farklılıklarını belirlemek amacıyla Kruskal-Wallis testinden yararlanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda çocukluk çağı örselenme yaşantılarının anne eğitim durumuna dayalı olarak farklılık göstermediği şeklindedir (fiziksel kötüye kullanım, ($x^2(6, N=703)= 8.63$, $p= .195$, $p> .05$); cinsel kötüye kullanım, ($x^2(6, N=703)= 2.74$, $p= .840$, $p> .05$); duygusal kötüye kullanım, ($x^2(6, N=703)= 7.34$, $p= .290$, $p> .05$)), (Tablo 5).

Tablo 5: Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantılarının Anne Eğitim Durumuna Dayalı Farklılıklarına İlişkin Kruskal-Wallis Testi Bulguları

Değişken		N	Ort.	Ss	Sıra Ort.	x^2	Sd	p
Fiziksel Kötüye Kullanım	Okur-yazar değil	32	21.50	5.96	357.17	8.63	6	.195
	Okur yazar	32	22.59	7.12	388.08			

	İlkokul	383	21.62	6.52	352.71			
	Ortaokul	140	21.70	6.95	345.73			
	Lise	91	22.50	8.96	368.38			
	Üniversite	23	18.78	4.45	246.70			
	Yüksek lisans-doktora	2	22.50	3.53	461.50			
Cinsel Kötüye Kullanım	Okur-yazar değil	32	5.34	1.15	327.18	2.74	6	.840
	Okur yazar	32	6.43	3.74	374.11			
	İlkokul	383	5.54	1.65	350.71			
	Ortaokul	140	5.72	2.13	356.96			
	Lise	91	6.13	3.40	354.02			
	Üniversite	23	5.86	2.70	343.30			
	Yüksek lisans-doktora	2	5.00	.00	294.00			
Duygusal Kötüye Kullanım	Okur-yazar değil	32	30.81	11.32	368.72	7.34	6	.290
	Okur yazar	32	30.34	9.41	391.86			
	İlkokul	383	29.18	9.94	351.01			
	Ortaokul	140	29.42	10.14	353.95			
	Lise	91	30.48	12.03	357.93			
	Üniversite	23	24.56	5.53	250.98			
	Yüksek lisans-doktora	2	30.00	9.89	392.00			

Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantılarında Baba Eğitim Durumuna Dayalı Farklılıklar

Çocukluk çağı örselenme yaşantılarının baba eğitim durumuna dayalı farklılıkları belirlemek amacıyla yapılan normallik testinde grubun normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Bu nedenle çocukluk çağı örselenme yaşantılarının baba eğitim durumuna dayalı olarak farklılık gösterip göstermediği Kruskal-Wallis testi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda çocukluk çağı örselenme yaşantılarından baba eğitim durumuna dayalı olarak farklılıklaşmadığı bulgulanmıştır (fiziksel kötüye kullanım, ($\chi^2(6, N=703)= 6.28, p= .392, p> .05$); cinsel kötüye kullanım, ($\chi^2(6, N=703)= 2.12, p= .908, p> .05$); duygusal kötüye kullanım, ($\chi^2(6, N=703)= 7.30, p= .293, p> .05$)), (Tablo 6).

Tablo 6:Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantılarının Baba Eğitim Durumuna Dayalı Farklılıklarına İlişkin Kruskal-Wallis Testi Bulguları

Değişken	N	Ort.	Ss	Sıra Ort.	χ^2	Sd	p
----------	---	------	----	-----------	----------	----	---

Fiziksel Kötüye Kullanım	Okur-yazar değil	1	24	0	523.00	6.28	6	.392
	Okur yazar	18	21.33	5.44	362.08			
	İlkokul	186	21.47	5.79	355.91			
	Ortaokul	191	22.27	7.27	372.40			
	Lise	203	21.47	6.99	343.68			
	Üniversite	97	21.68	8.36	324.54			
	Yüksek lisans- doktora	7	19.85	5.61	263.00			
Cinsel Kötüye Kullanım	Okur-yazar değil	1	5	0	294.00	2.12	6	.908
	Okur yazar	18	5.88	2.21	356.36			
	İlkokul	186	5.53	1.57	351.46			
	Ortaokul	191	5.61	1.87	354.09			
	Lise	203	5.83	2.74	348.62			
	Üniversite	97	5.93	2.64	359.97			
	Yüksek lisans- doktora	7	5	.00	294.00			
Duygusal Kötüye Kullanım	Okur-yazar değil	1	26	0	336.50	7.30	6	.293
	Okur yazar	18	28.94	9.89	345.72			
	İlkokul	186	29.80	9.42	373.66			
	Ortaokul	191	30.01	10.97	360.29			
	Lise	203	28.78	9.96	339.87			
	Üniversite	97	29.06	11.00	330.46			
	Yüksek lisans- doktora	7	24.14	7.10	218.86			

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın amaçları doğrultusunda lise öğrencilerinin çocukluk çağı örselenme yaşantılarının cinsiyet, gelir düzeyi ve ebeveyn eğitim durumu gibi bazı demografik değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterip göstermediği çeşitli istatistiksel analizlerle araştırılmıştır. Elde edilen bulgular örselenme yaşantılarının cinsiyet ve gelir düzeyi gibi demografik değişkenlere göre farklılaştığı, ancak ebeveyn eğitim durumu değişkenleri açısından farklılık göstermediği şeklindedir.

Lise öğrencilerinin çocukluk çağı örselenme yaşantılarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak için yapılan analizler sonucunda, erkeklerin duygusal ve cinsel örselenme türleri ortalamaları kızlardan anlamlı derecede yüksek bulunmuştur (Çeçen Eroğul ve Türk, 2013; Erükçü, 2013; Göde ve diğ., 2000; Özen ve diğ., 2007). Erkek çocuklarının kızlara göre çocukluklarında daha hareketli ve özgür olmaları ve onların aile ve diğ er sosyal çevre tarafından daha çok şiddet ve istismara maruz kalması ile sonuçlanabilir. Kız çocuklarının toplumsal cinsiyet kalıplarına uygun olarak uyumlu ve itaatkar rollerle yetiştirilmesi, davranışlar konusunda daha çok sınırlandırılması ve buna bağı lı olarak erkeklerden daha farklı ve başta ailelerin davranışlarına uyum gösteren bir biçimde sosyalleşmesi istismara maruz kalma anlamında kızları erkeklere göre daha avantajlı kılıyor olabilir.

Ergenlerin cinsiyet özelliklerine göre cinsel istismara maruz kalma durumlarına bakıldığında; araştırmaya katılan erkeklerin cinsel istismar puan ortalaması kızlardan anlamlı derecede yüksek olduğudur. Literatür incelendiğinde, cinsel istismarın cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığıyla ilgili yapılan araştırmalarda farklı bulgular tespit edildiği gözlenmektedir. Berber-Çelik (2010) cinsel istismarın cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığını bulgulamıştır. Olsson ve arkadaşları (2000) ise, Nikaragua'da kız ve erkeklerin 19 yaşından önce maruz kaldıkları cinsel istismar oranlarını araştırdıkları çalışmanın sonuçları; erkeklerin %20'sinin kızların ise %26'sinin cinsel istismar deneyimi yaşadıklarını, kızların erkeklere göre iki kat daha fazla tecavüze uğradıklarını ortaya koymaktadır. Priebe ve Svedin (2007) yaptıkları çalışmada, hayatının herhangi bir döneminde cinsel istismara uğramış 1962 lise öğrencisinin 1505'inin (% 76,7) kız, 457'sinin (% 23,3) erkek olduğunu bildirmişlerdir. Çocukluk çağı cinsel istismarı ile ilgili literatür incelendiğinde, bu çalışmanın bulgularına paralel çalışmaların da mevcut olduğu görülmüştür (Çeçen Eroğul ve Türk, 2013; Erükçü, 2013; Özen ve diğ., 2007). Bu araştırmadan elde edilen bu bulgu kalıp olarak bilinenin aksine erkek çocuklarında cinsel örselenme anlamında en az kızlar kadar risk altında olduğunu ortaya koymakta ve toplumsal olarak cinsel örselenme yaşantılarına açık ve korumasız hale geldiklerini göstermektedir. Bu nedenle ailelerin yalnızca kız çocuklarını koruma noktasında değil; erkek çocuklarını koruma noktasında da bilinçli ve erkek cinsel istismarının farkında olmaları ve gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Mevcut çalışmada çocukluk çağı örselenme yaşantılarının alt boyutlarından olan fiziksel kötüye kullanımın cinsiyet değişkenine dayalı olarak farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda ilgili literatüre bakıldığında fiziksel istismar yaşantılarının

cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığıyla ilgili yapılan çalışmaların farklı sonuçlar ortaya koyduğu gözlenmektedir. Örneğin Hacettepe Üniversitesi Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Bölümü tarafından Türkiye'nin 16 ilinde 50.473 çocuk üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçları, çocuklarda fiziksel ceza alma bakımından cinsiyetler arası anlamlı bir farklılığın olmadığı belirlenmiştir (Bilir ve diğ., 1991). Işıkhan ve Şenver Yıldırım (2006) ve Erükçü Akbaş (2014) araştırmalarında aile içinde erkeklerin kızlardan daha çok fiziksel istismara maruz kaldıklarını bulgulamışlardır. Oskay'ın (1991) Ankara'da 200 lise öğrencisi ile yaptığı araştırma sonuçları ise erkeklerin kızlardan daha çok fiziksel şiddete maruz kaldığını ortaya koymuştur. Zeytinoğlu ve Kozcu ise (1991) Ege Bölgesinde 767 kişi üzerinde yaptıkları araştırmada fiziksel olarak istismar edilen çocukların %72'sinin erkek çocuklar olduğunu belirlemişlerdir. Cinsiyet ve fiziksel istismar arasındaki ilişki, araştırmalara göre değişmekle beraber şiddetin içselleştirildiği her ortamda hem kız hemde erkek çocuklarının risk altında olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan aile içi şiddet sorunları da çocukların aile içinde istismar edilmesi yönünden bir risk faktörü olarak ele alınabilir. Ayrıca birçok toplumda dayaağın bir disiplin yöntemi olarak görülmesi nedeniyle ebeveynlerin çocuğun disiplini ve terbiye edilmesi için fiziksel şiddete başvurduğu söylenebilir.

Lise öğrencilerinin çocukluk çağı örselenme yaşantılarını gelir düzeyi değişkenine göre değerlendirmek amacıyla yapılan analizler sonucunda, duygusal kötüye kullanım boyutunda gelir düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılığın nereden kaynaklandığını belirlemek için yapılan analiz sonucunda; gelir düzeyini düşük olarak belirten ergenlerin, daha fazla duygusal istismar bildirdiği bulgulanmıştır. Literatüre bakıldığında, çocukluk çağı örselenme yaşantıları ile gelir durumu arasındaki ilişkiye ilişkin yapılan araştırmaların benzer sonuçlar ortaya koyduğu gözlenmiştir. Araştırma sonuçları, düşük gelir ve sosyo-ekonomik düzeydeki ebeveynlerin çocuklarının üst gelir gruplarına göre istismar yaşantıları açısından daha fazla örselendiğini göstermektedir (Aydın ve İşmen, 2003; Erükçü, 2013; Howe, 2005; İşmen, 2004; Machado ve diğ., 2007; Özen ve diğ., 2007; Zielinski ve Bradshaw, 2006). İstismar her toplum ve düzeyde karşılaşılan bir durum olmakla birlikte alt sosyo ekonomik düzeydeki ailelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak, alt sosyo ekonomik düzeydeki ailelerin düzenli gelire sahip olmama, düşük yaşam koşulları, ekonomik sıkıntılar ve sosyal destek eksikliği gibi stres yaşantıları nedeniyle çabuk sinirlenebildikleri, yaşadıkları sıkıntıyı birbirleri ile olan ilişkilerine yansıtabildikleri ve zaman zaman çocukla ilgili olmayan konularda bile çocuğa yönelik tepki geliştirip şiddet

uygulayabildikleri söylenebilir. Alt sosyo ekonomik düzeyde istismar vakalarının daha fazla görülmesinin bir nedeni de, bu düzeydeki ailelerde meydana gelen olayların çoğunun polise ve diğer kamu kuruluşlarına yansması olabilir. Orta ve üst sosyo ekonomik düzeydeki ailelerde olay dışarıya pek yansıtılmamakta ve sorun aile içinde, bazen de uzmanların desteği ile çözülmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda sonuçlar bütüncül olarak değerlendirildiğinde alt ya da üst sosyo-ekonomik düzeye göre örselenme yaşantılarını ele alırken; özellikle istismar şüphesi ile ilgili risk analizi noktasında daha dikkatli davranılması gerekmektedir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu, örselenme yaşantıları ve anne-baba eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı şeklindedir. Zeytinoğlu ve Kozcu(1991) fiziksel istismarla ilgili bazı tutumları incelemek ve istismarcının bazı özelliklerini belirlemek amacıyla Ege Bölgesinde 767 kişi üzerinde yaptıkları araştırmada çocuğu fiziksel açıdan istismar edenlerin %63'ünün çocuğun anne babasının olduğunu ve bu ebeveynlerin düşük eğitim düzeyine sahip oldukları bulgulanmıştır. Yine yapılan bir araştırmada eğitim düzeyi düşük annelerin yarısının çocuklarına karşı sözlü şiddet kullandığını ortaya koymuştur. Bu annelerin %42'sinin ise çocuklara disiplin amacıyla sert fiziksel şiddet uyguladığı belirtilmiştir (Hunter, Jain, Sadowski ve Sanhueza, 2000). Güler ve arkadaşlarının (2002) Sivas'ta annelerin çocuklarına uyguladıkları fiziksel ve duygusal istismar davranışları ve bunları etkileyen etmenleri araştırdığı çalışmada ise annelerin %87,4'ünün çocuklarına fiziksel istismar, %93'ünün de duygusal istismar uyguladıkları, annenin bu davranışlara başvurmasında ailedeki çocuk sayısının fazla olması, eşin madde kullanımının, eğitim düzeyi düşüklüğünün ve eşi tarafından şiddet görmenin etkili olduğu belirtilmiştir. Boden, Horwood ve Fergusson (2007) tarafından yapılan bir araştırmada benzer olarak annenin eğitimsiz olması ile çocuğun cinsel ve fiziksel istismara uğraması arasında anlamlı bir ilişki olduğu bildirilmiştir. Literatüre bakıldığında ebeveyn eğitim düzeyinin artmasının ihmal ve istismarı azaltan bir faktör olduğuna (Aydın ve İşmen, 2003; Bilir ve diğ., 1991; Bostancı ve diğ., 2006; Clausen ve Crittenden, 1991; Dallar Bilge ve diğ., 2013; Herrenkohl, Herrenkohl, Rupert, EgolfandLutz, 1995; Machado ve diğ., 2007; Örsel ve diğ., 2011; Özen ve diğ.,2007) değinilse de bu çalışmada anne-baba eğitimi ve istismar arasında doğrudan bir ilişki bulunmamıştır. Araştırma bulgularına göre anne-baba eğitiminin düzeyinin düşük veya yüksek olması çocuklarının örselenme yaşantılarına maruz kalması için güçlü bir değişken değildir. Özet olarak bu araştırma sonuçları istismarın her eğitim düzeyinde görülebileceği sonucunu ortaya koymuştur.

Sonuç olarak lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada; çocukluk çağı örselenme yaşantılarının anne baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı ancak cinsiyet ve ailenin gelir düzeyi değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgulanmıştır.

Çocukluk dönemi istismar yaşantıları ve sebep olduğu travmatik sonuçlar bireyin yaşamını büyük ölçüde etkileyen bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle, ihmal ve istismar konusunda ailelerin, öğretmenler ve sağlık profesyonellerinin farkındalık ve duyarlılıklarının artmasına yönelik çalışmaların artırılması, psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri kapsamında istismarın önlenmesine yönelik çalışmaların planlanması ve gelecek nesiller için koruyucu ve önleyici tedbirler alınması önem taşımaktadır. Bunların yanında, çocuk ve ergenlerin kendilerini istismardan koruma noktasında yapabileceklerine ilişkin bilgilendirme çalışmalarının önemi olmakla birlikte, herhangi bir istismar türüne maruz kaldıklarında yardım alabilecekleri kurumları bilmemeleri, çaresizlik ve yalnızlık duygularının yaşanmasına neden olabilir. Bu bağlamda toplum merkezleri ve aile danışma merkezlerinde bu bireylere danışmanlık hizmetleri ve eğitim verilebilir. Yine bu kapsamda istismar mağduru çocukların yardım kuruluşlarına ulaşımını kolaylaştırmak üzere alo yardım hatları kurulabilir. Ek olarak, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından müfredata öğrencilere haklarını ve kendilerini koruma yöntemlerinin öğretildiği dersler dahil edilebilir ve çocuk istismarının belirtileri, müdahale ve bildirim konusunda ailelere ve öğretmenlere yönelik seminerler düzenlenebilir. Ayrıca uzmanların çocuk istismarı konusunda aldıkları bilgiler lisans eğitimi ile sınırlı kalmamalıdır. Bu alanda çalışan meslek elemanlarının farkındalıklarını ve bilgi düzeylerini arttırmak için çalıştıkları kurumlar tarafından çocuk istismarına ilişkin yasal süreç hakkında hizmet içi eğitim programları düzenlenmesi gerekmektedir. Sağlık personelleri tarafından yapılan ev ziyaretlerinde çocuk istismarı ve ihmali açısından riskli aileler (tek ebeveyn, genç anne-baba, düşük sosyo-ekonomik düzey, madde kullanımı olan ebeveyn vb.) tespit edilmeli, risk grubunda olduğu belirlenen ailelerin ASP İl Müdürlüklerine bildirimleri yapılarak, ekonomik ve sosyal olarak desteklenmesi sağlanmalıdır. Önleme ve tedavi sürecinin kolaylaştırılması ve çocuğun sistem içerisinde ikincil örselenmelere maruz kalmaması açısından istismar olgularında sorumlu tüm meslek gruplarının (doktor, hemşire, psikolog, sosyal hizmet uzmanları, öğretmen vb.) disiplinler arası bir yaklaşımla koordineli çalışmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

İleride gerçekleştirilecek çalışmalarda bulguların genellenebilirliği açısından farklı bölgelerdeki illerde lise öğrenimlerine devam eden öğrencileri de kapsayacak şekilde

gerçekleştirilebilir. Ayrıca diğer sosyo demografik değişkenler (annenin ve babanın psikolojik bir rahatsızlık tanısı alma durumları, ebeveyn olma yaşları, alkol, uyuşturucu kullanıp kullanmama durumları, düzenli bir gelire sahip olup olmama durumları, bireyin kardeş sayısı ve kaçınıcı çocuk olduğu gibi) de ele alınarak çocukluk çağı örselenme durumları incelenebilir.

KAYNAKLAR

- Afifi, T. O. (2012). The relationship between child maltreatment and axis I mental disorders: A summary of the published literature from 2006 to 2010. *Open Journal of Psychiatry*, 2, 21-32.
- Aslan, S. H. ve Alparlan, Z. N. (1999). Çocukluk Örselenme Yaşantıları Ölçeğinin Bir Üniversite Öğrencisi Örnekleminde Geçerlik Güvenirlik ve Faktör Yapısı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 10(4), 275-285.
- Aydın, O. ve İşmen, E. A. (2003). 18-25 yaş grubu erkeklerde çocukluk çağı örselenme yaşantısının incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 18, 7-20.
- Bahar, G., Savaş, H. A. ve Bahar, A. (2009). Çocuk istismarı ve ihmali: Bir gözden geçirme. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(12), 51-65.
- Berber Çelik, Ç. (2010). Üniversite öğrencilerinin çocukluk çağı örselenme yaşantılarının kendilik algısı ve boyun eğici davranışlar üzerine etkisi. Yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Bilir, Ş., Arı, M., Dönmez, N. B., Atik, B. ve San, P. (1991). Türkiye'nin 16 ilinde 4-12 yaşlar arasındaki 50.473 çocuğa fiziksel ceza verme sıklığı ve buna ilişkin problem durumlarının incelenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 1(1). 53-66.
- Boden, J. M, Horwood, L. J. ve Fergusson, D. M. (2007). Exposure to childhood sexual and physical abuse and subsequent educational achievement outcomes. *Child Abuse and Neglect*, 31, 1101–1114.
- Bostancı, N., Albayrak, B., Bakoğlu, İ. ve Çoban, Ş. (2006). Üniversite öğrencilerinde çocukluk çağı travmalarının depresif belirtiler üzerine etkisi. *New/Yeni Symposium Journal*, 44(2), 100-106.
- Clark, D. B., Thatcher, D. L. ve Martin, C. S. (2010). Child abuse and other traumatic experiences, alcohol use disorders and health problems in adolescence and young adulthood. *Journal of Pediatric Psychology*, 35(5), 499-510.

- Claussen, A. H. ve Crittenden, P. M. (1991). Physical and psychological maltreatment: Relationsamong types of maltreatment. *Child Abuse and Neglect*, 15, 5-18.
- Cohen, L., Manion, L. ve Morrison, K. (2007). *Research methods in education*(6th ed.). London: Loutledge.
- Çeçen, A. R. (2007). Çocuk cinsel istismarı: Sıklığı, etkileri ve okul temelli önleme yolları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(1), 1-17.
- Çeçen Eroğul, A. R. ve Türk, S. B. (2013). Ergenlerde çocukluk örselenme yaşantıları ve öfke ifade tarzları ile benlik saygısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 1421-1439.
- Dallar Bilge, Y., Taşar, M. A., Kılınçoğlu, B., Özmen, S. ve Tıraş, Ü. (2013). Alt sosyoekonomik düzeye sahip anne-babaların çocuk istismarı ve ihmali hakkındaki bilgi düzeyleri, deneyimleri ve kullandıkları disiplin yöntemleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14, 27-35.
- Erükçü Akbaş, G. (2014). Farklı sosyo-ekonomik düzeydeki ergenlerin çocukluk dönemi istismar yaşantıları: Ankara Altındağ ve Çankaya örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 25(2), 75-96.
- Finkelhor, D. ve Korbin, J. (1988). Child abuse as an internationalissue. *Child Abuse and Neglect*, 12, 3-23.
- Gladstone, G.M., Parker, G.B., Mitchell, P.B., Malhi, G.S., Wilhelm, K. ve Austin M.P. (2004). Implications of childhood trauma for depressed women: An analysis of pathways from childhood sexual abuse to deliberate self-harm and revictimization. *The American Journal of Psychiatry*, 161, 1417-1425.
- Göde, O., Savi, F. ve Savi, S. (2000), Eğitimin bütünlüğü içinde sporun duygusal istismara uğrayan ergenlerin benlik kavramlarına etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 22-34.
- Güler, N., Uzun, S., Boztaş, Z. ve Aydoğan, S. (2002). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışı ve bunu etkileyen faktörler. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 24(3), 128-134.
- Herrenkohl, E. C., Herrenkohl, R. C.,Rupert, L.J., Egolf, B. P. ve Lutz, J. G. (1995). Risk factors for behavioral dysfunction: The relative impact of maltreatment, SES, physical health problems, cognitive ability, and quality of parent-child interaction. *Child Abuse and Neglect*, 19, 191–203.
- Howe, D. (2005). *Child Abuse and Neglect: Attachment, Development and Intervention*. New York: Palgrave Macmillan.

- Hunter, W. M., Jain, D., Sadowski, L. S. ve Sanhueza, A. I. (2000). Risk factors for severe child discipline practices in rural India. *Journal of Pediatric Psychology*, 25(6), 435-447.
- İşıkkhan, V. ve Şenver Yıldırım, Ş. (2006). Ergenlerin aile içi şiddete maruz kalma durumları ve aile ilişkilerinin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(2), 73-90.
- İşmen, E. (2004). Aile içi istismarı ölçek geliştirme çalışması. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 207-221.
- Kendall-Tackett, K. (2002). The health effects of childhood abuse: Four pathways by which abuse can influence health. *Child Abuse and Neglect*, 6(7), 715-730.
- Lubin, H., Johnson, D. R. ve Southwick, S. M. (1996). Impact of child abuse on adult psychopathology: A case report. *Dissociation*, 9(2), 134-139.
- Machado, C., Gonçalves, M., Matos, M. ve Dias, A. R. (2007). Child and partner abuse: Self-reported prevalence and attitudes in the North of Portugal. *Child Abuse and Neglect*, 31, 657-670.
- McMillan, H., J. ve Schumacher, S. (2006). *Research in education evidence-based inquiry* (6th ed.). Boston: Pearson Education.
- Norman, R.E., Byambaa, M., De, R., Butchart, A., Scott, J. ve Vos, T. (2012). The long-term consequences of child physical abuse, emotional abuse and neglect: A systematic review and meta-analysis. *Plos Medicine*, 9(11).
- Olsson, A., Ellsberg, M., Berglund, S., Herrera, A., Zelaya, E., Pena, R. ve et al. (2000). Sexual abuse during childhood abuse and adolescence among Nicaraguan men and women: A population-based anonymous survey. *Child Abuse and Neglect*, 24(12), 1579-1589.
- Oskay, G. (1991). Dayak konusunda anababa ve ergenin tutumu. *Aile Yazıları III*. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bilim Serisi. Ankara: MN Ofset.
- Örsel, S., Karadağ, H., Karaoğlan Kahiloğulları, A. ve Akgün Aktaş, E. (2011). Psikiyatri hastalarında çocukluk çağı travmalarının sıklığı ve psikopatoloji ile ilişkisi. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 12, 130-136.
- Özdemir, B. ve Celbis, O. (2012). Cinsel saldırıya uğramış çocukta erken ve geç muayene bulgularının değerlendirilmesi. *Medicine Science*, 1(1), 55-64.
- Özen, Ş., Antar, S. ve Özkan, M. (2007). Çocukluk çağı travmalarının umutsuzluk, sigara ve alkol kullanımı üzerine etkisi; üniversite son sınıf öğrencilerini inceleyen bir çalışma. *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 20(2), 79-87.

- Priebe, G. ve Svedin, G. C. (2008). Child sexual abuse is largely hidden from the adult society an epidemiological study of adolescents' disclosures. *Child Abuse and Neglect*, 32, 1095–1108.
- Putnam, F. W. (2003). Ten-year research update review: Child sexual abuse. *American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 42(3), 269-278.
- Sesar, K., Simic, N. ve Barisic, M. (2010). Multi-type childhood abuse, strategies of coping and psychological adaptations in young adults. *Croatian Medical Journal*, 51, 406-416.
- Smith, C. A., Ireland, T. O. ve Thornberry, P. (2005). Adolescent maltreatment and its impact on young adult antisocial behavior. *Child Abuse and Neglect*, 29, 1099-1119.
- Taner, Y. ve Gökler, B. (2004). Çocuk istismarı ve ihmali: Psikiyatrik yönleri. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 35, 82-86.
- Topbaş, M. (2004). İnsanlığın büyük bir ayıbı: Çocuk istismarı, *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 3(4), 76-80.
- Topçu, S. (2009). *Silinmeyen izler*. Ankara: Phoenix.
- Uğur, Ç., Şireli, Ö., Esenkaya, Z., Yaylalı, H., Saday Duman, N., Gül, B. ve ark. (2012). Cinsel istismar mağdurlarının psikiyatrik değerlendirilmesi ve izlemi: Son dört yıllık deneyim. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 19(2), 81-86.
- WHO. World report on violence and health; child abuse and neglect by parents and other caregivers, Geneva. 2002; 60.
- Yarar, F. ve Yarış, F. (2011). Birinci basamakta çocuk istismarı ve ihmali yaklaşım. *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 15(4), 178-183.
- Zeytinoğlu, S. ve Kozcu, Ş. (1991). Fiziksel çocuk istismarı konusunda bir araştırma. *Aile Yazıları III*. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Bilim Serisi. Ankara: MN Ofset.
- Zielinski D. S. ve Bradshaw, C.P. (2006). Ecological influences on the sequelae of child maltreatment: A review of the literature. *Child Maltreatment*, 11(1), 49–62.
- Zlotnick, C., Johnson, J., Kohn, R., Vicente, B., Rioseco, P. ve Saldivia, S. (2008). Childhood trauma, trauma in adulthood and psychiatric diagnosis: results from a community sample. *Comprehensive Psychiatry Journal*, 49(2), 163-169.

Araştırma

*Makale Geliş Tarihi: 26.07.2017
Makale Kabul Tarihi: 21.03.2018*

SOSYAL HİZMET ÖĞRENCİLERİNİN ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMLERİ İLE BİLİNÇLİ FARKINDALIKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ (KONYA ÖRNEĞİ)*

An Investigation of The Relationship Between Critical Thinking Tendency and Mindfulness of Social Work Students (Konya Example)

Rasim BABAHANOĞLU**

Aliye MAVİLİ***

**Arş. Gör. Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
rasimbabahanoglu49@hotmail.com

*** Prof. Dr. Biruni Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölüm Başkanı
aliyemavili@gmail.com

ÖZET

Sosyal hizmet mesleğinde olduğu gibi eğitiminde de eleştirel düşünme oldukça önemli bir kavramdır. Eleştirel düşünme becerisinin yanında bilinçli farkındalık da özellikle son yıllarda ön plana çıkmaktadır. Bir sosyal hizmet öğrencisi uygulama ve meslek hayatında çeşitli müracaatçı sistemleri ile karşılaşacağı için eleştirel düşünme becerisini geliştirebildiği kadarıyla farkındalık düzeyinin de geliştirilmesi ve artırılması önemli hale geldiği düşünülmektedir. Bu araştırma Konya'da bulunan Sosyal hizmet öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ile bilinçli farkındalıkları arasındaki ilişkiyi değişik açılardan incelenmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmanın evreni 2014-2015 Eğitim Öğretim yılında eğitim gören Konya'daki bütün sosyal hizmet öğrencilerinden oluşturmaktadır. Araştırma evreni 578 kişiden oluşmaktadır ve evrenin tamamına ulaşılması hedeflenmiş olup tamamına da ulaşılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin 510'u değerlendirmeye uygun görülmüştür. Araştırma tanımlayıcı nitelikte olup nicel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmada yüz yüze anket yöntemi kullanılarak elde edilen veriler SPSS 20.0 programında analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Araştırma kapsamında sosyal hizmet öğrencilerinin; "Eleştirel düşünme eğilimleri" ile "Bilinçli farkındalıkları" arasında anlamlı ilişki olduğu ve bu anlamlı farklılığın, bilinçli farkındalık (Eleştirel düş. ort. 2,80 ve Bilinç. Farkın. ort. 4,15) lehine olduğu tespit edilmiştir. Sosyal hizmet öğrencileri farkındalıkları daha yüksek çıkmasına rağmen eleştirel düşünme düzeyleri biraz daha az seviye olduğu görülmüştür. Bu bağlamda öğrencilerin eleştirel bakış açısını geliştirebilmek, analiz ve değerlendirmeler yapabilmek ve için sosyal hizmet eğitiminde daha da objektif ve eleştirel bakılmaya ağırlık verilmesi önerilmektedir.

*Bu çalışma 2016 yılında sunulmuş olan Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir ve 29-31 Mayıs 2017 tarihlerinde Hacettepe Üniversitesi tarafından düzenlenen Uluslararası Sosyal Hizmet Kongresinde sözlü olarak sunulmuştur, özet kitapçık sayfa no:191.

Bu çalışma 2016 yılında Prof. Dr. Aliye MAVİLİ danışmanlığında yürütülmüş olan Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir ve 29-31 Mayıs 2017 tarihlerinde Hacettepe Üniversitesi tarafından düzenlenen Uluslararası Sosyal Hizmet Kongresinde sözlü olarak sunulmuştur, özet kitapçık sayfa no:191.

Anahtar Sözcükler: Eleştirel düşünme, bilinçli farkındalık, sosyal hizmet, sosyal hizmet öğrencileri

ABSTRACT

Critical thinking in education is a very important concept as it is in the social work profession. In addition to critical thinking skills, conscious awareness has also emerged in the forefront in recent years. It is believed that it is important to increase the level of critical thinking skills as well as the level of awareness of social work students as they are going to come across with various client systems in practice and in their professional life. This study aims to investigate the relationship between critical thinking tendency and mindfulness of social work students from different perspectives. The population of the study consists of all social work students in the province of Konya during 2014-2015 academic year. The population of the study consists of 578 students. 510 of the total data were found to be suitable for evaluation. The study has a descriptive nature and utilizes the quantitative research pattern. The data, obtained with face-to-face survey method, was analysed using SPSS 20.0 and then interpreted. It was found that there was a significant relationship between "critical thinking tendency" and "mindfulness" of social work students in favour of mindfulness (Average Critical Thinking score was 2.80 and Average Mindfulness score was 4.15). There was a significant difference between critical thinking levels of social work students and variables of gender, university attended, academic success, and grade. It is observed that awareness of social worker students was higher compared to their level of critical thinking skills. In this context, it is proposed to develop a critical point of view, to make analyses and evaluations, and to emphasize more objective and critical consideration in social work education.

Keywords: Critical thinking, mindfulness, social work, social work students

GİRİŞ

Topluma, ailelere ve bireylere yeni bir hayat hazırlama, bilgi ve beceriler kazandırma süreci olarak yaşam boyu devam eden eğitim, bilim ve teknolojinin ilerlemesi ile teknolojinin hızla arttığı bu çağda daha da önem kazanmıştır. Bilgi ve teknolojideki hızlı gelişim ve ilerleme uluslararası ve ulusal birçok problemin oluşmasına da temel hazırlamaktadır. Küreselleşen dünyada gelişen ve değişen bütün gelişmelerin farkında olunmalı aynı zamanda eleştirel ve bilimsel bir bakış ile yaklaşılmalıdır. Bu nedenle bireylerin bilinçli bir farkındalığa sahip olmaları, dünyadaki her türlü gelişmelerden haberdar ve farkında olmaları zorunlu hale gelmektedir. Oluşabilecek sorunlara bilimsel bakış açısıyla yaklaşılmalı, müdahale edilmeli ve çözüm yolları üretilebilmelidir. Böylesi bir donanıma sahip olabilmek ve yaratıcı rol oynayabilmek, çok kültürlülüğe ve farklılıklara tahammül etmek ve farkındalıkları artırmak gibi çağdaş, eleştirel, demokratik ve bilimsel bir eğitim sistemi ile mümkün olabilmektedir.

Sosyal hizmet disiplini, evrensel niteliklerinden olan toplum refahının yükseltilmesi, birey, aile, grup ve toplumla çalışmayı gerektiren bilgi ve beceriyi kapsamaktadır. Bundan dolayı özellikle uygulama alanında eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesi ve bilinçli farkındalığın artırılması, bilimsel, nesnel ve pozitif bir eğitim sisteminin gerekliliğini zorunlu kılmaktadır (Cılga, 2016). Bu çerçevede eleştirel düşünme yeteneğini geliştirmek sosyal hizmet eğitiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu yetenek ya da beceri doğru yönde karar verme, etik, objektif ve etkili bir uygulamanın temelini oluşturmaktadır (Duyan ve Altınova, 2015:11). Sosyal hizmet uygulamasında eleştirel düşünme, varsayımların, değerlerin ve inançların kökenlerine inmesini teşvik eder aynı zamanda karşılaştırma ve değerlendirme gibi sentezlemesine de ön ayak olmaktadır (Anderson-Meger, 2011:19). Bilinçli farkındalık bilinçli bir yaşam sürdürme, çevresine ve hayatında olan bitenlerden daha da duyarlı (Özyeşil, 2011) anlamalarını taşımasından dolayı eleştirel düşünebilme becerisini ve bilgisini daha da sağlamlaştırılacağını düşünülmektedir.

Dolayısıyla, eleştirel düşünebilme becerisini geliştirmek, bilinçli farkındalığı sürekli arttırmak için bütün eğitim ve öğretim süreçlerin temel görevleri arasında olmalıdır. Bu bakımdan Çorapçığıl'e (2014) göre, Milli Eğitim programının eğitim amaçları arasındaki temel ilke, öğrenmeyi öğrenen ve mesleki hayatta karşılaştıkları problemleri kendi bilgi ve birikimleri ile çözebilen profesyoneller yetiştirmektir. Eğitimin hedeflerine ulaşabilmek ancak yeterli bilgi düzeyine sahip olan bu bilgileri en uygun yöntemlerle öğrenciye kazandırabilen, donanımlı ve alanında uzman olan bireyler tarafından sağlanmalıdır (Çorapçığıl, 2014:10-11). Çünkü eleştirel düşünme ve bilinçli farkındalığın geliştirilmesi ve artırılması aynı zamanda akademik başarının da artırılması anlamına gelmektedir (Emir, 2012:37).

Modern eğitim sisteminin uygulamalarında, yaşanabilir bir gelecek imkanı verebilmek için tüm temel stratejik öğeleri sunma, uzlaşmayı sağlama, kaderciliği ve ilgisizliği ortadan kaldırma, farkındalıkları artırma ve eleştirel düşünmeye teşvik vardır. Ayrıca değişimci ve barışçıl bir dünya yaratmak için ortak hedefleri olan, dünyaya açık, kendine güvenen, eşitliği savunan, maddi, manevi bütün kültürel zenginliği önemseyen bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmalıdır (Balay, 2004: 65; Akbaş, 2014: 36-53).

Sonuç olarak günümüzde dünyada demokrasi, insan hakları, sosyal adalet, pozitif bilim ve küreselleşme gibi kavramlar tartışılmaktadır. Bu tartışmaların sağlıklı yapılabilmesi için sosyal bilimcilerin özellikle sosyal hizmet uzmanlarının eleştirel düşünme becerisine

ve bilinçli farkındalık düzeylerine sahip profesyoneller olmaları bir zorunluluktur (İçağasıoğlu-Çoban ve Buz, 2008:73).

Eleştirel Düşünme

Eleştirel kelimesi değerlendirme, yargılama ve ayırt etme anlamlarını dile getiren Yunanca "kritikos" teriminden türetilmiş olup, Latinceye "criticus", İngilizceye ise "critical" olarak geçmiş ve böylelikle diğer dünya dillerinde de kullanılmaya başlanmıştır (Kaya, 1997:8; Akbıyık, 2002:6-7).

Eleştirel düşünme bilgiye en nesnel haliyle ulaşma, karşılaştırmalar yaparak bilgiyi en iyi şekilde kullanarak değerlendirmektir (Battal, 2016). Kaya' göre eleştirel düşünme, kuram ve kavramları derinlemesine düşünme, akıl yürütme, varsayımları tanımlama ve inceleme, araştırma, yorumlama, analiz etme, karar verme, var olan koşulları dikkate alma şeklinde özetlemektedir (Kaya, 2006:73).

Eleştirel düşünme ve analitik akıl yürütme becerisi öğrencilerin hem yazılı hem de sözlü olarak daha da etkin bir iletişim kurmalarını sağlamaktadır. Düşünceleri açık ve belirgin bir şekilde ifade edilmesinde önemli bir etkidir. Özellikle mesleki uygulamalarda istenilen bilgiyi uygulama, problemleri analiz etme ve çözme, neden sonuç ilişkisini araştırma, yenilik yapma ve yaratıcı olma gibi bilgilerin kaynağı da eleştirel düşünme başlığının altında yer almaktadır (Halpern, 2014:5-6)

Eleştirel düşünme herhangi bir konu hakkında yapıcı bir analiz etme fırsatı vermektedir. Bu da bir şeylerin gerçek olup olmaması için etkili ve daha bilinçli karar vermeye yardımcı olmasında önemli bir etken olmasıyla birlikte gerçek olarak kabul edilen şeyin ne kadar faydalı ya da zararlı olduğunu net bir biçimde ayırt etmesini sağlamaktadır (Cottrell, 2005:2).

Eleştirel düşünme Carther (1973)'a göre konuyla ilgili ipuçlarının yakalanması, kanıtların dikkatle değerlendirilmesi, durumu meydana getiren bütün etkenlerin göz önünde bulundurulması, geçerli bilişsel süreçlerin değerlendirilmesi ve objektif sonuçlara ulaşmayı amaçlayan bir düşünme yöntemidir (Çıkrıkçı, 1992a:563). Eleştirel düşünme; bireyin kendi düşünce süreçlerinin bilincinde olarak, başkalarının düşünce süreçlerini göz önünde tutup, öğrendiklerini pratiğe çevirerek, kendisi ve çevresinde yer alan olayları anlamlandırma ve onları değerlendirebilmeyi amaç edinen etkin ve planlanmış zihinsel bir süreç olarak tanımlanabilir (Kazancı, 1989:89-121; Cüceloğlu, 1996). Bu bağlamda eleştirel düşünme eğilimi yüksek olan birey aynı zamanda farkındalık bilinci de yüksek

olan birey olarak değerlendirilebilir. Böylesine özel becerilere sahip olan birey ya da bireyler daha da profesyonel olarak değerlendirilmektedirler (Mavili Aktaş, 2011:74). Dolayısıyla bilinçli farkındalığı yüksek ve aklını nasıl kullanacağını bilen her birey gerek eleştirel gerekse normal düşünebilme kabiliyetine sahiptir. Fakat eleştirel düşünebilme özelliği olan kişi ile normal düşünebilen kişi arasında farklılıklar vardır (Altunışık ve diğ., 2012:22).

Bilinçli Farkındalık

Bilinçli farkındalığın Türk Dil Kurumundaki karşılığına bakıldığında: Bilinç; 1- insanın kendisini ve çevresini tanıma yeteneği, şuur. 2- temel bilgi, temel görüş, 3- algı ve bilgilerin zihinde duru ve aydınlık olarak izlenme süreci, şuur. Farkındalık ise; farkında olma durumudur (TDK, 2011). Yani bilinçli farkındalık, bireyin kendisini ve çevresini tanıma yeteneğine sahip olması ve aynı zamanda şuanda yaşadığı durumunun açık ve kesin olarak duygu ve düşüncelerinin farkında olmasıdır (Özyeşil, 2011:6-10).

Bilinç; insanlarda bulunan en büyük nimetlerdendir. Bu nimet insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliktir. Kişinin çevresinde olup biteni görüp fark etmesi ve algılaması kişide bilinci meydana getirmektedir (Şimşek, 2014:136).

Maharaj (2002)' a göre farkındalık, bireyin doğumundan ölümüne kadar var olan, değişmeyen, herhangi bir şey tarafından da desteklenmeyen bir varlıktır. Bilinç ise herhangi bir temas ile yüzeyde beliren ya da yansıyan cisim gibidir. Bilincin olması farkındalığa bağlıdır. Farkındalığın olmaması bilincin de olmaması anlamına gelmektedir. Yani farkındalık mutlak iken bilinç ise görelidir. Farkındalık, bir bütün değişmez iken, bilinç ise kısmi ve değişkendir. Farkındalık bütün deneyim ve tecrübelerin ana kalıbı olarak tanımlanabilir (Alptekin, 2015). Hançerlioğlu (1996)'na göre bilinç, insanın çevresindeki olanları ve kendini anlamasına yardımcı olan anlık süreçlerin toplamıdır. Böylece bilinç, anlam olarak farkında olmaya ya da oluşa yakınlaşmadır. Bilinç ve farkındalık birbirini tamamlayan kavramlar olmasına rağmen aralarındaki nüansı görmek ve anlam karmaşasının yaşanmaması adına fayda vardır (Hançerlioğlu, 1996:43). Bu anlamda farkındalık kişide mevcut iken, bilinç ise onun yansıtmasıdır. Farkındalık, değişimi söz konusu olmayan durum iken bilinç ise kısmi ve değişken olan durumu ifade eder (Şimşek, 2014:155).

Farkındalık, ötekileri anlamak ve anlamlandırmaktır. Eşler arası ilişkileri, ebeveyn çocuk ilişkisi gibi bireysel ilişkileri düzeltebilmek ve bunların üstesinden gelebilmede farkındalığın önemli katkısı vardır. Bu bağlamda yaşam boyu devam eden bir süreç

olarak farkındalık hepimizin yaşam mücadelesinde ve güçler dengesinde bireyselliği büyüten bir unsur olarak tanımlanmaktadır (Mavili, 2015:186).

Vartaryan (2014)'ın tanımına göre kısacası bilinçli farkındalık, hayatı olduğu gibi deneyimde geçirmektir. Mavili (2014), psikodrama gibi eylem odaklı grup psikoterapilerinde becerisi yüksek bir grup lideri aracılığıyla yürütülmesinin, üyelere olduğu gibi aynı zamanda hem kendine hem de rol alan kişilere empati geliştirerek ve kendilerine karşı daha hoşgörülü bir farkındalık perspektif algısına sahip olunduğuna dikkati çekmektedir (Mavili, 2014:165). Bu bağlamda sosyal hizmet eğitiminde de öğrencilerin, gerek eleştirel düşünme gerekse bilinçli farkındalık düzeylerini arttırabilmek için eğiticilerin gerekli bilgi yetenek ve kapasiteye sahip olmaları gerektiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak farkındalık kişinin kendisi hakkında bildiği gerçeklerin tümüdür. Yeteneklerinin, engeller karşısında çözüm yollarını üretebilme gücünü ve potansiyelinin farkına varmasıdır. Farkındalık kişinin bilinçaltındaki olaylardan nasıl etkilendiği durumunu sunmaktadır (Alptekin, 2015).

Eleştirel Düşünme ve Sosyal Hizmet

Yetkinliğe dayalı eğitim, mesleki uygulamanın yeterliliğinin doğası üzerine paylaşılan bir görüş üzerine kuruludur. Sosyal hizmet yetkinliği, insan ve topluluğun refahını artırmak için, amaçlarını kararlı, kasıtlı ve profesyonel bir şekilde uygulamaya yönelik sosyal hizmet bilgisi, değerleri ve becerilerini bütünleştirebilme ve uygulayabilme becerisidir. EPAS (Eğitim Politikası ve Akreditasyon Standartları), bütünsel bir yetki görüşünü kabul eder; yetkinlik ise, sosyal hizmet uzmanının eleştirel düşünme, duygusal tepkiler ve benzersiz uygulama durumlarıyla ilgili yargılama egzersizini içeren bilgi, değer, beceri ve bilişsel ve duyuşsal süreçlerle belirginleşmektedir. Genel mesleki yeterlilik çok yönlüdür ve birbiriyle ilişkili yeterliklerden oluşur. Kişisel olarak bir sosyal hizmet uzmanının yetkinliği, sürekli öğrenme ile ilişkili olarak zamanla değişen gelişimsel ve dinamik olarak görülür (SCWE, 2015:5).

Huff (2000)'a göre, eleştirel düşünme sosyal hizmet eğitiminde oldukça elzemdir. Öncelikle eleştirel düşünme çoğu öğrenci için doğuştan gelen veya doğal bir yetenek değildir, eleştirel düşünmeyi öğrenmek ve geliştirebilmek için etkili bir eğitim ve pedagojik yöntemlerle mümkündür. Öğrencilerin alternatif perspektifleri sorgulama, akıl yürütme ve düşünme yeteneklerine, ayrıca kendi önyargılarını, değerlerini, taleplerini ve inanç

sistemlerini değerlendirmeleri ancak eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesi ile gerçekleştirilebilir (Anderson-Meger, 2011:18).

Sosyal hizmet uzmanları/çalışanları mesleki etik kural çerçevesinde teorik ve pratikte(mikro, mezo ve makro düzeyde) karar verme düzeyinde eleştirel düşünebilme ve nasıl davranacaklarını anlama kapasitesine sahip özelliklerini taşımaktadırlar. Ayrıca mesleki değer ve sorumluluklarının farkında olmakla birlikte, kişisel deneyimlerinin ve duygusal tepkilerinin mesleki yargı ve davranışlarının nasıl etkilendiğini de biliyorlar (SCWE, 2015:6).

Sosyal hizmet mesleğinin çok yönlü olması ve çok profilli müracaatçı sistemi ile karşılaşıldığından dolayı, vakaları iyi tanımlayabilmek, müdahale yöntemlerini geliştirebilmek ve çözüm önerilerini üretebilmek için eleştirel düşünme becerisinin olması veya geliştirilmesi oldukça önem arz etmektedir (Adams and all. 2009:7).

Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanları/çalışanları, müracaatçıların içinde buldukları durumlarının sosyal ve toplumsal değişimi, dönüşümü iyiye ve olumluya dönüştürebilecek başarıyı sağladığında uygulamaya geçerler. Böylece eleştirel düşünme sosyal hizmetin uygulamasına oldukça katkı sağlayacağını düşünülmektedir (Uluğtekin, 2014: 39-40).

Bu bağlamda eleştirel düşünebilme yeteneğini kullanabilmek ve genelci sosyal hizmet uygulamasını gerçekleştirebilmek için planlı değişme sürecine eleştirel düşünme becerisini uygulamaya koymak gerekmektedir (Şahin, 2002:105). Kuşkusuz eleştirel düşünme gücü hayatın bütün alanlarında olmalıdır. Özellikle sosyal hizmet uzmanının meslek hayatında olmazsa olmazdır. Çünkü eleştirel düşünme beceresi sosyal hizmetin eğitimin bir parçası olduğundan dolayı, bu beceri ile daha da kolay, akılcı ve profesyonelce krize müdahalelerde bulunulabilir (Duyan ve Altınova, 2015:16). Mavili(2015)'nin tespitine göre de sosyal hizmetin bütün alanlarında eleştirel düşünebilme ya da eleştiriye açık olma özelliğine sahip olunması özellikle sosyal hizmet müdahalesi gerektiren durumlarda ya da iletişimsizlik yaşanan konularda oldukça verimli ve olumlu sonuçlara ulaşılmaktadır (Mavili, 2015:190).

Bilinçli Farkındalık ve Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet eğitimi bilgi, beceri ve değerlerin geliştirilmesi ve mesleki açıdan yönlendirici olması gerekir aynı zamanda bilinçli farkındalıkları arttırmayı amaçlamalıdır. Öğrenciler ve uzmanlar, tutum ve değerlerinin, müracaatçıları ile yaptıkları işi

etkileyebilecek kişisel konuların, kendilerini nasıl ilişkilendirdiklerini ve kendilerini başkalarına sunma biçimlerinin farkında olmalı ve olumlu yönde etkili olma kapasitelerini geliştirmelidirler(Gardner, 2001:27).

Deweese, (2001)'e göre sosyal hizmet bilgi, beceri ve değer gibi temlerin yanında farkındalığın da kültürel açıdan etkili uygulamaların ana bileşenlerinden sayılabilir, sosyal hizmet uzmanları, müracaatçılarından ailelerinden, geçmişlerinden ve toplumdaki konumlarından türetilen değerleri anlamaları, kültürel açıdan duyarlı ve farkında olmaları hayati önem taşımaktadır (Bender ve diğ., 2010:35).

Farkındalığın sosyal hizmetin ilgi alanı olan aile bakımından incelendiğinde; özellikle aile ve uzmanın danışma sürecinde bireyin eşiyle ilgili güçlü ve güçsüz yanlarının farkettilmesi, şu an bulunduğu durumla nasıl baş edebileceği, ne gibi değişiklikler yapabildiği ya da yapamadığı, davranış, duygu ve düşünceleri gibi kazanımları ve farklılıkları kazandırması ile önemi anlaşılmaktadır (Mavili, 2015:188).

Sosyal hizmet öğrencilerinin meslek hayatlarında müracaatçılarından ihtiyaç duyacakları bilgi, beceri, bilinçli farkındalıklarını ve değerleri geliştirecekleri ve entegre edebilecekleri bir atmosfer yakalayabilme becerisini geliştirmelidirler. İdeal olarak, öğrencilerin kişisel bir şekilde bir sosyal hizmet uzmanı olma sürecine aktif olarak katılmaları gerekir. Ayrıca, sosyal hizmet "sanatı"nı, insanlarla çalışmanın sezgisel süreci ve deneyimsel temelli bilgi edinmeyi (Fook, 1995) ve öğreniminin tüm yönlerini eleştirel olarak değerlendirebilme kapasitesini geliştirmeleri gerekir (Gardner, 2001:27-28).

Sosyal hizmetin etik değerlerinden olan sosyal adaletin sağlanması ile sosyal hizmet uzmanları etnik ve kültürel çeşitlilik ve baskı konusunda farkındalıklarını artırmaya çalışmalılar. Bu bağlamda Sue & Sue (1990)'ya göre farkındalık bilincini geliştirememiş bir meslek elemanı kişisel önyargılarla hareket ederse, özellikle çok çeşitli müracaatçı sistemiyle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının, etnik/ırk (kültürel, inanç vs.) bakımından kendilerinden farklı müşterilerle etkili bir çalışma engellenebilir (Bender ve diğ., 2010:36)

Dolayısıyla sosyal hizmetin bu etik değer ve uygulamaları ile gereken müdahale ve yardımlar daha da bilinçli, objektif, nesnel ve verimli hale gelebilmektedir (Gökçearslan-Çiftçi ve diğ., 2011:155). Sosyal hizmetin karşılaştığı engeller ve sorunlar ile baş etmek için başta mücadele yollarından biri de farkındalık sağlamaktır. Her zaman sosyal hizmet uzmanlarının farkında olmadığı bazı sorunlar ve bu sorunların yıkıcı sonuçlarına karşı farkındalıkları artırmalı ve güçlendirmeliler. Çünkü varlığından habersiz bütün sorunlarla

mücadele ve müdahale her zaman imkansız ve zor bir durumdur (Thompson, 2016:128-129).

YÖNTEM

Araştırmada nicel araştırma deseni kullanılmıştır. Kısaca nicel araştırma; dikkatli, sistematik ve her aşaması belli bir plan ve program çerçevesinde gerçekleşen veri analizlerinin yapılması gerektiren çalışmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:58; Büyüköztürk ve diğ., 2013.14-20).

Amaç: Araştırmanın amacı Konya'daki sosyal hizmet öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri ile bilinçli farkındalıkları arasındaki ilişkilerinin çeşitli değişkenler arasında nasıl bir farklılık gösterdiğinin incelenmesidir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni gerçekçi ve ulaşılabilirlik bakımından "ulaşılabilir evren" modeli (Büyüköztürk ve diğ., 2013:14-20) olarak seçilmiştir. Bilimsel çalışmalardaki hedeflenen evrenin %60'na ulaşılabileniyse evren ile çalışılabilir (Altunışık ve diğ., 2012:154). Bu çalışmada ulaşılması hedeflenen evren kitlesi 2014-2015 Eğitim Öğretim yılında eğitim gören Konya'daki bütün sosyal hizmet öğrencilerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla Selçuk Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencileri (343), KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencileri (175) ve N. Erbakan Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü öğrencileri (60)'inde oluşan toplam evrenin tam sayısı 578 kişiden oluşmaktadır ve hedeflenen evrenin hepsine ulaşılmıştır. Değerlendirilmeye alınan katılımcı sayısı ise 510 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli yöntemi uygulanmıştır. İlişkisel tarama modeli bir grubun belirli özelliklerini öğrenmek ve belirlemek için anket ya da ölçek uygulayarak veya görüşme yapılarak, demografik değişkenlerle bazı ilişkilerin incelenmesi ve verilerin toplanmasıdır (Büyüköztürk ve diğ., 2013.14-20).

Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Araştırmada demografik verilerin toplanması için araştırmacı tarafında oluşturulan görüşme formu ile katılımcıların eleştirel düşünme eğilimlerini öğrenmek için Akbıyık tarafından 2002 yılında güvenilirlik ve geçerliği yapılmış 30 maddelik likert tarzı sorulardan oluşan "Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği (EDEÖ)" ve katılımcıların bilinçli farkındalıklarını öğrenmek için ise; Özyeşil ve arkadaşları tarafından 2011 yılında güvenilirlik ve geçerliliği yapılmış 15 maddelik tek boyutlu likert tarzı sorulardan oluşan "Bilinçli Farkındalık Ölçeği (BİFÖ)" uygulanmıştır. Eleştirel düşünme eğilimi ölçeği 5

dereceli, “tamamen katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum ve tamamen katılmıyorum” likert tipi bir ölçektir. Olumlu kökteki maddelerin puanlaması 1-5 aralığında puanlandırılmaktadır. Olumsuz kökteki maddelerin puanlaması 5-1 aralığında yapılmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık anlamındaki güvenilirliği, Cronbach alfa katsayısı ile 0.87 olarak hesaplanmıştır. Bilinçli farkındalık ölçeği ise; tek boyutlu ve 15 maddeden oluşmaktadır. Bilinçli Farkındalık Ölçeği 6 dereceli, “hemen hemen her zaman, çoğu zaman, bazen, nadiren, oldukça seyrek ve hemen hemen hiçbir zaman” likert tipi bir ölçektir. Ölçeğin değerlendirilmesi ise, 1’den 6’ya doğru puanlanmaktadır, puanlar arttıkça bilinçli farkındalık da artmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (coefficient alpha) 0.82 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ise; 0.81’dir.

BULGULAR

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Sosyo-Demografik Özelliklerine Ait Bulgular

Araştırma kapsamındaki Sosyal Hizmet öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri ve tanımlayıcı istatistik bulguları şu şekildedir:

Araştırma kapsamındaki sosyal hizmet öğrencilerinden %17,8’i 17-18 yaş arası, %47,8’i 19-20 yaş arası, %34,3’ü 21 yaş ve üzerindedir. Araştırmanın büyük çoğunluğu 19-20 yaş arasındadır. Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerinin %20,2’si erkek, %79,8’i ise kadındır. Mezun oldukları lise türlerine bakılırsa %24,5’i genel lise, %6,9’u meslek lisesi, %65,9’u fen-anadolu lisesi ve %2,7’si özel lise mezunlardır. Araştırma kapsamındaki sosyal hizmet öğrencilerin anne eğitim durumlarının %5,3’ü okuryazar değil, %68,0’i ilköğretim, %17,5’i lise (ortaöğretim), ve %9,2’si üniversite mezun durumda iken; babalarını eğitim düzeyleri %49,8’i ilköğretim, %25,2’si lise(ortaöğretim) ve %24,9’u ise Üniversite mezunu oldukları tespit edilmiştir. Araştırma kapsamındaki sosyal hizmet öğrencilerin yaşamlarının en uzun geçtiği yer olarak %11,8’i köy, %6,7’si kasaba (belde), %47,1’i şehir (ilçe), ve %34,5’i ise büyükşehir (il) olarak belirtilmiştir. Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerin sahip oldukları aile yapıları %16,3’ü geniş, %79,4’ü çekirdek ve %4,3’ü parçalanmış(ölüm ya da boşanmadan dolayı) olarak tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerin aile ekonomik durumlarının %2,4’ü düşük, %47,1’i orta, %46,9’u iyi ve %3,7’si ise çok iyidir olarak belirtilmişlerdir. Araştırma kapsamındaki sosyal hizmet öğrencilerinin okumakta oldukları üniversite ise; %53,7’si Selçuk Üniversitesi, %34,3’ü KTO Karatay Üniversitesi, %12,0’i ise Necmettin Erbakan Üniversitesi olarak tespit edilirken katılımcıların okumakta oldukları fakülte ise; %65,7’si

Sağlık Bilimleri Fakültesinde, %34,3'ü Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi'nde okurlarken sınıflarının dağılımları ise %31,2'si 1. sınıf, %27,3'ü 2. sınıf, %22,4'ü 3. sınıf ve %19,2'si ise 4. sınıf olarak tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerin bölüme yerleşmeden önce bölüm hakkındaki bilgi düzeyleri %12,4'ü hiç yokmuş(bilmiyor), %50,0'ı az biliyormuş, %32,0'ı bilgileri varmış ve %5,6'sı ise çok biliyor yani bilgileri varmış olarak saptanırken, aynı zamanda bölüme yerleşme bilinçli mi yoksa bilinçsiz mi olarak olduğu tespiti ise %81,0'ı evet, %19,0'ı hayır olarak cevaplamışlardır. Araştırmaya kapsamındaki sosyal hizmet öğrencilerin güncel akademik başarı ortalamaları %35,7'si 0-2,50 arası, %30,0'ı 2,50-3,00 arası, %27,6'sı 3,00-3,50 ve %6,7'si ise 3,50-4,00 arasında olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya kapsamındaki sosyal hizmet öğrencilerin bölüme yerleştikleri tercih sıralaması; %24,9'ü 1. tercih, %12,1'i 2. tercih, %7,8'i 3. tercih, %4,7'si 4. tercih, %7,5'i 5. tercih, %3,9'ü 7. tercih, %4,1'i 8. tercih, %2,7'si 9. tercih, %2,9'ü 10. tercih ve %29,6'sı ise 11. tercih ve üstü olarak yerleşmişler. Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerin aylık(bir ayda) kaç kitap okudukları %10,9'ü kitap okumuyor, %44,5'i bir kitap okuyor, %25,6'sı iki kitap okuyor ve %18,8'i üç ve üstü kitap okumaktadırlar.

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimleri ve Bilinçli Farkındalıklarının Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından Değerlendirilen Bulgular

Çizelge 1. Eleştirel düşünme eğilimleri ölçeği ve bilinçli farkındalık ölçeği arasındaki ilişkiye ait korelasyon analizi sonuçları.

	n	Ort	SS	R	P
Eleştirel Düşünme	510	2,80	,2294	0,304	0,000*
Bilinçli Farkındalık	510	4,15	,6689		

*p<0,05

Çizelge 1'de görüldüğü üzere Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği ile Bilinçli Farkındalık Ölçeği arasında korelasyon analizi yapılmış ve anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir (r=0,304). Yani Bilinçli farkındalığın yüksek olması eleştirel düşünme eğiliminin de yüksek olduğu göstermektedir. Bilinçli Farkındalığın düşük olması eleştirel düşünme eğiliminin de düşük olduğunu göstermektedir.

Çizelge 2. Sosyal hizmet öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre eleştirel düşünme eğilimleri puan ortalamalarına ait bağımsız gruplarda t testi analizi sonuçları.

Cinsiyet	n	\bar{x}	Sd	T	P
Kadın	406	2,8179	,21419	2,443	0,038*
Erkek	103	2,7563	,27822		

p<0,05

Çizelge 2'de görüldüğü üzere sosyal hizmet öğrencilerinin Cinsiyet ile "Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği" arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı incelemek için bağımsız gruplarda t testi yapılmıştır.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerinin cinsiyetleri ile eleştirel düşünme eğilimleri puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu gözlemlenmiştir (p<0,05). Bu bağlamda araştırma kapsamındaki sosyal hizmet öğrencilerinden kadınların (x=2,817) erkeklere (x=2,756) göre daha eleştirel düşünme eğilimine sahip oldukları görülmektedir.

Çizelge 3. Sosyal hizmet öğrencilerinin demografik verileri (devam etmekte olan üniversite) ile eleştirel düşünme eğilimleri puan ortalamalarına ait tek yönlü varyans analizi sonuçları.

Okumakta olunan üniversite	n	\bar{x}	Ss	F	P
Karatay	175	2,77	,265	3,59	,028*
Selçuk	275	2,82	,206		
N. Erbakan	60	2,79	,203		
Toplam	510	2,80	,229		

(p<0,05)*

Çizelge 3'te görüldüğü üzere sosyal hizmet öğrencilerinin okudukları üniversite ile "Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği" ortalamaları arasında bir farkın olup olmadığı incelemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerinin okumakta oldukları üniversite ile eleştirel düşünme eğilimleri puan ortalamaları istatistiksel olarak aralarında anlamlı bir farkın olduğu gözlemlenmiştir (p<0,05).

Çizelge 4. Sosyal hizmet öğrencilerinin demografik verileri (devam etmekte olan sınıf) ile eleştirel düşünme eğilimleri puan ortalamalarına ait tek yönlü varyans analizi sonuçları

Devam edilen sınıf	n	\bar{x}	Ss	F	P
1.sınıf	159	2,75	,255	4,68	,003*
2.sınıf	139	2,83	,201		
3.sınıf	114	2,80	,235		
4.sınıf	98	2,85	,201		
Toplam	510	2,80	,229		

Çizelge 4'te görüldüğü üzere sosyal hizmet öğrencilerinin demografik verileri ile "Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği" ortalamaları arasında bir farkın olup olmadığı incelemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerinin okumakta oldukları sınıf ile eleştirel düşünme eğilimleri puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu gözlemlenmiştir ($p < 0,05$).

Çizelge 5. Sosyal Hizmet Öğrencilerinin akademik başarıları ile eleştirel düşünme eğilimleri arasında ortalamalarına ait bağımsız gruplarda t testi analizi sonuçları.

Güncel akademik ortalama	n	\bar{x}	Ss	F	P
0-2.5	182	2,76	,252	3,96	,008*
2.5-3.00	153	2,81	,213		
3.00-3.50	141	2,82	,205		
3.50-4.00	34	2,90	,230		
Toplam	510	2,80	,229		

Çizelge 5'te görüldüğü gibi araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerinin akademik başarıları (ortalama) ile eleştirel düşünme eğilimleri ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu gözlemlenmiştir ($p < 0,05$). Bu bağlamda akademik başarı artınca eleştirel düşünme eğilimi de artmaktadır.

Çizelge 6. Sosyal hizmet öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre ile bilinçli farkındalık puan ortalamalarına ait bağımsız gruplarda t testi analizi sonuçları.

Cinsiyet	n	\bar{x}	Sd	T	P
Kadın	406	4,16	,640	,621	,536
Erkek	103	4,11	,775		

Çizelge 6'da görüldüğü üzere sosyal hizmet öğrencilerinin Cinsiyeti ile "Bilinçli Farkındalık Ölçeği" arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı incelemek için bağımsız gruplarda t testi yapılmıştır.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerinin cinsiyeti ile bilinçli farkındalık puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farkın olmadığı gözlemlenmiştir ($p>0,05$).

Çizelge 7. Sosyal hizmet öğrencilerinin bölümü bilinçli tercih etme ve okudukları fakülte değişkenlerine göre bilinçli farkındalık puan ortalamalarına ait bağımsız gruplarda t testi analizi sonuçları.

		N	\bar{x}	Sd	T	P
Sosyal hizmet bölümünü bilinçli mi tercih etmişsiniz?	Evet	413	4,20	,654	3,420	,001*
	Hayır	97	3,94	,693		
Şuan okumakta olduğunuz fakülte	Sağlık Bil.Fak	335	4,10	,652	-2,035	,042*
	Sos.Beş. fak.	175	4,23	,692		

* $p<0,05$

Çizelge 7'de görüldüğü üzere sosyal hizmet öğrencilerinin, okudukları bölümü bilinçli tercih etme ile "Bilinçli Farkındalık Ölçeği" arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı incelemek için bağımsız gruplarda t testi yapılmıştır.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerinin okudukları sosyal hizmet bölümünü bilinçli olarak tercih etmeleri ile bilinçli farkındalık puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu gözlemlenmiştir ($p<0,05$).

Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerinin okumakta oldukları fakülte ile bilinçli farkındalık puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu gözlemlenmiştir ($p<0,05$).

Çizelge 8. Sosyal hizmet öğrencilerinin bölümü bilinçli tercih etme ve okudukları fakülte değişkenlerine göre bilinçli farkındalık puan ortalamalarına ait bağımsız grupta t testi analizi sonuçları.

		N	\bar{x}	sd	T	P
Sosyal hizmet bölümünü bilinçli mi tercih etmişsiniz?	Evet	413	4,20	,654	3,420	,001*
	Hayır	97	3,94	,693		
Şuan okumakta olduğunuz fakülte	Sağlık Bil.Fak	335	4,10	,652	-2,035	,042*
	Sos.Beş. Fak.	175	4,23	,692		

*p<0,05

Çizelge 8'de görüldüğü üzere sosyal hizmet öğrencilerinin Okudukları bölümü bilinçli tercih etme ve okumakta oldukları fakülte ile "Bilinçli Farkındalık Ölçeği" arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı incelemek için bağımsız grupta t testi yapılmıştır.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerinin okudukları sosyal hizmet bölümünü bilinçli olarak tercih etmeleri ile bilinçli farkındalık puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu gözlemlenmiştir (p<0,05).

Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerinin okumakta oldukları fakülte ile bilinçli farkındalık puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu gözlemlenmiştir (p<0,05).

Çizelge 9. Sosyal hizmet öğrencilerinin bölüme yerleşmeden önceki bölüm hakkındaki bilgileri ile bilinçli farkındalık puan ortalamalarına ait tek yönlü varyans analizi.

Bölüm hakkında bilgi	n	\bar{x}	ss	F	P
Hiç bilmiyordum	63	3,93	,632	2,797	,040*
Az biliyordum	255	4,17	,659		
Biliyordum	163	4,18	,661		
Çok biliyordum	29	4,27	,799		
Toplam	510	4,15	,668		

* (p<0,05).

Çizelge 9'da görüldüğü gibi, sosyal hizmet öğrencilerinin bölüme yerleşmeden önceki bölüm hakkındaki bilgileri ile "Bilinçli Farkındalık Ölçeği" arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı incelemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerinin bölüm hakkındaki bilgi düzeyleri ile bilinçli farkındalık puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olduğu gözlemlenmiştir.

DEĞERLENDİRME

Sosyal Hizmet Öğrencilerine Ait Tanımlayıcı Özelliklerin İncelenmesi

Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerinin %17,8'i 17-18 yaş arası, %47,8'i 19-20 yaş arası, %34,3'ü 21 yaş ve üzerindedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu 19-20 yaş arasındadır. Öğrencilerle yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda yaş aralıkları benzerdir (Daşbaşı ve Kesen 2015:708; Emir, 2012).

Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerinin %20,2'si erkek, %79,8'i ise kadındır. Ülev (2014:26)'in yapmış olduğu çalışmada katılımcıların %54,6'sı kadın, %45,4'ü erkeklerden oluşmaktadır.

Araştırma kapsamında sosyal hizmet öğrencilerin okumakta oldukları üniversite ile eleştirel düşünme eğilimleri arasında anlamlı fark bulunmuştur($p < 0,05$). Bu bakımdan Selçuk Üniversitesinin sosyal hizmet öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri KTO Karatay Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesinin sosyal hizmet öğrencilerinden daha da yüksektir. Bu sonuca bakıldığında Selçuk Üniversitesi sosyal hizmet bölümünün ders müfredatına göre olumlu bir etkinin olduğu yorumu yapılabilir. Çünkü Selçuk Üniversitesi sosyal hizmet öğrencileri özellikle Sosyal Hizmet Kuram ve Uygulamaları I-II ve III ile Psikodrama dersleri gibi sürekli farkındalık kazanma ve eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesine yönelik yapılan grup çalışmalarındaki uygulamaların yapılması (pratik ve teorik) ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında sosyal hizmet öğrencilerinin devam etmekte oldukları sınıf ile eleştirel düşünme arasında anlamlı bir fark bulunmuştur($p < 0,05$). Yapılan tek yönlü varyans analizinin sonucuna bakılırsa, 4. sınıf öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri 2. sınıf öğrencilerinden daha yüksektir. 2. sınıf öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimleri 3. sınıf öğrencilerinden yüksektir. 3. sınıf öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimlerinin ise 1. sınıf öğrencilerinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Literatürdeki kimi çalışmalarda (Facione, 1995:14; Zaybek ve Khorshid, 2006; Çetinkaya, 2011; Yüksel ve

diğ., 2013; Piji-Küçük ve Uzun, 2013:330; Rusinov, 2013:13) öğrencilerin sınıf seviyeleri yükselince eleştirel düşünme eğilimlerinin de arttığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında sosyal hizmet öğrencilerinin akademik başarıları ile eleştirel düşünme eğilimleri arasında anlamlı fark vardır($p<0,05$). Bu bulguya benzer başka çalışmalarda da (Rudd ve diğ., 2000:11; Seferoğlu ve Akbıyık, 2006:198; Deal ve Pittman, 2009:94; Coşkun, 2013:154; Rusinov, 2013:16) aynı sonuçlarla karşılaşmak mümkündür. Dolayısıyla öğrencilerin akademik başarıları artarsa eleştirel düşünme eğilimi de artmaktadır. Bu bağlamda üniversite eğitimi mesleki bilgi ve becerilerin yanında bireye daha kapsamlı düşünebilme ve farklı açılarda konuyu ele alma, değerlendirme ve eleştirebilme becerisinin de geliştirilmesine katkı bulunmaktadır.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sosyal hizmete bölümüne bilerek tercih etmeleri ile bilinçli farkındalık arasında anlamlı fark bulunmuştur ($p<0,05$). Bu sonuca göre bilinçli olarak sosyal hizmeti tercih edenlerin farkındalıkları bilinçsiz olarak sosyal hizmet bölümünü tercih edenlere göre daha yüksektir. Bilerek bölüme gelen öğrenciler aynı zamanda akademik başarılarında da olumlu yönde etkisi olacağını düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerinin okumakta oldukları fakülte ile bilinçli farkındalıkları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0,05$). Bu açıdan sosyal ve beşeri bilimler fakültesinde olan sosyal hizmet öğrencilerinin farkındalıkları, sağlık bilimleri fakültesinde olan sosyal hizmet öğrencilerinden daha yüksektir diye saptanmıştır.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerinin yerleştikleri bölüm hakkındaki bilgileri ile bilinçli farkındalıkları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre sosyal hizmet öğrencilerinin bölüm hakkında çok bilgi sahibi olanlar ile hiç bilgi sahibi olmayanlar arasında farkındalık düzeyleri farklıdır.

Bulgular içerisinde bazı demografik değerlerin araştırmada kullanılan ölçeklerle anlamlı bir sonuç elde edilmediği için burada yer verilmemiştir.

SONUÇ

Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıdaki sonuçlar incelenmiştir.

Araştırma kapsamında sosyal hizmet öğrencilerin eleştirel düşünme eğilimleri ile bilinçli farkındalıkları arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler bakımından incelenmesinin sonuçları: Sosyal hizmet öğrencilerinin cinsiyet ile eleştirel düşünme eğilimi arasında

anlamli bir farklılık bulunurken, bilinçli farkındalık ile arasında anlamli bir farklılık bulunmamaktadır. Sosyal hizmet öğrencilerinin %81'nin bilinçli olarak sosyal hizmet bölümüne yerleştikleri tespit edilmiştir. Sosyal hizmet öğrencilerinin okumakta oldukları üniversite ile eleştirel düşünme eğilimi arasında anlamli bir farklılık tespit edilirken; aynı zamanda sosyal hizmet öğrencilerinin okumakta oldukları fakülte ile bilinçli farkındalıkları arasında anlamli bir farklılık tespit edilmiştir. Sosyal hizmet öğrencilerinin ders kitapları dışında bir ayda okudukları kitap ile eleştirel düşünme eğilimleri arasında anlamli bir farklılık bulunmamış ve aynı katılımcı grubun aynı değişken ile bilinçli farkındalık arasında da anlamli bir farklılık bulunmamıştır. Sosyal hizmet öğrencilerin akademik başarıları ile eleştirel düşünme eğilimleri arasında anlamli bir farklılık tespit edilirken, bilinçli farkındalık ile arasında herhangi anlamli bir farklılık tespit edilmemiştir. Sosyal hizmet öğrencilerinin okumakta oldukları sınıf ile eleştirel düşünme eğilimleri arasında anlamli bir ilişkinin olduğu bulunurken, bilinçli farkındalık ile anlamli bir ilişki bulunmamıştır. Sosyal hizmet öğrencilerinin yaş, mezun oldukları lise türü, aile ekonomik durumu, aile yapıları, yaşadıkları yer ve bölüme yerleştikleri tercih sıralaması gibi değişkenler ile eleştirel düşünme eğilimleri ile bilinçli farkındalıkları arasında anlamli bir ilişki bulunmamıştır.

ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre öğrencilere yönelik öneriler ve eğitim sistemi ile akademisyenlere yönelik öneriler olarak ayrılmaktadır.

a. Öğrencilere Yönelik Öneriler

Sosyal hizmet öğrencilerinin okumakta oldukları üniversite ve fakültelerde eleştirel düşünme eğilimleri düzeylerini aldıkları teorik ve uygulama derslerle bunları artırılması ve okumakta oldukları üniversite ve fakültelerde bilinçli farkındalıklarının ders müfredatlarında konuya destek olacak şekilde bu becerinin geliştirmeleri ve bölümdeki hocalarıyla görüşüp konular hakkında danışıp tartışmaları olumlu etkileyebileceği düşünülmektedir.

Sosyal hizmet öğrencilerin kitap okumaya teşvik edilmeli, farkındalıkları ve eleştirel bakış açılarını arttırmak amacıyla toplumsal ve sosyal hayatta sosyal hizmet mesleğinin alanını ilgilendiren konu ve olaylara karşı ilgili ve meraklı olmalılar aynı zamanda araştırma içerisinde olmaları gerekir, bu da eleştirel düşünme eğilimlerini ve farkındalıklarını pozitif olarak etkileyebilmelidir.

b. Eğitim Sistemi ve Akademisyenlere Yönelik Öneriler

Sosyal hizmet ders müfredatlarında birlik azami derecede benzer olmalı,

Sosyal hizmet teorik ve uygulamalı olarak verilen derslerde özellikle psikodrama ve farkındalık grup çalışmalarına ağırlık verilmeli,

Sosyal hizmetin uygulamalı grup çalışmalarının yapılması için fiziki şartlar ve koşullar müsait hale getirilmeli,

Sosyal hizmet uygulamalı grup çalışmalarının sağlıklı ve verimli yapılması için öğrenci sayısı arttırılmamalı,

Sosyal hizmet uzman adayları olarak bölüm öğrencilerinin eleştirel düşünme farkındalık konusunda teorik ve uygulamalı dersler verilmesi,

Sosyal hizmet akademisyenlerin de eleştirel düşünme ve farkındalık konularında kendilerini daha da iyi geliştirmeleri,

Öğretim sürecinde eğitimciler bilgi kazandırdıkları sıfatına sahip olduklarından dolayı öğrencilerden çok daha fazla emek vermelidirler (Gardner, 2001:27-28).

Sosyal hizmetin yazın alanında eleştirel düşünme ve farkındalık konularını ele alan çalışmalara daha çok ağırlık verilmeli,

Eleştirel düşünme ve farkındalık çalışmaları ile sosyal hizmete akademik ve bilimsel olarak katkı sunmalı aynı zamanda zenginleştirilmeli.

Olaylara eleştirel bakabilme ve farkındalık kazandırmak için mümkün mertebe derslerde vaka sunumları ve vakalar üzerinde konuşup tartışma ve fikir belirtmelere ağırlık verilmelidir.

Eleştirel düşünme ve farkındalık gibi önemli konular, özellikle aile ve okul tarafından önemle desteklenmeli,

Eleştirel düşünme ve farkındalık gibi iki önemli konunun sosyal hizmet eğitiminde ve literatüründe yer alması aynı zamanda ilerlemesi için eğitimlere, ailelere ve öğrencilere devamlı eğitimler verilmeli,

Sosyal hizmet öğrencileri ile eleştirel düşünme ve bilinçli farkındalık temelli deney-kontrol grup çalışması ve öntest-sontest gibi çalışmalar yapılmalı,

Sosyal hizmetin eğitime ve uygulamasına göre ve kendi dinamikleri içinde farkındalığın ve eleştirel düşüncelerini derinleştirilmelerinin daha tercih edilmesi beklenir.

Sosyal hizmet, uygulamalarında, mülakat ve iletişim çalışmalarında grup üyeleri kendilerini ifade edebilme vb. farkındalıkları kazanırken mesleki beceri ve eleştirel bakış açılarını da artırabilmeli,

Sosyal hizmet çalışmalarında bireysel farkındalıkların yaşam boyu içeriğini göz önünde tutarak eğitim sonrasında daha da kalıcı ve derinleştirici olabileceği düşünülerek derslere ağırlık verilmeli.

Akademik başarının eleştirel düşünme eğilimi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu gibi, bilinçli farkındalık üzerinde de olumlu bir etki etmesi için eğitim sürecinde farkındalıkları daha da ön planda tutulabilmeli.

Not: Yapılan önerilerinin büyük bir kısmı “sosyal hizmet eğitimi çalıştay sonuç raporları” na benzemektedir.

KAYNAKÇA

Adams, R., Dominelli, L., Payne., M. (2009a). *Critical Practice in Social Work*. Second edition, Palgrave Publisher, pp. 432.

Adams, R., Dominelli, L., Payne., M. (2009b). *Social Work: Themes, Issues and Critical Debates*. 3rd edition, Palgrave Publisher, pp. 416.

Akbaş, E. (2014). *Sosyal çalışmada çağdaş eleştirel perspektifler*. Ankara, SABEV Yayınları.

Akbıyık, C. (2002). *Eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik başarı*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Alptekin, K. (2015). *Yeniden öğrenme sürecinde farkında olmanın önemi*. Erişim tarihi, 17 Kasım 2015. Erişim adresi, <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/farkindalik.htm>

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*, Sakarya Yayıncılık, Sakarya.

Anderson- Meger, J. (2011). *Critical thinking and e-learning in social work education*. USA, *International Journal of Business, Humanities and Technology*, 1(2), 17-27.

Balay, R. (2004). *Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37(2), 61-82.

Battal, N. (2016). *Eleştirel düşünme*. Erişim tarihi, 08 Ocak 2016. Erişim adresi, <http://slideplayer.biz.tr/slide/2770689/>

- Bender, K., Negi, N. & Fowler, D., N. (2010) Exploring the Relationship between Self-Awareness and Student Commitment and Understanding of Culturally Responsive Social Work Practice. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*, 19:1, 34-53, DOI: 10.1080/15313200903531990
- Brown, K. W. and Ryan, R. M. (2003). The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, p. 820-50.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2013). Bilimsel araştırma yöntemleri. 14. Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayınları.
- Cılga, İ. (2016). Sosyal hizmet bilimi ve mesleği 5. Erişim tarihi, 11 Ocak 2016. Erişim adresi, http://www.sosyalhizmetuzmani.org/sosyal_hizmet_bilimi4.htm.
- Coşkun, M. K. (2013). Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri (ilahiyat-eğitim DKAB karşılaştırılması). *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 143-162.
- Cottrell, S. (2005). *Critical Thinking Skills Developing Effective Analysis and Argument*. First published 2005 by PALCRIVE MACMILLAN Houndmills, Basingstoke, Hampshire RG21 6x5 and 175 Fifth Avenue, New York, N.Y. 10010
- Cüceloğlu, D. (1996). İyi düşün doğru karar ver: etkili yaşamın temel boyutları üzerine Yakup Bey'le söyleşiler. İstanbul, Sistem yayıncılık, 14. baskı.
- Çetinkaya, Z. (2011). Türkçe öğretmen adaylarının eleştirel düşünmeye ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 93-108.
- Çıkrıkçı, N. (1992a). Watson-Glaser eleştirel akıl yürütme gücü ölçeğinin (form YM) lise öğrencileri üzerindeki ön deneme uygulaması. *Ankara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 559-69.
- Çorapçığıl, A. (2014). Öz değerlendirme destekli fizik laboratuvar uygulamalarının üniversite öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerine etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Daşbaşı, S. ve Kesen, N. F. (2015). Attitudes of social work students towards the ageism. *The Journal of International Social Research*, 8(38), 702-10.
- Deal, K. H. ve Pitman, J. (2009). Examining predictors of social work students' critical thinking skills. *Advances in Social Work*, 10 (1), 87-102.
- Duyan, V. ve Altınova, H. H. (2015). Gruplarla sosyal hizmetin sosyal hizmet öğrencilerin eleştirel düşünme düzeylerine etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 26(1), 7-22.

- Emir, S. (2012). Eğitim fakültesi öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimleri. Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı 17 (1), 34-57.
- Facione, P. A., Facione, N. C. and Giancarlo, C. A. F. (1995). The disposition toward critical thinking. The Journal of General Education, 44 (1), 1-25.
- Gardner, F. (2001). Social Work Students and Self-awareness: How does it happen?. Reflective Practice, 2:1, 27-40, DOI: 10.1080/14623940120035505
- Göçearsan Çiftçi, E. ve Gönen, E. (2011). Sosyal hizmet uygulamalarında etik karar verme süreci. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, Cilt 22, Sayı 2, s. 149-160.
- Halpern, D., F. (2014). Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. Fifth edition published 2014, by Psychology Press 711 Third Avenue, New York, NY 10017 and by Psychology Press 27 Church Road, Hove, East Sussex BN3 2FA
- Hançerlioğlu, O. (1996). Felsefe sözlüğü. 10. Basım , İstanbul, Remzi Kitabevi, 38-106.
- İçağasioğlu Çoban, A. ve Buz, S. (2008). Eleştirel teori: gelişimi, kabulleri ve sosyal hizmette kullanımı. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 19(1), s. 38-49.
- Kaya, H. (1997). Üniversite öğrencilerinde eleştirel akıl yürütme gücü. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, H. (2006). Eleştirel düşünme ve soru sorma. İstanbul Üniversitesi, F. N. Y. O. Dergisi, 14(56), s. 71-78.
- Kazancı, O. (1989). Eğitimde eleştirici düşünme ve öğretimi. İstanbul, Kazancı Kitap.
- Mavili, A. (2014). Aile içi şiddet. Kadının ve çocuğun korunması. Ankara, Elma Yayınları, 2. Basım.
- Mavili, A. (2015). Ben ve ailem. Konya, Atlas Akademi Yayınları, 2. Basım.
- Mavili Aktaş, A. (2011). Profesyonelliğin gelişimi kimi etik tartışmalar. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Sempozyumu 2011, 50. Yılında Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitimi: Sorunlar, Öncelikler ve Hedefler. Bildiriler Kitabı,73-80.
- Özyeşil, Z. (2011). Üniversite öğrencilerinin öz-anlayış düzeylerinin bilinçli farkındalık kişilik özellikleri ve bazı değişkenler açısından incelenmesi. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özyeşil, Z., Arslan, C., Kesici, Ş. ve Deniz, M. E. (2011). Bilinçli farkındalık ölçeğini Türkçeye uyarlama çalışması. Eğitim ve Bilim Dergisi, 36(160), s. 224-235.
- Piji Küçük, D. ve Uzun, B. Y. (2013). Müzik Öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri. Kırşehir, Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(1), 327-45.

- Rudd, R., Baker, M. ve Hoover, T. (2000). Undergraduate agriculture student learning styles and critical thinking abilities: is there a relatinshop?. *Journal of Agriculture Education*, 41(3), 2-12
- Rusinov, R. K. (2013). Формирование критического мышления у студентов юридических вузов. *Российский юридический журнал*, n, 5, 1-17.
- Seferoğlu, S. S. ve Akbıyık, C. (2006). Eleştirel düşünme ve öğretimi. *Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30, s. 193-200.
- Şahin, F. (2005). Genelci sosyal hizmetin doğuşunu hazırlayan etmenler. *Sosyal Hizmet Eğitiminde Yeni Yaklaşımlar. Sosyal Hizmet Sempozyumu 2002*. Yayına hazırlayan, Ümit O, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Yayın no, 17, 102-11.
- Şimşek, N. (2014). *Farkındalık bilinci*. Ankara, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, 127-55.
- Tatlıoğlu, K. ve Deniz, M. E. (2011). Farklı öz-anlayış düzeylerine sahip üniversite öğrencilerinin karar vermede öz-saygı, karar verme stilleri ve kişilik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, yıl 1, 1(2), s. 19-25.
- TDK, Türkçe Sözlük. (2011). *Türk Dil Kurumu Yayınları*, 11. Baskı, Ankara.
- Thompson, N. (2016). *Kuram ve uygulamada sosyal hizmeti anlamak*. Çev. Akçay, S., Hatipoğlu Eren, B. ve Cankurtaran Öntaş, Ö. *Dipnot Yayınları*, Ankara.
- Uluğtekin, S. (2014). Kanunla ihtilaf halindeki çocuklar: eleştirel düşünme ve Türkiye’de çocuk adalet sisteminin bazı özellikleri. Prof. Dr. Gönül Erkan’a Armağan, *Sosyal Hizmet ve Mülakat*, Yayına hazırlayan, Vedat I, Yayın: *Sosyal Hizmet Araştırma, Uygulama ve Geliştirme Derneği*, Ankara, 38-47.
- Ülev, E. (2014). *Üniversite öğrencilerinde bilinçli farkındalık düzeyi ile stresle başa çıkma tarzının depresyon, kaygı ve stres belirtileriyle ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Vartaryan, A. (2014). *Bilinçli farkındalık sistemi (mindfulness)*. Erişim tarihi, 08 Ocak 2016. Erişim adresi, <https://www.youtube.com/watch?v=yvypk-hgaB68>.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin yayınları, 9. baskı, Ankara.
- Yüksel, N. S., Sarı Uzun, M., Dost, Ş. (2013). Matematik öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri. *Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, özel sayı, 1, s. 393-403.
- Zaybak, A., Khorsid, L. (2006). Ege üniversitesi hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeylerinin incelenmesi. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 22(2), 137-46.

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 01.11.2017
Makale Kabul Tarihi: 20.03.2018

ÜNİVERSİTELERİN PSİKOLOJİK DANIŞMA BİRİMLERİNDE SOSYAL HİZMET UZMANINDAN HİZMET ALAN ÖĞRENCİLERİN POZİTİF-NEGATİF DUYGU DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME ²

An Examination On Positive-Negative Affect of Students Who Received Service From The Social Worker at Universities' Psychological Counseling Units

Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ*

*Dr. Öğretim Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, Burdur, mzyanardag@mehmetakif.edu.tr , ezgimlk@gmail.com

ÖZET

Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma Birimi, 2012 yılından beri aktif olarak öğrencilerine hizmet veren ve bünyesinde sosyal hizmet uzmanı (sosyal çalışmacı), psikolog ve psikolojik danışman gibi meslek gruplarını barındıran bir yapılanmadır. Bu yapılanma 2017 yılı Nisan ayında çıkarılan Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma Birimi Yönergesi ile belirli bir mevzuata kavuşmuştur. Bu çalışmada Birimdeki işleyiş, yapılan çalışmalarda sosyal hizmet mesleğinin rolü ve işlevi ve sosyal hizmet uzmanından destek ve danışma alan gençlerin pozitif-negatif duygu düzeyleri incelenmiştir. Bu kapsamda 2015 ve 2016 yılı içinde Beytepe Psikolojik Danışma Birimine başvurarak araştırmacı sosyal hizmet uzmanından hizmet alan tüm öğrenciler (60 öğrenci, 48 kız ve 12 erkek) araştırmaya dâhil edilmiştir. Nicel yöntemin seçildiği bu araştırma genel tarama modeline uygun olarak yapılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen öğrencilerin pozitif duygu ortalama puanları 23.5 ± 7.45 ve negatif duygu ortalama puanları 27.2 ± 8.67 bulunmuştur. Cinsiyet, bölüm, yaş ve sınıf bazında ortalama puanlar arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p > .05$) ancak tespit edilen küçük farklar kız öğrencilerin, sosyal bilimlerde öğrenim gören öğrencilerin ve daha ileri yaş grubunda olan öğrencilerin ortalama puanlar açısından daha fazla risk taşıdığını göstermiştir.

Anahtar Sözcükler: Psikolojik Danışma Birimi, Sosyal Hizmet Uzmanı, Pozitif - Negatif Duygu.

ABSTRACT

Hacettepe University Psychological Counselling Unit has been giving service to the students of Hacettepe University since 2012 and there are social workers, psychologists and psychological counsellors working in it. This unit is governed by the "Instruction on Hacettepe University Psychological Counselling Unit", published in April, 2017. In this study, how the unit operates, function and role of social work profession in the unit, and the level of positive – negative feelings of the students who received service from the social worker has been examined. The study was carried out with all 60 students (48 female and 12 male) who received counselling from the unit's

²Bu makalenin bazı bölümleri yazar tarafından Uluslararası Sosyal Hizmet Kongresinde (29-31 Mayıs 2017, Hacettepe Üniversitesi, Ankara) sunulmuştur.

social worker between 2015 and 2016. A qualitative research with general scanning model was used for the research. It is found that the positive affect mean score of the students' is 23.5 ± 7.45 and negative affect mean score is 27.2 ± 8.67 . Statistically no meaningful results were found between mean scores of sex, department, age, and year of class ($p > .05$). However, the small differences observed indicated that female students', social sciences students and the older students were under more risk in terms of mean scores.

Key Words: Psychological Counselling Unit, Social Worker, Positive-Negative feelings.

GİRİŞ

Sosyal hizmet mesleği bilindiği gibi bireylerin psikososyal işlevselliklerinin geliştirilmesinde ve iyilik hallerinin artırılmasında önemli bir işleve sahiptir. Sheafor ve Horejsi (2003: 4)'ye göre sosyal hizmet, sosyal problemlere işaret etmede yardım etme tekniklerini bilimsel bir yöntemle ele alan bir meslektir. Dolayısıyla sosyal hizmetin, uygulamalı sosyal bilimler arasında olduğu söylenebilir. Doel (2012: 7)'in de belirttiği gibi sosyal hizmet hem bir aktivite hem de akademik ve bilimsel bir disiplindir. Benzer bir vurguyu Ünlü (2004) de yaparak sosyal hizmetin uygulamalı bir toplumsal bilim olduğunu ve birey, aile, grup, topluluk ve toplum düzeylerinde arzu edilen değişimi sağlama amacıyla olduğunu ifade etmiştir. Turan (2012: 1)'a göre ise sosyal hizmet; insanların sorunlarına çözüm getirmeyi, ihtiyaçlarını karşılamayı ve sorunlarını azaltmayı amaçlamaktadır.

Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Birliği (IFSW) ve Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği'nin (IASSW) 2014 yılında yeniden tanımladıkları üzere "sosyal hizmet"; sosyal değişimi, gelişimi, sosyal bütünleşmeyi, güçlendirme ve insanların özgürleşmesini destekleyen akademik ve uygulamalı bir disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkeleri sosyal hizmet mesleğinin merkezindedir. Sosyal hizmete özgü yaklaşımlar, sosyal bilimler, insanlık tarihi ve yerele özgü bilgi temeli ile desteklenen sosyal hizmet, yaşama dair zorluklara işaret ederek ve iyilik hallerini artırarak insanları ve yapıları birleştirir (IFSW ve IASSW, 2014).

Sosyal hizmet; çocuk, yaşlı, genç, kadın ve engelli gibi pek çok nüfus grubuyla ilgilenmektedir. Sosyal hizmete ihtiyaç duyan gruplar arasında psikososyal desteğe en çok ihtiyaç duyan gruplardan birisi kuşkusuz çoğunluğu genç nüfustan oluşan üniversite öğrencileridir. Yükseköğretim Kurulu'nun, 2016-2017 eğitim öğretim yılı verilerine bakıldığında, ülkemizde sayı olarak yaklaşık 7 milyon 200 bin üniversite öğrencisi öğrenim görmektedir (YÖK, 2017). Genellikle gençlerden oluşan bu grubun desteklenmesi ve onları bekleyen ileriki dönemlere hazırlanmaları önem arz etmektedir.

Korkmaz (2000), yükseköğretim gören gençlerin problemlerini; ekonomik, eğitim ve öğretim problemleri, sosyo-kültürel problemler ve psikolojik problemler olarak sıralamaktadır. Özgüven (1992)'in öncülüğünde devlet yurtlarında kalan 6268 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan bir araştırmada, öğrencilerin en çok dersler ve başarı durumuyla bağlantılı, daha sonra ise sırasıyla; gelecekle ilgili konular, kişisel nedenler, ekonomik konular, yurt koşulları, karşı cinsten arkadaşlarla ilgili konular, öğretim elemanlarıyla ilgili konular, yurttaki oda arkadaşları gibi faktörlerden kaynaklanan problemler yaşadıkları bulunmuştur. Öğrencilerin bu problemlerinin psikolojik yansıması sırasıyla; gerilim, aşırı kaygı, uykusuzluk, duygusal kararsızlık, sürekli hayal kurma, aşırı heyecan ve alınganlık, çevre koşullarına uyum sağlayamama, insanlardan kaçma/içine kapanma, insanlarla iyi ilişki kuramama, sebebi belirsiz korku şeklinde ortaya konulmuştur. Eskin ve diğerlerinin (2005)'nin yürüttükleri ve Türkiye'deki 1262 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada; yüzde 42 oranında öğrencinin kendini öldürmeyi düşündüğü ve öğrencilerin yüzde 7'sinin daha önce intihar girişiminde bulunduğu bulunmuştur. Field ve diğerleri (2012) tarafından 283 öğrenci üzerinde yapılan bir çalışmada yüksek depresyon düzeyi olan öğrencilerde aynı zamanda yüksek anksiyete, müdahaleci düşünceler, bu düşüncelerin kontrolü ve uyku rahatsızlıkları da tespit edilmiştir. Yavuzer ve diğerleri (2005) tarafından İstanbul Üniversitesi'nden 583 öğrenci üzerinde yapılan bir araştırmada gençlerin psikososyal sorunları arasında en önemli olanlar; kişiliklerine saygı gösterilmemesi, toplum baskısından sıkılmaları ve yalnızlık hissi olarak sıralanmıştır.

Görüldüğü gibi üniversite öğrencilerinin desteklenmesi gerektiğine ilişkin belirli kanıtlar bulunmaktadır. Bu kanıtların doğru okunarak uygun psikososyal müdahalelerin yürütülmesi, gerek koruyucu/önleyici gerekse tedavi/rehabilitasyon edici mesleki etkinliklerde bulunulması oldukça önemlidir. Bu bağlamda, sosyal hizmet mesleğinin katkısını her iki etkinlik alanında görmek mümkündür. Özellikle, üniversite gençlerine danışma hizmeti veren birim veya merkezlerde bu kapsamda yürütülecek akademik çalışmaların önemli olduğu ve ek kanıtlar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada amaç; üniversitelerde önemi ve ihtiyacı giderek daha fazla fark edilen Psikolojik Danışma Birimlerinde sosyal hizmet mesleğinin fonksiyonunu – diğer bir deyişle, yükseköğretimde öğrencilere yönelik uygulamalarda sosyal hizmet mesleğinin yerini Hacettepe Üniversitesi örneğinde ele almaktır. Bunun yanında 2015 ve 2016 yılları içerisinde Beytepe Psikolojik Danışma Biriminde sosyal hizmet uzmanından hizmet alan

öğrencilerin sosyo-demografik profillerini ve bu öğrencilerin pozitif-negatif duygu durumlarını ortaya koymak bu araştırmanın bir diğer amacıdır.

Hacettepe Üniversitesi ve Psikolojik Danışma Birimi

Bir yükseköğretim kurumu olarak 50 yıllık birikim ve geçmişe sahip Hacettepe Üniversitesi; Sıhhiye, Beytepe, Sincan, Beşevler ve Polatlı'da olmak üzere beş yerleşkeye sahiptir. Öğrenim dili Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almancadır. Üniversite, toplamda 14 Fakülte, 14 Enstitü, iki Yüksekokul, bir Konservatuar, beş Meslek Yüksekokulu, 105 Araştırma ve Uygulama Merkezine sahiptir. Hacettepe Üniversitesi bünyesinde 2017 yılı verilerine göre yaklaşık 50 bin öğrencinin öğrenim gördüğü bilinmektedir (Hacettepe Üniversitesi, 2017).

Elbette bu yüksek öğrenci nüfusu Hacettepe Üniversitesi'ne pek çok sorumluluk yüklemektedir. Belirli bir öğrenci nüfusuna sahip olan tüm üniversiteler zorunlu olarak öğrencilerin psikososyal ve ekonomik sorunlarına da cevap verebilmek için mekanizmalar oluşturmaktadır. Türkiye'de üniversite öğrencilerinin psikososyal refahlarının sağlanması için, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Yasasının 47. maddesinde üniversite yönetimlerine bazı sorumluluklar verilmiştir. Buna göre: öğrencilerin hem fiziksel hem de ruh sağlıklarının korunması, beslenme ve barınma gibi fizyolojik ihtiyaçlarının karşılanması, psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerinin kurularak öğrencilerin kişisel ve ailevi sorunlarının çözümlenmesine yardımcı olunması bu kurumlara yüklenen sorumluluklardan bazılarıdır.

Hacettepe Üniversitesi'nde söz konusu kanun uyarınca kurulan Psikolojik Danışma Birimi, hem Beytepe hem de Sıhhiye kampüsünde iki ünite olarak hizmet sunmaktadır. Birimde psikolog, sosyal hizmet uzmanı ve psikolojik danışmanlar görev yapmaktadır. Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma Birimleri 2012 yılından beri faaliyet göstermekte olup, son dönemde yalnızca Hacettepe Üniversitesi öğrencilerine yönelik hizmet vermektedir. Birimler 2012 yılından beri faaliyette olmalarına rağmen Birimin kuruluş yönergesi olan "Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma Birimi Yönergesi" 2017 yılı Nisan ayı itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Yönergede de belirtildiği üzere, yönetim organları olarak; toplamda bir koordinatör, bir birim idari sorumlusu ve her üç disiplinin akademik bölümlerinin bazı öğretim üyelerinden oluşan bir akademik danışma kurulu bulunmaktadır (Hacettepe Üniversitesi PDB Yönergesi, 2017). Yayımlanan yönergede Birim, Sağlık Kültür ve Spor Dairesine bağlanmıştır. Birimde çalışan meslek elemanları toplamda 9 personeldir. Bunların arasında dört psikolog, iki sosyal hizmet uzmanı (sosyal

çalışmacı) ve üç psikolojik danışman bulunmaktadır. Birime dışarıdan destek veren ancak Birim ile sıkı bir koordinasyon içinde çalışan iki klinik psikolog ve bir psikiyatrist ise Beytepe Hastanesi'nde görev yapmaktadır.

Birimdeki Roller:

Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma Biriminde çalışan her üç meslek grubunun (psikolog, sosyal hizmet uzmanı ve psikolojik danışman) bireysel danışmanlık, grup danışmanlığı ve eğitim olmak üzere ortak görevleri bulunmaktadır. Bunun yanında her bir meslek grubunun kendi mesleğine yönelen farklı görevleri de bulunmaktadır. Örneğin sosyal hizmet uzmanları vaka takibi, vaka yönetimi, müracaatçının çevresiyle bağlantı kurma, kaynaklarla buluşturma ve sosyal inceleme gibi görevleri de üstlenmektedirler. Ayrıca birim içinde özelliği bazı eğitimler almış olan meslek elemanları bu eğitimlerle ilgili uygulamalarda da bulunabilmektedirler. Örneğin aile danışmanlığı eğitimi almış olan meslek elemanları, ihtiyaç duyan gruplar için bu yönde de hizmet verebilmektedirler (Zubaroglu Yanardağ, 2016).

Birim Yönergesinde (2017) ise, sosyal hizmet uzmanının rolleri kısaca şu şekilde belirtilmiştir:

- Bireysel görüşmeler ve grup çalışmaları yoluyla psikososyal danışmanlık ve destek çalışmaları yürütmek, gerekli durumlarda diğer birimlere yönlendirme yapmak.
- Risk altındaki danışanlar ile ilgili vaka yönetimi kapsamında izleme çalışmaları yapmak. Birime devamı sağlanamayan risk altındaki danışan veya yakınlarıyla iletişime geçerek birimin danışanla bağlantısını oluşturmak. Danışanların sosyal, ekonomik ve hukuki hakları konusunda bilgilendirerek karşılaştıkları güçlüklerin çözümlenmesinde destek hizmeti vermek.
- Psiko-eğitim ve psikososyal beceri eğitimlerini planlamak.

Genel Olarak Birimdeki Süreç:

Birime başvuran danışanlar, başvuru formunu doldurduktan sonra Birimde görevli bir meslek elemanı tarafından yaklaşık 15-20 dakika sürecek olan bir ön görüşmeye davet edilmektedirler. Bu ön görüşmede kişiye verilecek hizmetin planı (danışma, yönlendirme, tek görüşme, vb.) yapılmakta ve daha sonra birimden hizmet almaya devam edecek öğrencilere randevuları verilmektedir. Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma Biriminin her iki hizmet ünitesinde (Beytepe ve Sıhhiye) 10 görüşme odası

bulunmaktadır. Bunun yanında Beytepe kampüsünde bulunan hizmet biriminde grup oturumları için de kullanılan çok amaçlı bir adet toplantı odası mevcuttur.

Havaleler:

Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma Birimleri dışında hizmet veren ancak Birimle koordineli olarak çalışan hastane psikiyatristi ve hastane psikologlarına zaman zaman havaleler yapılabilmektedir. Havaleler genellikle psikiyatriste yapılmakta ve psikiyatrist gerekli gördüğü durumda klinik psikologlara yönlendirme yapmaktadır. Bu şekilde Birim hizmetlerini tamamlayıcı destek hizmetleri sağlanmış olmaktadır.

Birime Ait Bazı İstatistikler:

Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma Birimlerinde her bir eğitim-öğretim yılında yaklaşık olarak 3000'in üzerinde görüşme yapılmaktadır. Bu görüşmelerin büyük bir çoğunluğu standart görüşmelerden oluşmakta olup, kalan bölümü de ön görüşmelerden oluşmaktadır. 2016-2017 eğitim-öğretim yılında her iki birimde toplam 2750 görüşme ve 544 ön görüşme yapılmıştır. Başvuran her bir öğrenciyle yapılacak görüşme sayısı, öğrenciyi takip eden uzmanın yaptığı çalışmaya göre farklılaşabilmektedir. Genellikle süreçler maksimum 10-12 görüşmede tamamlanırken bazı vakalarda süreç daha kısa veya daha uzun bir süre alabilmektedir.

Araştırmanın örneklemini Beytepe Psikolojik Danışma Birimi içinden seçilmiştir ve bu Birime ait daha detaylı bazı istatistikler Çizelge 1 deki gibidir. Yalnızca 2015 ve 2016 yılının verileri incelendiğinde Beytepe Psikolojik Danışma Birimindeki meslek gruplarına göre görüşme sayıları şu şekildedir:

Çizelge 1. Beytepe Psikolojik Danışma Birimi Görüşme Sayıları

Meslek Grubu	2015	2016
Psikolog	1256 (%55)	740 (%46)
Sosyal Hizmet Uzm.	714 (%31)	502 (%32)
PDR Uzm.	320 (%14)	356 (%22)
Toplam	2290 (%100)	1579 (%100)

Görüldüğü üzere birimdeki iş yükü genel olarak personel sayısı ile doğru orantılı olarak dağılmıştır. Özellikle 2015 ve 2016 yılları için görüşmelerin 1/3'ünün sosyal hizmet uzmanları tarafından yapıldığını söylemek mümkündür. Tabii ki ortaya çıkan bu oranlar ilgili dönemlerde çalışan meslek elemanlarının sayılarıyla da orantılıdır.

Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sıkça Karşılaştıkları Vakalar

Birimdeki, sosyal hizmet çalışmaları sırasında, öğrencilerin genellikle şu sorunları yaşadıkları tespit edilmiştir:

- Ailevi sorunlar,
- Romantik ilişki sorunları,
- Arkadaşlar ve akranlarla sorunları,
- Karar vermede güçlükler,
- Uyum sorunları,
- Kaygı ve stres bağlantılı sorunlar,
- Burs ve barınma sorunları (ekonomik sorunlar),
- Eğitimle ilgili sorunlar,
- İntihar düşünceleri vb.

Bulgular bölümünde bu çalışmanın örnekleme ait sorun tipleri detaylı olarak ayrıca açıklanmaktadır. Birimdeki sosyal hizmet uzmanları, bu sorunlarla başa çıkamayan danışanları “çevresi içerisinde birey” yaklaşımıyla ele alarak, onların sorunlarıyla başa çıkma kapasitesini geliştirmeleri ve uygun çözüm yolu üretmelerine yardımcı olmaktadır. Bunun yanında birimdeki sosyal hizmet uzmanları lisansüstü eğitimleri (yüksek lisans ve doktora) ve aldıkları ek terapi/danışmanlık eğitimleri (aile danışmanlığı, çözüm odaklı terapi, bilişsel davranışçı terapi vb.) aracılığıyla ileri uygulamaya yönelik hizmetler verebilmektedirler. Kısaca belirtilecek olursa sosyal hizmet uzmanının birimdeki rolleri; “danışmanlık, vaka yönetimi ve kaynaklarla buluşturma ve eğitim” olmak üzere üç odaktan oluşmaktadır.

YÖNTEM

2015 ve 2016 yılı içinde Beytepe Psikolojik Danışma Birimine başvurarak araştırmacı sosyal hizmet uzmanından hizmet alan öğrenciler (60 öğrenci) araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmayı yürüten sosyal hizmet uzmanının akademik çalışma alanlarından birinin üniversite gençleri olması nedeniyle, sosyal hizmet uzmanı hizmet verdiği gençlere ilk görüşmede mesleki kimliğinin yanı sıra akademik kimliğinden de bahsetmiştir. Sosyal hizmet uzmanı, bu kapsamda danışanlarına, akademik çalışmalarında, onlara ait bazı anonim bilgileri (başvuru formunda yer alan yaş, cinsiyet, kalınan yer, sorun tipi, başvuruda doldurulan ölçek puanı vb.) kişisel bilgilerini gizli tutmak suretiyle kullanıp kullanamayacağını sormuştur. Öğrencilere, bu konuda bir zorlama

olmadığı ve sadece gönüllü öğrencilerin verilerinin, yalnızca akademik yayınlar kapsamında kullanılacağı aktarılmıştır. Gönüllü olarak bu şartları kabul eden 60 öğrenci araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu bağlamda, gerçekleştirilen nicel araştırma, genel tarama modeline uygun olarak ve öğrencilere ait dokümanlar (başvuru formu ve başvuru sırasında doldurulan ölçek) değerlendirilerek yürütülmüştür. Dolayısıyla araştırmaya yalnızca araştırmacı sosyal hizmet uzmanının danışanları dâhil edilmiştir. Birimde çalışan diğer personelin danışanlarına ait veriler bu çalışmaya dâhil edilmemiştir. Araştırma için gerekli olan idari izin Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma Birimi Koordinatörlüğü'nden ve Etik Kurul izni araştırmacının hâlihazırda personeli olduğu Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nden alınmıştır.

Veri Toplama Araçları:

Veriler, 10 maddeden oluşan "*Kişisel Bilgi Formu*" ve 20 maddeden oluşan "*Pozitif-Negatif Duygu Ölçeği*" (PANAS) aracılığıyla toplanmıştır.

Bu araştırmada kullanılan Pozitif-Negatif Duygu Ölçeği, Watson, Clark ve Tellegen (1988) tarafından geliştirilmiştir (PANAS - Positive Affectivity, Negative Affectivity Scale) (Watson, ve Diğ., 1988). Ölçek; heyecanlı, güçlü, hevesli, gururlu, uyanık, ilhamlı, kararlı, aktif, ilgili ve dikkatli olmak üzere 10 duygu durumunu pozitif duygu (PD) alt boyutunda; sıkıntılı, mutsuz, suçlu, ürkmüş, düşmanca, asabi, utanmış, sinirli, tedirgin ve korkmuş olmak üzere 10 duygu durumunu negatif duygu (ND) alt boyutu altında ölçmektedir.

Watson ve arkadaşları (1988), pozitif duygu alt boyutunun ölçek güvenilirliğini .88, ve negatif duygu alt boyutunun ölçek güvenilirliğini .87 olarak bulmuşlardır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Gençöz (2000) tarafından yapılmıştır. Yapılan faktör analizinde iki faktörlü yapının toplam varyansın %44'ünü açıkladığı; ölçek güvenilirlik katsayısının pozitif duygu için .86, negatif duygu için 83 olarak hesaplandığı belirtilmiştir (Gençöz, 2000). Bu çalışmada da pozitif duygu alt boyutunun cronbach alpha güvenilirlik katsayısı .82 ve negatif duygu alt boyutu için .85 olarak bulunmuştur. Yapılan faktör analizinde ise iki boyuta ayrılan yapı, toplam varyansın %44.8'ini açıklamıştır. Pozitif-Negatif Duygu Ölçeği ile incelenen duygu durumları, yaşanma sıklıklarına göre 5'li likert tipi ölçekle (1=Asla-5=Daima) sorgulanmaktadır. Toplamda 20 maddeden oluşan bu ölçekten alınabilecek puanlar her iki alt boyut için en az 10 ve en çok 50 arasında farklılık göstermektedir (Gençöz, 2000).

Verilerin Toplanması ve Analizi:

Araştırma verileri, öğrenciler birime başvurdukları sırada doldurdukları formlar üzerinden toplanmıştır. Verilerin analizi SPSS 24 aracılığıyla yapılmıştır. Veriler normal dağılım gosterdiği için parametrik testler uygulanmıştır. Analiz; frekans analizi, t testi ve Anova testleri ile gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Araştırmadan elde edilen bulgular, öncelikle demografik ve bazı kişisel bilgileri içeren bilgiler kapsamında ele alınmaktadır. Daha sonra ise; kullanılan ölçek aracılığıyla elde edilen bulguların sonuçlarına yer verilmektedir.

Çizelge 2. Demografik ve Kişisel Bilgiler

Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Kız	48	%80
Erkek	12	%20
Toplam	60	%100
Yaş	Sayı	Yüzde
21-25	36	%60
18-20	24	%40
Toplam	60	%100
Bölüm	Sayı	Yüzde
Sosyal + Dil + Güzel Sanatlar	33	%55
Fen	27	%45
Toplam	60	%100
Sınıf	Sayı	Yüzde
Üçüncü Sınıf	19	%31.7
Birinci Sınıf	14	%23.3
Dördüncü Sınıf	13	%21.7
İkinci Sınıf	9	%15
Hazırlık Sınıfı	5	%8.3
Toplam	60	%100
Kalınan Yer	Sayı	Yüzde
Özel Yurt	26	%43.2
Aileyle	19	%31.7
KYK Yurdu	7	%11.7
Öğrenci Evi	4	%6.8
Bir Yakını ile Evde	2	%3.3
Tek Başına Evde	2	%3.3
Toplam	60	%100
Ciddi Bir Tıbbi Rahatsızlık	Sayı	Yüzde
Yok	57	%95
Var	5	%5
Toplam	60	%100
Birimden Haberdar Olma	Sayı	Yüzde
Arkadaşlardan	31	%51.7
Diğer	14	%23.2
Kız-Erkek Arkadaşından	6	%10
Üniversiteden	4	%6.7

Web Sayfasından	4	%6.7
Aileden	1	%1.7
Toplam	60	%100
Başvuru Nedeni	Sayı	Yüzde
Aile Sorunları	12	%20
Romantik İlişki Sorunları	12	%20
Kaygı-Stres	8	%13.3
Arkadaşlarla Sorunlar	8	%13.3
Kalınan Yer ile İlgili Sorunlar	6	%10
Eğitimle İlgili Sorunlar	5	%8.3
Uyum Sorunları	3	%5
Karar Vermede Güçlükler	3	%5
İntihar Düşünceleri	2	%3.4
Dini Sorunlar	1	%1.7
Toplam	60	%100
Daha Önce Destek Alma Durumu	Sayı	Yüzde
Destek Almamış	41	%68.3
Destek Almış	19	%31.7
Toplam	60	%100
Daha Önce Psikiyatrik İlaç Kullanma Durumu	Sayı	Yüzde
Kullanmamış	52	%86.7
Kullanmış	8	%13.3
Toplam	60	%100

Çizelge 2’de görüldüğü üzere araştırmaya dâhil edilen öğrencilerin büyük çoğunluğu kız öğrencilerden oluşmaktadır. Yaşları 18-25 arasında değişmektedir. %45’i fen bilimleri ile ilgili bölümlerden ve %55’i sosyal bilimler, güzel sanatlar ve yabancı dil ile ilgili bölümlerdendir. Bu öğrencilerin %53’ü 3 ve 4. sınıflardandır, geriye kalanlar; hazırlık, 1. ve 2. sınıfa devam eden öğrencilerden oluşmaktadır.

Araştırmaya dâhil olan öğrencilerden, ciddi tıbbi bir rahatsızlığı olanlar %5 oranındadır. Öğrencilerin 1/3’ü ailesiyle kalmakta olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin %55’i yurtlarda kalmaktadır ancak bu öğrencilerin büyük çoğunluğu özel yurtlarda kalmaktadır. Araştırmaya dâhil edilen bu öğrencilerin belirttikleri sorun tiplerine bakıldığında; romantik ilişki sorunları, ailevi sorunlar, arkadaşlarla sorunlar ve kaygı-stres kaynaklı sorunlar nedeniyle başvuranların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bunları kalınan yerle ilgili sorunlar, eğitimle ilgili sorunlar, karar vermede güçlük, uyum sorunları, intihar düşünceleri ve dini sorunlar izlemektedir. Başvuran öğrencilerin çoğunluğu daha önce psikososyal bir destek almadığını (%68.3) ve psikiyatrik bir ilaç kullanmadığını (%86.7) belirtmiştir. Dolayısıyla araştırma kapsamında incelenen öğrencilerin çoğunluğunun daha önce psikososyal veya psikiyatrik bir destek almadıkları ve bu tür bir destek

deneyimini ilk kez Beytepe Psikolojik Danışma Birimine başvurarak yaşadıkları söylenebilir.

Araştırma kapsamında yapılan analizde, Hacettepe Üniversitesi Beytepe Psikolojik Danışma Birimi bünyesinde 2015 ve 2016 yılı içinde, sosyal hizmet uzmanından destek alan öğrencilerin pozitif ve negatif duygu düzeyleri belirli değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen öğrencilerin pozitif duygu ortalama puanları 23.5 ± 7.45 ve negatif duygu ortalama puanları 27.2 ± 8.67 bulunmuştur.

Araştırmaya katılanların özellikle bazı gruplar olarak (yaş grupları, cinsiyet, bölüm, sınıf, vb.) ölçek puanları açısından homojene yakın bir özellik gösterdikleri görülmüştür. Bu gruplar arasında ölçek puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu durum, sosyal hizmet uzmanından danışmanlık alan ve karşılaştırılan öğrenci gruplarının pozitif-negatif duygu puan ortalamaları açısından benzeştiklerini göstermektedir.

Yine de minimal düzeydeki bazı farklılıklara değinilecek olursa; bölüm bazında fen bilimleri alanında öğrenim gören öğrencilerin pozitif duygu ortalama puanları (23.62) sosyal bilim alanında öğrenim gören öğrencilere göre (23.39) daha yüksektir (Bknz. Çizelge 3). Paralel şekilde, negatif duygu ortalama puanları da sosyal bilim alanındaki bölümlerde öğrenim görenlere göre daha düşüktür (25.88 - 28.27).

Çizelge 3. Bölüm Bazında Pozitif-Negatif Duygu Düzeyleri T-Testi Sonuçları

<i>Duygu</i>	<i>Bölüm</i>	<i>N</i>	\bar{x}	<i>S</i>	<i>Sd</i>	<i>T</i>	<i>P</i>
Pozitif	Fen B.	27	23.62	7.70	58	0.12	0.90*
	Sosyal B.	33	23.39	7.36			
Negatif	Fen B.	27	25.88	9.72	58	1.06	0.29*
	Sosyal B.	33	28.27	7.69			

*P > .05

Kız öğrencilerin pozitif duygu ortalama puanları erkeklere göre daha düşük (22.77-26.41) ve negatif duygu ortalama puanları daha yüksektir (27.77-24.91). Bu da incelenen kız öğrencilerin ölçek puanına göre risk durumlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Bknz. Çizelge 4).

Çizelge 4. Cinsiyet Bazında Pozitif-Negatif Duygu Düzeyleri T-Testi Sonuçları

<i>Duygu</i>	<i>Cinsiyet</i>	<i>N</i>	\bar{x}	<i>S</i>	<i>sd</i>	<i>T</i>	<i>P</i>
Pozitif	Kız	48	22.77	7.03	58	0.53	0.13*
	Erkek	12	26.41	8.67			
Negatif	Kız	48	27.77	7.88	58	1.02	0.31*
	Erkek	12	24.91	11.45			

*P > .05

18-20 yaş aralığındaki öğrencilerin pozitif duygu puan ortalamaları 21-25 yaş aralığındakilere göre daha yüksek (23.79 - 23.30) ve yine paralel şekilde negatif duygu puanları daha düşük (26.79 - 27.47) bulunmuştur (Bknz. Çizelge 4). Dolayısıyla yaşça daha genç olan grubun daha olumlu duygular içinde oldukları söylenebilir.

Çizelge 5. Yaş Bazında Pozitif- Negatif Duygu Düzeyleri T-Testi Sonuçları

<i>Duygu</i>	<i>Yaş</i>	<i>N</i>	\bar{x}	<i>S</i>	<i>Sd</i>	<i>T</i>	<i>P</i>
Pozitif	18-20 yaş	24	23.79	8.95	58	0.23	0.82*
	21-25 yaş	36	23.30	6.40			
Negatif	18-20 yaş	24	26.79	8.55	58	1.29	0.76*
	21-25 yaş	36	27.47	8.86			

*P > .05

Pozitif duygu ortalama puanı en yüksek sınıf hazırlık sınıfı olarak bulunmuş (28.80) ve negatif duygu ortalama puanı en yüksek sınıf 2. sınıflar (31.11) olarak bulunmuştur (Bknz. Çizelge 6).

Çizelge 6. Sınıflara Göre Pozitif- Negatif Duygu Düzeyleri Anova Sonuçları

<i>Duyg.</i>	<i>Sınıf</i>	<i>N</i>	\bar{x}	<i>S</i>	<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>K. T.</i>	<i>Sd</i>	<i>K.O.</i>	<i>F</i>	<i>P</i>	<i>F.</i>
Pozitif	Hız.	5	28.8	9.8	Gruplar arası	198.05	4	49.51	.88	.48*	-
	1.	14	22.9	9.2							-
	2.	9	21.1	6.9	Gruplar içi	3082.9	55	56.05			-
	3.	19	23.4	6.9							-
	4.	13	23.8	5.2							-
	Top.	60	23.5	7.4							Toplam
Negatif	Hız.	5	21.0	5.5	Gruplar arası	461.5	4	115.3	1.6	.18*	-
	1.	14	29.5	7.7							-
	2.	9	31.1	7.7	Gruplar içi	3978.0	55	72.32			-
	3.	19	25.4	10.1							-
	4.	13	26.9	7.9							-
	Top.	60	27.2	8.6							Toplam

*P > .05

Dolayısıyla pozitif-negatif duygu düzeyi ile belirli demografik değişkenler açısından incelenen, sosyal hizmet uzmanından hizmet alan bu öğrencilerin çoğunlukla benzer özellikler gösterdikleri söylenebilir. Mevcut olan küçük farklılıklar çizelgeleri takiben açıklanmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Psikolojik Danışma veya Psikososyal Danışma Birimleri, çeşitli sorunlar yaşayan üniversite öğrencilerinin psikososyal açıdan iyi oluşlarını geliştirmek için hizmet veren ve sosyal hizmet, psikoloji ve psikolojik danışma ve rehberlik disiplinlerinin multi-disipliner bir yaklaşımla işbirliği içinde çalıştıkları bir uygulama birimidir. Bu birimler günümüzde Türkiye'deki belirli üniversitelerde faaliyet göstermektedir. Bu çalışmada Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma Birimi örneği üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Bu bağlamda; kısaca birime ait bazı bilgi ve veriler ile Birimdeki sosyal hizmet çalışmalarına değinilmiş ve ardından Birimde, sosyal hizmet uzmanından hizmet alan danışanların pozitif ve negatif duygu düzeyleri bazı değişkenler üzerinden açıklanmıştır. Özellikle Beytepe Psikolojik Danışma Biriminde görüşmelerden kaynaklanan iş yükünün 1/3'ünün sosyal hizmet uzmanlarınca üstlenildiği görülmüştür. Bu öğrencilerin daha çok, ailevi problemler, romantik ilişki problemleri, kaygı ve stres kaynaklı problemler ve arkadaşlarla yaşanan problemler nedeniyle Birime başvurdukları görülmüştür. Yavuzer ve diğerlerinin (2005) İstanbul Üniversitesi'nden 583 öğrenci üzerinde gerçekleştirdikleri bir çalışmaya göre gençlerin en yaygın ilk beş sorunu; aileye yük olmaya devam edilmesi, ulaşımın çok zaman alması, yeterli burs imkânının olmaması, aylık gelirin masraflarını karşılamaması, derslerle uğraşmaktan başka faaliyetlere zaman kalmaması olarak belirtilmiştir. Aileye ve çevreye ekonomik bağımlılık öğrencileri psikolojik olarak da etkilemektedir dolayısıyla öğrencilerin yaygın olarak belirttikleri sorunlar ekonomik kaynaklı görünmekle beraber psikolojik bir yük de taşıyan sorunlardır. Bu araştırmaya dâhil edilen öğrencilerin pozitif duygu ortalama puanları 23.5 ve negatif duygu ortalama puanları 27.2 bulunmuştur. Araştırmaya katılanların özellikle bazı gruplar olarak (yaş grupları, cinsiyet, bölüm, sınıf, vb.) ölçek puanları açısından homojene yakın bir özellik gösterdikleri görülmüştür. Kısacası belirtilen bazı değişkenler açısından ölçek puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu durum öğrencilerin risk durumlarının cinsiyet, bölüm, sınıf vb. değişkenler açısından benzer olduğunu göstermektedir. Pek çok riskli duruma rağmen öğrencilerin bir uzmandan yardım istemeleri çok da kolay olmamaktadır. Kıranşal, Biçer ve diğerleri (2008) tarafından sağlık yüksekokulu öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada öğrencilerin bir sorunla

karşılaştıklarında, ilk olarak problemlerini kendilerinin çözdükleri daha sonra sırasıyla aileden ve arkadaşlardan yardım aldıkları, danışman öğretim elemanı ve bir uzmandan yardım arama çabasının oldukça seyrek olduğu bulunmuştur. Hunter ve diğerleri (2004), bazı çalışmalarda öğrencilerin arkadaş ve annelerinden destek almayı tercih ettiklerini bazı çalışmalarda ise ailenin tercih edildiğini belirtmektedirler. Ayrıca kendi çalışmalarına göre öğrencilerin; desteğin başarıyla sonuçlandığını gördükleri zaman yardım arama konusunda daha gönüllü olabildiklerini ayrıca öğrencilerin negatif duygularla baş etmede kendi öğretmenlerinin ısrarları ile de yardım arayabildiklerini belirtmişlerdir. Yılmaz ve Arslan (2013) tarafından yapılan bir çalışmada Konya'da öğrenim görmekte olan 450 üniversite öğrencisi değerlendirilmiş ve pozitif duygu düzeyinin, öznel iyi oluşu önemli oranda yordadığı bulunmuştur. Pozitif ve negatif duygu durumunu araştıran Nouri ve diğerleri (2013) tarafından yapılan başka bir çalışmada 296 İranlı ve 310 İsveçli öğrenci incelenmiş ve her iki grubun yaşam doyumu düzeyleri benzerlik gösterse de İsveçli öğrencilerin daha yüksek düzeyde pozitif duygu ve daha düşük düzeyde negatif duygu düzeyine sahip oldukları bulunmuştur. Bu durumun her iki ülkenin refah seviyesiyle ve kültürüyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Deniz ve Işık (2010) tarafından Selçuk Üniversitesi'nde öğrenim gören 421 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan bir araştırmada kız ve erkek öğrencilerin pozitif duygu ortalama puanları sırasıyla 30.85 ± 7.97 ve 31.80 ± 7.54 olarak ve negatif duygu ortalama puanları kız ve erkek öğrenciler için yine sırasıyla 20.77 ± 7.57 ve 20.99 ± 7.21 olarak bulunmuştur. Bu puanlar Çizelge 4'te yer alan bu çalışmanın verileriyle karşılaştırıldığında Selçuk Üniversitesi öğrencilerinin pozitif duygu ortalama puanlarının daha yüksek ve negatif duygu ortalama puanlarının daha düşük olduğu görülebilir. Benzer şekilde Çivitci (2015) tarafından Pamukkale Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada öğrencilerin pozitif duygu ortalama puanları 32.12 ± 7.72 ve negatif duygu ortalama puanları 21.76 ± 7.19 olarak bulunmuştur. Bu sonuçların, bu çalışma kapsamında değerlendirilen öğrencilerin puanlarına göre daha iyimser bir durum yansıması, bizzat bu araştırmaya dâhil edilen öğrencilerin belirli psikososyal güçlükler içinde olmaları ve bu nedenlerle Psikolojik Danışma Birimine başvurmuş olmaları ile açıklanabilir.

Bu çalışmanın sonuçlarına göre, özellikle üniversite öğrencilerinin psikososyal sağlıklarının geliştirilebilmesine yönelik üretilen bazı öneriler aşağıdaki gibidir:

- Araştırma sonuçlarından da görüleceği üzere değerlendirilen öğrencilerin pozitif duygu puan ortalamaları yüksek bir düzeye işaret etmemektedir, ayrıca negatif duygu puan ortalamalarının da yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Dolayısıyla

Beytepe Psikolojik Danışma Birimine başvuran bu gençlerin desteklenme ihtiyacı içinde oldukları açıktır ve öğrencilere etkin psikolojik ve sosyal destek hizmetleri sağlanmalıdır.

- Üniversite Psikolojik Danışma veya Psikososyal Danışma Birimleri, üniversite öğrencilerine hitap eden ve öğrenci sorunlarının çözümlenmesinde kilit bir role sahip önemli birimlerdir ve Türkiye'deki tüm üniversitelerde kurulmaları sağlanmalıdır.
- Araştırma sonuçlarından da görüldüğü üzere; Beytepe Psikolojik Danışma Birimine başvuran kız öğrenciler, sosyal bilimlerde okuyan öğrenciler ve daha ileri yaşta olan öğrenciler pozitif-negatif duygu puan ortalamaları açısından daha yüksek risk taşımaktadırlar dolayısıyla bu öğrencilerin gruplar bazında da dikkate alınmaları gerekmektedir.
- Bu çalışmaya ait verilerde de görüldüğü üzere her üç meslek grubu arasında sosyal hizmet uzmanlarının Birimdeki görüşme sayıları toplam görüşme sayısının üçte biri kadardır. Bu durum Psikolojik Danışma ve Psikososyal Danışma Birimleri için multi-disipliner bir ekibin gerekliliğini göstermektedir. Birimde özellikle risk altındaki öğrencilerin vaka takiplerinin sosyal hizmet uzmanlarınca yapılması önemlidir ancak bunun için gerekli yetki ve araçlar bu uzmanlara sağlanmalıdır.
- Uzun vadede her bir öğrenciden bir sosyal hizmet uzmanının sorumlu olması (aile hekimliği sistemine benzer bir formla) ideal bir hizmet sağlayabilir. Böylelikle risk altında olduğu fark edilen öğrenciler, bağlı buldukları sosyal hizmet uzmanı aracılığıyla Birime davet edilebilirler. Birimlerin sahip oldukları kaynaklar düşünülerek bu öneri göz önünde bulundurulmalıdır.
- Bu araştırmada da görüldüğü üzere kızlarda yardım arama davranışı daha yoğun olarak gözlenmektedir. Erkeklerin Birime başvuru yapmaktan çekinip çekinmedikleri veya neden daha az başvurdukları araştırılmalıdır. Erkeklerin ruh sağlığını korumaya yönelik alternatif hizmetlerle ilgili çalışma yapılmalıdır.
- Öğrencilerin Birime başvurmadan da destek alabilecekleri etkinlikler organize edilmelidir. Örneğin; toplum eğitimleri, broşür ve afişler, web sayfasında bilgilendirmeler vb. uygulamalar faydalı olabilir.
- Birimlerde çalışan meslek elemanlarının farklı müdahale (krize müdahale, topluluk eğitimleri, grupla çalışma vb.) türlerinde uzmanlaşmaları sağlanarak hizmet yelpazesi genişletilmelidir.

- Son olarak Birimde çalışacak kaliteli insan gücünün yetiştirilebilmesi, süpervizyon zinciri oluşturulması, mezun durumundaki ilgili alan öğrencileri için staj olanaklarının geliştirilmesi, bu bağlamda müracaatçıların onayları alınmak koşuluyla aynalı odaların ve görüntü kayıtlarının alındığı belirli odaların hizmete açılması uygun olabilir.

Bu öneriler doğrultusunda özet bir anlatımla, psikososyal hizmetlerin daha etkili hale getirilerek aynı zamanda tüm illerde üniversiteler bünyesinde yaygınlaştırılması, üniversite öğrencilerinin psikososyal sağlıklarının korunması ve geliştirilmesi için önemli görünmektedir. Önerilerden de anlaşılacağı üzere Birimlerin yaygınlaşmasının yanı sıra hizmet kalitesinin artırılmasına, hizmetin çeşitli alanlarda zenginleştirilmesine ve süpervizyon zincirinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara ağırlık verilmelidir. Bu çalışmanın araştırma bölümünden elde edilen en önemli sonuçlar; psikososyal destek alan kız öğrenci sayısının erkeklere oranla daha yüksek olması, bunun yanında özellikle belirli demografik ve kişisel bilgiler açısından (cinsiyet, yaş, sınıf, bölüm) öğrencilerin pozitif-negatif duygu ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlenmemesidir. Ancak tespit edilen küçük farklar kapsamında; kız öğrencilerin, sosyal bilimlerde öğrenim gören öğrencilerin ve daha ileri yaş grubunda olan öğrencilerin ortalama puanlar açısından daha fazla risk taşıdığı görülmüştür. Ayrıca, pozitif-negatif duygu düzeyi açısından ortalama puanlar, öğrencilerde bu bağlamdaki risk durumunun orta düzeyde olduğunu göstermiştir. Bu çalışmanın devamı olarak üniversite öğrencilerinin psikososyal ihtiyaçlarını sosyal hizmet mesleğinin bakış açısı ile değerlendirecek ek çalışma ve araştırmalar da literatüre katkı sağlayacaktır. Özellikle nicel çalışmalara ek olarak nitel çalışmaların da planlanarak uygulanmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Çivitci, A. (2015). The moderating role of positive and negative affect on the relationship between perceived social support and stress in college students. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 15(3), 565-573.
- Deniz, M. E. ve Işık, E. (2010). Positive and negative affect, life satisfaction, and coping with stress by attachment styles in Turkish Students. *Psychological Reports*, 107(2), 480-490.
- Doel, M. (2012). *Social Work The Basics*. London: Routledge.
- Eskin, M., Demir, K. H., & Demir, S. (2005). Same sex - sexual orientation childhood sexual abuse and suicidal behavior in university students in turkey. *Archives of Sexual Behavior*, 34(2), 185-195.

- Field, T., Diego, M., Pelaez, M., Deeds, O., Delgado, J. (2012). Depression and related problems in university students. *College Student Journal*, 46, 193-202.
- Gençöz, T. (2000). Pozitif ve negatif duygu ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15 (46), 19-26.
- Hacettepe Üniversitesi Psikolojik Danışma Birimi Yönergesi (2017). Erişim Linki: https://www.hacettepe.edu.tr/duyuru/yonergeler/Psikolojik_Danisma_Birimi_Yonergesi.pdf , Erişim Tarihi: 09.05.2017.
- Hacettepe Üniversitesi Tanıtım Sayfası (2017). Erişim Linki: <http://www.hacettepe.edu.tr/hakkinda/geneltanitim> , Erişim Tarihi: 09.05.2017.
- Hunter, S. C., Boyle, J. M. E., Warden D. (2004). Help seeking amongst child and adolescent victims of peer-aggression and bullying: The influence of school-stage, gender, victimisation, appraisal, and emotion. *British Journal of Educational Psychology*, 74, 375-390.
- IFWS & IASSW (2014). Global Sosyal Hizmet Tanımı, Erişim Linki: <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/> Erişim tarihi: 07.04.2017.
- Kıranşal, N., Biçer, N., Alkan, H., Akça, D. (2008). Kars sağlık yüksekokulu öğrencilerinin okuldaki akademik danışmanlık hizmeti ile ilgili görüş ve beklentilerinin incelenmesi. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 1(2), 13-20.
- Korkmaz, A. (2000). Yükseköğretim gençliğinin problemleri. *Milli Eğitim Eğitim Sanat Kültür Dergisi*, 145, Erişim Linki: http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/145/1.htm Erişim tarihi: 14.06.2017.
- Kormi-Nouri, R., Farahani, M. N., Trost, K. (2013). The role of positive and negative affect on well-being amongst Swedish and Iranian university students. *The Journal of Positive Psychology*, 8(5), 435-443.
- Özgüven, İ. E. (1992). Öğrencilerin sorunları ve başetme yolları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 5-13.
- Sheafor, W. B., and Horejsi, J. C. (2003). *Techniques and Guidelines for Social Work Practice* (Vol 6). Boston: Pearson.
- Turan, N. (2012). *Birey ve Aileler ile Sosyal Hizmet*. Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi Yayını, Yayın No:21.
- Ünlü, E. (2004). Kuram ve Uygulama Çelişiyor mu? İçinde A. İçağasioğlu Çoban, & K. Arslanoğlu (Ed.), Sosyal Hizmet Sempozyumu 2004. Türkiye'de Sosyal Hizmet Uygulamaları, İhtiyaçlar ve Sorunlar (s. 90-101). Ankara: Haberal Eğitim Vakfı Yay.

- Watson, D., Clark, L.A. and Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measure of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54 (6): 1063-1070.
- Yavuzer, H., Meşeci, F., Demir, İ., Sertelin, Ç. (2005). Günümüz üniversite gençliğinin sorunları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 79-91.
- Yılmaz, H. and Arslan C. (2013). Subjective Well-Being, Positive and Negative Affect in Turkish University Students. *The Online Journal of Counseling and Education*, 2(2), 1-8.
- Yüksek Öğretim Kurumu (2017). Yüksek Öğretim İstatistikleri. Erişim Linki: https://istatistik.yok.gov.tr/yuksekogretimIstatistikleri/2017/2017_T1.pdf Erişim Tarihi: 07.07.2017.
- Zubaroğlu Yanardağ, M. (2016). *Çözüm Odaklı Kısa Süreli Terapiye Dayalı Bireylerle Sosyal Hizmet Müdahalesinin Üniversite Öğrencilerinin Stres ve Umutsuzluk Düzeylerine Etkisi*. (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi.

Araştırma

*Makale Geliş Tarihi: 01.01.2017
Makale Kabul Tarihi: 16.02.2018*

EŞİTLİKÇİ TASARIMIN KENT MERKEZLERİNDEKİ KAMUSAL ALANLARA YANSIMASINDAKİ TEMEL ESASLAR

The Main Principles of Equitable Design and Reflection to Public Spaces in City Centers

Nurşen YILMAZ*

Yrd. Doç. Dr. Erdal Onur DİKTAŞ**

*Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı
nursenyilmaz8@gmail.com

** Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Öğretim Üyesi-Tez Danışmanı erdal.diktas@deu.edu.tr

ÖZET

Çalışmada genel hatlarıyla engellilerin toplum yaşantısına ve toplumsal alanlara katılımı için gerekli görülen evrensel standartlara ve fiziksel düzenlemelere yer verilmiştir. Belirtilen kaynaklar dâhilinde konu ele alındığında, fiziki düzenlemelerin genelden özele bir yaklaşımla ele alındığı ve engelli-engelsiz her kesime yönelik uygun standartların düşünüldüğü ve ortaya konulduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu düzenlemelere, standartlara ve yapılan uygulamalara bakıldığı zaman günümüz koşullarında hâlihazırda erişim güçlükleri yaşanan, kısıtlayıcı ve sağlıksız kentler görmekteyiz. Uygulamaların denetlenmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması her ne kadar yasal hükümlere dayansa da bu hukuksal dayanaklar toplum bilinciyle örtüşmemekte ve kent yaşamında olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Sunulan metnin muhteviyatı; sosyal bilinç düzeyinin fiziksel çalışmalarla ne denli kesiştiği, yasal dayanakların tüm bu fiziki-sosyal temel esaslarla ve olumsuz koşullara yönelik önerilerle bütüncül olarak değerlendirilmesi konularını ele almaktadır.

Anahtar kelimeler: *Toplumda engelli, evrensel tasarım, engelsiz planlama, engelli erişimi, eşitlikçi tasarım*

ABSTRACT

In general terms, the study includes universal standards and physical arrangements that are considered necessary for the participation of the disabled in social life and communal areas. When this subject is dealt within the stated resources, it is observed that the physical regulations are handled with a general to specific approach and appropriate standards for all people including the disabled / non-disabled have been considered and put forward. However, when all these regulations, standards and practices are observed, there are still restrictive and unhealthy cities that have access difficulties in today's conditions. Even though ensuring the supervision and sustainability of the implementations are based on legal provisions, these legal bases do not

coincide with the public consciousness and lead to negative consequences in urban life. The content of the text presented is how much the level of social consciousness intersects with physical studies and the holistic evaluation of legal bases with regard to all these physical-social basic principles and suggestions for adverse conditions.

Keywords: *Disability in society, universal design, barrier-free planning, disabled access, equitable design*

GİRİŞ

Toplumunu oluşturan tüm bireylerin doğduğu andan itibaren veya yaşamının belirli döneminde sahip olduğu birtakım bedensel, zihinsel, ruhsal ya da sosyal kabiliyet yetersizlikleri olabilmektedir. Kenti ve ortak alanları diğer kullanıcılarla aynı anda kullanan veya kullanma gereksinimi duyan “farklı” olarak nitelendirilen bu kesimlere özgü tasarım ihtiyaçları doğacak olsa da, bu genel algı yerine; her canlıya uygun ortak tasarımlar üretmek gereği ortaya çıkmaktadır. Kullanıcıların mekânsal hareketine yönelik tüm ihtiyaçlarına cevap verme koşulu, tasarımcıların üretimlerinin çok geniş bir alanı kapsadığını, tasarımların hassas ve sürekli olması gerektiğini göstermektedir. Toplumdaki çeşitlilik, standart olarak kabul edilen bir insana göre yapılan tasarım ve düzenlemeler ile büyük tezat oluşturabilmektedir. Bu yüzden tasarım anlayışı kente aktarılırken, farklı gereksinimleri olanları da kapsayan ve sağlıklı kent yaratma çabasını mekânlarda somutlaştıran bir yaklaşım olmayı gerektirmektedir.

Kentlerde artan nüfusla birlikte, kentsel alanların ve kent mobilyalarının kullanımı da artmakta ve yoğun kullanımlar beraberinde olumsuz koşulları ortaya çıkarmaktadır. Mekânsal yapıyı, kapsayıcı biçimde ele alan Cavinton ve Hannah, herkes için tasarım anlayışını (Access By Design, 1997, s. 126) “mümkün olan en fazla sayıda kullanıcıya bağımsızlık sağlayan, kullanıcıların özel gereksinimlerine uyum sağlayan, estetik olarak üst seviyede, kullanıcı ile iletişimi kolay, sürdürülebilir tasarımları hedeflemesi ve detayları önemsemesi” şeklinde ifade etmiş ve mekânların demografik yapıyla orantılı olarak değişmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Engelli nüfusun tespit edilmesine yönelik olarak ulusal düzeyde yapılan ilk araştırma olan Türkiye Özürlüler Araştırmasına göre; ülkemizdeki engelli olan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12.29 olarak tespit edilmiştir. Araştırmada ortopedik engellilerin oranı %1,25, görme engellilerin oranı %0,60, işitme engellilerin oranı %0,37, dil ve konuşma engellilerin oranı %0,38, zihinsel engellilerin oranı %0,48 iken, süreğen hastalığı olanların oranı ise %9.70 olarak tespit edilmiştir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012).

Geçen yüzyılın ortalarından günümüze yaşanan tüm gelişmelere bağlı olarak, 2013 yılında doğu'da beklenen ortalama insan ömrü AB ülkelerinde 80,3 Türkiye'de 76,3 'tür (Hayat Tabloları, 2013). Hastalıklara bağlı olarak genç yaşta ölüm oranının düşmesine karşın hayatta kalanların engelli olma olasılığında bir artış söz konusu olmuştur. İlerleyen yaş ortalamasına bağlı olarak Alzheimer, Parkinson gibi hastalıkların görülme sıklığı da artmıştır. Bu durum ileri yaştaki insanların da engelli ve benzeri koşullarda yaşamak zorunda kalmalarına neden olmuştur.

Kullanıcıların kent içerisindeki fiziksel gereksinimlerinin tespiti ve kısıtlayıcı etmenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik, mekânsal uygulamalardaki ilk arayışlar 20. Yüzyıl başlarında Amerika'da ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) sonrasında, kısmi yaralanmalarla ölümden dönen çok sayıda İkinci Dünya Savaşı askeri, engelli sayısında büyük ölçüde artışa ve genç nüfus yapısında önemli farklılıklara yol açmaktadır. Savaş sonrasındaki demografik ve toplumsal bu değişiklikler, engelli ve yaşlı sayısındaki artışla birlikte insanların hak ve ihtiyaçları gibi faktörlerden yola çıkılarak, yaşam beklentilerinin artması şeklinde sonuçlanmıştır. Buna bağlı olarak hükümetler eşit haklar ve ayrımcılıkla mücadele konularında yasal düzenlemeler getirmişlerdir (History of Universal Design).

Öncelikli olarak engelsiz tasarım ve erişilebilirliği savunanlar tarafından, engelli veya engelsiz tüm bireylerin ortak gereksinimlerini karşılayan standartların uygulanması konularında birtakım uğraşlara başlanmıştır. Kişilere özgü erişilebilir uygulama esasları ve gerekli standartların pahalı olması ve kentsel görünüme olumsuz yansıdığı görüşü, kent tasarımlarında herkes için fayda sağlayan, bütüncül ve öznelikten nesnelliğe aktarılan bir anlayışa sürüklenmiştir ve "bariyersiz-engelsiz tasarım" (*barrier-free design*) (Universal Design History, 2008) kavramı da bu doğrultuda ortaya çıkmıştır. Herkesin kullanımına açık alanlar yaratılmasıyla kentlerin daha çekici hale gelmesi ve düzenlemelerin maliyetinin azalması mümkün olabilecektir. Kent estetiğinin yanında, maliyetsiz ve daha geniş erişilebilirlik hareketinden yola çıkılarak Evrensel Tasarım (*Universal Design*) kavramının temelleri atılmıştır.

Mace ve diğerleri (Mace, Mueller, & Story, 1998) evrensel tasarım kavramını fiziksel mekânların ve her türlü ürünün, her yaşta, her yetkinlik düzeyindeki kişi tarafından kullanılabilmesini sağlamayı amaçlayan düşünsel bir yaklaşım olarak nitelendirmektedir. Mace ve diğerlerinin önerdiği tasarım anlayışının temelleri 1950'lerin sonlarında

“engelsiz tasarım” (*barrier-free design*) arayışına dayanmakta ve “evrensel tasarım” terimi ilk olarak Ron Mace tarafından ortaya konulduğu anlaşılmaktadır.

Engelsiz kentsel tasarım ve bunu izleyen evrensel tasarım kavramlarının fiziksel bütünleştirme ve toplumsal bütünleşme yönünde bir tasarım olduğunu ifade eden Kaplan (Kaplan H. , 1994), 1980'lerin sonundan itibaren sürdürülebilir kentsel gelişme anlayışının ve ilkelerinin planlama, kentsel tasarım, mimarlık gündemlerinde yer almasının, tasarımda kullanıcı ve kullanıcı-çevre ilişkisinin, kentliyi ve çevre değerlerini göz önüne alan tasarımların ortaya çıkmasını hızlandırdığını öne sürmüştür.

Türkiye’de engellilere yönelik çalışmaların hızlanması öncelikle Avrupa Kentsel Şartı kapsamında Avrupa Birliği’ne girme sürecinde yaşanmıştır. Öncelikle 2000’li yıllarda Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılma sürecinde bir hızlanma gözlenmiş, 2004 yılında Avrupa Birliği ülkeleri Türkiye’nin katılma müzakerelerinin 2005 yılında başlamasına karar vermişlerdir. 2007 yılında, Türkiye’nin 2013 yılına kadar AB hukukuna uyması hedeflenmiş ancak bazı ülkeler ve komisyon üyelerince üyelik sürecinin 2021 yılına kadar uzayacağı ifade edilmiştir (Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyelik Süreci).

Avrupa Konseyi tarafından 1992 yılında kabul ve ilan edilen Avrupa Kentsel Şartı’nda (Avrupa Kentsel Şartı İlkeleri) engellilere yönelik olarak “Kentlerdeki Özürlü ve Sosyo-Ekonomik Bakımdan Engelliler İlkeleri” başlığı altında aşağıdaki şartlara yer verilmiştir:

- i. Kentlerin, herkesin her yere erişebilirliğini sağlayabilecek şekilde tasarlanması
- ii. Özürlü ve engellilere ilişkin politikaların, hedef gruplar için aşırı himayeci değil, toplumla bütünleştirici olması
- iii. Özürlüler ve azınlıkları temsil eden derneklerin kendi aralarındaki işbirliği ve dayanışması
- iv. Evler ve işyerlerinin özürlü ve engellilere uyarlanabilir biçimde tasarlanması
- v. Seyahat, iletişim ve kamu ulaşımının tüm insanlar için erişilebilir olması

Araştırmanın kapsamı öncelikle uluslararası bir standart olarak kabul görmüş olan bu ilkeleri ve beraberinde belirlenmiş fiziksel düzenlemelerin, mekânsal ayrımcılık karşıtı bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ve düzenlemelerin yasal dayanakları ile mekâna yansımaları bütüncül ele alınarak, sağlıklı kentler üretilebilmesine yönelik şartları, tespitleri ve önerileri ortaya koymaktadır.

EVRENSEL TASARIMIN KAPSAMI

Evrensel tasarım kentsel ölçekten bina, mobilya, kullanılan malzeme gibi detaylı boyutta tasarıma kadar geniş bir alanda uygulanabilmektedir. İhtiyaçlara ve tüm taleplere erişebilirlik düşüncesi, tasarımlarda temel ilke olarak ele alınmaktadır. Belirlenen bu düzenlemelerin mekâna aktarılmasıyla somutlaşmasının yanında sosyal boyutun ve toplum bilincinin göz ardı edildiği düşüncesi zamanla daha belirgin hale gelmekte ve herkes için tasarım anlayışı yerini farklılaştırma, ötekileştirme kavramlarına bırakmaktadır. Bu düşünceye yönelik Taneli (Taneli, 2009) evrensel tasarımı “benzer yaklaşımlardan farklılaştıran, kişiler için engellerin kaldırılmasından öte, sosyal normları ve ilişkili politikaları sorgulayan bir düşünce, bir paradigma, tasarımcıyı/kullanıcıyı, içinde yaşadığı dünyada, fiziksel olduğu kadar, sosyal anlamda kritik düşünmeye iten bir kavramsal yaklaşımlar bütünü” olarak nitelendirmiştir.

"Çevre, mekân, donatım ve ürünler belirli özellikleri olan gruplara kapatılamaz, aynı zamanda kullanıcı gereksinimleri de sadece belirli bir bakış açısı ile değerlendirilemez (Imrie & Hall, 1999)." Bu bakış açısı tüm insanların yaşarken aynı şartlardan veya bu mümkün değilse eşit ve benzer şartlardan nasıl yararlanacağını araştırılmasını gündeme getirmektedir... Evrensel tasarım, ilgili ilkelere dayanan örneklerle kentsel çevrelerden, ürünlere kadar tüm yaşam çevre ve kullanım öğelerinde erişilebilirliği ve kullanılabilirliği sağlar (Hacıhasanoğlu, 2003, s. 101).

Yaklaşımına bir diğer örnek D'Souza (D'Souza, 2004) evrensel tasarımın sosyal arenada güçsüz olarak nitelenen kitleleri güçlü ve yetkili kılmak amacını taşıdığını, dolayısıyla kavramsal temellerinin oluşturulmasında Eleştirel Teori bakışının egemen olduğunu savlar. Bu iki örnekte de ortaya konulduğu üzere, evrensel tasarım; tasarımın fiziki boyutu yanında sosyal boyutla birlikte kapsayıcı bir anlayışı beraberinde getirmektedir.

Belirtilen tüm unsurlar bütüncül olarak ele alınarak, evrensel düzeyde kabul edilen ilkelerin hangi düzenlemeleri kapsadığı, kentte yansımaları aşamasında dikkat edilmesi gereken uygulama ve detayları incelendiğinde hangi toplumsal unsurların göz ardı edildiği çalışmanın sonraki aşamasında açıklama ve değerlendirme yöntemiyle ortaya konmaktadır.

EVRENSEL TASARIM İLKELERİ, KENTTEKİ ORTAK KULLANIM ALANLARI VE EŞİTLİKÇİ ERİŞİM STANDARTLARI

Evrensel tasarım kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte tasarımın kullanılabilir boyutu üzerinde arayışlarda bulunulması sonucunda mimarlar, ürün tasarımcıları, mühendisler ve çevre tasarım araştırmacılarından oluşan bir çalışma gurubu önderliğinde, 1997'de The Center for Universal Design (Evrensel Tasarım Merkezi) tarafından kavramın somutlaştırılması, yaygınlaştırılması amacıyla yedi ilke belirlenmiş ve yayınlanmıştır:

İlke 1: Eşitlikçi kullanım ilkesi

İlke 2: Kullanımda esneklik ilkesi

İlke 3: Basit ve sezgisel kullanım ilkesi

İlke 4: Algılanabilir bilgilendirme ilkesi

İlke 5: Tasarımda hata payı ilkesi

İlke 6: Düşük fiziksel güç gereksinimi ilkesi

İlke 7: Yaklaşım ve kullanım için uygun boyut ve mekân sağlanması ilkesi (Connell, ve diğerleri, 1997)

Kentlerde kamusal mekânlar, kentin sosyal, ekonomik ve kültürel işlevlerinin gerçekleştirilmesinde önemli payı olan, kentin günlük yaşamının sahneleridir. Genelde, kentsel kamu mekânı denildiğinde anlaşılan “kentsel açık mekân” aslında kamu mekânının bir türünü tanımlayabilmektedir. Kamu mekânları belli bir veya birden fazla işlevler için parçalar olarak biçimlendirilip, düzenlenebilir. Ancak kentsel işlevlerin veya hizmetlerin yerine getirilmesindeki amaç-araç ilişkileri nedeni ile biçimlendirilmeleri ve düzenlemelerindeki bir kural bu ilişkiler için kentsel tasarımın geçirgenlik ilkesi ve okunaklılık (anlaşılabilirlik) ilkesinin başından itibaren, erişebilirliğin ve kullanılabilirliğin azamileştirilmesi yönünden, tasarıma dâhil edilmesi olmalıdır (Kaplan & Öztürk, 2004, s. 67-68).

Herkes için tasarım odaklı ele alınan çalışmanın bu aşamasında, eşit standartlarda yaşama ve erişim odaklı bir kentte, farklılıkların ortadan kaldırılmasına yönelik düzenlemelerin kapsamı üzerinde durulmakta ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Eşitlikçi kullanım, herkes için tasarım, evrensel tasarım gibi terimler kapsayıcılığı incelendiğinde benzer noktalarda kesişmekte ve aynı amacı savunmaktadır. Farklı kesimler için ortaya konan ilkelerden biri olan eşitlikçilik ilkesi, aslında farklılıkların ortadan kaldırılmasını ve bu anlayışla düzenlemelerin dikkat çekilmeksizin kullanıcılara sunulmasını hedeflemiştir. Bu ilkenin uygulama esasları üç maddede ortaya koyulmaktadır:

- i. Tüm kullanıcılar için eşit kullanım kolaylığı sağlanmalı; mümkünse benzer, mümkün olmayan durumlarda eş değer uygulamalar yapılmalıdır.
- ii. Herhangi bir kullanıcıyı ayırmaktan ya da açığa çıkarmaktan kaçınılmalıdır.
- iii. Mahremiyet, koruma ve güvenlik tüm kullanıcılara eşit olarak sağlanmalıdır.
- iv. Tasarım tüm kullanıcılar için çekici hale getirilmelidir.

(Connell, ve diğerleri, 1997)

Türkiye’de standartlar ve yasal prosedürde “evrensel tasarım” felsefesini çağrıştıran çözümlerin tanımlandığı söylenebilse de, uygulamada yetersiz kalındığı görülmekte, engelli bireyler ve ilgili kurum, dernek, federasyon temsilcilerinin yorumları da bu görüşü desteklemektedir. Engelliler için iyi çalışan bir tasarım ve planlama herkes için olumlu sonuçlar getirecektir. Bu bağlamda planlama ve tasarımın ilkeleri, çevrenin eşit şekilde kullanımına olanak sağlama, kişisel tercih ve yeteneklere göre esneklik, basitlik, kavranabilirlik, algılanabilirlik, tehlikelerin minimize edilmesi, rahat ve kolay kullanım olmalıdır (Koca, 2010, s. 33).

Yukarıda belirtildiği gibi birden fazla ihtiyaca aynı anda ve süreğen bir şekilde kamusal mekânlar yaratılması, aktivitelerin bütüncül olarak ele alınmasıyla gerçekleştirilebilir. Bu durum; konuttan sağlık birimine, sağlık biriminden kişisel hizmetlere ve sosyal aktivitelere katılım şeklinde örneklendirilebilir. Kentsel dolaşımdaki bu sirkülasyon, başlanılan noktadan varış noktasına kadar ve gidiş-dönüş şeklinde kolaylıkla sağlanabilmelidir. Kentteki tüm kullanıcılar için erişilebilir olması gereken, sağlık eğitim gibi temel ihtiyaçların karşılanması noktasında, hangi aşamada olumsuzluklar yaşandığı, bunlara yönelik çözüm ve öneriler araştırmanın sonraki başlıkları altında değerlendirilmiştir.

KENTTEKİ TÜM KULLANICILARA YÖNELİK MEKÂNSAL-FİZİKSEL DÜZENLEMELER VE UYGULAMA ESASLARININ ENGELLİ KULLANICILAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Erişilebilir tasarım temelli yaklaşımla tasarımın kente aktarım, eşitlik ve eşitlikçi anlayış ön planda tutularak, engellilere yönelik belirli ölçütler ve gerekli standartlara dayalı ortak düzenlemelerin ortaya konulmasıyla somut bir hal almaktadır. Belirlenen düzenlemelerin başlıca uygulandığı veya uygulanmak üzere dikkate alındığı alanlar; toplu taşıma durakları, kamusal birimler, umumi tuvaletler, parklara erişim ve park içerisindeki dolaşım, merdivenler ve daha fazlası şeklinde sıralanabilmektedir. Belirtilen bu alanlarda tüm engelli sınıflarına yönelik düzenlemeler belirlenmiş olsa da mekâna aktarımı, farklılık

gösterebilmektedir. Örneğin; işitme engelli için görüntülü ve yazılı uyarıcılar gerekirken, görme engelli için sesli ve dokunmatik uyarıcılar gerekebilmektedir.

Araştırmanın giriş kısmında belirtildiği üzere 2000li yıllardan sonra 2013 yılında kadar Türkiye'deki engellilere yönelik düzenlemelerin değerlendirilmesi amacıyla, Türk İstatistik Kurumu (TÜİK, 2009-2013) "Belediyelerin Engellilere Yönelik Hizmetleri" araştırması yapmıştır. Bu araştırmada tablodan anlaşıldığı üzere (Çizelge 1), 2013 yılına kadar engellilere yönelik hizmetlerin kullanıcılar tarafından fark edilmesinin yanında, memnuniyet düzeyinin periyodik olarak artmış olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yıl	Memnuniyet Düzeyi % (Memnun)
2009	36,04
2010	40,35
2011	40,1
2012	42,2
2013	45,39

Çizelge 1. Belediyelerin Engellilere Yönelik Hizmetleri

2014 yılındaki araştırmalarda engellilere yönelik hizmetlerden memnun olan kullanıcı oranı %40,8 oranına düşüş göstermiş, 2015 yılında bu oran %42,48 oranına yükselmiştir (TÜİK, 2009-2013).

Engelsiz tasarım kılavuzunda (D'Agostini, ve diğerleri, 2010) belirtildiği şekilde, engelliye yönelik bir tasarım veya çözüm bir engel grubu için engeli azaltırken ya da kaldırırken diğer engel grubu için engel oluşturabilir. Bu bağlamda tasarımlar mekâna aktarılırken, örneğin görme engelli ile işitme engelinin aynı anda algılayabildiği ve kullanabildiği ya da ortopedik engelli ile zihinsel engelinin birbirini kısıtlamayan fiziki düzenlemelerle mekânı ortak kullanabilme olanağını ortaya koymalıdır. Düzenlemelerin aynı ortamda, farklı standartlarda oluşturulması ve kullanımı mümkün olmalı ve birbirini engelleyici unsurlar ortadan kaldırılmalıdır. Konunun bu aşamasında uygulamada temel alınan standartlar ve tasarımlarda oluşan veya oluşması muhtemel olumsuz durumlara açıklık getirilecektir.

Yol, yaya yolu, meydan, yeşil alan, spor alanı gibi kentsel açık mekânların engelsiz tasarlanması veya mevcutların engelsiz duruma getirilmesi için önlemler alınmasına yönelik, Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu'nda (EŞPBR, 2010) rekreasyon alanlarındaki aşağıdaki hususların uygulanması gerektiği belirtilmektedir:

- i. Halen kullanılan meydan, park, yaya yolu, kaldırım, geçitler, rampalar, merdivenler, duraklar, istasyonlar, otoparklar, telefon kabinleri, sinyalizasyon ve

- işaretlemeler gibi bütün kentsel altyapı özürülülerin erişimine uygun hale getirilmelidir.
- ii. Kaldırımın başladığı ve bittiği yerlerde tekerlekli sandalyenin rahatlıkla inip çıkabileceği rampaların olması, kaldırımların üzerinde bulunan direkler, çöp kutuları, trafik panoları, çiçeklikler, zincirler, demir kazıklar, sarkan ağaç dallarının kaldırılması ve taşıtların park etmesinin önlenmesi, ticari işyerlerinin önlerine tezgâh açılmasının kısıtlanması ve yaya geçitlerindeki trafik ışıklarının sesli hale getirilmesi gibi tedbirlerle, görme özürülü ve ortopedik özürülü vatandaşların şehir içinde erişebilirliği sağlanmalıdır.
 - iii. Görme özürülülerin güvenli erişimini sağlamak üzere kaldırımda, hissedilebilir yönlendiriciler, kontrast ve fosforlu renk düzenlemeleri yapılmalıdır. Zihinsel özürülülerin ulaşılabilirliğinin sağlanmasında basit işaretlemeler ve yönlendirici-bilgilendirici donanımlar gereklidir. Özellikle ulaşım sistemlerini kullanırken, tek başına bir yerden bir yere gitmek istediklerinde, kentsel hizmetlerin düzenli olması (örneğin; otobüs saatlerinin, durak yerlerinin sürekliliği ve aynı olması) gerekmektedir. Ayrıca yazılı bilgilendirmenin büyük puntolar ile ve yalın olması da zihinsel özürülülerin buldukları yeri algılaması ve gidecekleri yeri planlamasında kolaylık sağlayacaktır (Koca, 2010, s. 15).

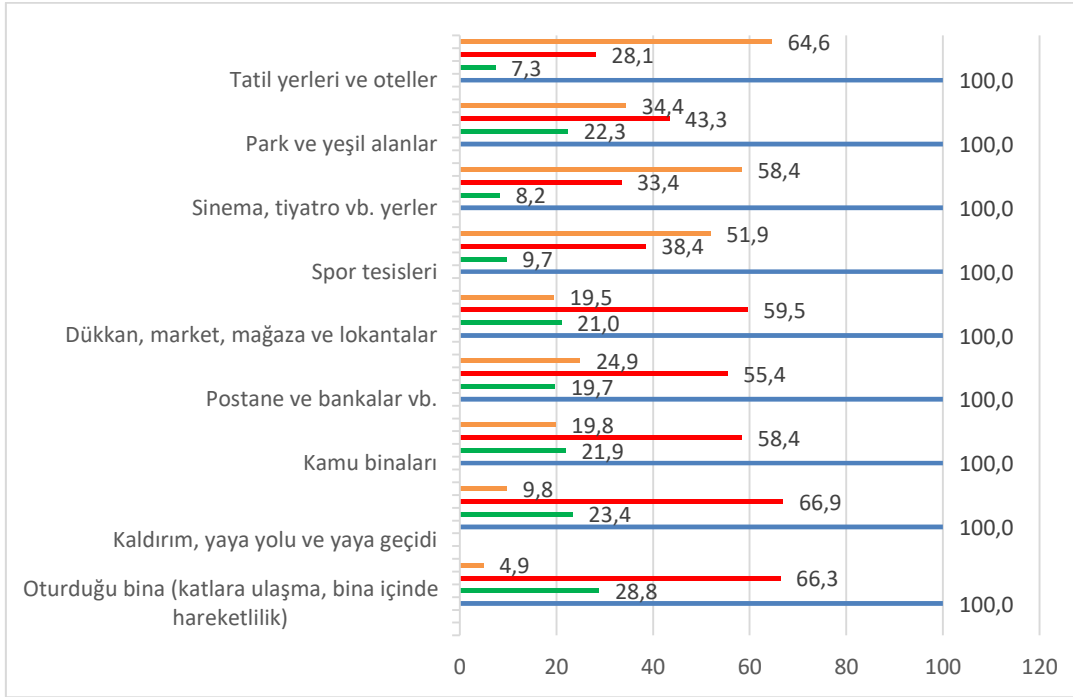
Yapısal çevrenin temel özelliklerinden biri olan ulaşılabilirlik kavramı engellilerin günlük yaşamlarının sürdürebilmelerinde, yaşadıkları evden başlayarak ve başkalarına ihtiyaç duymadan tüm kamu alanlarına, sosyal-kültürel aktivitelerin gerçekleştiği ve eğitim-sağlık gibi ihtiyaçlarını karşılayabildiği birimlere kolay bir şekilde erişebilme olanaklarını ve temel esaslarını ortaya koymaktadır.

Ulaşım ile ilgili temel düzenlemeler Dünya Engelliler Vakfı tarafından hazırlanan Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu'nda (EŞPBR, 2010) aşağıdaki maddelerle sıralanmıştır:

- i. Özürülülerin hareketini, kolaylaştırmak için yollar engellerden arındırılmalıdır. Dik, yüksek, keskin, kavisli veya köşeli olan yollar, özürülülerin hareketini kısıtlayıcı olduğundan, yaya kaldırımı yüzeyi aynı yükseklikte, düz ve rahat kavisli olarak yapılmalıdır.
- ii. Mevcut bir yol üstüne, özürülülerin ve yayaların yararlanacağı bir tesis yapılacağı zaman ne tür bir tesisin yapılacağına belirlenmesi, ölçümlendirilmesi gereklidir. (Örnek: Toplu taşıma durakları, oto parklar, yaya yolu kaldırımı düzenlenmesi, dinlenme yerleri, ağaçlandırma vb.)

- iii. Kapalı ve açık tüm alanlarda ulaşılabilirliği güçleştiren nedenler olarak tanımlanan fiziksel engellerin kaldırılarak, fiziksel çevre özürülüler için yaşanabilir ve ulaşılabilir tasarlanmalıdır.
- iv. Eğitilmiş köpek kullanan görme özürülülerin günlük zorunluluklarını giderebilme için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
- v. Özürülüler için ulaşılabilirlik kolaylıklarının sağlanmasında diğer sağlıklı yayaları da kapsayacak ortak hizmet olanakları düşünölmelidir. Ayrıca insanlar fiziki bakımdan birbirinden farklı olduğundan, farklı kategorideki insanlar için ayrı tesisler yapmak yerine, herkes tarafından kullanılabilir ortak şartlardaki tasarımlar yapılmalıdır.
- vi. Eski yapılaşmanın ulaşılabilir hale getirilmeye çalışılmasının yanı sıra, özellikle yeni uygulamalarda ulaşılabilirlik kriterlerine uyumun sağlanması gerekmektedir (Koca, 2010, s. 19-20).

Raporda ulaşım konusu toplu taşımacılık, trafik düzenlemeleri ve güvenliği, otobüs durakları, kaldırımlar ve yaya yolları, rampalar, korkuluklar ve merdivenler, otoparklar, taşıttan binaya erişim, yol çalışmaları, çukurlar, zemin kaplamaları gibi başlıca unsurlar olarak ele alınarak değerlendirilmiş ve bu alanlarda kullanıcılara özgü mekânsal çalışmaların ön planda tutulması gerektiği vurgulanmıştır. Kent içerisindeki ortak kullanım alanları, bina içinde ve dışındaki düzenlemeler herkes gibi engelliler tarafından da kullanılmakta fakat engelli gruplarına yönelik farklılıklar göz ardı edilebilmektedir. Bu noktada ortaya konulan uygulamalardaki temel hedef tüm fiziksel kabiliyet çeşitliliğinin ortadan kaldırılması olmalıdır. Binalar, farklı engel grupları tarafından kullanılabileceğinden, tasarımcılar çeşitli engel türlerini düşünmelidir. Belirtilen tüm kapsayıcı standartlar sonucunda, bunların mekânlara ve engellilere günümüz koşullarında aktarımının gerçekleşip gerçekleşmediğine dair konuya açıklık getirilmesi amacıyla Türkiye İstatistik Kurumu, Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (TÜİK, 2010) "kayıtlı olan özürülü bireylerin yaşadıkları yerdeki fiziksel çevre düzenlemelerinin, özürülü bireyin kullanımına uygun olup olmadığı hakkındaki düşüncelerinin özür türüne göre dağılımı" araştırmasının sonuçlarını ortaya koymuştur. Bu dağılım grafiksel anlatımla Çizelge 2'de gösterilmektedir:

Çizelge 2. Fiziksel çevre düzenlemelerinin, engelli bireyin kullanımına uygun olup olmadığı hakkındaki düşüncelerinin engel türüne göre dağılımı

Grafikte katılımcıların cevaplarının algılanabilirliği açısından, fiziksel çevre düzenlemelerinin engelli bireyin kullanımına uygun olmadığı görüşü kırmızı renk, uygun olduğu görüşü yeşil renk, anket katılımcısının fikri olmadığı görüşü sarı renk ve grafikte sayısal gösterimlerin yüzdelerinde hesaplandığı toplam oran mavi çizgiler ile ifade edilmektedir. Buna göre grafik incelendiğinde, anket katılımcılarının cevaplarına göre:

- i. Oturulan bina (katlara ulaşma, bina içinde hareketlilik) düzenlemelerinin %66,3 oranında görüşle uygun olmadığı,
- ii. Kaldırım, yaya yolu ve yaya geçidi düzenlemelerinin %66,9 oranında görüşle uygun olmadığı,
- iii. Kamu binalarındaki düzenlemelerin %58,4 oranında görüşle uygun olmadığı
- iv. Dükkan, market, mağaza ve lokantalardaki düzenlemelerin %59,5 oranında görüşle uygun olmadığı,
- v. Spor tesislerindeki düzenlemelerin %51,9 oranında görüşle fikir sahibi olunmadığı,
- vi. Sinema, tiyatro vb. yerlerdeki düzenlemelerin %58,4 oranında görüşle fikir sahibi olunmadığı,
- vii. Tatil yerleri ve otellerde %64,6 oranında görüşle fikir sahibi olunmadığı,

Park ve yeşil alanlardaki düzenlemelerin %43,3 oranında görüşle uygun olmadığı şeklinde sonuçlanmıştır.

Verilen bu cevaplar doğrultusunda, fikir sahibi olunmadığı durumlar haricinde tüm alanlarda olumsuz sonuçlandığı, engellilere yönelik belirlenen tüm standart ve ilkelerin kentlerde somut hale dönüşmediği veya uygulanmış olsa da engelliler tarafından yetersiz görüldüğü ve uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Fikir sahibi olunmayan durumlar, bahsi geçen alanlara örneğin; spor tesislerine erişim güçlüğü'nün olması, spor tesislerinin azlığından veya olmayışından ötürü görüş bildiremedikleri şeklinde yorumlanabilir.

Aynı zamanda kent merkezi içerisinde, yaşanan binada veya market gibi temel ihtiyaçların karşılandığı alanlarda dahi ihtiyaçlarını ve taleplerini karşılayamayan engellinin, tatil yerlerinde ve sinema, tiyatro gibi öncelikli ihtiyaçlardan sonra gelen faaliyetlere erişiminin imkânsız olması kuvvetle muhtemeldir.

SOSYAL BOYUT VE MEKÂNSAL BİÇİMLENMENİN YASAL DAYANAKLAR BÜTÜNÜNDE İRDELENMESİ

Çalışma genelinde temel alınan erişilebilir, yaşanabilir alanlar ve herkes için eşitlikçi tasarım esaslarına göre, kentsel kullanım alanlarında belirlenen standartlar, ilkeler ve bu standartların somutlaştırılması için gerekli önlemlere vurgu yapılmıştır. Fiziksel düzenlemelerin yanında toplum bilincinin mekâna aktarılmasıyla birlikte, ortak kullanım alanlarının sağlıklı kent anlayışına uygun hale gelmesi mümkün olabilecektir. Dolayısıyla tüm kullanıcılara eş değer düzeyde cevap verebilen mekânlar yaratılmasının yanında, aynı zamanda farklılıkların ve eşitsizlik olgusunun ortadan kaldırılması, herkesin özgür ve eşit sayılmasına dair toplum bilinci, yasal dayanaklarla harmanlanarak somut bir gerçeklik kazanabilir.

BAŞLICA YASAL DAYANAKLAR

Araştırma genelinde vurgulanan evrensel tasarım kavramı ve ilk olarak Amerika'da ortaya çıkan 1950'lerdeki bariyersiz hareket arayışları, kamu politikaları ve tasarım uygulamalarında bir değişim süreci başlatmıştır. Hareket, özürlü gazileri ve engelli kişilerin, kurumsallaştırılmış sağlık bakımı yerine eğitim ve istihdamda fırsatlar yaratma taleplerine yanıt olarak kurulmuştur. Çevredeki fiziksel engellerin, hareket bozukluğu olan insanlar için önemli bir engel olduğu kabul edilmiş ve bu doğrultuda sonraki dönemlerde çözüme yönelik yasal düzenlemelere başvurulmuştur (Universal Design History, 2008). Amerika'daki engellilere yönelik düzenlemelerin geçmişten bu yana yasal boyutu kronolojik olarak aşağıda sıralandığı şekildedir:

- i. 1960'ların Sivil Haklar Hareketi (The Civil Rights Movement): 1970'lerin, 1980'lerin ve 1990'ların mevzuatını büyük ölçüde etkileyen ve sonraki Engelli Hakları Hareketi'ne (Disability Rights Movement) ilham kaynağı olan bu yeni yasalar özürlü insanlara karşı ayrımcılık yapılmasını yasaklamakla birlikte, eğitim, toplu barınma yerleri, telekomünikasyon ve ulaşım alanlarına erişim sağlamıştır.
- ii. Gaziler İdaresi, Engelli Personel İstihdam Komitesi ve Ulusal Paskalya Mühürleri Topluluğu (Efforts of the Veterans Administration, The President's Committee on Employment of the Handicapped, and the National Easter Seals Society): Topluluğun çalışmaları "engelsiz" binalar için ulusal standartların geliştirilmesiyle sonuçlanmıştır.
- iii. 1961'de American Standards Association (Amerikan Ulusal Standartlar Enstitüsü veya ANSI olarak bilinir), "A 117.1 - Fiziksel Özürlüler tarafından Kullanılabilir ve Kullanılabilir Bina Yapmak" başlıklı ilk erişilebilirlik standardını yayınlamıştır. Bununla birlikte, bu standartlar devlet veya yerel yasama organları tarafından benimsenene kadar uygulanabilir sayılmamıştır.
- iv. 1966'da bazı devletler kendi erişilebilirlik standartlarına yanıt vermiş ve 30 eyalet erişilebilirlik mevzuatına geçmiştir.
- v. 1973'e kadar bu sayı 49 eyalete kadar ulaşmıştır. Bireysel federal kurumlar, ek düzenlemeler ve standartlar yoluyla minimum erişimi sağlamaya çalışmış ve bu genellikle farklı birçok erişilebilirlik yönergelerine yol açmıştır.
- vi. 1984 yılında bu federal kurallara "standart hale getirme" girişiminde bulunulması, ANSI spesifikasyonlarının Birleşik Federal Erişilebilirlik Standardına (Uniform Federal Accessibility Standard) (UFAS) dâhil edilmesiyle gerçekleşmiştir.

Diğer önemli federal mevzuatlara 1960'ların sonlarında geçilmeye başlanmıştır (The Center for Universal Design, 2008):

- i. 1968 Mimari Engeller Yasası (The Architectural Barriers Act): Engelli istihdamına engel olarak algılanan şeylerin ortadan kaldırılması zorunlu kılınmıştır. Tasarlanan, inşa edilen, değiştirilen veya kiralanın tüm binaların erişilebilir olması gereği getirilmiştir.
- ii. Bölüm 504 ve 1973 Rehabilitasyon Yasası (Section 504 of the Rehabilitation Act): Engelli insanlar için ilk sivil hakları yasası olan bu yasayla engellilik temelinde ayrımcılığa aykırı davranmasını yasaklamıştır. Yönetmelik yayımı, başlangıçta ABD Sağlık Bakanlığı, Eğitim ve Refah Bakanlığı tarafından

- durdurulmuş, protesto gösterisinde engellilik hakları savunucuları çok sayıda gösteri düzenlemiş ve sonuç olarak, düzenlemeler 1977'de yayınlanmıştır.
- iii. 1975 Engelli Çocuklar için Eğitim Yasası (Education for Handicapped Children Act): Engelli tüm çocuklar için özgür ve uygun bir eğitimi garanti etmektedir. Bu kanun, eğitim programlarının yanı sıra yürütülmekte olan tesisler üzerinde de etkili olmuştur.
 - iv. 1988 Adil Konut Değişiklikleri Yasası (The Fair Housing Amendments Act): Yasa, yalnızca federal fonların sağladığı alanlarla kısıtlı kalmayan, dört veya daha fazla birimli çok aileli konutlarla birlikte hem kamu hem de özel ulaşılabilir birimleri önermiştir.
 - v. 1990 Amerikalı Engelliler Yasası (The Americans with Disabilities Act) (ADA): Bu kanunla istihdam, kamu ve konaklama yerlerine erişim, hizmetler, programlar, toplu taşıma ve telekomünikasyonda ayrımcılık yasaktır. Erişimi engelleyen fiziksel engeller var olan her yerde kaldırılmalıdır.
 - vi. Mimari ve Ulaşım Engelleri Uygunluk Kurulu (The Architectural and Transportation Barriers Compliance Board): 1991'de erişilebilir tasarım için Erişilebilirlik Rehberi yayınlamıştır. Bu yönergeler ABD Adalet Bakanlığı'nın değişiklikleriyle kabul edilmiş ve uygulanabilir ADA Erişilebilir Tasarım Standartları haline gelmiştir.
 - vii. 1996 Telekomünikasyon Yasası (The Telecommunications Act): Telekomünikasyon hizmetleri, ekipmanları ve müşteri tesislerinde ekipmanların "tasarlanmış, geliştirilmiş, kolayca ulaşılabilir, erişilebilir ve engelli bireyler tarafından kullanılabilir olması" (The Center for Universal Design, 2008) şeklinde ortaya konmuştur.

Engellinin topluma eşit ve özgürce katılımına yönelik tarihten bu yana Türkiye'de yürürlüğe giren yasal düzenlemeler kronolojik sırayla ve ilgili mevzuatın düzenlemeleriyle birlikte özet bir çalışma olarak, Yerel Yönetimler İçin Ulaşılabilirlik Temel Bilgiler Teknik El Kitabı (UTBK, 2010) metinlerinden yararlanılarak aşağıda sıralanmıştır:

- i. 1997, 572 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname: Engellilerin erişebilirliğine yönelik yapılan ilk yasal düzenleme
- ii. 1999, 3194 Sayılı İmar Kanunu: 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 3194 sayılı İmar Kanununa "Fiziksel çevrenin engelliler için ulaşılabilir ve yaşanabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve

- yapılarda Türk Standartları Enstitüsü'nün ilgili standartlarına uyulması zorunludur.” maddesinin eklenmesi
- iii. 1999 Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği: Yapılarda, açık alanlarda, bunlar üzerindeki ulaşım ve haberleşme noktalarında ve peyzaj elemanlarında engellilerin ulaşılabilirliğinin sağlanması için TSE'nin engellilerle ilgili standartların (Bkz: TS 23599, TS 12576, TS 9111, TS 12460, TS 12574, TS 12575, TS 12637 ve TS 12694) dikkate alınması koşulunun getirilmesi
 - iv. 1999 Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik: Planlarda engellilerin kentsel kullanımlar, sosyal ve teknik alt yapı alanlarında ulaşılabilirliğini sağlayıcı tedbirlerin alınması amacıyla engellilere yönelik her türlü mevzuat ve TSE standartları dikkate alınması koşulunun getirilmesi
 - v. 2004 Toplu Taşıma Araçları Tip Onay Yönetmeliği (2001/85/AT): “Hareket Engelli Yolcuların Araca Giriş-Çıkışlarını Kolaylaştıran Teknik Donanımla İlgili Şartlar” a uyularak Araç Tip Onayı alma zorunluluğu
 - vi. 2005 5378 sayılı Kanun: Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçekte ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapıların kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde engellilerin erişebilirliğine uygun hale getirilme zorunluluğu
 - vii. 2005 5378 sayılı Kanun: Yerel yönetimler tarafından şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde olan toplu taşıma hizmetlerinin Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde engellilerin erişebilirliğine uygun hale getirme zorunluluğu
 - viii. 2006 2006/18 sayılı Başbakanlık Genelgesi: Yerel yönetimlerin 2005 yılında başlayan 7 yıllık sürecin; kısa, orta ve uzun vadede hazırlanacak eylem planları doğrultusunda, özellikle belediyelerin satın alacakları, kiralayacakları veya denetimlerinde bulunan toplu taşıma araçlarının TSE'nin ilgili standartlarına uyularak engellilerin erişebilirliğine uygun olmasının sağlanması
 - ix. 2011 Şehir içi Toplu Ulaşım Hizmetinde Yer Alan Otobüsler İle İlgili İçişleri Bakanlığı Genelgesi: Belediyelerin işletilmesi ve denetimi altındaki Sınıf 1 ve Sınıf 2 otobüslerin teknik şartlara uygun duruma getirilmesi, şehir içi toplu ulaşımda kullanılan otobüs durak yerlerinin ve engellilerin iniş-binişlerini kolaylaştıracak

- fiziksel şartların sağlanması, otobüslerin içindeki bilgilendirmeyi sağlayan sesli ve görsel uyarı sistemlerinin eklenmesi gerekliliği
- x. 2012 6353 sayılı Kanun: 5378 sayılı Kanununun Geçici 2.ve 3. maddesinde belirtilen 7 yıllık sürenin 8 yıl olacak şekilde değiştirilmesi
 - xi. 2012 6353 sayılı Kanun: Erişilebilirlik standartlarının uygulanmasının izlenmesi ve denetiminin her ilde Aile ve Sosyal Politikalar, İçişleri, Çevre ve Şehircilik, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlıkları ile engelliler ile ilgili konfederasyonların temsilcilerinden oluşan komisyon tarafından yapılması, eksikleri tamamlaması için 8 yıllık sürenin bitiminden itibaren iki yılı geçmemek üzere ek süre verilebileceği
 - xii. 2013 Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme: Yönetmeliğin amacı, umuma açık hizmet veren her türlü yapılar ve açık alanlar ile toplu taşıma araçlarında erişilebilirliğin izleme ve denetimini yapacak olan komisyonların teşkili, çalışma usul ve esasları ile idari para cezalarının uygulanmasına ve genel bütçeye gelir kaydedilen idari para cezası tutarlarının kullanımına ilişkin hususları belirlemektir.

TOPLUMSAL, SOSYAL VE KÜLTÜREL BOYUT

Konuya ilişkin olarak farklılıkların ve farklılaştırma olgusunun ortadan kaldırılmasına yönelik Birleşmiş Milletler, Engelli Hakları Sözleşmesi'nde (EHİS, 2009) "Engelli olmaya dayalı ayrımcılık" tanımına değinilmiştir. "...siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, sivil veya başka herhangi bir alanda bütün insan haklarından ve temel özgürlüklerden başka kişilerle eşit olarak yararlanılması veya kullanılması ve bu hak ve özgürlüklerin tanınmasını engellemeyi veya etkisiz kılmayı amaçlayan veya böyle bir etki yaratan..." şeklinde tanımlanmış olan bu ayrım, çalışmada belirtilen engelli standartlarının toplum veya yerel yönetimlerce reddedilmesi şeklinde yorumlanabilmektedir. Bu bağlamda aynı sözleşmenin (EHİS, 2009) 5.maddesinde ayrımcılık yapılmaması ve eşitlik ilkesine dair aşağıda belirtilen hükümlere yer verilmiştir.

- i. Taraf Devletler herkesin hukuk önünde ve karşısında eşit olduğunu ve ayrımcılığa uğramaksızın hukuk tarafından eşit korunma ve hukuktan eşit yararlanma hakkına sahip olduğunu kabul eder.
- ii. Taraf Devletler engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklar ve engellilerin herhangi bir nedene dayalı ayrımcılığa karşı eşit ve etkin bir şekilde korunmasını güvence altına alır.
- iii. Taraf Devletler eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engellilere yönelik makul düzenlemelerin yapılması için gerekli tüm adımları atar.

- iv. Engellilerin fiili eşitliğini hızlandırmak veya sağlamak için gerekli özel tedbirler işbu Sözleşme amaçları doğrultusunda ayrımcılık olarak nitelendirilmez.

Sözleşme ilkeleri bütününde ayrımcılığa karşı tutum dikkat çekmekte ve bu bağlamda eşitlik anlayışı sosyal ve psikolojik boyuttan fiziksel, kültürel boyutlara kadar geniş bir çerçevede irdelenmektedir.

Kültürel yaşama, dinlenme, boş zaman aktiviteleri ve spor faaliyetlerine katılım bağlamında ele alınan konu, sözleşmenin (EHİS, 2009) 30. maddesinde belirtildiği üzere engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında kültürel yaşama katılım hakkının tanınmasına yönelik tüm tedbirlerin alınması şeklinde gerçekleşecektir. Bahsi geçen tedbirlerden bazıları aşağıda sıralanmıştır:

- i. Tiyatro, müze, sinema, kütüphane ve turistik hizmetler gibi kültürel etkinliklerin yapıldığı veya hizmetlerin sunulduğu yerlere ve ayrıca mümkün olduğu ölçüde ulusal kültür açısından önemli anıtlar ve alanlara erişmek.
- ii. Sadece engellilerin yararı için değil, toplumu zenginleştirmek amacıyla da engellilerin yaratıcı, sanatsal ve entelektüel kapasitelerini geliştirme ve kullanma imkânına sahip olmalarının sağlanması
- iii. Engellilerin kültürel materyallere erişimine uygun olmayan veya ayrımcılık yaratan bir engel çıkarılmaması
- iv. Engellilerin, diğer bireylerle eşit koşullar altında, kendilerinin özel kültürel ve dil kimliklerinin, örneğin işaret dilleri ve işitme engelliler kültürü, tanınması ve desteklenmesi
- v. Taraf Devletlerin, engellilerin eğlence, dinlenme ve spor etkinliklerine diğer bireylerle eşit koşullar altında katılımını sağlamak amacıyla aşağıda yazılı tedbirleri alması
- vi. Engellilerin her seviyedeki genel spor etkinliklerine mümkün olduğunca tam katılımının cesaretlendirilmesi ve artırılması
- vii. Engellilerin, özel spor ve eğlence etkinliklerini örgütleme, geliştirme ve bu etkinliklere katılma imkânına sahip olmasının temin edilmesi ve bu nedenle, diğer bireylerle eşit koşullar altında onlara uygun bilgi ve eğitimin verilmesinin ve kaynakların sunulmasının sağlanması
- viii. Engellilerin spor, eğlence yerleri ile turistik alanlara erişiminin sağlanması
- ix. Engelli çocukların, okullardaki etkinlikler dâhil olmak üzere, oyun, eğlence, boş zaman aktiviteleri ve spor etkinliklerine eşit şekilde katılabilmelerinin sağlanması

- x. Eğlence, turistik, boş zaman aktiviteleri ve spor etkinliklerini organize edenlerin sunduğu hizmetlere engellilerin erişebilmesinin sağlanması (Birleşmiş Milletler, 2009)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Birleşmiş Milletler, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (EHİS, 2009) anlaşma koşullarında belirtildiği gibi, “tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin evrensel, bölünmez, birbiriyle bağlantılı ve karşılıklı bağımlı olma niteliği ile engelli bireylerin bu haklardan herhangi bir ayrımcılığa uğramaksızın yararlanmalarının güvence altına alınması gerekliliği” çalışma bütününde de önemle vurgulanmıştır.

Sözleşme içeriğinden çalışmaya aktarılan kısımlardan anlaşılacağı üzere engellilere yönelik düzenlemeler birden fazla çerçevede değerlendirilmiş ve uluslararası boyutta kabul görmüştür. Bu aşamada uygulanmaya çalışılan bu tedbirlerin özellikle nüfusun ve sosyal-kültürel-fiziksel aktivitelerin yoğun olduğu kentlerde ve kent merkezlerinde sürekli olmasının sağlanması esastır. Engellinin yanında engelliyle birlikte ortak alanları ve faaliyetleri paylaşan kentlinin, engelli bilincine aşına olması ve bu algıyı çocuk yaştan itibaren ayırım karşıtı bir yaklaşımla yaşamına aktarması gerekmektedir. Sağlıklı kent olgusunun temelinde yatan sosyal bilinç düzeyi artırılmalı ve daima çevreye aktarılmalıdır.

Toplumunu oluşturan her bireyin eksiksiz olarak toplum, eğitim ve çalışma hayatına katılabilmesi için gerekli olan kapsayıcı fiziksel çevre, öncelikli olarak farklı insanlık halleri ile ilgili anlayış ve farkındalıkların gelişmesi ile mümkün olabilecektir (Ergenoğlu, 2013). Örneğin, yaşlanan kişiyi biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bağlamda değişiklikler beklemektedir. İşitme kaybı, hareketlilikte azalma, bilişsel sorunlar gibi artan fiziksel kısıtlılıklar dolayısı ile kişinin gittikçe “engelli” olacağından söz edilebilir. Ancak, yine alışlageldik normları sorgulamak gerekirse, “engelli kişiler” tanımı yerine, “engelli fiziksel çevreler” olduğu da söylenebilir. Kişi aslında beklenmedik değişiklikler yaşamamaktadır; içinde bulunduğu fiziksel çevre, bu değişikliklere cevap verememektedir (Taneli, 2009). Bu bağlamda çalışma bütününde değerlendirilen standartlar, eşitlikçi anlayış, sosyal ve toplumsal olguların devamlılığının sağlanmasına yönelik önerilere yer verilmiştir. Belirtilen ilkeler doğrultusunda üretilen çalışmaların ve düzenlemelerin korunması, sağlıklı bir şekilde kullanılması ve sürdürülebilirliği engellilerin güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır. Aynı şekilde kentlerin gelişmişlik düzeyini ve insanların bir arada yaşama, adaptasyon kabiliyetlerini de olumlu yönde kanıtlayıcı niteliktedir. Öncelikle ele alınması gereken konu, çalışma bütününde sunulan standart ve ilkelerin toplumdaki

bilinç düzeyinin tartışılması olmalıdır. Belirlenen standartlar toplum algısına ve kentsel alanlara aktarılamamış, soyut haliyle kalmıştır. Eğitim alanında küçük yaşlardan itibaren aşinalık kazandırılmayan bireyler, kent yaşamında fiziksel ve sosyal ayrımcılığa istemeden yenik düşmektedirler.

Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu'nda (EŞPBR) (Koca, 2010) belirtildiği üzere, kentsel mekânların engelli kullanıcıların gereksinimlerine yönelik biçimlenmesi aşamasında boyut ve nitelik ile gibi unsurlarda ele alınması gereken bazı detaylar bulunmaktadır. Bu detaylar temelde engellilerin daha az enerji ve daha sağlıklı erişebilirlik, güvenlik gibi unsurları sağlamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda kentsel çalışma alanlarında yaya yollarına erişim noktasında engelli, güçsüz, yaşlı vb. kullanıcılara daha fazla erişim hakkı verilmesi gereğine değinilmiştir. Merkezi alanlarda ihtiyaçlar ve taleplerle kısıtlı kalmaması gereken erişim güçlükleri, kentteki her alanda uygun biçimde çözüme ulaştırılmalıdır.

Netice itibariyle günümüz koşulları toplumun kentsel açık mekân ihtiyaçlarını karşılayamamakla birlikte, bu alanların azlığı neticesinde kişi başına düşen metrekareleri karşılayamamakta ve kapasitesinin üzerinde kullanıma sebebiyet vermektedir. Yoğun kullanımlardan, korunamamasından ötürü, sağlıksız kent şekline bürünmekte olan bu alanlar kullanıcılara tamamen cevap verememektedir. Bu durum eşitlikçi anlayışın ve bireylere özgü çalışmaların da ötesinde, öncelikli olan temel ihtiyaçların giderilemediği sorununu ortaya koymakta ve mevcut durumla yetinmeye mecbur bırakılan toplumun daha fazlasını bekleme düşüncesinin ortadan kalkması şeklinde sonuçlanmaktadır. Son ifadeden hareketle kentte engellerin kentli tarafından yaratıldığı, aynı şekilde kentli tarafından kaldırılabilceği söylenebilir. Kent tasarımları somut bir gerçeklikten öte, sosyal ve kültürel toplum bilinciyle olgunlaştırılarak mekânlara aktarılmalıdır. Ancak bu yolla evrensel standartlarda herkes için erişilebilir ve sürdürülebilir kentler yaratılması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Birleşmiş Milletler. (2009, Temmuz). Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme. Resmi Gazete. Haziran 2016 tarihinde Resmi Gazete: www.resmigazete.gov.tr/ adresinden alındı
- Cavinton, G., & Hannah, B. (1997). *Access By Design*. New York: Van Nostrand Reinhold Open Library.

- Centre for Excellence in Universal Design. (tarih yok). *History of Universal Design*. Aralık 2016 tarihinde National Disability Authority: <http://universaldesign.ie/What-is-Universal-Design/History-of-UD/> adresinden alındı
- Connell, B. R., Jones, M., Mace, R., Mueller, J., Mullick, A., Ostroff, E., . . . Vanderhaiden, G. (1997). *The Principles of Universal Design*. New York: The Center for Universal Design, NC State University.
- D'Agostini, A., Francon, M., Gordon, C., Hirsch, B., Iantkow, M., Jackson, E., . . . Clough, D. (2010). *Engelsiz Tasarım Kılavuzu* (Safe Codes Council, Orijinal çalışma basım tarihi 2008 b.). (C. Koca, Dü., & C. Koca, Çev.) İstanbul: Dünya Engelliler Vakfı.
- D'Souza, N. (2004). "Is Universal Design a Critical Theory?". (P. C. Ed. S. Keates, Dü.) *Designing A More Inclusive World*, Springer-Verlag, 3-9.
- Ergenoğlu, A. S. (2013). *Mimarlıkta Kapsayıcılık: Herkes için Tasarım*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi.
- Hacıhasanoğlu, I. (2003). Evrensel Tasarım. *Tasarım+Kuram Dergisi*, 2(3), 93-101.
- Imrie, R., & Hall, P. (1999). Architectural Practices and Disabling Design in the Built Environment. *Environment and Planning B Planning and Design*, 26(3), 406-425.
- Kaplan, H. (1994). Yeni Bir Kentsel Tasarım Paradigması Olarak Ekolojik Kentsel Tasarım. 5. *Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, Tasarıma Ekolojik Yaklaşım Bildiriler Kitabı*, (s. 91-144).
- Kaplan, H., & Öztürk, M. (2004). Engelliler, Kamu Mekanı ve Engelsiz Tasarım: Kamusal İç Mekanlarda İrdelenmesi İçin Bir Çerçeve. *Planlama Dergisi*, 2, 67-74.
- Kaplan, H., Yüksel, Ü., Gültekin, B., Güngör, C., Karasu, N., & Çavuş, M. (Dü). (2010). *Yerel Yönetimler İçin Ulaşılabilirlik Temel Bilgiler Teknik El Kitabı*. Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- Koca, C. (2010). *Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu*. İstanbul: Dünya Engelliler Vakfı.
- Mace, R., Mueller, J., & Story, M. (1998). *The Universal Design File: Designing for People of All Ages and Abilities*. NC State University: The Center for Universal Design.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2012). *2013– 2017 Stratejik Planı*. Ankara.
- Taneli, Y. (2009). Yaşlanan Bir Toplumda Sürdürülebilirlik: "Evrensel Tasarım" Paradigmasının Bir Alt Kullanıcı Grubunda İrdelenmesi. *Mimarlık Dergisi*(347).

The Center for Universal Design. (2008). *Universal Design History*. Aralık 2016 tarihinde North Carolina State University: https://www.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/udhistory.htm adresinden alındı

Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri, Yaşam Memnuniyeti. (2009-2013). Aralık 2016 tarihinde Türk İstatistik Kurumu: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=100&locale=tr> adresinden alındı

Türk İstatistik Kurumu. (2010). Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, Kayıtlı Olan Özürlü Bireylerin Yaşadıkları Yerdeki Fiziksel Çevre Düzenlemelerinin, Özürlü Bireyin Kullanımına Uygun Olup Olmadığı Hakkındaki Düşüncelerinin Özür Türüne Göre Dağılımı . Türkiye. 2016 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 adresinden alındı

Türkiye İstatistik Kurumu. (tarih yok). *Hayat Tabloları, 2013*. Aralık 2016 tarihinde Haber Bülteni: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18522> adresinden alındı

Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyelik Süreci. (tarih yok). Aralık 2016 tarihinde Vikipedi: https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye'nin_Avrupa_Birli%C4%9Fi_%C3%BCyelik_s%C3%BCreci adresinden alındı

Yerel Yönetimler Merkezi. (tarih yok). *Avrupa Kentsel Şartı İlkeleri*. Aralık 2016 tarihinde YerelNET Yerel Yönetimler Portalı: http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/yy_mevzuati/mevzuat_detay.php?kod=696&turu=ua adresinden alındı

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 24.08.2017

Makale Kabul Tarihi: 20.03.2018

BOŞANMA NEDENLERİ ve BOŞANMA SONRASINDA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLERE İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA: İZMİR İLİ ÖRNEĞİ

A Research on the Reasons of Divorce and Difficulties Encountered Following Divorce: A case study in İzmir

Özgül AKTAŞ AKOĞLU*

Hadiye KÜÇÜKKARAGÖZ**

* Uzm. Aile Danışmanı, Sosyal Hizmet Uzmanı, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Eğitimi ve Danışmanlığı A.B.D. ve Mersin Adliyesi, Türkiye

** Yrd. Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi Aile Eğitimi ve Danışmanlığı A.B.D.

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de son yıllarda sıklıkla karşılaşılan boşanma olgusunun nedenlerini ortaya koymak ve boşanmış bireylerin, boşanma sonrasında yaşadıkları güçlükleri belirlemektir.

Araştırma ilişkisel tarama modelindedir. Veriler araştırmacılar tarafından hazırlanan, “Boşanma Nedenleri Ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlükler Anketi” ile toplanarak frekans ve yüzdelik dağılımları, ilişki arayan istatistiklerden khi-kare testi kullanılarak, SPSS programı ile analiz edilmiştir.

Elde edilen bulgular en çok “zina”, “sözlü ve/veya fiziksel şiddet”, “kötü alışkanlıklar” ve “maddi konular”ı boşanma nedeni olarak göstermektedir. Kadınlarda bu sorunları boşanma nedeni olarak gösterme oranı, erkeklere göre daha yüksektir.

Boşanma nedenleri arasında, “sözlü ve/veya fiziksel şiddet”i en yüksek oranda boşanma nedeni olarak belirtenlerin, görücü usulü istemeyerek evlilik yapanlar olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Şiddet nedeniyle evliliklerini sonlandıran bireylerin, boşanma sonrası ruh sağlığı desteği alma oranlarının daha yüksek olduğu ortaya konmuştur.

Boşanma sonrasında, çocuğu olmayanların, çocuğu olanlara göre daha yüksek oranda ruhsal/duygusal sıkıntı yaşadıkları, ancak ailedeki çocuk sayısı arttıkça ekonomik sıkıntı yaşama oranlarının da yükseldiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Boşanma sonrası karşılaşılan sorunların genellikle maddi olanakları kısıtlı olan bireylerde daha fazla güçlük yarattığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Boşanma Nedenleri, Boşanma Sonrası Güçlükler

ABSTRACT

The aim of this study is to delineate the reasons of divorce, which has been observed with increasing frequency in recent years in Turkey, and to determine difficulties encountered by divorced individuals following divorce.

This research was carried out in the form of relational screening model. Data was collected by the survey "Reasons of Divorce and Difficulties Encountered afterwards" prepared by the researchers. The data was analysed and interpreted using SPSS program by means of frequency and percentage distributions with chi-square test method.

Based on findings obtained as a result of statistical analysis, "adultery", "verbal and/or physical violence", "bad habits" and "financial difficulties" were among the most frequent reasons of divorce. These reasons were observed to be more frequent among women compared to men.

It is observed that the subjects indicating "oral and/or physical violence" as the main reason of divorce are the individuals who had arranged marriages without their will.

Moreover, it is seen that the rate of applying for mental health support was higher among individuals who divorced due to violence.

Furthermore, it was found that individuals without children experienced more mental/psychological distress than individuals with children following divorce; however, as the number of children increased, the economic distress was observed to increase as well.

It can be concluded that in general, problems experienced following divorce caused more difficulties in the livelihood of individuals with lower income.

Key Words: *Reasons of Divorce, Difficulties Following Divorce*

GİRİŞ

Aile birliğinin kurulması aşamasında çiftlerin birlikteliğine ilişkin düşünceleri süreç içerisinde karşılaştıkları farklı durumlar nedeniyle dağılabilmektedir. Bu noktada çiftelerin birbirlerinden ayrılmak istediklerine ilişkin aldıkları karar boşanma ile sonuçlanmaktadır.

Boşanma, eşler arasındaki hukuki, duygusal ve cinsel birlikteliğin sona erdirilmesidir (Uyar, 1999).

Bohannon' a göre boşanma bir süreçtir ve altı aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalardan ilki; duygusal boşanma, ikincisi; yasal boşanma, üçüncüsü; ekonomik boşanma, dördüncüsü; aile boşanması, beşincisi; sosyal boşanma ve son olarak da psikolojik boşanmadır.

İstatistiksel veriler boşanmanın önemli bir sosyal sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Çağdaş yaşamın durumsal krizlerinden birisi olan boşanma, ülkemizde de hızla artan bir sorun haline gelmiştir (Uçan, 2007).

Yapılan araştırmalarda; son zamanlarda, kadınların iş yaşamına girmesi, eşlerin eğitim durumlarının yükselmesi, toplumsal, ekonomik ve kişilere ilişkin sebeplerin varlığı, kadın

haklarının ön plana çıkması, hukuki yönden geçmişe oranla boşanmanın taraflar için kolaylaştırılması ile birlikte boşanma oranlarının artış gösterdiği düşünülmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu (2011) 2010 yılı son çeyrek verilerine göre,boşanma sayısında, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 6 artış meydana gelmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (2010) 2009 yılı verilerine göre boşanma oranının en yüksek olduğu il İzmir olarak belirlenmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (2017) 2016 yılı boşanma istatistiklerine göre, kaba boşanma hızının en yüksek olduğu il yine İzmir olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın amacı; İzmir ilinde yaşayan boşanmış bireylerin, boşanma nedenlerini belirlemek ve boşanma sonrasında karşılaştıkları güçlükleri ortaya koymaktır.

Araştırmanın alt amaçları:

Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlükler, demografik, sosyal, psikolojik ve ekonomik değişkenlere göre;

- a) Ailenin oluşması, eşler arası ilişki ve  ocuk sahibi olmanın boşanmaya etkileri,
- b) Boşanma nedenlerinin belirlenmesi ve bu konuda önleyici çalışmalar üretilmesi,
- c) Boşanmış bireyler için, koruyucu ve destekleyici çalışmalar yürütülebilmesi,
- d)  lkemizde, yaşanan boşanma sorununa yönelik sosyal politikaların güçlendirilmesi ve boŐanmalar konusunda yapılacak olan diğer araştırmalara kaynak oluşturma amacını taşımaktadır.

Araştırma,  lkemizde giderek artan ve toplumsal boyutta bir sorun olan boşanmanın nedenlerinin ve boşanma sonrasında ortaya çıkan güçlüklerin değerlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Boşanma, sonuçları açısından sadece boşanmış eşleri değil aile birliği içinde bulunan çocukları ve ailenin yakın çevresini de etkilemektedir. Bu nedenle, evlilik birliğinin korunmasına yönelik alınabilecek önlemlerin ve eŐlere sunulabilecek hizmetlerin, sorunun  z m ne dair katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmada, boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlüklerin değerlendirilmesi "ilişkisel tarama modeli" ile ortaya konulmuştur.

İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2002).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu İzmir’de yaşamını sürdüren, resmi nikâh akdi bulunan ve hukuki olarak evlilikleri sonlan(dırıl)mış olan toplam 370 kişi oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada araştırmacı tarafından literatür incelenerek oluşturulan toplam 20 sorudan oluşan anket veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Anket kapsamında evlilik sürecine, boşanma nedenlerine ve boşanma sonrasına ilişkin soruların yanı sıra katılımcıları tanıtıcı bilgilere de yer verilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Araştırma, bir öğretim yılı (2010–2011) içerisinde tamamlanmıştır. Bu çalışmada öncelikle T.C Adalet Bakanlığı’ndan bu araştırmanın yürütülmesi için gerekli izinler alınmıştır. Daha sonra İzmir Adliyesi’ndeki Aile Mahkemeleri’nde boşanma davası tamamlanan katılımcılara gönüllülük esas alınarak anketler uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada, İzmir ilinde yaşayan boşanmış bireylerin, boşanma nedenlerinin ve boşanma sonrasında karşılaştıkları güçlüklerin; cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek, en uzun süre yaşanan yer, evlilik şekli ve süresi, çocuk sahibi olma, çocuk sayısı ve en küçük çocuğun yaşı, velayet durumu, boşanma sonrası yaşanan konut, boşanma sonrası genel yaşam, ruh sağlığı desteği, kendisi için nafaka alma durumu, boşanma öncesi ve sonrası maddi durum, gibi değişkenlere göre nasıl ilişkilendirildiği belirlenmiştir.

Araştırmanın verileriyle belirtilen amaçlar doğrultusunda SPSS istatistik paket programı kullanılarak istatistiksel çözümlenmeler yapılmış ve anlamlılık düzeyi $p<0.05$ alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın alt problemlerini cevaplamak üzere, veri toplama aracına dayalı olarak, elde edilen bulguların istatistiksel yöntemlerle analizi sonucunda ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir. Bulguların verilisinde alt problemler sırası ile izlenmiş ve sonuçlar tablolar halinde sunulmuştur.

Araştırma bulguları iki alt başlıkta sunulmuştur. Bunlardan biri, boşanma nedeni ile ilgili istatistiksel analizi yapılan değişkenler, diğeri ise boşanma sonrası ile ilgili istatistiksel analizi yapılan değişkenler başlık olarak kullanılmıştır.

Araştırmanın örneklemini toplam 370 kişi olup, bunların %55'i (202 kişi) kadın, %45'i (168 kişi) erkektir. Katılımcıların, yüzde 53' (196 kişi) 30-39 yaş grubunda, yüzde 26,8'i (99 kişi) 18 - 29 yaş grubunda olup, yüzde 20,3' (75 kişi) 40 yaş ve üzeri olan gruba dhildir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde, yüzde 33,8'inin (125 kişi) lise mezunu, yüzde 31,4'ünün (116 kişi) ilkokul ve altı, yüzde 18,4'ünün (68 kişi) ortaokul mezunu, yüzde 16,5 'inin (61 kişi) yüksekokul ve üstü eğitim düzeyinde olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların, yüzde 91,4 oranıyla büyük çoğunluğunun (338 kişi) kentte yaşadığı, yüzde 8,6'sının (32 kişi) kırsal kesimde yaşadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Meslek gruplarına göre incelendiğinde, yüzde 27,8 (103 kişi) ile yüksek oranda işsiz olduğu, yüzde 18,6'sının (69 kişi) zel sektörde çalışan, yüzde 18,1'inin (67 kişi) işçi, yüzde 13,8'inin (51 kişi) memur, yüzde 11,1'inin (41 kişi) serbest meslek, yüzde 10,5 (39 kişi) ile diğer meslek grubuna dâhil katılımcıların yer aldığı sonucu ortaya çıkmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Örnekleme Grubuna Ait Tanımlayıcı İstatistik Bulguları

Değişken Adı		N	%
Cinsiyet	Kadın	202	54.6
	Erkek	168	45.4
Yaş	18-29 yaş arası	99	26.8
	30-39 yaş arası	196	53.0
	40 yaş ve zeri	75	20.3
Eğitim Durumu	İlkokul mezunu ve altı	116	31.4
	Ortaokul ve dengi mezunu	68	18.4
	Lise ve dengi mezunu	125	33.8
	Yüksekokul mezunu ve st	61	16.5
En Uzun Süre Yaşanılan Yer	Kırsal	32	8.6
	Kent	338	91.4
Meslek	Memur	51	13.8
	İşçi	67	18.1
	Serbest Meslek	41	11.1
	zel Sektörde alışan	69	18.6
	İşsiz	103	27.8
	Diğer (esnaf, girişimci, emekli)	39	10.5

Boşanma Nedenine İlişkin Analizi Yapılan Değişkenlerin Bulguları

Boşanma nedenleri, cinsiyete göre bakıldığında “zina”, “sözlü ve/veya fiziksel şiddet”, “evi terk etme”, “kötü alışkanlıklar”, “akrabaların karışması”, “maddi konular” ve “fikir uyuşmazlığı” ve “diğer” sorunlar açısından cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma bulunmuştur (Tablo 2).

Kadınlarda %69.3 “sözlü ve/veya fiziksel şiddet”i, erkeklerde ise %45.8 “akrabaların karışması”nı en yüksek oranda boşanma nedeni olarak gösterilmiştir.

Tablo 2: Boşanma Nedenleri - Cinsiyet.

Eski eşinizden boşanma nedeniniz hangisidir?	Kadın		Erkek		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Zina	60	29.7	25	14.9	85	23.0
Sözlü ve/veya fiziksel şiddet	140	69.3	54	32.1	194	52.4
Evi terk etme	40	19.8	56	33.3	96	25.9
Kötü alışkanlıklar	64	31.7	18	10.7	82	22.2
Akrabaların karışması	60	29.7	77	45.8	137	37.0
Maddi konular	71	35.1	36	21.4	107	28.9
Fikir uyuşmazlığı	69	34.2	76	45.2	145	39.2
Sorumsuzluk	78	38.6	49	29.2	127	34.3
Cinsel sorunlar	34	16.8	19	11.3	53	14.3
Geçimsizlik	74	36.6	71	42.3	145	39.2
Diğer	12	5.9	21	12.5	33	8.9

Boşanma nedenlerinden “evi terk etme”, “maddi konular” ve “kötü alışkanlıklar” açısından katılımcılar arasında yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma bulunmuştur (Tablo 3).

Boşanma nedeni olarak “evi terk etmeyi” belirtme oranının, 40 yaş ve üstü grupta % 40, 30-39 yaş grubunda %24, 18-29 yaş grubunda %19.2 olduğu, benzer şekilde “maddi konular”ın da yaş ilerledikçe boşanma nedeni olarak görülme oranının yükseldiği görülmüştür. “Kötü alışkanlıklar”ı boşanma nedeni olarak belirten katılımcıların %24 ile en yüksek oranda 30-39 yaş grubunda bulunduğu, bunu %22.2 ile 18-29 yaş grubunun takip ettiği, son olarak a %17.3 ile 40 yaş ve üstünün belirttiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 3. Boşanma Nedenleri – Yaş.

Eski eşinizden boşanma nedeniniz	29 yaş ve altı (18-29 yaş)	30-39 yaş arası	40 yaş ve üstü	Toplam
----------------------------------	----------------------------	-----------------	----------------	--------

hangisidir?	arası)							
	N	%	N	%	N	%	N	%
Zina	15	15.2	52	26.5	18	24.0	85	23.0
Sözlü ve/veya fiziksel şiddet	56	56.6	101	51.5	37	49.3	194	52.4
Evi terk etme	19	19.2	47	24.0	30	40.0	96	25.9
Kötü alışkanlıklar	22	22.2	47	24.0	13	17.3	82	22.2
Akrabaların karışması	43	43.4	69	35.2	25	33.3	137	37.0
Maddi konular	19	19.2	57	29.1	31	41.3	107	28.9
Fikir uyuşmazlığı	32	32.3	77	39.3	36	48.0	145	39.2
Sorumsuzluk	33	33.3	70	35.7	24	32.0	127	34.3
Cinsel sorunlar	14	14.1	23	11.7	16	21.3	53	14.3
Geçimsizlik	31	31.3	86	43.9	28	37.3	145	39.2
Diğer	11	11.1	15	7.7	7	9.3	33	8.9

Katılımcıların ifade ettiği boşanma nedenlerinden “sözlü ve/veya fiziksel şiddet”, “evi terk etme”, evlilik şekline göre istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma göstermiştir (Tablo 4). Görücü usulü istemeyerek evlilik yapanların, %72.7 ile en yüksek oranda “sözlü ve/veya fiziksel şiddet”i, görücü usulü isteyerek evlilik yapanların ise, %34.7 ile en yüksek oranda evi terk etme”yi ise boşanma nedeni olarak belirttiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 4. Boşanma Nedenleri – Evlilik Şekli.

	Evlilik Şekli					
	Görücü Usulü İsteyerek		Görücü Usulü İstemeyerek		Arkadaşlık Kurarak	
	N	%	N	%	N	%
Zina	29	24.6	8	24.2	48	21.9
Sözlü ve/veya fiziksel şiddet	58	49.2	24	72.7	112	51.1
Evi terk etme	41	34.7	5	15.2	50	22.8
Kötü alışkanlıklar	27	22.9	9	27.3	46	21.0
Akrabaların karışması	49	41.5	9	27.3	79	36.1
Maddi konular	35	29.7	10	30.3	62	28.3
Fikir uyuşmazlığı	48	40.7	18	54.5	79	36.1
Sorumsuzluk	39	33.1	13	39.4	75	34.2
Cinsel sorunlar	19	16.1	6	18.2	28	12.8
Geçimsizlik	47	39.8	19	57.6	79	36.1
Diğer	9	7.6	3	9.1	21	9.6

Katılımcıların ifade ettiği boşanma nedenlerinden “sözlü ve/veya fiziksel şiddet”, “akrabaların karışması” ve “sorumsuzluk” kişinin boşandıktan sonra ruh sağlığı desteği alıp almamasına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma göstermiştir (Tablo 5).

Boşanma nedeni olarak, “sözlü ve/veya fiziksel şiddet”i belirten katılımcıların %62.1’ inin ruh sağlığı desteği aldığı, %48.7’ sinin ise ruh sağlığı desteği almadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 5. Boşanma Nedenleri – Ruh Sağlığı Desteği.

	Boşandıktan sonra ruh sağlığınızla ilgili olarak uzman desteği aldınız mı?			
	Evet		Hayır	
	N	%	N	%
Zina	30	29.1	55	20.6
Sözlü ve/veya fiziksel şiddet	64	62.1	130	48.7
Evi terk etme	24	23.3	72	27.0
Kötü alışkanlıklar	20	19.4	62	23.2
Akrabaların karışması	29	28.2	108	40.4
Maddi konular	24	23.3	83	31.1
Fikir uyuşmazlığı	33	32.0	112	41.9
Sorumsuzluk	27	26.2	100	37.5
Cinsel sorunlar	17	16.5	36	13.5
Geçimsizlik	38	36.9	107	40.1
Diğer	13	12.6	20	7,5

Boşanma Sonrası Karşılaşılan Güçlüklere İlişkin Analizi Yapılan Değişkenlerin Bulguları

Bulgulara göre, “ekonomik sıkıntı yaşama”, “konut bulma sıkıntısı”, “çevre baskısı”, “aile baskısı yaşama” ve “hiçbir güçlük çekmeme” açısından cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma bulunmuştur (Tablo 6). Boşandıktan sonra, “ekonomik sıkıntı” yaşama oranı kadınlarda %65.8 iken erkeklerde %26.8, “çevre baskısı” yaşama oranı kadınlarda %31.2 iken erkeklerde %11.9’ dur.

Tablo 6. Boşanma Sonrası Karşılaşılan Güçlükler- Cinsiyet.

Boşandıktan sonra karşılaştığınız güçlükler nelerdir?	Kadın		Erkek		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Ekonomik sıkıntı	133	65.8	45	26.8	178	48.1
Konut bulma sıkıntısı	61	30.2	26	15.5	87	23.5
Çevre baskısı	63	31.2	20	11.9	83	22.4
Aile baskısı	26	12.9	6	3.6	32	8.6
Ruhsal/duygusal sıkıntı	185	91.6	149	88.7	334	90.3
Hiçbir güçlük çekmedim	5	2.5	13	7.7	18	4.9
Diğer	4	2	4	2.4	8	2.2

Katılımcıların boşanma sonrası yaşadıkları güçlüklerden yalnızca “ekonomik sıkıntı” eğitim düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma göstermiştir (Tablo 7). Boşanma sonrasında “ekonomik sıkıntı” yaşadıklarını ifade eden katılımcıların, %62.1

ile ilkokul mezunu ve altı, %60.3 ile ortaokul ve dengi mezunu, %42.4 ile lise ve dengi mezunu, son olarak %19.7 ile yüksekokul ve üstü mezunu olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 7. Boşanma Sonrası Karşılaşılan Güçlükler- Eğitim Durumu.

Boşandıktan sonra karşılaştığınız güçlükler nelerdir?	İlkokul mezunu ve altı		Ortaokul ve dengi mezunu		Lise ve dengi mezunu		Yüksekokul mezunu ve üstü	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ekonomik sıkıntı	72	62.1	41	60.3	53	42.4	12	19.7
Konut bulma sıkıntısı	33	28.4	11	16.2	32	25.6	11	18.0
Çevre baskısı	35	30.2	16	23.5	24	19.2	8	13.1
Aile baskısı	15	12.9	5	7.4	9	7.2	3	4.9
Ruhsal/duygusal sıkıntı	101	87.1	61	89.7	114	91.2	58	95.1
Hiçbir güçlük çekmedim	7	6.0	4	5.9	6	4.8	1	1.6
Diğer	3	2.6	3	4.4	1	0.8	1	1.6

Katılımcıların boşanma sonrası yaşadıkları güçlüklerden “ekonomik sıkıntı” ve “aile baskısı” evlilik şekline göre istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma göstermiştir (Tablo 8). Araştırma sonuçlarına göre “ekonomik sıkıntı”yı, en yüksek oranda %66.7 ile görücü usulü istemeyerek evlilik yapanların, bunu %55.9 ile görücü usulü isteyerek evlilik yapanların takip ettiği, en düşük orada ise %41.1 ile arkadaşlık kurarak evlenenlerin yaşadığı sonucu çıkmıştır. Benzer şekilde, “ailesi baskısı” nı, %30.3 ile görücü usulü istemeyerek evlilik yapanların, bunu %9.3 ile görücü usulü isteyerek evlilik yapanların takip ettiği, en düşük oranda ise %5.0 ile arkadaşlık kurarak evlenenlerin yaşadığı sonucu çıkmıştır

Tablo 8. Boşanma Sonrası Karşılaşılan Güçlükler- Evlilik Şekli.

	Evlilik Şekli					
	Görücü Usulü İsteyerek		Görücü Usulü İstemeyerek		Arkadaşlık Kurarak	
	N	%	N	%	N	%
Ekonomik sıkıntı	66	55.9	22	66.7	90	41.1
Konut bulma sıkıntısı	35	29.7	9	27.3	43	19.6
Çevre baskısı	27	22.9	12	36.4	44	20.1
Aile baskısı	11	9.3	10	30.3	11	5.0
Ruhsal/duygusal sıkıntı	104	88.1	29	87.9	201	91.8
Hiçbir güçlük çekmedim	8	6.8	2	6.1	8	3.7
Diğer	4	3.4	1	0.7	3	1.4

Katılımcıların boşanma sonrası yaşadıkları güçlüklerden “ekonomik sıkıntı” ve “ruhsal/duygusal sıkıntı” yaşama çocuk olup olmamasına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma göstermiştir (Tablo 9).

Araştırma sonuçlarına göre, çocuğu olan katılımcılar %51 oranında ekonomik sıkıntı yaşadıklarını belirtirken, bu oran çocuğu olmayanlarda % 34.8 olarak belirlenmiştir. Çocuk sahibi olmayan katılımcıların %98.5’ i ruhsal sıkıntı yaşadığını belirtirken, çocuğu olanlarda bu oran %88.5’e düşmüştür.

Tablo 9.Boşanma Sonrası Karşılaşılan Güçlükler - Çocuk Sahibi Olma.

	Çocuk Olup Olmaması			
	Çocuk Var		Çocuk Yok	
	N	%	N	%
Ekonomik sıkıntı	155	51.0	23	34.8
Konut bulma sıkıntısı	76	25.0	11	16.7
Çevre baskısı	71	23.4	12	18.2
Aile baskısı	29	9.5	3	4.5
Ruhsal/duygusal sıkıntı	269	88.5	65	98.5
Hiçbir güçlük çekmedim	18	5.9	0	0.0
Diğer	7	2.3	1	1.5

Katılımcıların boşanma sonrası yaşadıkları güçlüklerden, “ekonomik sıkıntı”, “çevre baskısı”, “aile baskısı” ile velayet durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma olduğu sonucu çıkmıştır (Tablo 10).

Çocuklarının velayetini alan ebeveynlerin “ekonomik sıkıntı” yaşama oranı %62.3 iken, velayeti eski eşinde olan katılımcıların “ekonomik sıkıntı” yaşama oranı %37.2 olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde velayeti alan ebeveynin “çevre baskısı” yaşama oranı %29.9, “ailesi baskısı” yaşama oranı %13.2 iken, velayeti eski eşinde bulunan katılımcılarda bu oran “çevre baskısı”nda %15.3, “aile baskısı”nda %5.1’e düşmüştür.

Tablo 10. Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlükler – Velayet Durumu.

Boşandıktan sonra karşılaştığınız güçlükler nelerdir?	Bende		Eski Eşimde	
	N	%	N	%
Ekonomik sıkıntı	104	62.3	51	37.2
Konut bulma sıkıntısı	45	26.9	31	22.6
Çevre baskısı	50	29.9	21	15.3
Aile baskısı	22	13.2	7	5.1
Ruhsal/duygusal sıkıntı	148	88.6	121	88.3
Hiçbir güçlük çekmedim	7	4.2	11	8.0
Diğer	5	3.0	2	1.5

Katılımcıların boşanma sonrası yaşadıkları güçlüklerden, “ekonomik sıkıntı” ve “aile baskısı” ile kendileri için nafaka alma durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Tablo 11).

Boşandıktan sonra kendisi için nafaka aldığını belirten katılımcıların, boşanma sonrasında “ekonomik sıkıntı” yaşama oranı %85.2 iken, nafaka almayanların “ekonomik sıkıntı” yaşama oranı % 41.8 olarak belirlenmiştir.

Tablo 11. Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlükler- Kendisi İçin Nafaka Alma Durumu.

Boşandıktan sonra karşılaştığınız güçlükler nelerdir?	Evet		Hayır	
	N	%	N	%
Ekonomik sıkıntı	46	85.2	132	41.8
Konut bulma sıkıntısı	11	20.4	76	24.1
Çevre baskısı	40	14	69	21.8
Aile baskısı	9	16.7	23	7.3
Ruhsal/duygusal sıkıntı	49	90.7	285	90.2
Hiçbir güçlük çekmedim	0	0.0	18	5.7
Diğer	1	1.9	7	2.2

Katılımcıların boşanma sonrası yaşadıkları güçlüklerden “ekonomik sıkıntı”, “konut bulma sıkıntısı”, “çevre baskısı”, “aile baskısı”, “ruhsal/duygusal sıkıntı” yaşama ve “hiçbir güçlük çekmeme” boşanma sonrası maddi duruma göre istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma göstermiştir (Tablo 12).

Boşanma sonrasında maddi durumunu kötü olarak nitelendiren katılımcıların “ekonomik sıkıntı” yaşama oranı %79.5 iken, iyi olarak nitelendiren katılımcıların “ekonomik sıkıntı” yaşama oranı %13.1’ dir.

Boşanma sonrasında “ruhsal/duygusal sıkıntı” yaşama oranı, tüm katılımcılarda yüksek olmakla beraber, maddi durumunu kötü olarak nitelendiren katılımcılarda %93.3, iyi olarak nitelendirenlerde %86.9 olarak belirlenmiştir.

Tablo 12. Boşanma Sonrası Karşılaşılan Güçlükler – Boşanma Sonrası Maddi Durum.

	Boşanma Sonrası Maddi Durum			
	İyi		Kötü	
	N	%	N	%
Ekonomik sıkıntı	23	13.1	155	79.5
Konut bulma sıkıntısı	28	16.0	59	30.3
Çevre baskısı	28	16.0	55	28.2
Aile baskısı	8	4.6	24	12.3
Ruhsal/duygusal sıkıntı	152	86.9	182	93.3
Hiçbir güçlük çekmedim	15	8.6	3	1.5
Diğer	5	2.9	3	1.5

TARTIŞMA VE YORUM

Araştırmada, “zina”yı, “sözlü ve/veya fiziksel şiddet”i, “kötü alışkanlıklar”ı ve “maddi konular”ı boşanma nedeni olarak gösterme oranı kadınlarda daha yüksektir. Erkeklerde

ise "evi terk etme" ve "akrabaların karışması"nı boşanma nedeni olarak gösterme oranı ise erkeklerde kadınlardan daha yüksektir.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından 2010 yılında yayınlanan Aile Yapısı Araştırması 2006' nın sonuçlarına göre, boşanmış kadınların yüzde 11'i, erkeklerin ise yüzde 5'i eşi tarafından aldatılmış olmaları nedeniyle boşandıklarını belirtmiştir.

Sucu (2007)'nin, boşanmış kadınlar ile ilgili yaptığı araştırmada, kadınların yüzde 30'unun boşanma nedeni olarak zinayı belirttiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Yukarıda belirtilen araştırma sonuçlarının, kadınların erkeklere göre aldatmayı daha yüksek oranda boşanma nedeni olarak belirtmesi açısından, yapılan araştırmanın sonucu ile paralellik gösterdiği görülmektedir.

Straus (1980) 'un yaptığı araştırmaya göre; kadınların %28' inin evlilikleri süresince, eşleri tarafından en az bir defa şiddete maruz kaldığı sonucu ortaya konulmuştur.

Geller (1995), yapmış olduğu araştırmaya göre; her yıl yaklaşık 4.000 kadının eşleri, eski eşleri veya erkek arkadaşları tarafından öldürüldüğü, FBI raporlarına göre ise; her yıl yaklaşık olarak 1.500 kadının kocası veya erkek arkadaşı tarafından öldürüldüğü ortaya çıkmıştır.

Aile Yapısı Araştırması 2006 (2010)' nın sonuçlarına göre, boşanmış kadınların yüzde 17'si eşleri tarafından dayak ve kötü muameleye maruz kaldıkları için boşandıklarını belirtmiştir. Erkeklerin ise hiçbirisi, fiziksel ve/veya sözlü şiddeti ve kötü muameleyi kendisi için boşanma nedeni olarak görmediğini belirtmiştir.

Bilka Kadın Araştırma Merkezi (1998) tarafından yapılan bir araştırmaya göre; incelenmiş olan 240 dosyadan, 150 dosyada kadınlar, 90 dosyada da erkekler davacı olmuş ve konusu şiddet olan 16 dosyada kadınlar davacı olurken, 7 dosyada da erkekler davacı olmuştur (Sezen, 1998).

Arıkan (1992)' in, araştırmasında, evlilikte geçimsizliğe neden olan nedenlerden biri olarak: Erkeklerin yüzde 80' inin sıklıkla veya zaman zaman eşine fiziksel şiddet uygulaması, kadınların evlilikleri süresince sözlü ve fiziksel şiddete maruz kalması yer almaktadır.

Genel olarak yurtiçi ve yurtdışında yapılan araştırmalar ile yapılan araştırma sonuçları karşılaştırıldığında, kadınların sözlü ve/veya fiziksel şiddete maruz kalma oranının

erkeklerle göre daha yüksek olduğu ve buna bağlı olarak kadınların daha yüksek oranda boşanma nedeni olarak belirtmesi, araştırma sonucu ile paralellik göstermektedir.

Araştırmalar, aile içi şiddetin en önemli nedenlerinden birisinin alkol olduğunu göstermektedir. Toplumdaki genel şiddet olaylarında, alkol kullanımı % 67 oranında etkilidir (Tarhan, 2008).

Aile Yapısı Araştırması 2006 (2010)' nın sonuçlarına göre, kadınlarda evliliklerin boşanma ile sonuçlanmasında iki ve kumarı en önemli neden olarak gösterenlerin oranı yüzde 11'dir. Erkeklerde ise bu oranın yüzde 3 olduğunu sonucu ortaya çıkmıştır.

Arıkan (1992)' in yaptığı araştırma sonucunda, evlilikte geçimsizliğe neden olan sebeplerden biri olarak, kadınların eşlerinin iki kumar gibi alışkanlıklarını belirtmesi oranı yüzde 48 olarak ortaya çıkmıştır.

Yapılan araştırmada, kadınların kötü alışkanlıkları boşanma nedeni olarak erkeklerle göre daha yüksek oranda belirtmesi, yukarıda belirtilen araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Aile ve evlilik ilişkisinde yaşanan çatışmalar, çiftlerin aile geçmişleri, yetişme tarzları ve kültürel özellikleri, maddi konumdaki farklılıklarına bağlı olarak derinleşi, büyüebilmektedir (Mavili - Aktaş, 2009).

Demir (1988) tarafından İzmir'de boşanmış 55 kadın ile yapılan araştırmada; boşanma kararını veren kadınların (%75), yüzde 25'i evin geindirilmemesi, maddi yetersizlik, kocanın işsizliği, yüzde 22'si kocanın sorumluluklarını yerine getirmemesini birincil boşanma nedeni olarak belirtmiştir. Bu bulgular, maddi imknların, boşanma kararı alınması üzerine doğrudan etkisi olduğu sonucuyla paralellik göstermektedir.

Arıkan (1992) 'ın, Yoksulluk, Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma konulu araştırmasında, evlilikte geçimsizliğe neden olan faktörler arasında yüzde 44 oranında akrabalarla ilişkilerin belirtildiği sonucu çıkmıştır.

Demir (1988) tarafından İzmir'de boşanmış 55 kadın ile yapılan araştırmada; boşanmayla sonuçlanan evliliklerde, kayınvalide-kayınpederin boşanmada önemli rol oynadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Boşanma Nedenleri Araştırması (2009)' na göre, eski eşin ailesinin evliliklerine müdahalesini, kadınlar yüzde 49, erkeklerin ise yüzde 46 oranında olduğunu belirtmiştir.

Bu bulgudan hareketle boşananların evliliklerinde aile faktörünün önemli olduğu söylenebilir.

Arıkan (1992), Demir (1988) ve Boşanma Nedenleri Araştırması (2009)'nda belirtildiği gibi, ailelerin evliliklere olan müdahalesi önemli boşanma nedenlerinden birisidir. Bu bulgular, araştırma sonucuyla kısmen benzerlik göstermektedir. Yapılan araştırmada, her iki cinsiyette de akrabaların ilişkiye karışması önemli bir neden olarak belirtilirken, erkeklerin boşanma nedeni olarak akrabaların karışmasını, kadınlara göre daha yüksek oranda belirttikleri ortaya çıkmıştır.

Yapılan araştırmada, boşanma nedeni olarak evi terk etmeyi, erkeklerin daha yüksek oranda belirtmesinin nedeninin, geleneksel aile yapısının etkisiyle kadınların boşanma kararını aldıktan sonra kök ailesinin yanına gitme sıklığının fazla olması ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre; evi terk etme ve maddi konuları boşanma nedeni olarak görmenin yaş yükseldikçe arttığı görülmüştür. Bu sonucun; yaş yükseldikçe, aileye çocukların katılması ve maddi gereksinimlerin artmasıyla ilgili olduğu düşünülmektedir.

Araştırma bulgularına göre, kötü alışkanlıkları boşanma nedeni olarak kötü alışkanlıkları en yüksek boşanma oranı olarak belirten yaş aralığının 30-39 yaş grubu olması; evliliğin genellikle ilk yıllarında olan 18-29 yaş aralığındaki bireylerin birbirlerine dair olan hoşgörülerinin daha yüksek olması ancak orta yaş grubunda sorunların düzeleceğine olan umutlarının azalmasıyla ilişkilendirilebilir. 40 yaş ve üzeri olan grupta ise, kötü alışkanlıkları boşanma nedeni olarak belirtmenin en düşük oranda olması; eşlerin evlilik süreçlerinin yaşla bağlantılı olarak daha uzun olması ve birbirlerini daha uzun zaman tanımaları nedeniyle bu durumu artık kabullenmeleri ya da evlilik süreci içinde bu sorunun üstesinden gelmeleriyle bağlantılı olduğu düşünülebilir.

Boşanma nedeni ile evlilik şekli arasındaki ilişki incelendiğinde, görücü usulü istemeyerek evlilik yapanların, boşanma nedeni olarak şiddete maruz kaldıklarını belirtme oranının yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Yıldırım (1998)'ın kadına ve çocuğa yönelik şiddetin toplumsal kaynakları konulu araştırmasına göre; arkadaşlık kurarak evlenenlerin büyük çoğunluğu, ikinci derecede; görücü usulü evlilik yapanların çoğunluğu ise en ağır dereceden şiddete uğramışlardır.

Buna göre, demokratik bir aile yapısı içinde olmayan ve kendi iradeleri dışında evliliğe zorlanan bireylerin, evlilik yaşamlarında da Şiddete maruz kalma oranlarının diğer evlilik Şekillerine göre daha yüksek olduğu düşünülebilir.

Boşanma nedeni olarak “sözlü ve/veya fiziksel Şiddet” i belirten katılımcıların, boşanma sonrası uzman desteği alma oranı, almayanlara göre daha yüksek çıkmıştır. Buna göre, sözlü ve/veya fiziksel Şiddet’in bireyleri duygusal anlamda en çok örseleyen ve uzman desteği almaya yönelten nedenlerden birisi olduğu düşünülmektedir.

Boşanma sonrası karşılaşılan güçlükler ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde; kadınlarda boşandıktan sonra ekonomik sıkıntı, konut bulmada sıkıntı, evre ve aile baskısı yaşama oranının daha yüksek olduğu sonucu ortaya konulmuştur.

Yapılan araştırmalara göre; boşanma kadının hayat standardında yüzde 27’lik bir düŐüŐe, erkeğinkinde ise yüzde 10’luk bir yükseliŐe yol açıyor. Bu rakamlar, boşanma sonrasında kadınlara ve erkeklerin maddi durumlarındaki değişim arasında neredeyse yüzde 40’lık bir uçurum olduğunu gösteriyor (Yalom, 2002).

Ekonomik anlamda kadınlara boşanmadan erkeklere oranla olumsuz yönde daha fazla etkilendiği (Arditti, 1997; Kalmijn ve Monden,2006) ve yaşam standartlarında bir düŐmenin meydana geldiği bilinmektedir (Coontz, 2006; akt: Ergin, 2008). Wickrama ve arkadaşları (2006) boşanmanın, kadınlara ekonomik olarak daha bağımlı olmaları nedeniyle daha fazla kronik bir stres nedeni olarak yaşandığını ifade etmiştir (Duyan ve ark., 2007).

Becker (1971), evre ve aile baskısı boşanmış kadınlara yaşadığı en önemli sorunlar arasındadır. Geleneksel değerlerin hala canlılığını koruduğu kentlerde boşanma, evlenme kadar doğal görülmemekte ve onaylanmamaktadır (Arıkan, 1996).

Tek Ebeveynli Aileler AraŐırması (2011)’ na göre, Hetherington, Cox ve Cox, 1979; Wallerstein ve Kelly’nin araştırmalarında söz ettikleri gibi yalnız annelere karşı toplumda uygulanan ayrımcılık ve dıŐlama gibi sosyal baskıların günümüz Türkiye’sinde de devam ettiği görülmektedir.

Boşanma süreci ve sonraki süreçlerde, kadınlara toplum tarafından pek çok olumsuz yaklaşıma maruz kaldığı ortaya çıkmıştır. Özelikle de yalnız yaşamaya baŐlamıŐsa çevresinin bakış açısındaki farklılığın derinleŐtiđi görülmektedir” (Yılmaz ve Fidan, 2006).

Literatür ile ilgili araştırma sonuçlarına göre, boşanma sonrasında kadınların ekonomik olarak, konut bulma konusunda, çevre ve aile baskısı, konularında erkeklere göre daha yüksek oranda güçlük yaşaması sonucu araştırmanın sonucuyla paralellik göstermektedir.

Araştırmaya göre, boşanmış bireylerin eğitim düzeyleri yükseldikçe, ekonomik sıkıntı yaşama oranlarının düştüğü görülmektedir. Eğitim düzeyinin düşmesiyle birlikte, nitelikli işlerde çalışma potansiyelinin azalması ve daha düşük ücretli işlerde çalışılması nedeniyle maddi konularda sorun yaşanması olasılığının arttığı düşünülebilir.

Araştırma sonuçlarına göre; arkadaşlık kurarak evlenenlerin diğer türlü evlilik yapanlara göre en düşük oranda ekonomik sıkıntı çektiği ayrıca görücü usulü istemeyerek evlilik yapanların boşanma sonrasında daha yoğun aile baskısı yaşadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Buna göre, sosyo-ekonomik düzey düştükçe görücü usulü isteyemeyerek evlilik yapma oranının yükseldiği göz önüne alınarak, katılımcıların boşanma sonrası da aynı yaşam döngüsünün genellikle devam etmesi nedeniyle, ekonomik durumlarının boşanma sonrasında da düşük olduğu düşünülmektedir.

Aile baskısı nedeniyle görücü usulü istemeyerek evlenmiş bireylerin, evlenme kararında olduğu gibi boşanma kararında ve boşanma sonrasındaki süreçlerde de ailelerinin baskıcı tutumlarına maruz kalma olasılıklarının yüksek olduğu düşünülmektedir.

Boşanma sonrası karşılaşılan güçlükler ile çocuk sahibi olma arasındaki ilişki incelendiğinde, çocuğu olanların, çocuğu olmayanlara göre daha fazla ekonomik sıkıntı yaşadığı sonucu çıkmıştır. Çocuğu olmayanların ise çocuğu olanlara göre daha yüksek oranda ruhsal/duygusal sıkıntı yaşadığı ortaya çıkmıştır.

Aile Araştırma Kurumu (2011)' nun, tek ebeveynli aileler hakkında yaptığı araştırma sonuçlarına göre, annelerin en sık olarak dile getirdikleri ekonomik sıkıntılar daha çok çocuklarla ilişkilidir. Özellikle çocuklar büyüdükçe artan masraflar, tek ebeveyn olan annelere ekonomik anlamda endişe vermektedir. Tek ebeveyn olan babalar da anneler gibi çocukla ilişkili konularda ekonomik sıkıntı yaşadıklarını belirtmektedir. Benzer şekilde çocuğu mutlu etmek için çocuk için yapılan harcamaların artması da babaların ekonomik yükünü arttırmaktadır. Bu bulgular, çalışma verileri paralellik göstermektedir. Boşanmış ebeveynler için çocuklarının varlığı maddi olarak daha yüksek oranda güçlük yaşamalarının temel nedenidir.

Aile Araştırma Kurumu (2011)' nun, tek ebeveynli aileler hakkında yaptığı araştırma sonuçlarına göre, çocukların varlığı bütün anneler tarafından ebeveyni yaşama bağlayan unsur olarak görülmektedir. Görüşme yapılan çoğu baba tek ebeveyn olma sonrası çocuğunu gerçek anlamda tanımaya ve çocuğun gittikçe kendi hayatını daha fazla kaplamaya başladığını, bu durumun da yaşanan sıkıntıları atlatmalarında rolü olduğunu belirtmektedir. Bu bulgular, bu araştırmanın sonucuyla paralellik göstermektedir. Bu araştırma sonuçları doğrultusunda, boşanmış bireylerin ocuk sahibi olmalarının onları ruhsal/duygusal anlamda daha güçlü hissettirdiği ve zorluklarla başa çıkmalarında önemli bir etken olduğu düşünülmektedir.

Boşanma sonrası karşılaşılan güçlükler ile velayet durumu arasındaki ilişki incelendiğinde, çocukların velayetini alan ebeveynin, çocukların bakım ve ihtiyaçları için daha fazla maddi kaynağa ihtiyaç duyması ve sorumluluk üstlenmesi nedeniyle ekonomik sıkıntı yaşadığı düşünülebilir. ocuklarının velayet sorumluluğunu üstlenen katılımcıların, tek ebeveyn olmalarından kaynaklı olarak sosyal destek mekanizmalarına daha fazla ihtiyaç duyabileceği göz önüne alınarak, maddi koşulların da etkisiyle kök ailenin yanında yaşamaya başlayabileceği bu nedenle sosyal evre ve aileleri tarafından daha yoğun baskı hissetmelerinin olası olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların, boşanma sonrası karşılaştıkları güçlükler ile kendileri için nafaka almaları arasındaki ilişki incelendiğinde, kendisi için nafaka alan bireylerin, yüksek oranda ekonomik sıkıntı çektikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Buna göre, dava kararını veren h kimin, nafaka alan tarafın ekonomik koşullarını göz önünde bulundurması ve ihtiyaç duyan bireylere nafaka verilmesini sağlaması nedeniyle bu sonucun ekonomik koşullarla bağlantılı olduğu düşünülebilir.

Araştırma sonuçlarına göre; boşanma sonrası maddi durumunu iyi olarak nitelendirenlerin; "ekonomik sıkıntı", "konut bulma sıkıntısı", "evre baskısı", "aile baskısı" ve "ruhsal/duygusal sıkıntı" yaşama oranlarının boşanma sonrası maddi durumunu kötü olarak nitelendirenlere göre daha düşük çıktığı, ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, maddi olanakların, boşanma sonrası karşılaşılan güçlükler konusunda oldukça belirleyici bir etkisi olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak kısıtlı maddi imk nları olan bireylerin, boşanmanın sonuçlarını daha fazla güçlük yaşayarak geçirdiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Boşanma, süreci ve sonuçları bakımından birçok insanı etkileyen bir olgu olması nedeniyle, bireysel ve toplumsal boyutta oluşabilecek zararı en az düzeye indirebilmek için, koruyucu, önleyici ve destekleyici çalışmalar yapılmalıdır.

Yapılan araştırma sonuçlarına göre:

Kadınların sözlü ve/veya fiziksel şiddete maruz kalma oranının erkeklere göre daha yüksek olduğu ve buna bağlı olarak kadınların daha yüksek oranda boşanma nedeni olarak belirtmesi nedeniyle; aile içi şiddet konusunda, toplumsal bilincin yükseltilmesi ve bu konuda tüm bireylerin eşit duyarlılığa sahip olması için, basın ve medya yolu ile şiddeti önleyici programların düzenlenmesi,

Boşanmış kadınların işsizlik oranının yüksek olması ve boşanma sonrası ekonomik sıkıntı yaşaması nedeniyle, meslek edindirme kursları ve iş olanağı sağlanması,

Çocuklarının velayetini alan ebeveynlerin, maddi olarak daha fazla sıkıntı yaşadığı sonucunun ortaya çıkması nedeniyle, devlet bünyesinde boşanmış ebeveynlere yönelik maddi yardım desteğinin sağlanması,

Boşanma süreci ve sonrasında, ruhsal/duygusal sıkıntı yaşama oranının yüksek olması ve boşanmanın insan yaşamında kriz yaratan bir süreç olması nedeniyle, kriz merkezlerinin sayısının artırılması ve boşanmış bireyler için ulaşılabilir nitelikte olması,

Evlilik aşamasında olan çiftlerin, evlilikten beklentileri, sorunları ve baş etme yöntemleri konusunda, evlilik öncesinde ücretsiz danışmanlık hizmeti önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2011). Tek Ebeveynli Aileler. Ankara, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2006). Aile Yapısı Araştırması. Ankara, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. (2009). Boşanma Nedenleri Araştırması. Ankara, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Arıkan, Ç. (1992). Yoksulluk, Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma. Ankara, (1. Baskı) Şafak Matbaacılık.

Arıkan, Ç. (1996). Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması. Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.

Bohannon, P. (Ed.). (1970). Divorce and After. New York, Doubleday E. Company, Inc.

- Demir, G. (1988). Boşanma Yoluyla Parçalanmış Aile'de Kadının Rol ve Statüsündeki Değişmeler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi.
- Duyan, G. Ç., Acar, H., Acar, Y. B. ve Karataş, K. (2007). Boşanmış Kadınların Yaşam  yk leri ve Yoksullukla Baş Etme Biçimleri. *Kriz Dergisi*, 15 (1), 25-38.
- Ergin, N. G. (2008). Evli ve Boşanmış Kişilerin Evlilik Uyumu ve Cinsiyetçilik Açışından Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Geller, R. J. (1995). Domestic Violence Factoids. 14.03.2011, <http://www.mincava.umn.edu/documents/factoid/factoid.html>.
- Karasar, N. (2002). Bilimsel Araştırma Yöntemi (11. Baskı). Ankara, Nobel Yayıncılık.
- Mavili-Aktaş, A. (2009). Evlilik ve Sadakatsizlik (1. Baskı). Ankara: Kanguru Yayınları.
- Sezen, A. (1998). Kadına Yönelik Aile İçi şiddetin Boşanma Davalarına Yansıması. 20.03.2011, <http://www.bilka.org.tr/page.asp?id=57>.
- Straus, M. (1980). Victims and Agressors Marital Violence. *American Behavioral Scientist*, 23 (5), 681-704.
- Sucu, İ. (2007). Boşanmış Kadınların Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrası Toplumsal Kabulleri (Sakarya İli  rneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarhan, N. (2008). Evlilik Psikolojisi (5. Baskı). İstanbul, Timaş Yayınları.
- TÜİK, (2010). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2009, T riye İstatistik Kurumu, Ankara, T riye İstatistik Kurumu Matbaası.
- TÜİK, (2011). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 4. Dönem 2010, T riye İstatistik Kurumu, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Haber Bülteni, 01.04.2011, Ankara.
- TÜİK, (2017). Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2016, T riye İstatistik Kurumu, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Haber Bülteni, 02.03.2017, Ankara.
- Uçan,  . (2007). Boşanma Sürecinde Kriz Merkezine Başvuran Kadınların Retrospektif Olarak Değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 10 (1), 38- 45.
- Uyar, S. (1999). Boşanmış Bireylerin Evlilik Süreci Ve Bugüne İlişkin Psikolojik Sorunları  zerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi.
- Yalom, M. (2002). Antik Çağlardan Günümüze Evli Kadının Tarihi. (Z. Yelçe, N. Domaniç, Çev.). İstanbul, Çitlembik Yayınları.

- Yıldırım, A. (1998). Sıradan Şiddet Türkiye'ye Özgü Olmayan Bir Sorun: Kadına ve Çocuğa Yönelik Şiddetin Toplumsal Kaynakları (1. Baskı). İstanbul, Boyut Kitapları.
- Yılmaz, T., Fidan, F. (2006). Kadın Açısından Boşanma: Yeni bir Başlangıç Mı? Ya da Son Mu? İş Yaşamında Boşanma. II. Uluslararası Kadın Araştırmaları Sempozyumu: Tabuları Aşmak, 27-28 Nisan, Gazimağusa, Kıbrıs.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 13.06.2017
Makale Kabul Tarihi: 26.03.2018

GÖÇ: TRANSNASYONALİZM ve TRANSNASYONAL SOSYAL HİZMET

Migration: Transnationalism and Transnational Social Work

Emine ÖZMETE *

Ezgi ARSLAN**

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

** Arş. Gör., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Uluslararası göçün, göç alan ve göç veren ülkelerdesosyal hizmet ve kalkınma odağında göçmenlerin yaptıkları döviz havaleleri, beyin göçü, döngüsel göç, diasporalar ve sosyal boyutta etkileri bulunmaktadır. Yeni yüzyılda savaşlar, güvenli bir çevrede yaşama isteği, küresel ısınma, kaynakların sınırlılığı, sosyal ve ekonomik nedenler ile giderek artan uluslararası göç ile birlikte ortaya çıkan olgulardan biri “transnasyonalizm”dir. Transnasyonalizm, insanların geleneksel ülke sınırlarının ötesine esnek hareket etmeleri; birden fazla milletle ve toplumla sosyal, politik, kültürel ve ekonomik bağlar kurmaları olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda yeni bir ülkede yaşama, çok kültürlülük, uyum ve entegrasyon sürecinde insanların ihtiyaçları çeşitlenmiş ve yeni ihtiyaçları ortaya çıkmıştır. Transnasyonalizm olgusu ile sosyal hizmetin ilgilendiği sosyal sorun alanları da çeşitlenmiştir. Göçmenlerin yaşadıkları ekonomik, kültürel, sosyal ve politik sorunlar ulus ötesi ve küresel düzeyde sosyal hizmetin ilgi alanına dahil olmuştur. Bir sosyal adalet mesleği olan sosyal hizmetin bütüncül bakış açısı ile uluslararası göç ve transnasyonalizm ile çeşitlenen insan ihtiyaçlarının karşılanması ve refah için daha küresel ve yenilikçi bakış açısına ve hizmetlerin yeniden organizasyonuna ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada transnasyonalizm bağlamında göç, sosyal hizmet ve kalkınma ilişkisi incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: transnasyonalizm, uluslararası göç, transnasyonal sosyal hizmet, kalkınma

ABSTRACT

International migration has a number of influences on migration-receiving countries and emigrant countries. These effects are immigrant remittances, brain drain, circular migration, diaspora and social dimension in the context of sustainable development that overlaps with the goals of social work. Transnationalism emerged with the increasing international migration in our time. Transnationalism is defined as the flexible movement of people between the traditional borders of the country and the establishment of social, political, cultural and economic ties with more than one nation and society. Various and new human needs emerged in this context. The economic, cultural, social and political problems experienced by immigrants vary globally. The studies show that migrants' problems are changing with transnationalism. A holistic view of social work, which is a social justice profession, is needed to develop more global and innovative services and perspectives against international human migration and transnationalism as well as human needs. Therefore, this study examines the relationship between development, migration and social work in the context of transnationalism.

Key Words: *transnationalism, international migration, transnational social work, development*

GİRİŞ

Son yüzyılın en önemli konularından biri ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki ulus ötesi (transnasyonal) hareketlerin öneminin anlaşılması olmuştur. Transnasyonalizm kavramının, Dünya’da sınırlar arasındaki artan geçirgenliğin ve uluslararası ekonomiden duygusal alana kadar artan bağların anlaşılması için geniş ve verimli bir bakış açısı sunduğu görüşü yaygınlaşmıştır (Weima, 2017:113). Dünya’da son yıllarda yaşanan sosyal değişim ile birlikte transnasyonalizm kavramının öne çıkmasındaki itici güçlerden biri uluslararası göçtür. Dünya’da günümüzde resmi rakamlar, zorunlu koşullar nedeniyle yer değiştirenler, mülteciler, vatansız bireyler ve yerleri tekrar değiştirilen mülteciler olmak üzere 200 milyondan fazla insanın bir şekilde yer değiştirdiğini göstermektedir (UN, 2017). Ancak yaşanan göç hareketliliği nedeniyle etkilenen insan sayısının bundan daha fazla olduğunu tahmin etmek güç değildir. Geleneksel göç olgusunun yerini artık transnasyonal göç almaktadır. Coğrafi olarak sınırlı bir alanda yaşayan insanların sınırlar arasındaki hareketi ulusal coğrafi kısıtlamalar ya da sınırlardan bağımsız; yani transnasyonal hale gelmiştir. Geleneksel anlamdaki ülke sınırlarının kapalılığı azalmakta ve geçirgenliği artmaktadır. Bu durum insanın içinde olduğu her yerde; sosyal, ekonomik ve toplumsal alanda etkisini göstermektedir (Keijzer, Heraud ve Frankenhaeuser, 2016). Transnasyonalizm kavramının değişen göç olgusunun özellikleri ve sonuçları çerçevesinde anlaşılması sosyal bilimler ve özelden sosyal hizmet mesleği için oldukça önemlidir. Bu çalışmada, transnasyonalizm kavramı odağında göç, transnasyonal sosyal hizmet ve kalkınma ilişkisi incelenmeye çalışılmaktadır.

Transnasyonalizm ve Göç

Transnasyonalizm kavramı Türkçe en basit şekli ile “ulus ötesi” olarak kullanılmaktadır (Yılmaz, 2014; Güllüpinar, 2012). Transnasyonalizm kavramı insanların hareketliliği; göçmenlerin aileleri, arkadaşları ve varılan yerleşim yerindeki diğer tanıdıkları ile iletişimi ve etkileşimi; göç sürecinde elde edilen kaynakların karşılıklı değişimi olarak tanımlanmaktadır. İlk tanımlarda transnasyonalizm kavramı, bir gurbetçi olarak göçmenlerin politik aktiviteleri ile kendi nesillerinden olan kişilere ve torunları gibi gelecek nesillere sağladıkları katkılar, telefonla ve seyahat ederek görüşme sıklıkları, gerçekleştirdikleri döviz havaleleri gibi genel anlamda tüm aktiviteleri olarak

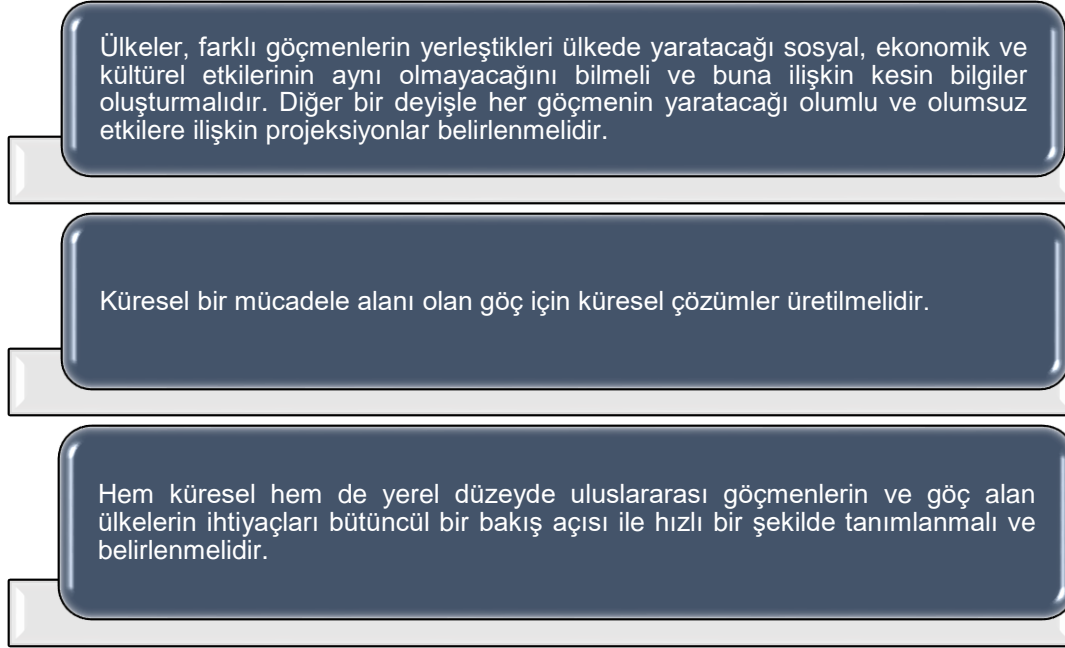
açıklanmaktaydı (Dunn, 2010). Bu tanımlarda transnasyonalizm kavramı açıklanırken karşılıklı değişime, insanların birden fazla coğrafyaya ait olmasına, birden fazla ülkede yaşamaya, diğer ülkelerdeki dostlar, akrabalar ve arkadaşlar ile iletişime, ekonomik ve toplumlararası ilişkilere vurgu yapıldığı ve bunun nedeni olarak da çoğu zaman göçün ele alındığı görülmektedir.

Günümüze değin yapılan çalışmalarda mikro ve makro yaklaşımların göç konusundaki teorileri etkilediği anlaşılmaktadır. Bu teoriler arasında klasik itme-çekme kuramı, ağ modelleri, transnasyonalizm (ulus ötesi) ve çatışma kuramlarının öne çıktığı görülmektedir. Bu çalışmanın konusu itibarıyla dış göç bağlamında bu teorilerden transnasyonalizm olgusu ele alınmıştır. Transnasyonalizm bir yandan köken ülke, göç edilen ülke, dinamizm, çok yönlülük ve üçüncü kuşak gibi konuları öne çıkarırken, diğer yandan çatışma yaşanan bölgedeki/ülkedeki güvenlik sorunlarını, güvenlik arayışını ve ulus ötesi insan hareketini ortaya koyan bir kuramdır. Böylece çatışma, uluslararası göçü destekleyen dinamik bir unsur haline gelmektedir (King, 2012). Uluslararası göç ve transnasyonalizm kavramı küreselleşme ile birlikte son 30 yılda ortaya çıkmıştır. Transnasyonalizm, göçün nedenlerini açıklamaktan daha çok, göç alan ülkelere göç etme ve bu ülkelere entegre olma biçimindeki yeni gerçeklikleri tanımlamaya çalışmaktadır. Transnasyonalizm, siyasi sınırlar arasında sosyal ve ekonomik refaha ulaşma arayışında olan göçmenlerin sıkı ilişki ağları üzerinde durmaktadır (Özcan, 2017). Bu noktada son yıllarda terör, savaş, iklim değişikliği, ekonomik ve sosyal nedenlerle Dünya'da giderek artış göstermektedir. Özellikle de Türkiye'nin aldığı uluslararası göç düşünüldüğünde göç olgusunun transnasyonalizm yaklaşımı ile incelenmesi ve küresel bir konu olan uluslararası göçmenlerin ihtiyaçlarına küresel çözümler üretmek için transnasyonal sosyal hizmet uygulamalarına dikkat çekilmesi önemli hale gelmektedir.

Göç, farklı nedenlerle insanların oturduğu yaşadığı bir yeri kesin bir şekilde ya da geçici süre terk etme durumudur (IOM, 2009). Göç kavramı ile genel olarak belli bir nüfusun bir bölgeden başka bir yere olan hareketi -coğrafi bir yer değiştirme- akla gelmekle birlikte (Aksu ve Sevil, 2010), göçün sosyal hizmet bilimi ve mesleği için daha kapsamlı ve derin bir anlamı bulunmaktadır (Cox ve Geisen, 2014). Günümüzde hızla değişen çevresel, ekonomik, politik ve sosyal yapılar nedeniyle birey ve gruplar göç ederek farklı bölgelerde geçici ya da kalıcı olarak yerleşik düzene geçmektedirler. Göçler isteğe bağlı ya da zoraki, devamlı ya da geçici olabildiği gibi transit ya da illegal şekilde de olabilmektedir (Ilgaz ve Tuzcu, 2015). Göçler yurt içinde ulusal düzeyde olduğu gibi uluslararasıında da

yaygın olarak görülmektedir. İç göç ülke sınırları içindeki belirli bölgelerarasındaki nüfus hareketliliği olarak tanımlanırken; dış/uluslararası göç, komşu ülkelere ya da daha uzak bölgelere yapılan coğrafi yer değiştirme hareketini açıklamaktadır (IOM, 2011). Göç olgusunun ortaya çıkmasında savaşlar, açlık, siyasal ya da dini ayrımcılık, yüksek enflasyon ve düşük ücretleri içeren durgun ekonomik koşullar gibi “itici” ve istihdam olanakları, iyi iş, yüksek ücret, iyi eğitim ve daha iyi bir yaşam çevresi, özgürlük, aile ya da belirli gruplara yakın olma gibi “çekici” faktörler belirleyici olmaktadır (Tuzlu ve Bademli, 2014). İtici ve çekici faktörler nedeniyle Dünya’da son yıllarda uluslararası göç artmaya devam etmektedir. Göçün kısa vadeli etkisinde göçmenler yerleştikleri ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı için bir tehdit olarak görülürken, orta ve uzun vadede genel olarak bu durumun kamu harcamalarının dengesi, ekonomik büyüme ve işgücü piyasası için olumlu olacağı düşünülmektedir (OECD, 2016).

Dünya ölçeğinde uluslararası göçmenler 2000 yılında 173 milyon iken, son 15 yılda bu sayı hızlı bir şekilde artarak 2010 yılında 222 milyona, 2015 yılında 244 milyona ve 2017 yılında 258 milyona ulaşmıştır. Uluslararası göçmenlerin yüzde altmışı Avrupa (77.9 milyon) ve Asya’da (79.6 milyon) yaşamaktadır. Bu tablo karşısında Kuzey Amerika uluslararası göçmenlerin çoğunluğuna (58 milyon) ev sahipliği yapmaktadır. Kuzey Amerika’yı Afrika (24.7 milyon), Latin Amerika (9.5 milyon) izlemektedir (UN, 2017). Tüm Dünya ülkelerini ve her bölgeyi etkileyen ulus ötesi göç akışına küresel düzeyde kalıcı çözümler üretme anlayışı kaçınılmaz hale gelmiştir. OECD tarafından hazırlanan Uluslararası Göç-2016 Raporunda göçten yarar sağlamak üzere politika düzeyinde yapılması gereken üç eyleme dikkat çekilmektedir (OECD, 2016):

Şekil: 1 Göçten Yarar Sağlamak Üzere Politika Düzeyinde Yapılması Gereken Üç Eylem (OECD, 2016)

OECD tarafından hazırlanan Uluslararası Göç Raporuna göre (2016), 2015 yılında OECD ülkelerine yaklaşık 4.8 milyon insan göç etmiştir. Aile birleşimi ve Avrupa Birliği ülkelerinde serbest dolaşım gibi nedenler OECD ülkelerine kalıcı göçün %30'unu oluşturmaktadır. Özellikle 2014 yılında Romanya, Bulgaristan, İtalya ve Fransa'ya yapılan göç keskin bir şekilde artmıştır. Yeni göçlerin üçte biri bir OECD ülkesinden diğerine iken, OECD ülkelerine göç eden 10 kişiden biri Çinli ve 20 kişiden biri Hindistanlıdır. OECD ülkelerine 2015 yılında sığınmacı olarak başvuru yapan kişi sayısı 1.65 milyondur. Bu başvuruların 1.3 milyonu Avrupa'daki OECD ülkelerinden alınmıştır. Bu başvuruların %25'ini Suriyeliler ve %19'unu Afganistanlılar oluşturmaktadır. Bu artışa karşılık OECD göç politikalarında 2015 ve 2016 yıllarında önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Kanada'da işgücüne katılacak olanlar için yeni başvuru yönetim sistemi oluşturulmuştur. Avrupa'da ise 2015 yılında "Avrupa Göç Gündemi/European Agenda for Migration" uygulanmıştır. Avrupa Komisyonu 2016 yılında iş piyasasında yer alabilecek kalifiye göçmenler için "mavi kart" sistemi uygulamaya başlamış, böylece Avrupa Birliği ülkelerinde bu göçmenlerin kabul edilmeleri sağlanmıştır. OECD ülkelerinde özellikle kent merkezlerinin göç alması, göçün kamu altyapısı ve hizmetlerine etkisi, yerleşim yeri, konut, eğitim ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması sosyal hizmet açısından da mücadele alanları olarak ortaya konulmuştur (OECD, 2016).

OECD verileri 2015 yılının Avrupa ve Dünya için göç yönetimi açısından önemli bir tarih olduğunu göstermektedir. Türkiye için de durum farklı değildir. Daha iyi yaşam koşulları için diğer ülkelere gitmek isteyen ve ülkelerindeki çatışma nedeniyle güvenlik arayışı içinde olan uluslararası göçmenlerin hareketliliği 2015 yılında önceki yıllara göre büyük artış göstermiştir. Küresel göç akışı 2015 yılı verilerine göre Türk vatandaşlarının %3.81'i (3.114.447) Türkiye dışında yaşamaktadır (IOM, 2015). Türk vatandaşlarının en çok yaşadıkları ülkeler sırasıyla; Almanya, Avusturya, Hollanda ve Fransa'dır. IOM 2015 verilerine göre Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 2.964,916'dır. Bu sayı Türkiye'nin nüfusunun %3.77'sini oluşturmaktadır. Türkiye en çok sınır komşuları olan ülkelere göç almaktadır. En büyük göçmen nüfusu ise Suriyeli'dir (IOM, 2015). Dış göçler Türkiye'nin komşularında gerçekleşen bölgesel çatışmalar, yaşama ve refaha yönelik tehditler gibi nedenlerle gerçekleşmektedir. Dış göçler, çoğunlukla; yaşama dair tehdit, doğal veya insan yapımı felaketler nedeniyle yer değişimi olarak tanımlanan (IOM, 2011) zorunlu göç olarak ortaya çıkmaktadır. Suriye'deki iç karışıklığa bağlı olarak yaklaşık 5 milyon insan ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır (UNFPA, 2014). Bu durumdan en çok sınır komşusu olarak Türkiye etkilenmiştir.

Türkiye'de 2005-2014 yılları arasında yakalanan düzensiz göçmen sayısı yaklaşık 50.000 iken 2015 yılında bu sayı üç kat artarak 150.000'e yaklaşmıştır. Türkiye 2011 yılından bu yana izlemiş olduğu "açık kapı politikası" ile birlikte, komşu ülke vatandaşları Suriyelilere "geçici koruma"³ sağlamış ve "dünyada en çok mülteci nüfus barındıran birinci ülke" konumuna gelmiştir. Türkiye'ye giriş yapan yabancıların sayısı 2010 yılında 26.623,911 iken, bu sayı 2015 yılında 34.633,391'e yükselmiştir. Türkiye'ye giriş yapan yabancıların sayısı 2016 yılında ise 24.686.471'e gerilemiştir. Türkiye'de ikamet izni verilen yabancıların sayısı 2013 yılında 313.692 iken 2016 yılında 461.217 kişi olmuştur. Türkiye'de çalışma izni verilen yabancıların sayısı 2010 yılında 14.200 iken, 2015 yılında bu sayı 64.550'ye yükselmiştir ve 2016 yılında bu sayı 56.591'e düşmüştür. 2013-2014 yıllarında çalışma izni olanlar arasında Gürcistan vatandaşları %13 oranı ile ilk sırada yer almıştır. Bunu Ukrayna (%9), Kırgızistan (%6), Suriye (%6) ve Türkmenistan vatandaşları (%5) izlemektedir. Türkiye'de çalışma izni alan Suriye vatandaşlarının sayısı 2013 yılında 800 iken, bu sayı 2016 yılında 7.053 olmuştur (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü [GİGM], 2017). Türkiye, Suriye krizinin başlangıcından itibaren gelen Suriyeli

³ Geçici koruma: Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan korumayı ifade eder. (Geçici Koruma Yönetmeliği. (2014). T. C. Resmi Gazete, 29153, 22 Ekim 2014.)

sığınmacılara 25 milyar doların üzerinde insani yardım yapmıştır. Bu yardım tutarının sadece 526 milyon dolarlık bölümü BM ve Avrupa ülkelerinden gelen uluslararası yardımdır (AFAD, 2017).

Türkiye'ye yönelen bu göçmen hareketi ile Türkiye'de göç alanındaki kavramlarda yeni tanımlamalara gidilmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin 1951 Mültecilerin Hukuksal Durumuna Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne göre Avrupa dışından gelen göçmenlere sığınmacı statüsü veremediğini belirtmek gerekmektedir. Sığınmacı; kendi menşe ülkesi dışında bir ülkeden ciddi zarar görme ve/veya yaptırımla karşılaşma riski bulunmasından dolayı koruma talep eden ve mülteci statüsünün verilmesini beklemekte olan kişiler için kullanılmaktadır (IOM, 2011). Mülteci ise ırkı, dini, milliyeti, belirli bir sosyal grup veya politik görüşün üyesi olma durumu nedenleri ile menşe ülkesinde karşılaşacağı yaptırımlar konusunda sağlam ve geçerli korkusu bulunan ve menşe ülkesi dışında bir ülkeden koruma talep eden kişidir (IOM, 2011). Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi Türkiye, açık kapı politikası ile Türkiye'ye gelmiş bulunan Suriyeli bireylere, yeni bir tanımlamaya giderek geçici koruma statüsü vermektedir. Geçici koruma ise yasalarda "Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan koruma" şeklinde tanımlanmıştır (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014).

Geçici koruma statüsü altında bulunan bireylerin sayısının çok fazla artması, gelenler arasında kadın ve çocuk sayısının fazla olması barınma, sağlık eğitim, beslenme gibi ihtiyaçların karşılanması, güvenliğin sağlanması gibi konuları gündeme getirmiş; sağlık ve sosyal hizmetlerine duyulan ihtiyacı artırmıştır.

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bünyesinde YİMER ALO 157 çağrı hattı ile Türkçe, Arapça, İngilizce ve Rusça dillerinde yabancıların tüm soru ve sorunlarına cevap verilmektedir. İnsan ticareti mağdurlarına yönelik bir acil yardım ve ihbar hattı olan YİMER, aynı zamanda yabancıların vize, ikamet, uluslararası koruma, geçici koruma gibi konulardaki sorularına yanıt vermektedir. YİMER, acil yardıma ihtiyaç duyan yabancılara ilgili kolluk kuvvetleriyle koordineli şekilde yardım sağlamaktadır. Gereken durumlarda yabancıların kolluk birimleriyle temasa geçebilmesi için dolaylı olarak tercüme hizmeti de sunmaktadır. Bu doğrultuda 158 Sahil Güvenlik, 155 Polis İmdat, 156 Jandarma ve 112 Acil Çağrı hatlarına yönlendirilen çağrılarla birçok

operasyon gerçekleştirilmiş ve yaklaşık 2.500 kişi kurtarılmıştır. YİMER'e gelen çağrıların %69'u Türkçe, %14'ü Arapça, %11'i İngilizce dillerinde yapılmıştır. Bu çağrıların %70'i ikamet ve geçici koruma hakkında olmuştur (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü [GİGM], 2016). Türkiye'de göç ve göçmenlere dair genel durumu bu şekilde özetlemek mümkündür.

Göç ile bağlantılı olarak transnasyonalizm kavramının ortaya çıkışı ve bunu hazırlayan teorik altyapı oldukça önemlidir. Bu nedenle aşağıda teorik bir bilgilendirmeden sonra sosyal hizmet, transnasyonalizm ve kalkınma konuları ele alınacaktır.

Uluslararası Göç Paradigmaları

Antropoloji, tarih, sosyoloji ve sosyal psikoloji gibi bilim dalları göç konusunda birey, aile organizasyonu, göç öncesi süreç, yapısal ve kurumsal faktörler gibi konularda birbirinden farklı görüşe sahiptirler (Burnley, 2016). Ekonomistler ve nüfus bilimciler itme-çekme, iş gücü piyasası, beşeri sermaye, mantıksal seçim, yarar maksimizasyonu ve küresel ekonomik sistemler teorileri gibi kavramları yeniden tanımlarken (Bakewell, 2010) psikologlar, bireylerin karar verme, uyum ve kültürleşmesi ile ilgili davranışsal teoriler geliştirmiştir (Jasinskaja-Lahti, 2008). Psikologlar, antropologlar ve sosyologlar, göç ile kimlik ilişkisini inceleyerek yaşam seyri teorisini ve ulusötesi (transnasyonal) aileler kavramını geliştirmişlerdir (Burnley, 2016). Coğrafyacılara ise mekan ile bağlantılı ayırım, kültürel coğrafya ve kimlik konuları üzerine çalışmışlardır (Dunn, 2010). Farklı bilim alanlarında yapılan bu çalışmalar sonucunda ortaya çıkan göç ile ilgili paradigmalar geçmişten günümüze ortaya çıkma sırasıyla Şekil2'de gösterilmiştir.

Şekil: 2 Uluslar arası Göç Paradigmaları (Kaynak: Burnley, 2016)

Sosyal hizmet bilim ve mesleği de göç konusunda farklı bilim dallarında ortaya çıkan çalışmalardan ve paradigmalardan beslenmektedir. Günümüzde göç çalışmaları kapsamında psikolojik, demografik ve sosyolojik kavramları içeren uyum ve yaşam seyri değişimleri ile transnasyonal yaklaşımlar öne çıkmaktadır (Diewald ve Mayer, 2009). Yaşam seyri yaklaşımı, insanların doğum, evlilik ya da göç ile ilgili yaşadıkları süreçleri incelemektedir. Bireyler yaşamları boyunca içine doğdukları sosyal yapılar ile öyle bağ kurmuşlardır ki, göç etseler de menşe ülkelerdeki tanıdıkları ile bağlarını devam ettirme eğilimindedirler. Bu nedenle okula gitme, çalışma yaşamı, kariyer gelişimi ya da yaşlanma gibi yaşam olayları göç ile kesişir. Bu yaklaşım ile yerleşme ve uyum kavramlarının transnasyonal açıdan değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Burnley, 2016).

Transnasyonal göç paradigması günümüzde diaspora, yerleşme ve uyum paradigmasını da doğrudan etkilemektedir. Transnasyonal yaklaşım; diaspora, ana vatan ve göçmenler arasında aynı anda etkileşimlerin olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşımın en öne çıkan özelliği, göç eden bireyin yalnızca göç edilen toplumla etkileşimde olmaması; ana vatanındaki toplumla etkileşiminin de devam etmesi, aynı zamanda göç ettiği ülkedeki diaspora toplumunun da içinde olmasıdır (Burnley, 2016; Yılmaz, 2014; Skeldon, 2008). Bir başka deyişle göç eden birey birden fazla millet ile

ekonomik, politik, sosyal ve kültürel bağlar kurmaktadır (Dunn, 2008; Levitt ve Nyberg-Sorensen, 2004). Transnasyonal göçü mümkün kılan ise küresel kapitalizm ile ortaya çıkan esnek üretim ve ekonomik faaliyetlerdir. Göçmenler için artık vatandaşlık daha esnek hale gelmekte ve ana vatanlarıyla da güçlü bağlarını da korumaları ve sürdürülebilmeleri mümkün olmaktadır. Örneğin, zorunlu göçün dışında çok uluslu şirketler çok farklı ülkelerde yatırım yapmakta ve kalifiye göçmen çalıştırmaktadır. Kalifiye ya da mesleki uzmanlığı olan göçmenlerin sayısı giderek artmakta ve ülkeler bu kalifiye göçmenlerin aile birleşmesi için yeniden düzenlemeler yapmaktadır. Örneğin Kanada, Vietnam'dan gelen göçmenlerin aile birleşmesi için ciddi ve ağır düzenlemeler getirmiştir (Burnley, 2016).

Transnasyonal teori; iki ya da çoklu kimlik söz konusu olduğunda diaspora teorileri ile de uyumludur. Bu teoriye göre ikinci ve üçüncü nesillerin kimlikleri ve davranışları önceki kuşaklardan aktarılmaktadır. Bu şekilde nesiller, diaspora yoluyla hem ana vatanlarındaki hem de farklı ülkelerdeki sosyal ağlarından kopmamış olmaktadır (Walker, 2007). Diasporalar kurumları, ağları ve dini öğretileri ile nesillerin inanç ve davranışlarını sürdürmelerini ya da değiştirmelerini sağlamaktadırlar. Dahası ekonomik anlamda güçlü ağları olan diasporalar, gelişmekte olan ülkelerin bilgiye sahip vatandaşlar ile göç edilen ülkelerdeki teknik bilgisi ve sermayesi olan vatandaşların bir araya gelmesine aracılık etmektedirler (Kuznetsov, 2006). Fakat transnasyonal anlamda göç ile geleneksel uluslararası göç arasında bazı yapısal ve pratik farklılıklar vardır.

Geleneksel anlamda uluslararası göç ile insanlar coğrafi olarak yer değiştirmekte ve uzun süreler göç edilen ülkede ikamet etmekte ve çalışmaktadırlar. Uluslararası göçte, insanların ülke sınırlarından geçiş sıklıkları azdır ve bu nedenle anavatanları ile olan bağlarının devamı da, transnasyonal göçte göre daha kesintilidir. Ancak transnasyonalizm söz konusu olduğunda ülke sınırları geçişken hale gelmekte ve insanlar, anavatanları ile etkileşimlerine kesintisiz olarak devam etmektedirler. Birden fazla ülkedeki toplumla kurulan bu sıkı sosyal, kültürel ve politik bağlar sonucunda yeni ve daha karmaşık ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle transnasyonal teori ve yaklaşımlar; göç ile ortaya çıkan çok kültürlü insan gruplarının ihtiyaçlarını ve sosyal sorunları farklı koşullar ve bakış açısı ile değerlendirmektedirler. İnsan ihtiyaçlarına karşı hassas ve bu ihtiyaçların karşılanması çabasında olan bir disiplin olan sosyal hizmet açısından da transnasyonalizmin etkilerine karşı yeni stratejiler ve çalışma yöntemleri üretilmesi kaçınılmazdır (Pries, 2001; Favell, 2003; Negi Furman ve Salvadore, 2010). Bu tür strateji ve çalışma yöntemleri üretilmesi için temelde sosyal hizmet, göç ve

kalkınma arasındaki etkileşimin ve ilişkilerin anlaşılması önemlidir. Transnasyonalizme ilerleyen paradigma değişiminin kökenlerinde göç kavramı ve olgusu ile bu kavramı ve olguyu besleyen başlıca nedenlerden olan kalkınma bulunmaktadır. Ekonomik, sosyal, çevresel, politik ve insani yönleri bulunan kalkınma gerçekte sosyal hizmetin de temel hedefidir.

Transnasyonalizm Bağlamında Göç, Kalkınma ve Sosyal Hizmet

Göç ve kalkınma kavramları arasındaki ilişki esas olarak çok yeni bir tartışma konusu değildir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana tüm dünyada, özellikle Avrupa'da göç politikaları üzerine yapılan tartışmalar kalkınma konusu ile kesişmektedir.

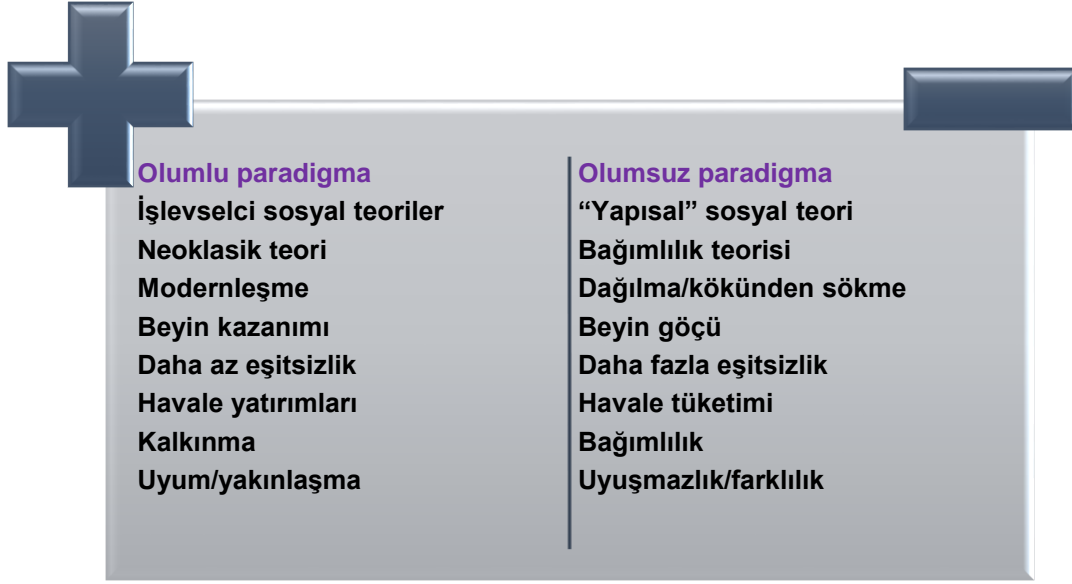
Savaş sonrası yıllarda gelişmiş ülkelerin ihtiyacı olan iş gücü, görece daha gelişmemiş ülkelerden gelen göçmen işçilerle karşılanmıştır. Bu dönemde göç hakkında; hem işçi kabul eden ülkelerin ekonomisine katkıda bulunduğu, hem de işçilerin elde ettikleri deneyimler, beceriler ve kazandıkları dövizlerin göç veren ülkenin ekonomisine ve kalkınmasına yardımcı olduğu şeklinde olumlu bir düşünce oluşmuştur. Bu anlayış çerçevesinde devletler özellikle ekonomik kalkınma politika ve uygulamalarında uluslararası göçü önemli bir faktör olarak görmüşlerdir (De Haas, 2012). Buna 1960'ların başında Türkiye'den Almanya'ya yapılan işçi göçü örnek olarak gösterilebilir.

1973 yılındaki petrol krizi ile birlikte Avrupa'da olumlu bir bakış açısıyla değerlendirilen göç konusu; işsizliğin artması ile olumsuz bir bakış açısına dönüşmeye başlamıştır. Bu dönemde "beyin göçü", göç edilen ülkelerin yaratıcı yeni fikirlerini ve üretimini zenginleştirmek yerine, yalnızca işçi dövizlerine bağımlı hale gelmesi gibi gerekçelerle göç kavramı "kalkınamama" ile özdeşleştirilmeye başlanmıştır. Ayrıca göçün sosyo-kültürel olumsuz etkilerinin de olduğunun fark edilmesi bu döneme rastlamaktadır. Bir diğer önemli farkındalık ise neo-Marksist düşüncelerin kalkınma anlayışı yerine bağımlılık anlayışını ön plana çıkarması üzerine olmuştur. Bu görüşe göre göç, yoksul ülkelerin iş ve beyin gücünün varsıl ülkelerin refahını ve ekonomisine hizmet ederek kapitalizmi beslediği şeklindedir. Dahası yapılan araştırmalarda Türkiye ve Fas gibi ekonomisi gelişmekte olan ülkelere gelen göçmenlerin genellikle kazançlarını menşe ülkelerinde yatırım yapmaya yönlendirmemesi ve menşe ülkelerine geri dönme konusunda isteksiz olmaları, kalkınma ve göç ilişkisinin her ülkenin kendi koşulları çerçevesinde değerlendirilmesini gerekli hale getirmiştir (De Mas, 1978; Hamdouch ve diğ., 1979 akt. De Haas, 2012). Göçmenlerin geriye dönme isteklerinin azalmış olmasının fark edilmesi ile devletler göç politikalarında önemli değişikliklere gitmeye

başlamışlar, özellikle bilgi çağında beyin göçünü engellemek ve geri dönüşleri sağlamak üzere teşvikler uygulamışlardır. Böylece göç alan ve göç veren ülkeler için kaynakların karşılıklı değişimine dayalı kalkınma düşüncesi üzerinde eleştirel tartışmalara başlanmıştır.

Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyal ve ekolojik boyutları ile bağlantılı temel hedefleri arasında insan ihtiyaçlarının karşılanması, genel ama gruplara göre farklılaşmış sorumluluklar, küresel adalet, farklılıklara saygı, aktif katılım ve kuşaklararası eşitlik ve dayanışma yer almaktadır. Bu hedefler sosyal hizmetin temel hedeflerinden olan refahın iyileştirilmesi, bireyleri ve toplumları güçlendirme, farklılıklara saygı, sosyal adalet, insan hakları, eşitlik ve dayanışma hedefleri ile örtüşmektedir (Mary, 2008; Peeters, 2009; Özmete, 2010). Göç ve transnasyonalizm bağlamında kalkınma sağlanabilmesi özellikle insan ve toplumların iyilik halleri söz konusu olduğunda sosyal hizmet ile ortak çabalar olmadan bütüncül bir başarı elde edilmesi zordur. Transnasyonalizm ve göç ile birlikte değişen ve değişmekte olan dünyada, göçün kalkınmaya olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesi için sosyal hizmet meslek ve disiplini açısından kalkınmanın boyutlarının bütüncül bir şekilde anlaşılabilmesi, uygulama ve müdahale süreçlerinin planlanması gereklidir (Wirth, 2009).

Sosyal hizmetin de sürdürülebilir kalkınma ile benzeyen en temel amacı insanların ve toplumların refahını iyileştirmektir. Yenilikçi ve insan ihtiyaçlarına göre şekillenen sosyal hizmetlerin üretilmesi; göç ve transnasyonalizm ile ortaya çıkan olumsuzlukların bertaraf edilmesi ve olumlu bir bakış açısıyla göç veren ve alan ülkelerin kalkınabilmesi için gereklidir. Ayrıca göçün daha makro düzeydeki sosyo-ekonomik ve sosyo-politik boyutları göz ardı edilmektedir. Siyasal ve kültürel anlamda uluslararası göçün etkileri günümüzde ve gelecekte de bir takım ikiliklere yol açacağı tahmin edilmektedir. Çünkü yoksul ülkelere, zengin ülkelere gerçekleşen emek göçü, zengin ülkelerde zorunlu olarak bir kültürel çeşitlilik üretmektedir. Bu durumda sosyal hizmeti de ilgilendiren yeni ve daha karmaşık insan ihtiyaçları ve sorunları gündeme gelmektedir. İnsan ihtiyaçlarından ve sosyal sorunlardan bağımsız kalkınma sağlanabilmesi olumsuz paradigmanın savunduğu gibi mümkün olamamaktadır (Güllüpinar; 2012; Yılmaz, 2014; Güllüpinar, 2016).

Şekil 3. Göç ve Kalkınmaya Dair Karşıt Paradigmalar (Kaynak: De Haas, 2010).

Göçün kalkınma üzerindeki olumsuz etkilerine odaklanan düşüncelerin ağır bastığı dönemden sonra göç ve kalkınma ilişkisini içeren tartışmalar çok uluslu kuruluşlar, hükümetler ve kalkınma ajanslarının çabaları ile 2000’li yıllarda tekrar gündeme gelmiştir (De Haas, 2012).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Dünya Bankası 2009 yılında göçün kalkınma açısından oldukça yararlı sonuçları olduğunu, insanların ve toplumların genel olarak iyilik halini sağlamada göçün olumlu etkilerinden yararlanılabileceğini açıklamışlardır (UNDP, 2009; World Bank, 2009). Avrupa Birliği ise 1999 yılında kalkınma hedefleri ile göç arasında ilk defa doğrudan bağlantı kurmuştur. Avrupa Konseyi düzenlenmiş sonuç bildirgesinde, hem göç alan hem de göç veren ülkelerde göçe yaklaşımda politik sistem, insan hakları ve kalkınma temelli bir yaklaşım çağrısında bulunulmuştur (European Commission, 16/10/1999 - Nr: 200/1/99).

Göç ve kalkınma bağlamında Birleşmiş Milletler tarafından 1994 yılında ilk olarak düzenlenen Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı dikkat çekicidir. Bu konferans ile kalkınma ve göç ilişkisi uluslararası düzeyde gündeme gelmiştir. Daha sonra bu alanda destekleyici çalışmalar yapılmaması, konferansların tekrarlanmaması ve bölgesel düzeyde birbirinden kopuk çalışmaların olması gibi nedenler ile konuya ilişkin gündem durağanlaşmıştır. Ancak dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan, kalkınma ve göç

konusunda uluslararası bütünleşik bir gündem ve alan yaratılması için öncü olmuştur. 2003 yılında BM genel toplantısı sonucunda varılan karara istinaden 2006 yılında Uluslararası Kalkınma ve Göç için Yüksek Düzey Diyalog (UNHLD) komitesi kurulmuştur (Keijzer, Heraud ve Frankenhaeuser, 2015).

Göç ve kalkınmaya dair güncel tartışmalar; göçmenlerin yaptıkları döviz havaleleri, iş gücünün hareketliliği, göç alan ve veren ülkelerdeki gelişme, döngüsel göç ile sağlanacak faydalar gibi konular üzerinden devam etmektedir. Aslında tüm bu güncel tartışmalar; göçmenlerin yaptıkları döviz havaleleri, diasporalar, beyin göçü, göçün sosyal ve psikolojik boyutu ile beraber transnasyonalizmin gelişimine katkı sağlamıştır. Bu nedenle bu konular aşağıda transnasyonalizm odağında ele alınacaktır.

Göçmenlerin Menşe Ülkelerine Yaptıkları Döviz Transferleri

Göç ve kalkınma üzerine ilk tartışmalarda göçmen işçilerin, ana vatanlarındaki ailelerine, evlerine gönderdikleri döviz havalelerinin oldukça önemli olduğu açıklanmaktadır. Öyle ki göç ve kalkınma arasındaki pozitif ilişki döviz havalelerinin artmasına bağlanmıştır. Latin Amerika ve Karayipler bölgelerini kapsayan bir araştırmada, ABD'de yaşayan göçmenlerin ailelerine düzenli olarak para aktardıkları belirlenmiştir (Inter-American Development Bank, 2002). Daha sonra özellikle Dünya Bankası, IMF (International Monetary Fund- Uluslararası Para Fonu) gibi kuruluşların bu konuya dair raporları gündem oluşturmuştur. Dünya Bankası'nın 2003 yılı Küresel Kalkınma Finansman Raporu; göçmen havalelerinin önemli olduğunu belirterek, bu havalelerin artırılması ve havale işlemlerinin kolaylaştırılması yönünde tavsiyelere yer vermiştir (Gökbayrak, 2008).

Gelişmekte olan ülkelere gönderilen bu havalelerin ekonomik kalkınma için önemli bir kaynak olduğu görüşü yaygın olarak kabul görmektedir. Gelişmekte olan ülkelere gönderilen havaleler 2005 yılında yaklaşık 167 milyon dolar iken (De Haas, 2007), 2015 yılında bu rakam 440 milyon dolara yükselmiştir (World Bank, 2015). Resmi rakamların dışında ise bahsedilen havalelerin çok daha fazla olduğu düşünülmektedir, çünkü çoğu transfer resmi olmayan yollardan (nakit ödeme, elden verme vs gibi) gerçekleştirilmektedir (De Haas ve Plug, 2006).

Diğer ülkelere göç eden bireylerin arkalarında bıraktıkları aile bireylerine ve akrabalarına ekonomik olarak destek olması ve dayanışmanın devamlılığı, sürdürülebilir insani gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen alan yazında farklı görüşlerin oluşmasına neden olmuştur. Göç konusunda olumlu düşünceye sahip olanlar

göçmenlerin potansiyel bir “değişim ajanı”, “yatırımcı” ve “yenilikçi” olduklarını kabul etmektedirler. Bu düşünce yalnızca ekonomik kaynakların transferine değil, aynı zamanda sosyo-kültürel yapının, gelişme olanaklarının ve becerilerin de transfer edilmesine dayanmaktadır. Göç edilen ülkede kazanılan döviz, bilgi, beceri ve deneyimlerin geride kalan aile üyelerine aktarılması ile gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasının ve refah düzeyinin artacağı görüşü kabul görmüştür (Yılmaz, 2014; Güllüpinar, 2016).

Diğer yandan göç konusunda olumsuz düşünenler, göç veren ülkelerin pasif, üretmeyen ve döviz havalelerine muhtaç toplumlar haline geleceği görüşünü savunmaktadırlar. Göçmen dövizlerinin ekonomik kalkınma açısından idealleştirildiği kadar yatırım amaçlı kullanılmadığı ve genel olarak günlük yaşamı devam ettirmek, ev almak gibi sabit alanlarda harcandığını ifade etmektedirler (De Haas, 2007).

Bu noktada olumlu görüştekilerin uluslararası göçün bilgi, beceri, deneyim ve gelirin transferini sağladığına ilişkin görüşleri, döngüsel göç kavramını ortaya çıkarmıştır. Döngüsel göç; göçmen işgücünün yalnızca belirli bir süre geçici olarak bir ülkede yaşaması ve çalışması; daha sonra elde ettiği tüm ekonomik, sosyal ve mesleki kazanımları menşe ülkesine dönerek aktarması olarak tanımlanmaktadır (Fudge, 2015). Son yıllarda çok sayıda ülke, göç ile birlikte kalkınmanın ancak döngüsel göç ile çözülebileceği ve böylece tüm tarafların kazançlı çıkacağı düşüncesine sahip olmaya başlamıştır. Böylece hem göç alan ülkenin işgücü açığı kapanmış, hem göç veren ülkenin kalkınması ve gelişmesine katkıda bulunmuş hem de göçmen bireyin kendi kapasitesini geliştirmesi açısından fayda sağlamış olduğu düşünülmektedir. Ancak bu olumlu düşünce, zorla geri döndürme, yeterli ekonomik kazanç sağlayamama, yeterli mesleki eğitim alamama gibi riskleri/sorunlarını da beraberinde getirmektedir (De Haas, 2012; Weil, 2002). Gerçekte tek başına havalelerin bir ülkenin kalkınmasına ya da kalkınamamasına etki edeceğini düşünmek doğru değildir. Göçmen bireylerin ülkelerine gönderdikleri döviz havaleleri eğer makro düzey politika ve girişimlerle desteklenirse kalkınma için önemli bir avantaj olma potansiyeline sahip olabilir. Ne var ki bu dövizlerin etkin kullanımı ülke genelinde bir politika ile desteklenmemişse herhangi bir avantajdan bahsetmek mümkün olamayacaktır (Ünver, 2009).

Türkiye’de ise 1960 ve 1970’li yıllardaki Avrupa’ya yönelen işgücü göçü olduğu görülmektedir. Bu göçlerin en önemli nedenlerinden birinin ekonomik kazanımlar elde etme olduğu bilinmektedir (Gökbayrak, 2008). IMF’nin göçmenlerin gerçekleştirdikleri

döviz havalelerine dair raporuna göre 1981 ile 2000 yılları arasında göçmen havalelerinden en çok döviz kazanımı elde eden ülkeler arasında Türkiye üçüncü sıradadır (4.035 milyar dolar) (Adams, 2003). Fakat bu göçmen havalelerinin nedenlerine dair farklı görüşler vardır. Genel olarak göçmen havalelerinde, göçmenlerin gelir düzeyi, göç veren ülkenin ekonomik ve siyasi istikrarı, kalış süresi ve geride kalan hane halkının sosyoekonomik düzeyi belirleyicidir (Commander ve diğ., 2004). Gökbayrak'ın (2006) yurtdışında yaşamakta olan 130 Türk mühendis ile yaptığı çalışmada, katılımcıların %70'inin Türkiye'de herhangi bir yatırımları olmadığı ve %16.2'sinin ise yalnızca gayri menkul yatırımları olduğu belirlenmiştir. Ülke ekonomisi için oldukça önemli bir kaynak olan menkul yatırımların oranı ise sadece %6.3'tür. Benzer bir sonuç ise Hintli göçmenlerle yapılmış olan bir araştırma da ortaya çıkmıştır. Nitelikli Hintli göçmenlerin yatırımlarını ekonomik ve siyasi olarak istikrarsız olan kendi ülkelerinden daha çok, yabancı ülkelerde ya da göç ettikleri ülkelerde tuttukları görülmüştür (Khadria, 1999).

Göç ile sağlanabilecek gelişmeler sosyal hizmet açısından güçlü bireylerin sayısının artması ve sorun olarak ortaya çıkabilecek konuların azalması anlamına gelirken; ortaya çıkabilecek riskler sosyal hizmet için müdahale gerektiren sorunların çeşitlenmesini ifade etmektedir. Ayrıca göçlerin son yıllarda savaş ve istikrarsızlık nedeniyle artması, sığınmacılık talepleri ile gelen insan akınlarının ortaya çıkması; göç olgusunun birçok ülke ve bölge için ekonomik, sosyal, kültürel açıdan yeniden değerlendirilmesi gerekli bir konu haline gelmesine neden olmuştur. Göçmenlerin gerçekleştirdikleri döviz havaleleri; transnasyonal bir kimlik oluşturma açısından göç ile ilgili ekonomik bir pencere sunmaktadır. Bu ekonomik etkinlikler aslında diasporaların kurmuş oldukları ticari ağlar üzerinden de gerçekleştirilmektedir. Fakat diasporaların ekonomik ve ticari ağları dışında kültürel ve sosyal birçok misyonu da vardır ve transnasyonal kimliklerin oluşmasında etkileri oldukça büyüktür.

Diaspora

Diasporanın bir kavram olarak evrensel bir tanımı yoktur. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ve Göç Politikaları Enstitüsü'nün 2012 yılında diaspora kavramını "Doğmuş olduğu ya da atalarının olduğu ülkenin dışında kalıcıya da geçici olarak yaşayan, ama hala ülkesi ile duygusal ve maddi bağları bulunan göçmenler" şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanım içindeki maddi bağlar vurgusu özellikle kalkınma için dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Diasporalar, ana vatanları ve içinde yaşadıkları ülke arasında sosyal ve ekonomik

anlamda bir köprü olarak görülmektedir. IOM'e göre diasporalar, ana vatanları için küresel iş piyasasının kapısını açan, kültürel değişim ve diplomasiye yardımcı olan ve yeni fikir, beceri ve finansal değere sahip olan yapılardır. Diasporalar yaşadıkları ülke için ise ticari ve diplomatik ortaklıkların üzerine kurulduğu farklı kültür, değer, inanç ve politik sistemlerin güçlendiricisi rolündedir (IOM, 2013).

Göçe dair on yıllar süren olumsuz bakış açısından sonra transnasyonalizm ve diasporaların potansiyel yatırımcılar ve kalkınma ajanları olarak görülmeye başlanması, bu alanda umut veren beklentilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır (De Haas, 2010). Kendi toplumlarının/vatanlarının dışında yaşayan bir topluluk olan diasporalar, genellikle ülkelerinin en varlıklı ve kalifiye insanları olarak görülmekte; ülkelerinin kalkınması için önemli etki yaratabileceklerine inanılmaktadır (Kuznetsov, 2006). Kalkınma ve göç açısından diasporalar; ana vatanda olan vatandaşlar ile dışarıda olan göçmen vatandaşlar arasında etkileşim ağları kurma açısından olumlu değerlendirilmektedir. Ana vatanda olan vatandaşların risklere karşı bilgisi varken göçmen vatandaşların ise teknik bilgisi ve yatırım sermayesi vardır. Bu etkileşimin göç veren gelişmekte olan ülkenin ekonomisi ve gelişimini hızlandırabileceği görüşü öne çıkmaktadır (Burnley, 2006).

Çin ve Vietnam diasporaları örneklerinde olduğu gibi, diasporalar ülkelerinin kalkınmasına ve gelişmesine oldukça önemli katkılarda bulunabilmektedirler. Bu ülkelerde ekonomik büyümenin olması nedeniyle göçmenler ülkelere dönmek ve yatırım yapmak istediklerinde, büyük ekonomik büyümenin kolayca bir parçası olabilmektedirler. Diğer yandan gelişmekte olan ve ekonomik - politik istikrarsızlığın olduğu ülkelere ait diasporaların yatırım yapma ya da ülkenin kalkınmasında pay sahibi olma potansiyellerinin azaldığı görülmektedir (Skeldon, 2008).

Diasporaların kalkınmayı kolaylaştırmadaki rolünün farkına varılması ile çoğu ülke, bölgesel ve uluslararası kurumlar diaspora çalışmaları ile ilgilenmeye başlamışlardır. Birçok devlet diaspora enstitüleri ya da kurumları kurmaya ve kalkınma konusunda diasporaları da içeren politikalar üretmeye çaba göstermektedirler (Chikanda ve diğ.,2013). Örneğin Bangladeş'te, ülkenin fonlarını ve diaspora gelirlerini kalkınma için kullanmak amacıyla diasporaların kurdukları özel şirketlere teşvikler verilmektedir. Etiyopya, diaspora üyelerinin ülke içinde yatırım yapmalarını teşvik etmekte ve ortaklık ya da iş sahibi olmaya izin vermektedir. Filipinler'de ise "Evde Bir Gelecek İnşa Etmek" isimli proje ile bankaların ortaklığında kırsal alanda yeni iş olanakları sunacak diaspora yatırımlarına yönelik kooperatifler oluşturulmaktadır (IOM, 2013). Diasporaların

ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşimleri ve çalışmaları göz önüne alındığında beyin göçü konusunun da tüm bu etkileşim ve çalışmalar ile yakından ilişkili olduğunu anlamak zor değildir. Beyin göçü; göç süreçlerinde ve transnasyonal kimlik ve anlayışın gelişiminde ekonomik olmayan faktörler arasında yer alan önemli bir kavram ve olgudur.

Beyin Göçü

Göçmen havaleleri genel olarak göçün ekonomik katkısı, diasporalar kısmi ekonomik, kısmi sosyo-kültürel katkısı olarak değerlendirilirken; beyin göçü ekonomik olmayan faktörler arasında açıklanmaktadır (Gökbayrak, 2008). Beyin göçü Dünya Bankası tarafından yüksek nitelikli ve becerili insanların gelişmekte olan ülkelere gelişmiş olan ülkelere göçü olarak tanımlanmaktadır (World Bank, 2000). Fakat OECD ve BM beyin göçünden söz ederken “sözde” sıfatını kullanma eğilimindedir⁴. Bu eğilimin nedeni göç konusunda olumlu paradigmanın beyin göçü kavramının olumlu etkileri olduğuna dair inancına karşılık gelmektedir. Yüksek nitelikli göçmenlerin, gelişmekte olan ülkelerde elde ettikleri bilgi, beceri ve deneyimleri ülkelere döndükleri zaman kullanacaklarına ve ülkelerinde kalkınmaya katkı sağlayacaklarına inanılmaktadır (Gökbayrak, 2008; De Haas, 2012; Yılmaz, 2014). Olumlu paradigmaya göre ise beyin göçü ile yüksek nitelikli iş gücünün ülkeyi terk ettiğine, ülkenin kalkınmasının zorlaştığına ve bu iş gücünü oluşturan bireylerin kendi ülkeleri için kullanabilecekleri bilgi ve becerilerini göç edilen ülkede kullanmaları nedeniyle olumsuz bir durum olduğuna inanılmaktadır. Beyin göçü ile ilgili karşıt görüşler sözü edilen olumlu ve olumsuz paradigmanın ürünüdür (De Haas, 2012).

Beyin göçünün son yıllarda önemli düzeyde arttığına dair göstergeler vardır. OECD verileri 10 yıl öncesine göre eğitilmiş göçmenlerin sayısının %30 arttığını ve 31 milyona ulaştığını göstermektedir. Beyin göçü özellikle Afrika, Latin Amerika ve Karayipler’deki küçük ülkeler için oldukça ciddi boyuttadır. Örneğin Guyana’da doğan eğitilmiş bireylerin %90’ı OECD ülkelerinde yaşamaktadırlar (OECD, 2013). Olumsuz paradigma açısından yorumlamak gerekirse Guyana eğitilmiş ve nitelikli vatandaşlarının %90’ından faydalanamamaktadır yada diğer bir deyişle bu eğitilmiş vatandaşlar ülkelere katkıları fazla olmamaktadırlar. Göç alan ve veren ülkeler arasındaki kazanç farklılıkları, göç veren ülkelerdeki ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ve belirsizlik, gelişmiş ülkelerdeki nitelikli iş gücüne talebin fazlalığı ve göç politikaları kapsamında daha seçici

⁴Bknz.

<http://www.oecd.org/dev/poverty/migrationandthebraindrainphenomenon.htm><http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=26338>

düzenlemelerin getirilmesi gibi faktörler beyin göçünü artıran nedenler olarak sıralanmaktadır (Castells, 2005; IOM, 2005).

Beyin göçü, kendi ülkelerinde kalmaları durumunda ülkenin kalkınmasında en büyük role sahip olacak insan gücünün kaybı olarak değerlendirilmektedir (Skeldon, 2008). Yine de olumsuz paradigma, göç veren ülkeler açısından ortaya çıkan olumsuzlukların dengelenmesi için geçici göç kavramını ortaya çıkarmıştır. Geçici göç, insanların bir süre yurtdışında kalıp deneyim, bilgi ve becerilerini artırıp, ardından ülkelerine dönmeleri anlamına gelmektedir (Lowell ve Findlay, 2001). Bu düşünceye göre nitelikli işgücü hem göç edilen ülkeye hem de göç veren ülkeye olumlu kazanımlar ve kalkınma potansiyeli kazandıracaktır. Ancak çoğu zaman göçmenlerin geri dönüşler konusunda isteksiz oldukları da bir gerçektir. Örneğin doktoralarını tamamlayan yabancı öğrencilerin yaklaşık yarısının ABD’de kalmayı tercih ettikleri görülmüştür. Dahası ülkelere göre bu geri dönüş oranlarının değiştiği, mezun olduktan sonraki 5 yıl içinde Korelilerin %11’inin, Hintlilerin %79’unun ve Çinlilerin %88’inin ABD’de çalışma yaşamlarına devam ettikleri belirlenmiştir (Lowell, 2001; Regrets, 2001).

Benzer bir çalışma ABD, İngiltere ve Kanada’da eğitimlerine devam etmekte olan 1170 Türk öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, katılımcıların eğitimlerini tamamladıktan sonra Türkiye’ye dönme niyetleri, ilk eğitimlerine başladıkları zaman ve şundaki niyetleri karşılaştırılarak ortaya konulmuştur. Katılımcıların %53’ünün ilk başta niyetlerinin Türkiye’ye dönmek olduğu, ancak yalnızca %13.5’nin eğitimlerini bitirdiklerinde hemen Türkiye’ye dönme niyetinde oldukları ortaya çıkmıştır. Katılımcıların %35.3’ü ise eğitimlerini bitirdikten sonra hemen Türkiye’ye dönmeyi düşünmediklerini ifade etmiş ve %22.1’i kesinlikle Türkiye’ye dönmeyi düşünmediklerini bildirmişlerdir. Araştırmaya katılan öğrenciler, “eğitim gördükleri ülkelerdeki kariyer fırsatlarının daha iyi olması” (%53), “uzmanlık alanlarında daha fazla kendilerini geliştirebilecekleri” (%51), “daha düzenli ve organize bir çevre içinde bulunmak” (%45) ve “Türkiye’nin ekonomik istikrarsızlığı ve belirsizliği” (%52) gibi nedenler ile Türkiye’ye dönmek istemediklerini belirtmişlerdir (Tansel ve Güngör, 2003).

Göçmenlerin gerçekleştirdikleri döviz havaleleri, diasporaların etkisi ve etkinliği ile beyin göçü kavramlarının transnasyonal kimliklerin ve anlayışın gelişmesinde oldukça etkili olduğu görülmektedir. Bu sürecin sonuçları ise sosyal boyutta ele alınmalıdır. Göçün öznesi olan insanların, sosyal hizmetlere olan ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların ne oranda karşılanıp karşılanmadığı önem taşımaktadır.

Sosyal Boyut

Göç ve kalkınma konusunda, diğer alanlara göre daha az üzerinde durulan konu ise sosyal boyuttur. Sosyal hizmet bakış açısından göç ve kalkınma değerlendirildiğinde ise ekonomik ve yapısal duruma ilişkin etkileri kadar, göçün sosyal ve insani boyutunun da önemli olduğu açıktır. Göçmenlerin göç etme nedenleri, göç ettikleri ülkedeki uyum süreçleri, sosyal dışlanma, sosyal adalet, fırsat eşitliği, insan hakları gibi sosyal hizmetin temel felsefesi ve amaçları doğrultusunda gerçekleşen uygulamalar sosyal hizmetin odağındadır. Bu süreçlerin en uygun şekilde organize edilmesinde mikro, mezo ve makro çalışma düzeylerinde sosyal hizmet bilimi ve mesleği temel sorumluluğa sahip olan disiplinlerden biridir (Cox ve Geisen, 2014).

Göçmenlerin yaşamlarından memnun olmadığı ile ilgili bazı çalışmalar bulunmaktadır. Stillman ve arkadaşları (2015) göçün, göçmenlerin ruh sağlığını olumlu etkilediğini, gelir eşitliğini artırdığını, ancak mutluluk, sosyal takdir ve saygı duygularını azalttığını bulmuşlardır. En çarpıcı nokta ise olumlu yanlarına karşın, toplamda göçmenlerin refahının artmadığı sonucuna varılmıştır. Safi'nin (2009), Avrupa'nın 13 ülkesindeki göçmenler ve ülke vatandaşları arasındaki iyilik hallerini karşılaştırmalı olarak incelediği araştırmada, birinci ve ikinci nesil göçmenlerin, ülke vatandaşlarına göre yaşamlarından daha az memnuniyet duydukları bulunmuştur. Ayrıca yaşam memnuniyetinin göçmenler arasında zamanla artmadığı da belirlenmiştir. Bartram'ın (2011) araştırmasında da ABD'de yaşayan göçmenlerin yaşam memnuniyetlerinin düşük olduğu sonucu elde edilmiştir. OECD'nin 2015 yılında yayınladığı göçmenlerin entegrasyonuna dair kapsamlı araştırma raporunda göçmenlerin sosyal ve ekonomik uyumlarının beklenen düzeyde olumlu olmadığı açıklanmaktadır (OECD, 2015). Bu çalışmaların sonuçları; insan hakları, sosyal adalet ve eşitlik ilkelerini temele alan insanların iyilik halini hedefleyen ve bunun için hizmetlerin organize edilmiş olan şeklini sunan sosyal hizmet bilimi ve mesleği açısından önemlidir. Sosyal hizmet ve bilimi ve mesleğinin uluslararası göç ile değişen ve çeşitlenen sosyal sorunlara transnasyonal bir bakış açısı yenilikçi çözümler üretmesi kaçınılmazdır.

Psikolojik Boyut

Bireyler ve aileler için yeni bir ülkeye taşınmak kolay değildir. Aileden bir üyenin ya da ailenin tamamının bir ülkeye göç etmesi yönünde karar almak; yalnızca yeni bir ülkede iyi çevrede yaşama, güzel bir parkta yürüme olanağı bulma anlamına gelmemektedir. Yeni ülkeye gerçekleşen göç; anıların ve geçmişin aynı yerde sürdürülebilirliğinin kesintiye uğraması ya da kaybı, yeni ülkeye uyumun gerginliği ile ortaya çıkan kaygı ve depresyon gibi psikolojik sorunlara yol açabilmektedir.

Aileler mal varlıklarını, eşyalarını geride bırakarak, göç ettikleri ülkede yeni bir mekanda yeni eşyalarla bir yaşam düzeni oluşturmaya çalışmaktadırlar. Sevdikleri eşyaları ve yaptıkları birikimi genellikle güvensiz bir şekilde geride bırakma zorunluluğu, hem yetişkinler hem de çocuklar için üzücü bir deneyim olabilmektedir. Genellikle daha az mülkiyete sahip olan göçmenler, sınırlı bütçeleri ile yeni yaşam dönemine ve düzenine uyum sağlama gücünü yaşamaktadırlar.

Göçmenler için geride bırakılanlar yalnızca maddi varlıklar değildir. Diğer aile üyelerinin, akrabaların, arkadaşların ve komşuların geride bırakılması sosyal destek sisteminin zayıflamasına ve göçmelerin kendilerini güçsüz ve yabancı hissetmelerine neden olmaktadır. Diğer yandan göç edilen ülkede, daha önce göç etmiş ve yerleşmiş akraba ya da yakınların olması yeni göç eden ailenin ev, okul, iş gibi konularda rehberlik ihtiyacının güvenli bir şekilde karşılanmasını sağlamaktadır.

Dil, göçmenler için en önemli engellerden biridir. Bir ülkede farklı aksanların konuşulması da anlaşma ve iletişimdeki gücünü artırmaktadır. Dil, sosyal yaşamdaki ve iş yaşamındaki uyuma engel oluşturabilir, stresi artırabilir ve benlik saygısını azaltabilir. Bu durum daha fazla sosyal izolasyon oluşturabilir.

Farklı giyinme tarzları ve yeme alışkanlıkları, yeme alışkanlıklarına uygun gıdaya erişme, giyinme tarzına uygun ürüne erişme, milli ve dini günleri kutlama gibi durumlarda çalışmak zorunda olma gibi kültürel farklılıklar göçmenlerin yaşamında karışıklık ve stres yaratabilmektedir.

Uyum konusunda en önemli güçlüklerden biri de iş bulabilmektir. Kendi ülkelerinde kalifiye personel olan birçok kişi, göç ettikleri ülkede iş bulamamakta ya da düşük ücretle düşük statülü işlerde çoğu zaman geçici olarak çalışmaktadırlar. Bu statü kaybı ile birlikte gerçek anlamda gelir kaybı da olmaktadır. Bu nedenle kendilerini ve bakmakla yükümlü oldukları aile üyelerini beslemek, giydirmek ve barındırmak için mücadele etmek zorunda kalabilmektedirler.

Göçmenler arasında yaşlı, çocuk ve kadınlar daha dezavantajlı durumdalardır. Yaşlılar için yeni bir dil öğrenmek daha zordur. Yaşlılar yerel nüfusla daha az etkileşime girmeye eğilimlidirler. Bu da sosyal izolasyonu artırmaktadır. Çocuklar ise okulda, toplumda “yabancı” olarak etiketlenmeye daha sık maruz kalabilmektedirler. Savaştan zarar gören ülkelerden gelen göçmenler, şiddet, yaralanma, işkence ya da sevdiklerinin kaybı gibi nedenlerle travmaya uğramışlardır. Bu durum onların ruhsal sağlık sorununa sahip olma durumunu arttırmaktadır. Bütün bunlar göçmenlere ve ailelerine zarar verebilir, depresyon, anksiyete, stres veya diğer zihinsel sağlık sorunlarına yol açabilir. Bir aile üyesinde psikolojik sorunların gelişmesi, bu sorunlardan tüm ailenin etkilenmesi anlamına gelmektedir. Çocuklar bu açıdan özellikle savunmasızdır (Leon ve Dziegielewski, 1999; Virupaksha, Kumar ve Nirmala, 2014; Záleská, Brabcová ve Vacková, 2014).

Bu noktada sosyal hizmet bilimi ve mesleğinin transnasyonal yaklaşım ile farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip olan göçmenlerin psikolojik refah ve yaşam kalitesine odaklanması; ihtiyaç duydukları psiko-sosyal destek sistemlerini geliştirerek güçlenmelerini sağlaması kaçınılmazdır.

Makalenin bundan sonraki bölümünde; göçmenlerin eğitim durumu, hane halkı özellikleri, iş yaşamı ve sağlık durumu gibi konular sosyal hizmet bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

Eğitim, göçmenlerin uyumu ve başarılı entegrasyonu için kilit öneme sahiptir. Eğitim, genç göçmenlerin sosyalizasyonuna ve bir bütün olarak göçmen ailelerin toplumla bütünleşmesine yardımcı olmaktadır. Avrupa Birliği Temel Haklar Kurumu'nun (FRA) 2017 yılında yaptığı bir araştırmaya göre başarılı bir entegrasyon eğitim alanında kültürlerarası beceri gelişimi ve okullar ile yerel toplum arasındaki etkileşimin önemini ortaya koymuştur (FRA, 2017).

OECD ülkelerinde yaşayan göçmenlerin, göç edilen ülkenin dilini bilme oranının düşük olduğu ve bu durumu eğitim düzeyinin etkilemediği görülmektedir. Göçmenler, ülke vatandaşlarına göre daha az oranda genel eğitim faaliyetlerine ve iş eğitimlerine katılmaktadırlar. Üstelik eğitim alabilen göçmenler arasında kadın oranı da erkeklere göre daha düşüktür. Göçmenlerin “eğitimler için gereken standartları karşılayamama” ve “ekonomik olarak eğitimlere güçlerinin yetmemesi” gibi nedenler ile ihtiyaç duydukları halde bu eğitimlere katılamadıkları bulunmuştur (OECD, 2015). Eurostat (2017)

istatistiklerine göre 28 Avrupa Birliği ülkesinde göçmenlerin ilk ve orta öğretime yüksek oranda katıldıkları fakat lisans ve lisansüstü düzeyde katılım oranlarının AB doğumlularının gerisinde kaldığı görülmektedir. Bu durum göçmenlerin belli bir eğitim seviyesinden sonra eğitim yaşamından çekildiklerine işaret etmektedir. Göçmenlerin eğitimi söz konusu olduğunda öne çıkan bir diğer önemli nokta ise okullarda ayrışmanın olmasıdır. Bazı okulların göçmen ve etnik azınlıklar tarafından çok tercih edilmesi eğitim hayatı başta olmak üzere toplumda ve iş yaşamında da ayrışmalara neden olmaktadır. Ayrışma sosyal hizmet açısından ayrımcılık, sosyal dışlanma ve daha genel şekli ile insan haklarının ihlali olarak açıklanmaktadır. Göçmenler, ülke vatandaşları ile fiziksel olarak aynı ülkede olmasına rağmen birbirine değmeyen paralel yaşamlar sürdürebilmektedirler (FRA, 2017). Ayrı okullarda eğitim görme ile başlayan bu süreç göçmenlerin toplum ile entegre olamamasına ve o toplum içinde yaşamak için gereken becerileri elde edememelerine neden olmaktadır. Bu şekildeki ayrılmış eğitim sonunda göçmen gençlerin yine sadece göçmenlerin çalıştığı işlere girmesine ve içinde buldukları azınlık kültürünün yaşamının dışına çıkamamasına neden olmaktadır (Council of Europe, 2017).

Eğitim alanında yapılan diğer çalışmaların bazılarında özellikle göçmen öğrencilerin yükseköğrenimlerinin bitmesinin ardından menşe ülkelerine dönme konusunda yaşadıkları isteksizliktir (Lowell, 2001; Regrets, 2001; Tansel ve Güngör, 2003). Bu durum, göçmen öğrencilerin transnasyonal kimlikleri; aile ve yakınları ile iletişimlerini sürdürerek menşe ülkeleri ile bağlantıda olmaları ama bir başka ülkede iş yaşamına girmeleri ile yerleşilen ülkede yeni bir hayat kurmak ile bağdaştırılabilir. Bunun etkisi ise hem “burada” hem “orada” olmak şeklinde özetlenebilir. Bu durum elbette sosyal hizmet mesleğinin üzerinde durması gereken bir diğer alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göçmen ailelerin hane özelliklerine bakıldığında ise Avrupa Birliği ülkelerindeki hanelerin %4'ünde en az bir AB vatandaşı olmayan aile üyesi vardır. Bu oran OECD ülkeleri için %15'tir. Ortalama olarak göçmenler daha fazla çocuk sahibidir (çocuk sahibi olma oranı: göçmenler %34, vatandaşlar %24) ve bir ev içinde daha kalabalık nüfusa sahiptirler. Göçmenler daha düşük kiralı ve düşük standarttaki evlerde yaşamaktadırlar. Göçmenler daha çok yoksul mahallelerde yaşamakta ve kira giderleri gelir açısından oldukça büyük bir baskı oluşturmaktadır (OECD, 2015).

Göçmen hanelerinin durumu aslında en temel olarak göçmenlerin iş yaşamındaki durumlarına da bağlıdır. 2012-2013 yılları arasında 15-64 yaş aralığındaki göçmenlerin

üçte ikisi bir işte çalışmaktadır. Ancak ülke vatandaşları ve göçmenler arasındaki iş yaşamına katılma oranları arasındaki fark gün geçtikçe açılmaktadır. Yüksek eğitilmiş göçmenlerin ise iş bulmak konusunda daha fazla zorlandıkları görülmektedir. Aktif işgücünde olmayan göçmen oranı ise AB için %21'dir. OECD ülkelerindeki kadın istihdam oranı ise göçmenler ve ülke vatandaşları için aynıdır (%57) (OECD, 2015: 81). Göçmenler, ülke vatandaşlarına göre daha fazla oranda geçici, kısa süreli ve yarı zamanlı işlerde çalışmaktadırlar. Genel ortalamaya göre göçmenlerin daha çok düşük nitelikli işlerde çalıştıkları belirlenmiştir (OECD ve AB için göçmenlerin dörtte biri). Göçmenlerin gelir dağılımında eşitsizlikler vardır. Yoksulluk sınırının altında olan göçmen haneleri, ülke vatandaşlarına göre iki kat fazladır. Çalışan yoksulluğu ise göçmenlerin düşük ücretli işlerde çalışmaları nedeniyle oldukça yaygındır (OECD, 2015).

Üçüncü ülke vatandaşlarının kamu sektöründe çalışması toplumsal çeşitlilik ve entegrasyon için oldukça önemli görülmektedir. OECD 2015 raporunda göçmenlerin kamu sektöründe çalışması ilgili olarak göçmen toplumlarına görünürlük kazandırmanın da önemli olduğundan ve anahtar mesleklere sahip göçmenlerin diğer göçmen çocuklara rol model olarak bütünleşme ve entegrasyon sürecini etkilediğinden bahsedilmiştir. FRA'nın araştırmasına göre 15-34 yaş aralığındaki göçmen ebeveynlere sahip çocukların; diğerlerine göre kamu sektöründe yer alma şansı iki kat düşüktür. 2015 yılında göçmen ailelere sahip bireyler beşte bir oranında kamu sektöründe yer alırken, ailesi göçmen olmayan bireylerde bu oran üçte birdir (2017). Çalışma yaşamına dahil olmak ve insan onuruna ve becerisine göre işlerde çalışmak göçmen bireylerin yerleştikleri ülkelere uyumu ve toplumsal entegrasyon açısından kritik bir öneme sahiptir.

Göçmenlerin yaşadıkları yoksulluk ve iş yaşamında karşılaştıkları zorlukların elbette sağlık alanına da yansımaları bulunmaktadır. OECD ülkelerinde 15 yaşın üstündeki her 10 göçmenden 7'si sağlık durumlarının iyi olduğunu ifade etmesine karşın, yoksullukla mücadele eden göçmenlerin sağlık hizmetlerine ulaşma ve kullanma konusunda sıkıntılar yaşadıkları açıklanmaktadır. 2012 yılında göçmenlerin %7'si sağlık ihtiyaçlarının karşılanmadığını bildirmiştir (OECD, 2015).

Transnasyonalizm aslında göçmenlerin sağlıkla ilgili davranışlarını ve yaklaşımlarını da etkilemektedir. L. Villa-Torres ve arkadaşlarının (2017) gerçekleştirdikleri bir sistematik derleme çalışmasında göçmenlerin sağlık hizmetlerine ulaşmak için ülke sınırlarını aştıkları ve menşe ülkelere gitmeyi tercih ettikleri görülmüştür. Bunun nedeni olarak ise yerleşilen ülkenin karmaşık sağlık sistemi, sağlık harcamalarının yüksek olması, dil

engeli, randevular için uzun bekleme süreleri, menşe ülkelerin sunduğu tedavi planları ve teşhise dair güvensizlik yaşanması gösterilmiştir (Choi, 2012; Sime, 2014; Sun, 2014; Wang and Kwak, 2015). Ayrıca diasporalar yardımı ile bazı sağlık hizmetleri paketlerinin de tedavi için menşeülkeye dönüşleri etkilediğine dair çalışmalar vardır (Wang ve Kwak, 2015). Sağlık hizmetleri için ülke sınırlarını aşacak durumu olmayan göçmenlerin ise göçmen sosyal destek ağlarını ve topluluklarını kullanarak geleneksel tedavi yöntemlerine yöneldiği veya yerleştikleri ülkede lisanssız olarak çalışan göçmen doktorları tercih ettikleri tespit edilmiştir (Tiilikainen ve Kohen, 2011; Gonzalez-Vazquez ve diğ., 2016).

Uluslararası göçmenlerin sosyal entegrasyonunun ve yaşam memnuniyeti düzeylerinin düşük olduğu anlaşılmaktadır. İnsan hakları ve sosyal adalet temelli bir meslek ve disiplin olan sosyal hizmet, göçmenlerle müracaatçı grubu olarak karşılaşmaktadır. Günümüz koşullarında hem Dünya’da hem de Türkiye’de sayıları giderek artan göçmenlerin, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimlerinin yanı sıra çok kültürlülük, uyum ve entegrasyon sürecinde psiko-sosyal ihtiyaçlarının karşılanması ve kaynaklar ile buluşturulması noktasında sosyal hizmet mesleğinin büyük bir rolü bulunmaktadır.

Uluslararası Göç ve Transnasyonal Sosyal Hizmet

Transnasyonal sosyal hizmet kavramının ilk olarak James Midgley’in uluslararası sosyal hizmet hakkındaki çığır açan makalesinde kullanıldığı söylenebilir (2001). Bu makalesinde Midgley, sosyal hizmetin küreselleşme ve uluslararasılaşma karşısında yaşadığı zorlukları incelemiştir. Bu noktada Midgley, değişen dünya koşullarına karşılık sosyal hizmetin; yerel merkezi temelinin sabit tutularak, ulus ötesi sınırlar, kültür farklılıklarına duyarlı hem yerel hem küresel düzeyde hizmet verebilecek bir duruma gelmesini önermektedir. Sözü edilen bu kavramlar transnasyonal sosyal hizmetin ortaya çıkmasının temellerini oluşturmuştur. Odak nokta “küresel ve yerel düşün, küresel ve yerel hareket et” düşüncesidir.

Son dönemlerde yaşanan gelişmeler ile sosyal hizmet mesleğini etkileyen ve yeni bir sosyal hizmet paradigmasının ortaya çıkmasına temel olan iki konu söz konusudur. Bunlardan birincisi transnasyonalizm, ikincisi ise trans göçtür (transmigration). Transnasyonalizm küresel kurumların birbirine karşılıklı bağlılığı; trans göç ise insanların, kaynakların ve fikirlerin ülke sınırları arasındaki esnek hareketi olarak tanımlanmaktadır (Negi Furman ve Salvadore, 2010).

Uluslararası göçmenler ve göç olgusu günümüzün küreselleşme koşulları içinde yeniden tanımlanmıştır. Bu göçmenlerin yaşamları, deneyimleri ve sosyal düzenleri tam anlamıyla transnasyonalizm ile açıklanmaktadır. Transnasyonalizm, modern ulus devletlerin sosyal sistemlerinin sorgulanmasını ve yerine ulusal toplum düzeninin bir alternatifi olarak sınırları aşan toplumsal davranışları getiren bir kavramdır. Yeni bir kavram olarak transnasyonalizm, hareket özgürlüğü, sınırların geçirgenliği ve sosyal alanların yeniden tanımlanmasını içermektedir (Favell, 2003).

Transnasyonalizmin ortaya çıkışına etki eden faktörler; küresel ağlara daha hızlı erişim sağlayan teknolojik gelişmeler, fırsatlar ve eylemler, küresel ekonomik ve sosyal kurumların birbirine karşılıklı bağıllığı ve ülke sınırları arasında insanların hareketleridir (Pries, 2001). Tüm bu gelişmeler, insani hizmet kurumlarının da değişime ayak uydurması ve inovasyon ile çalışmasını gerektirmektedir. Sosyal hizmet mesleği ise tarihsel süreçte her zaman sosyal değişimlere göre kendisini değiştirip yenileyebilen bir özelliğe sahiptir. Sanayi devrimi ya da Büyük Buhran gibi sosyal değişimler karşısında sosyal hizmet hem bilim hem de meslek olarak duruma uyum sağlayabilmiştir. Dünya iklim değişikliği, yoksulluk, hızlı nüfus artışı, savaşlar, terör, uluslararası göç, nüfusun yaşlanması, teknolojik gelişmeler vb. alanlarda hızlı bir şekilde büyük değişimler geçirmektedir; transnasyonalizm ise bu sosyal ve ekonomik değişimler karşısında sosyal hizmetin bu değişimlere karşı cevabı ve tepkisi olarak görülebilir (Negi, Furman ve Salvadore, 2010). Sosyal kalkınma ve sosyal hizmet teması ile 2010 yılında ilki Hong Kong'da düzenlenen ve her iki yılda bir gerçekleştirilen "Joint World Conference Social Work and Social Development: The Agenda" başlıklı konferanslarda transnasyonal sosyal hizmet, yabancı düşmanlığı ve göçmenlerin hakları gibi konular gündemin önemli bir parçası olmuştur. Transnasyonal sosyal hizmetin odağına aldığı konulardan biri, bu çalışmada da ele alındığı üzere uluslararası göçtür. Geleneksel anlamda göç kavramında insanların ülke sınırları arasındaki geçişleri devamsızdır. Ancak küreselleşmenin, ulaşım ve iletişim sistemlerinin gelişmesi ile insanların coğrafi ve sosyal sınırlar arasındaki geçişlerinde bazı değişiklikler olmuştur. Uluslararası göçte insanlar ülke sınırları arasında sürekli hareket halindedir. Sık sık ülkeler arasında gidip gelmekte ve uzun süreli bir yaşam alanına sahip olmamaktadırlar. Uluslararası göçmen şeklinde kavramsallaştırılan bu yeni göçmenler; sınırlar arasındaki esnek hareketleri ile hem coğrafi hem de sosyal sınır ve alanları tekrar tanımlamakta ve yapılandırmaktadırlar. Bu durumun insan üzerinde yaratabileceği riskler ve bunlara karşı koruyucu önemler tam olarak da sosyal hizmetin ilgilenmesi gereken noktadır. Örneğin Singapur'da yaşayan

Çinli bir Malezyalı; birden fazla ülke içinde aktif olarak yaşamaktadır ve bu durum geleneksel anlamda kabul edilen “ev, vatan, memleket” kavramlarına tamamen ters düşmektedir. Örneğin, Almanya’da göçmen olarak bulunan bir Türk ailesinin torunlarının hem Almanya’yı hem de Türkiye’yi sık sık ziyaret etmesi ve yaşaması, eğitim hayatına Almanya’da devam ederken çalışmak için Türkiye’ye gelmesi ve her iki ülkede de sosyal, duygusal, ekonomik ve politik yaşamına devam etmesi bu kişilerin transnasyonal/ulus ötesi bir kimlik geliştirdiğini göstermektedir. Bu insanların ve ailelerin iyilik hallerinin korunması toplumsal bir sorumluluk olup, hem kök ülkesinde hem de yaşadığı ülkede ihtiyaçlarının gözden geçirilmesi, sosyal hizmetlerin yeniden organizasyonu ve sosyal hizmet anlayışı için önemli bir noktadır. Transnasyonal sosyal hizmetin görevi, sayıları günümüzde oldukça artmış bu uluslararası göçmenlere göre yeni hizmet ve politikalar üretmektir (Pries, 2001; Negi, Furmanve Salvatore, 2010).

Transnasyonal sosyal hizmet; uluslararası göçmenlere yönelik hizmetler üretmeli, ülke sınırlarının üstünde hareket etmeli ve karmaşık transnasyonal sorunlar ve ikilemlere karşı bilgi sahibi olmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları yalnızca yerel olarak “burada” olan müracaatçılarla değil aynı zamanda kültürel farklılıkları olan “oradaki” müracaatçılar ile de ilgilenmek durumundadır. Yeni ortaya çıkmakta olan bu müracaatçı grubunu, sürekli bir şekilde sınırlar arasında gidip gelmekte olan ve geleneksel anlamda bilinen ülke sınırlarının ötesinde yaşamlar kuran insanlar oluşturmaktadır. Dünyada bu uluslararası göçmenlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu kadar fazla göç olduğunda ülke sınırlarının da doğasının değiştiği bir gerçektir. Artık insanların yaşamı geleneksel yapı ve kurumlara daha az bağlı hale gelmiştir. Bu nedenle ülke sınırları artık katı yapılar olarak değil, toplumlar arası, mekan üstü ve değişken olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşme yalnızca devletlerin ya da ticaretin sorumluluklarını değiştirmekle kalmayıp, sıradan insanların da günlük yaşamlarını değiştirmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan yeni sosyal sorunlara sosyal hizmetlerin ulus ötesi yaklaşımla yenilikçi çözümler üretmesi kaçınılmazdır.

SONUÇ

Dünya son dönemlerde oldukça karmaşık sosyal ve ekonomik değişimler geçirmektedir. Bu değişimler çoğunlukla göçe neden olan unsurlara ve göçe bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Geleneksel anlamda göç kavramı değişime uğramıştır. Günümüzde artık insanların ülke sınırları arasındaki sürekli ve sık hareketini ve insanların uluslararası göçle birlikte birden fazla ülke ve toplum ile sosyal, politik, ekonomik ve kültürel ilişkilerini

sürdürmesini temsil eden transnasyonalizm olgusu ortaya çıkmıştır. Transnasyonalizm, küreselleşme ile zirveye ulaşmış ve trans göçlerin artması ile uluslararası göç geleneksel ulusal vatandaşlık kavramını zayıflatmaya başlamıştır. Bir bakıma kitlesel göçler, ulusal kültürlerin ve yapıların gücünü azaltarak, yeni yapılara dönüşmesine neden olmuştur.

Transnasyonalizm ile ortaya çıkan tüm bu değişimlerle birlikte uluslararası göç süreci öne çıkmıştır. Uluslararası göçün göçmenlerin menşe ülkelerine yaptıkları para transferleri, beyin göçü, diaspora, sosyal boyutları ile birlikte geçtiğimiz yüzyıllarda eş olmayan yeni bir küresel düzen, yapılar ve insan ihtiyaçları ortaya çıkmıştır ve çıkmaya da devam edecektir. Bu noktada uluslararası göç ile beklenen kalkınmanın hem göç alan hem göç veren ülkeler için sağlanması tartışmaları da gündeme gelmektedir. Tüm bu değişen ve karmaşıklaşan dünya düzeni ve yapıları nedeniyle çeşitlenen insan ve toplum ihtiyaçları karşılanmadığı sürece de transnasyonalizm ve uluslararası göç ile birlikte gerçekleşecek sürdürülebilir bir kalkınmadan söz etmek mümkün olmayacak gibi gözükmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmet mesleği ve disiplinine oldukça büyük sorumluluk düşmektedir. Çünkü sosyal hizmet; ortaya çıkışından bu yana değişen ve gelişen insani ve toplumsal ihtiyaçlara insan onuruna yaraşır bir şekilde cevap veren ve insan hakları temelinde sosyal adalet tahsis eden bir meslek olmuştur.

Sosyal hizmet, artık değişen dünya yapıları karşısında yerel odağından dışarı çıkarak daha küresel odaklı çalışmalara yönelmelidir. Transnasyonalizm ile ortaya çıkan yeni dünya vatandaşlığı ve etkili vatandaşlık kavramları sosyal hizmetin daha küresel ve ortak insan ihtiyaçları ile çalışma gerekliliğini ortaya koymaktadır. Transnasyonalizm ile insanların, kaynakların ve fikirlerin ülke sınırları arasındaki esnek hareketi gerçekleşmiş, geleneksel anlamdaki toplumsal davranışlar ve aile yapıları değişmiş ve insan ihtiyaçları çeşitlenmeye başlamıştır. Sosyal hizmet bu değişen toplumsal davranışlara, değişen toplum ve aile düzenlerine karşı yeni hizmetler ve bakış açıları üretmelidir. Sosyal hizmetin bu çabaları göç alan ve göç veren ülkelerde insani sermayenin güçlenmesini, sosyal ve ekonomik kalkınmanın sağlanmasını destekleyecektir. Nihai olarak hedeflenen insanların çok boyutlu olarak iyilik hallerinin sağlanması mümkün olacaktır. Göç ve transnasyonalizm söz konusu olduğunda insanların ekonomik ve sosyal olarak sürdürülebilir standartlara erişmesi nihai hedef olmalıdır. Dünya genelindeki çalışmalar; uluslararası göç ile birlikte insanların yaşadıkları çok boyutlu olarak sosyal ve ekonomik sorunları ortaya koymuştur. Zaten göç, ilk olarak yapısı gereği sosyal bir olgudur. Ancak ekonomik, kültürel, çevresel, politik ve güvenlik konuları ile birlikte değerlendirilmesi

gereken çoklu ve bütüncül bir bakışa ihtiyaç duyan süreçtir. Bu bütüncül bakış açısı zaten sosyal hizmet disiplini ve mesleğinde mevcuttur. Uluslararası göç ve transnasyonalizm bu boyutlardan sadece biri ile ele alınacak olgular değildir; sosyal hizmetin çalışma alanlarının her birinde uyguladığı gibi çok yönlü politika, hizmet ve çözümler gereklidir.

Günümüzde uluslararası göçe karışmış ve transnasyonal özellikler gösteren insanların sayısı giderek artmaktadır. Özellikle komşu ülkelerinden oldukça fazla göç olan Türkiye’de sosyal politikalar ile gerekli önemler alınmalı ve hizmetler üretilebilmelidir. Son yıllarda yaşanan kitlesel göçler ve dünya genelindeki insan hareketliliği transnasyonalizmin geçici bir paradigma olmadığına işaret etmektedir. Transnasyonal sosyal hizmetin desteği, uluslararası kurum ve kuruluşların ve devletlerin ortak çabası ile göçün olumlu ve olumsuz yanları değerlendirilerek, göç olgusu da kalkınmanın içinde düşünülerek, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi gerekmektedir. Dünyanın yeni sosyal ve ekonomik düzenine karşı sosyal adalet temelinde yeni çalışmaların yapılması artık göz ardı edilemeyecek bir gereklilik halini almıştır.

KAYNAKÇA

- Adams Jr, R. H. (2003) International Migration, Remittances, and the Brain Drain: A Study of 24 Labor-Exporting Countries. World Bank Policy Research Working Paper 3069, 1-29.
- AFAD. (2017) Suriyeli Sığınmacılara Yapılan Yardımlar. T.C. Başbakanlık Acil Durum ve Afet Yönetimi Başkanlığı (AFAD) Raporu, 22 Mayıs 2017.
- Aksu, H. ve Sevil, Ü. (2010) “Göç ve Kadın Sağlığı”. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, 2(3), 133-138.
- Bakewell, O. (2010) “Some Reflections on Structure and Agency in Migration Theory”. Journal of Ethnic and Migration Studies, 36(10), 1689-1708.
- Bartram, D. (2011) “Economic Migration and Happiness: Comparing Immigrants’ and Natives’ Happiness Gains From Income”. Social Indicators Research, 103(1), 57-76.
- Burnley, I. H. (2016) “Developments and Complementarities in International Migration Paradigms”. Journal of International Migration and Integration, 17(1), 77-94.
- Castells, M. (2005) Ağ Toplumunun Yükselişi (Çev. E. Kılıç). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları No: 97.
- Chikanda, A., Crush, J. ve Walton-Roberts, M. (Eds.) (2016) Diasporas, Development and Governance. Switzerland: Springer.

- Choi, J. Y. (2012) "Negotiating Old and New Ways: Contextualizing Adapted Health Care-Seeking Behaviors of Korean Immigrants in Hawaii". *Ethnicity & Health*, 18:4, 350-366, DOI: 10.1080/13557858.2012.734280.
- Commander, S., Kangasniemi, M. ve Winters, L. A. (2004) *The Brain Drain: Curse or Boon? A Survey of the Literature*. In *Challenges to Globalization: Analyzing the Economics* (pp.235-278). Chicago: University of Chicago Press.
- Council of Europe. (2017) *Fighting School Segregation in Europe Through Education: A Position Paper*. Council of Europe.
- Cox, P. ve Geisen, T. (2014) "Migration Perspectives in Social Work Research: Local, National and International Contexts". *British Journal of Social Work* 44, Supplement 1, i157–i173 doi:10.1093/bjsw/bcu044
- De Haas, H. (2007) "Turning the Tide? Why Development Will Not Stop Migration". *Development and Change*, 38(5), 819-841.
- De Haas, H. (2010) "Migration and Development: A Theoretical Perspective". *International Migration Review*, 44(1), 227-264.
- De Haas, H. (2012) "The Migration and Development Dendulum: A Critical View on Research and Policy". *International Migration*, 50(3): 8-25 Doi: doi:10.1111/j.1468-2435.2012.00755.x
- De Haas, H. ve Plug, R. (2006) "Cherishing The Goose With The Golden Eggs: Trends in Migrant Remittances From Europe to Morocco 1970–2004". *International Migration Review*, 40(3), 603-634.
- Diewald, M. ve Mayer, K. U. (2009) "The Sociology of The Life Course and Life Span Psychology: Integrated Paradigm or Complementing Pathways?". *Advances in Life Course Research*, 14(1), 5-14.
- Dunn, K. (2010) "Embodied Transnationalism: Bodies in Transnational Spaces". *Population, Space and Place*, 16(1), 1-9.
- Favell, A. (2003) "Games Without Frontiers? Questioning The Transnational Social Power of Migrants in Europe". *European Journal of Sociology*, 44(03), 397-427.
- Fudge, J. (2015) "Migration and Sustainable Development in the EU: A Case Study of the Seasonal Workers Directive". *International Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations*, 31(3), 331-349.
- FRA [European Union Agency For Fundamental Rights] .(2017) *Together in the EU: Promoting the Participations of Migrants and Their Decendents*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

- European Commission. (1999) Tampere Council Conclusions 1999: CFSP Presidency Statement: Tampere 16/10/1999 Nr: 200/1/99. Erişim Tarihi: 26.02.2018, Retrieved from http://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-policy/tampere-council-conclusions-1999_en
- Eurostat.(2017) Migrant Integration 2017 Edition. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Geçici Koruma Yönetmeliği. (2014) T. C. Resmi Gazete, 29153, 22 Ekim 2014.
- González-Vázquez, T., Pelcastre-Villafuerte, B.E. ve Taboada, A. (2016). "Surviving the Distance: The Transnational Utilization of Traditional Medicine Among Oaxacan Migrants in the US". *Journal of Immigrant Minority Health*, 18: 1190-1198. <https://doi.org/10.1007/s10903-015-0245-6>
- Gökbayrak, Ş. (2006) Gelişmekte Olan Ülkelerden Gelişmiş Ülkelere Nitelikli İşgücü Göçü Ve Politikalar- Türk Mühendislerinin Beyin Göçü Üzerine Bir İnceleme(Yayımlanmamış Doktora Tezi).A.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü,Ankara.
- Gökbayrak, Ş. (2008) "Uluslararası Göç ve Kalkınma Tartışmaları: Beyin Göçü Üzerine Bir İnceleme". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(03), 065-082.
- Güllüpinar, F. (2012) "Göç Olgusunun Ekonomi-Politigi ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme". *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4): 53-85.
- Güllüpinar, F. (2016) "Almanya'da Göçmen Politikaları ve Türkiyeli Göçmenlerin Trajedisi: Yurtaşlık, Haklar ve Eşitsizlikler Üzerine". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1): 1-16.
- Ilgaz, A. ve Tuzcu, A. (2015) "Göçün Kadın Ruh Sağlığı Üzerine Etkileri (Çevirisi). *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*". *Current Approaches in Psychiatry*, 7(1), 56-67 Doi: 10.5455/cap.20140503020915
- Inter-American Bank. (2002) Remittances to Latin America and the Caribbean. Erişim Tarihi: 19 Nisan 2017, Retrieved from <https://publications.iadb.org/bitstream/handle/11319/749/Remittances%20to%20Latin%20America%20and%20the%20Caribbean.pdf?sequence=1>
- IOM. (2005) World Migration Report 2005: Costs and Benefits of International Migration. Erişim Tarihi: 1 Mart 2016, Retrieved from http://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2005_3.pdf?language=en
- IOM. (2009) Göç Terimleri Sözlüğü. Erişim Tarihi: 23 Şubat 2016, Retrieved from [http://goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu\(1\).pdf](http://goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu(1).pdf)
- IOM. (2013) Diasporas and Development: Bridging Societies and States. Switzerland: IOM. Erişim Tarihi: 24 Nisan 2016, Retrieved from

- http://www.iom.int/files/live/sites/iom/files/What-We-Do/idm/workshops/IDM-2013-Diaspora-Ministerial-Conference/DMC_Final_Conference_Report.pdf
- IOM. (2015) Global Migration Flows. Erişim Tarihi: 6 Mart 2016, Retrieved from <http://www.iom.int/world-migration>
- IOM. (2011) Glossary on Migration, International Migration Law Series No. 25. Erişim Tarihi: 26.02.2018, Retrieved from <http://www.iom.int/key-migration-terms>
- Jasinskaja-Lahti, I. (2008) "Long-term Immigrant Adaptation: Eight-Year Follow-Up Study Among Immigrants From Russia and Estonia Living in Finland". *International Journal of Psychology*, 43(1), 6-18.
- Keijzer, N., Heraud, J. ve Frankenhaeuser, M. (2016) "Theory and Practice? A Comparative Analysis of Migration and Development Policies in Eleven European Countries and the European Commission". *International Migration*, (2), 69. doi:10.1111/imig.12191
- Khadria, B. (1999) *The Migration of Knowledge Workers: Second-Generation Effects of India's Brain Drain*. London: Sage Publications.
- King, R. (2012) *Theories and Typologies of Migration: An Overview and a Primer*. Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations 3/12. Malmö University. Erişim: Retrieved from <https://www.mah.se/upload/Forskningscentrum/MIM/WB/WB%203.12.pdf>
- Kuznetsov, Y. (Ed.) (2006) *Diaspora Networks and the International Migration of Skills: How Countries Can Draw on Their Talent Abroad*. Washington, DC: World Bank Publications.
- Leon, A. M. ve Dziegielewska, S.F. (1999) *The Psychological Impact of Migration: Practice Considerations in Working with Hispanic Women*. *Journal of Social Work Practice*, 13, 1, 69-82.
- Levitt, P. ve Nyberg-Sørensen, N. (2004) *Transnational Turn in Migration Studies*. In *Global Migration Perspectives*. Switzerland: Global Commission on International Migration.
- Lowell, B. L. (2001) *Policy Responses to the International Mobility of Skilled Labour*, *International Migration Papers*, 45:2-34.
- Lowell, B. L. ve Findlay, A. (2001) *Migration of Highly Skilled Persons From Developing Countries: Impact and Policy Responses*. *International Migration Papers*, 44, 1-35.
- Mary, N.L. (2008) *Social Work in a Sustainable World*. California: Lyceum Books.
- Midgley, J. (1993) *Promoting a Development Focus in the Community Organization Curriculum: Relevance of the African Experience*. *Journal of Social Work Education*, 29(3), 269-278.

- Negi, N. J. ve Furman, R. (Eds.) (2010) *An Introduction to Transnational Social Work. In Transnational Social Work Practice (S.1-19)* . Colombia: Columbia University Press.
- OECD (2013) *World Migration in Figures*. Erişim Tarihi: 7 Mart 2016, Retrieved from <https://www.oecd.org/els/mig/World-Migration-in-Figures.pdf>
- OECD. (2015) *Indicators of Immigrant Integration 2015*. Erişim Tarihi: 8 Mart 2016, Retrieved from <http://www.oecd.org/publications/indicators-of-immigrant-integration-2015-settling-in-9789264234024-en.htm>
- OECD.(2016) *International Migration Outlook-2016*. Erişim Tarihi: 2 Nisan 2017, Retrieved from http://dx.doi.org/10.1787/migr_outlook-2016-en
- Özcan, E. (2017) "Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme". *İş ve Hayat Dergisi: Ekonomi Hukuk ve Sosyal Politika*, 4, 183-215.
- Özmete, E. (2010) "Sosyal Hizmette Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı: Kavramsal Analiz". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(22):79-90.
- Peeters, J.(2009) *Social Work and Sustainable Development*. ENSACT Joint European Conference. 26-29 April, Dubrovnik, Croatia.
- Pries, L. (2001) *New Transnational Social Spaces: International Migration and Transnational Companies in the Early Twenty-First Century*. London: Routledge.
- Regets, M. C. (2001) *Research and Policy Issues in High-Skilled International Migration: A Perspective with Data from the United States*. IZA Discussion Paper 366: 1-34.
- Safi, M. (2010) "Immigrants' life satisfaction in Europe: Between assimilation and discrimination". *European Sociological Review*, 26(2), 159-176.
- Sime, D. (2014) " 'I Think That Polish Doctors Are Better': Newly Arrived Migrant Children and Their Parents' Experiences and Views of Health Services in Scotland". *Health Place*, 30, 86-93.
- Skeldon, R. (2008) *Migration and Development*. "People on the Move: International Migration and Development" Organized by the Club de Madrid, Santander, Spain, 18-19 August 2008
- Stillman, S., Gibson, J., McKenzie, D. ve Rohorua, H. (2015) "Miserable Migrants? Natural Experiment Evidence on International Migration and Objective and Subjective Well-Being". *World Development*, 65, 79-93.
- Sun, K. C.Y. (2014) "Transnational Healthcare Seeking: How Ageing Taiwanese Return Migrants View Homeland Public Benefits". *Global Networks*, 14: 533–550. doi:10.1111/glob.12050

- Şahin, C. (2001) "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme". Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21(2), 57-67
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2016) 2015-Türkiye Göç Raporu. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü [GİGM]. (2017) Bilgi Notu: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2016 Türkiye Göç Raporu
- Tansel, A. veGüngör, N. D. (2003) " "Brain Drain" From Turkey: Survey Evidence of Student Non-Return". Career Development International,8(2), 52-69.
- Tiilikainen, M. veKoehn, P. H. (2011) "Transforming the Boundaries of Health Care: Insights From Somali Migrants". Medical Anthropology, 30 (5):518-544, DOI: 10.1080/01459740.2011.577288
- Tuzcu, A. veBademli, K. (2014) "Göçün Psikososyal Boyutu". Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 6(1): 56-66.
- UN.(2017)International Migration Report 2017.New York: UN Department of Economic and Social Affairs.
- UNDP. (2009) Overcoming Barriers: Human Mobility and Development. Human Development Report. New York: UNDP.
- UNFPA. (2014) Crisis in Syria.Erişim Tarihi: 2 Nisan 2016,Retrieved from <http://www.unfpa.org/emergencies/crisis-syria>
- UNHRC. (2017) Figures at a Glance. Erişim Tarihi: 2 Nisan 2016,Retrieved from <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>
- Ünver, C. (2009) "Uluslararası Göç ve Kalkınma Tartışmalarında Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye". TISK Academy/TISK Akademi, 4(7): 82-97.
- Walker, B. (2007) " 'The Lost Tribes of Ireland' Diversity, Identity and Loss Among the Irish Diaspora. Irish Studies Review, 15(3), 267-282.
- Wang, L. ve Kwak, M. J. (2015) "Immigration, Barriers to Healthcare and Transnational Ties: A Case Study of South Korean Immigrants in Toronto, Canada". Social Science &Medicine, 133 (2015): 340-348.
- Weil, P. (2002) "Towards a Coherent Policy of Co-Development". International Migration, 40(3), 41-55.
- Weima, Y. (2017)"Mapping Transnasyonalizm Research Report: Refugee Repatriation and Ongoing Transnationalisms". Transnational Social Review, 7 (1),113-117.
- Wirth, J.V. (2009) "The Function of Social Work". Journal of Social Work. 9(4), 405-419.

- World Bank. (2009)Reshaping Economic Geography – World Development Report 2009. Washington, DC: World Bank.
- World Bank. (2015)Remittances Growth to Slow Sharply in 2015, As Europe and Russia Stay Weak; Pick Up Expected Next Year. Erişim Tarihi: 17 Mart 2016,Retrieved from <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/04/13/remittances-growth-to-slow-sharply-in-2015-as-europe-and-russia-stay-weak-pick-up-expected-next-year>
- World Bank.(2000) *World Development Report, 2000/01*. Washington, DC: World Bank.
- Villa-Torres, L., Gonzalez-Vazquez, T., Fleming, P. J., Gonzalez-Gonzalez, E. L., Infante-Xibille, C., Chavez, R. ve Barrington, C. (2017) “Transnationalism and Health: A Systematic Literature Review on the Use of Transnationalism in The Study of Health Practices and Behaviours of Migrants”. *Social Science & Medicine*, 183 (2017): 70-79.
- Virupaksha, H.G., Kumar, A. ve Nirmala, B.P. (2014)Migration and Mental Health: an Interface. *Journal of Natural Sciences Biology and Medicine*. 5(2): 233–239
- Yılmaz, A. (2014) “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri”. *Electronic Turkish Studies*, 9(2): 1685-1704.
- Záleská, V., Brabcová,I. ve Vacková, J. (2014)Migration and Its Impact on Mental and Physical Health: Social Support and Its Main Functions.Kontakt, 16, 4, 236-241.

Derleme

Makale Geliş Tarihi: 07.03.2017
Makale Kabul Tarihi:15.02.2018

TÜRKİYE’DE MADDE BAĞIMLILIĞIYLA MÜCADELEDE BİR SOSYAL POLİTİKA UYGULAMASI OLARAK OKUL SOSYAL HİZMETİNİN ÖNEMİ

The Importance of School Social Work as a Social Policy Implementation to Fight Against Substance Addiction in Turkey

Abdullah IŞIK*

* Araştırma Görevlisi, Sinop Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Madde bağımlılığı, çok boyutlu ve karmaşık bir ilişki türünü ve sürecini kapsamaktadır. Günümüzde özellikle lise öğrencileri başta olmak üzere gençler hatta çocuklar arasında giderek yaygınlaşan madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede sosyal politika uygulamalarına ihtiyaç olmaktadır. Bu anlamda okul sosyal hizmeti ve uygulamaları, önemli bir sosyal politika uygulaması olarak öne çıkmaktadır. Zira madde kullanmaya alışan kişi anti-sosyal kişilik özelliklerine bürünmekte, biyo-psiko-sosyal ve ekonomik olarak yıpranmakta, madde bulabilmek için çeşitli suçlara yönelmekte ve girdiği bataklığa okul arkadaşlarını da çekip sürükleyebilmektedir. Bütün bu çerçevede göz önüne alındığında madde bağımlılığına karşı bir sosyal politika uygulaması olarak okul sosyal hizmeti, üzerinde durulması ve özel olarak ele alınması gereken bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, madde bağımlılığıyla mücadelede bir sosyal politika uygulaması olarak okul sosyal hizmetinin önemini ortaya koymaya çalışmaktır. Böylelikle mevcut sorun ve ihtiyaçların belirlenmesi ve bunlara çözüm üretilmesi adına ortam hazırlanabileceği düşünülmektedir. Özellikle son zamanlarda yaşanan gelişmeler bu politika, uygulama ve hizmetlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Türkiye’de madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede ve sosyal rehabilitasyon süreçlerinde okul sosyal hizmeti uygulamalarına olan ihtiyaç gün gibi ortadadır. Bu nedenle bu makalede, madde bağımlılığıyla mücadelede bir sosyal politika uygulaması olarak okul sosyal hizmetinin önemi ve gerekliliği ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Madde bağımlılığı, gençlik, sosyal politika, okul sosyal hizmeti

ABSTRACT

Substance addiction is a process that includes a multi-dimensional and complex relationship. Nowadays, social policy implementations are needed in order to fight against the increasingly widespread substance use and addiction among young people, especially high school students, and even among children. In this sense, school social services and practices are prominent social policy applications.

Therefore, the aim of this study is trying to determine the importance of school social work as a social policy implementation against substance addiction. As the adolescents with substance use problem, may have anti-social personality, be a slave to addictions bio-psycho-social and economically, tend to commit crimes in order to find substance, pull his schoolmates into bad habits. Given all this framework, school social work as a social policy implementation against

substance addiction emerges as a practice area of the social work that needs to be addressed with special attention. Therefore, the aim of this study is to put forward the importance of school social work as a social policy implementation against substance addiction. Thus, the current problems and needs will be identified and the solutions could be provided. Especially recent developments demonstrate the necessity of these policies, practices and services. In conclusion, it is obvious that school social work practices in the process of struggle with substance addiction and social rehabilitation processes is necessary in Turkey. Therefore, this paper examines the importance and necessity of school social work as a social policy implementation to fight against substance addiction.

Key Words: Substance addiction, adolescence, social policy, school social work

GİRİŞ

Bağımlılık, kişinin iradesi dışında bir veya birkaç nesneye, kişiye ve/veya maddeye yönelik karşı konulamaz isteğe sahip olma durumu olarak tanımlanabilmektedir. Bağımlılık, tarihsel süreç boyunca hemen her dönemde biyo-psiko-sosyo-kültürel ve ekonomik bağlamlarda birey, aile, grup, topluluk ve toplumları etkileyen önemli bir sosyal sorun olagelmıştır. Nitekim Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından madde bağımlılığı ve bağımlılık bozuklukları eksenli yapılan çalışmada da bağımlılık bozukluklarının bilişsel, davranışsal ve psiko-sosyal olarak çeşitli semptomlar gösterdiği ve bireysel ve toplumsal düzeyde çeşitli problemlere sebep olduğu vurgulanarak aktarılmaktadır (American Psychiatric Association [APA], 2013: 483).

Günümüzde önemli bir sosyal sorunu teşkil eden; mikro-mezzo-makro boyutlarda birey, aile ve toplumu oldukça fazla etkileyen (Ögel, 2006) maddeye yönelik bağımlılık, gün geçtikçe artarak devam etmektedir. Bu bağımlılık türü, birey ve çevresini bir bütün olarak olumsuz etkileyen bir süreci kapsamaktadır. Şüphesiz madde bağımlılığı, bireyin kendisi kadar ailesi, okul ve sosyal çevresi gibi toplumu da etkileyen önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Ancak bağımlılıktan en fazla ve doğrudan etkilenenleri ise yine şüphesiz bağımlılık yaratan madde kullanıcısı bireyler oluşturmaktadır. Bu süreç, bireylerin iş ve aile yaşamı ile sosyal çevresini etkilemenin yanı sıra duygu ve davranışlarını da kontrol edemez hale getirerek beden ve ruh sağlığını olumsuz etkilemekte ve “hürriyetini” elinden alarak toplumsal hayatını tehlikeye sokmaktadır (Balcıoğlu ve Abanoz, 2009: 15). Kişi, bağımlılık geliştirdiği maddeye karşı direnememekle birlikte özerkliğini yitirmekle karşı karşıya kalmaktadır. Zira kişi, bu süreçte kendi iradesi ve isteği dışında hareket etmekte olup başka bir ve/veya birkaç farklı etki altına girmektedir. Bu bağlamda madde bağımlılığı, kişinin öz benliğini ve özerkliğini yitirmesine sebep olan karmaşık ve zorlu ilişkiler bütünü kapsayan bir süreç olarak ele alınmaktadır (DiClemente, 2006: 3).

Madde bağımlılığı, günümüzde önemli bir toplumsal sorun ve halk sağlığı sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çok boyutlu bir sorun olarak ortaya çıkan madde bağımlılığıyla mücadelede koruyucu, önleyici ve minimize edici hizmetlerin yanı sıra madde bağımlılığına karşı geliştirilecek müdahale yöntemleri de karmaşık ve zorlu aşamaları içeren bir süreci kapsamaktadır. Bu anlamda madde bağımlılığıyla ilgili değişkenler ve mücadele yöntemleri, toplumdan topluma farklılık gösterse de esasen madde bağımlılığını önlemede koruyucu, önleyici ve iyileştirici tedbirlere yönelik politika ve uygulamaların küresel bir boyut kazandığı belirtilmektedir (Karataşoğlu, 2013: 333).

Önemli bir bireysel ve halk sağlığı sorunu olarak öne çıkan madde bağımlılığıyla mücadele eden mesleklerden biri, şüphesiz sosyal hizmettir. Gelişmiş ülkelerde, madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede koruyucu, önleyici ve iyileştirici politika ve uygulamalarda önemli bir konuma sahip olan okul sosyal hizmeti, etkili ve nitelikli olarak uygulanmaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) bu kapsamda okul sosyal hizmet uzmanları istihdam edilmektedir (Nadir, & Aktan, 2015: 80). Yine bu kapsamda belirtilen devletlerde "Recovery High Schools" eş deyişle "sober schools" yani "iyileştirme liseleri" ya da "ayık okullar" modeli kullanılmaktadır (Coyle, 2015; Moberg & Finch, 2008; The Stacie Mathewson Foundation, 2013; Steiker, 2015). Dolayısıyla Türkiye'de okul sosyal hizmetinin hayata geçirilmesi de benzer zorlukları ve karmaşıklıkları aşmada önemli bir noktayı oluşturacaktır. Zira küresel anlamda olduğu gibi Türkiye'de de madde kullanım ve bağımlılık yaşının düştüğü ve madde kullanımı ve bağımlılığının okul çevreleri başta olmak üzere çocuk ve genç bireyler arasında giderek arttığı ifade edilmektedir (Balcıoğlu ve Abanoz, 2009: 17). Bu durum ise okulların civarında bekleyen madde satıcılarının çocuk ve gençleri maddeye bulaştırmak, bağımlılık oluşturmak ve çeşitli suçlara yönlendirmek için kötü ortam oluşturmasına sebep olmaktadır.

Özellikle çocuklar ve gençler arasındaki yaygınlığına bağlı olarak madde kullanımı ve bağımlılığına yönelik koruyucu ve önleyici hizmetler ile tedavi ve rehabilitasyon gibi iyileştirici hizmetleri gerçekleştirmede, bağımlıları okul ve toplumla yeniden bütünleştirme sürecinde birtakım uygulama mekanizmaları da devreye girecektir. Bunlardan okul sosyal hizmeti uygulamaları, madde bağımlılığına karşı bir sosyal politika önlem ve önceliği olarak elzem olup okul sosyal hizmet uzmanları, çocukları ve gençleri aile, okul ve toplum ekseninde ve multidisipliner bir anlayışla korumaktadır (Agrega, 2004; Constable, 2008; Dupper, 2002; Lynn & McKay, 2001).

Bu bağlamda bütün bu çerçeveye göz önüne alındığında bu çalışma, günümüzün önemli bir toplumsal ve halk sağlığı sorunu olan madde bağımlılığıyla mücadelede bir sosyal politika uygulaması olarak okul sosyal hizmetinin önemini ortaya koymayı amaçlamakta olup bu konunun üzerinde durulması ve özel olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Madde Bağımlılığının Genel Bir Görünümü

Genel olarak madde kullanımı ve bağımlılığı ile ilgili literatür incelendiğinde, “sahte bir iyi oluş hali” olarak adlandırılan bu bireysel ve toplumsal sorunun çok eskilere dayanan ve çok boyutlu etkilere sahip olan bir ilişkisel süreci kapsadığı ve nedenlerinin kişisel, psikolojik, biyolojik, sosyo-kültürel, ailesel ve diğer çevresel faktörlere bağlı olarak çok değişkenli olduğu görülmektedir (DiClemente 2006; Doğan, 2001; Doweiko, 2015). Bu bağlamda genel olarak literatürde, madde bağımlılığının nedenleri arasında kişinin genetik dinamikleri ve duyarlılığı, travmatik yaşam olayları, ailesel iletişim sorunları ve çatışmalı ilişkiler, parçalanmış aile, ailenin sosyo-ekonomik durumu, sorunlardan kaçma isteği, yanlış inanışlar, toplumsal alışkanlıklar ve yaygın kullanım, özentisi, sosyal öğrenme, arkadaş çevresi, merakı, kritik ergenlik döneminde olması, aileden yeterince sevgi ve ilgi alamamış olması, maddeye mekânlar aracılığıyla kolayca ulaşılıyor olabilmesi, aile içinde ve/veya arkadaş çevresinde madde kullananların varlığı gibi nedenler sayılabilmektedir.

Yine DiClemente (2006)'ye göre, bağımlılığın başlama, sürdürme ve ilerleme gibi birtakım gelişim ve değişim evreleri vardır. Bu bağlamda bir ilişki türünü ifade eden bu bireysel “hastalığın” ve toplumsal halk sağlığı sorununun belirli aşamalardan oluşan çok değişkenli ve karmaşık bir süreci kapsadığı görülmektedir. Nitekim Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) tarafından düzenli olarak yayınlanan ruhsal bozuklukların tanısı ve istatistiksel ölçütleri ile ilgili en son çalışmada (DSM-5), madde bağımlılığı ile ilgili bozukluklar başlığı altında bilişsel ve davranışsal etkiler açısından ortak özelliklere sahip olan maddeler on grupta sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre, bağımlılık yapıcı maddeler; alkol, kafein, esrar, halusinojenler (farklı kategorilerdeki fensiklidin ve diğer halusinojenler), inhalanlar, opi-yatlar, sedatif-hipnotik ve anksiyolitikler, stimulanlar (amfetamin, kokain ve diğer stimülanlar), nikotin ve diğer bilinmeyen maddeler şeklinde sıralanmaktadır (APA, 2013: 481; Güleç, Köşger & Eşsizoğlu, 2015: 450). Ayrıca bahsi geçen maddeler, aynı zamanda en sık kullanılan madde türlerini de oluşturmakta olup bağımlılık dediğimiz “hastalık” ve/veya “bozukluk” halinin oluşmasına sebep olmaktadır.

Ancak Erdamar ve Kurupınar (2014)'a göre, bağımlılık yapıcı maddeler arasında en fazla kullanılanları sigara ve alkol oluşturmaktadır.

Nihayetinde genel olarak madde kullanım yaygınlığının ve madde bağımlılığının gün geçtikçe artarak devam ettiği ilgili kaynaklara referansla bilinmektedir. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler (BM) tarafından en son Mayıs 2016 tarihinde yayımlanan “Dünya Uyuşturucu Madde Raporu” adlı araştırma raporunda dünya genelinde 2014 yılında 15 ile 64 yaş arasındaki insanlardan oluşan 250 milyon kişinin herhangi bir maddeyi hayatında en az bir kere kullandığı, toplam madde bağımlılarının sayısının 29 milyon kişiyi aştığı ve madde kullanım yaygınlığının yüksek oranda (aşırı) olduğu saptanmıştır (United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC], 2016: ix-x). Ayrıca aynı kaynak, dünya genelinde giderek artan şiddetli bir bağımlılık sürecinin yaşandığını, HIV (İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü) ve Hepatit C gibi sağlık sorunu risklerini taşıyan virüslerin arttığını ve madde kullanımı ve bağımlılığının dünya genelinde oldukça yüksek düzeyde önüne geçilemeyen ölüm oranlarına sebep olduğunu da bildirmektedir.

Bağımlılık yapıcı maddelerin kullanım aşamaları ve kullanım süreleri, maddenin cinsine ve etkisine göre değişiklik göstermektedir. Bunun yanı sıra tolerans hızı, yaygınlığı ve kullanım düzeyleri de bu süreçte maddenin türüne göre değişiklik göstermektedir. Ayrıca bağımlılığın önemli bir belirtisi olan yoksunluk da maddenin türüne, kullanım süresine, alışkanlık düzeyine ve dozajına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Erdamar ve Kurupınar (2014)'in nakliyle “kişinin kullandığı maddeyi sürekli bırakmak istemesine rağmen bırakamaması, giderek madde dozunu arttırması, kullanmayı bıraktığında yoksunluk belirtilerinin ortaya çıkması, zararlarını görmesine rağmen madde kullanmayı sürdürmesi ve zamanının büyük bölümünü madde arayarak geçirmesi” madde bağımlılığının temel belirtileri olarak görülmektedir (Ögel, 2001; Akt. Erdamar ve Kurupınar, 2014: 66). Bu bağlamda kişi, bağımlısı olduğu maddeye ulaşmak için kontrol edilemez duygulara bürünmekte ve çeşitli yollara başvurmaktadır. Bunlardan biri de kullandığı maddeden farklı maddeleri aramaya ve kullanmaya başlamasıdır. Ancak bağımlısı olduğu madde başta olmak üzere herhangi bir maddeye ulaşamadığında ise yoksunluk durumu ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise kişinin biyo-psiko-sosyal bütünlüğünün bozulmasına, özdenetiminin kaybedilmesine ve hürriyetinin ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. Zira günümüz dünyasında madde kullanımı ve maddeye bağımlılık, bireyi değer ve onurunu yitirmesiyle karşı karşıya bırakmakla birlikte “kendini köleleştirdiği bir durum” olarak ortaya çıkmaktadır (Doğan, 2001: 80).

Bu bağlamda APA'nın DSM-4 adlı çalışmasında belirlenen ölçütlere göre, aşağıdaki belirtilerin en az üçünün görülmesi durumunda kişi madde bağımlısı olarak tanımlanabilecektir.

- Kullanılan maddeye karşı tolerans geliştirilmiş olması.
- Maddenin yokluğunda yoksunluk belirtilerinin baş göstermesi.
- Madde kullanımını bırakmak veya kontrol altına almak için sürekli boşuna çabalamak.
- Maddeyi bulmak, kullanmak ya da bırakmak için çok fazla zaman harcanması.
- Maddenin düşünüldüğünden daha yüksek dozlarda ve uzun dönemlerde kullanılması.
- Madde kullanım nedeni ile sosyal, mesleki ve kişisel etkinlikleri azaltmak veya tamamen bırakmak.
- Kullanılan maddeden ötürü fiziksel veya ruhsal sorunlarının ortaya çıkmasına veya artmasına rağmen madde kullanımına devam etmek (Ögel, 2014: 5).

Ayrıca Türkiye'nin madde bağımlılığı profili incelendiğinde, en riskli ve kırılgan gruplar olarak çocuklar ve gençler arasında başta olmak üzere bu sorunun giderek daha arttığı görülmektedir. Nitekim güvenlik birimlerine gelen ve/veya getirilenlerin büyük çoğunluğunu çocuk ve gençler oluşturmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2016). Yine Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlıları Tedavi ve Araştırma Merkezlerine (AMATEM) yapılan başvuru sayısının da yıllara göre gittikçe arttığı ifade edilmektedir (Işık, 2013: 70-71). Bu çerçevede Türkiye'de bu bireysel ve toplumsal sorun ile mücadelede mevcut plan ve stratejilerin, politika ve uygulamaların olduğu açıktır. Ayrıca konu hakkında birtakım ulusal politika ve strateji öncelikleri ile ilgili önerilerin de olduğu görülmektedir (Cılga, 2009). Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi bu sorun, kırılgan gruplar olan çocuklar ve gençler arasında ve okul çevrelerinde yaygın olması itibarıyla madde bağımlılığını çocuk ve ergenlik dönemi dinamikleri üzerinde tartışmak faydalı olacaktır.

Maddenin Okullarda Kullanımı: Genç ve Çocuk (Ergen) Bağımlılar

Yapılan çalışmalar, madde kullanımına başlamanın genellikle ortaöğretim ve lise dengi gibi okul dönemlerine denk geldiğine işaret etmektedir (Erdamar ve Kurupınar, 2014; Güler ve ark., 2009). Bu anlamda, Türkiye'de ergenlik dönemindeki 9. sınıflar ile 12.

sınıflar arasında yapılan bir çalışmaya göre, 177 kişiden 111'inin (%62.7) madde kullanmaya başlama dönemi olarak ortaöğretim dönemini belirttiği ifade edilmektedir (Erdamar ve Kurupınar, 2014: 73). Madde kullanımı ve bağımlılığı, küresel ölçekte olduğu gibi Türkiye'de de son yıllarda özellikle başta ortaöğretim ve lise öğrencileri olan ergen bireyler arasında giderek yaygınlaşmaktadır. Bu popülasyonun madde kullanım ve bağımlılığı ile ilgili dinamiklerin yetişkinlerden farklı olması (Çoban, 2015: 796-797) itibarıyla ergenlik dönemindeki bireylerin diğer dönemlere oranla bu süreçten çok boyutlu olarak etkilenme riski daha fazla olmaktadır (Erdamar ve Kurupınar, 2014: 66). Zira hassas ve kırılabilir grupları oluşturan ergen bireyler arasında ilk olarak merakla başlayan ve sıklıkla deneysel kullanım örüntüsünü oluşturan madde kullanımı, sonraki süreçlerde bağımlılık haline almaktadır. Yine kaynaklara göre, ergenlik çağındaki bu grupların bağımlılık yapıcı maddelerle tanışması, bu maddeleri kullanması ve madde bağımlılığına sürüklenmesi diğer gelişim dönemlerine nazaran daha büyük riskler taşımaktadır (Dilbaz, 2013). Özellikle de diğer sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik açılardan dezavantajlı gruplar arasında madde kullanımının daha yaygın olduğu aktarılmaktadır (Ögel, 2005: 63-64). Ancak bu gruplardaki madde kullanımı davranışını birtakım koruyucu ve önleyici tedbirlerle azaltmak mümkün görünmektedir. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi gelişmiş ülkelerde bu, "iyileştirme liseleri" uygulamasıyla yapılmaktadır.

Bu bağlamda ortaöğretim ve lise öğrencisi olan ergenler arasında madde kullanım alışkanlığının yaygın olduğu belirtilmektedir (Erdamar ve Kurupınar, 2014; Güler ve ark., 2009). Bu kapsamda özellikle sorunun kaynağı niteliğindeki okul çevrelerinde baş gösteren bu sorunla mücadelede okul sosyal hizmeti uygulamalarının etkili ve nitelikli yerine getirilmesi, olası riskleri ortadan kaldırmaya ya da ez azından azaltmaya yardımcı olacaktır. Bu anlamda okul sosyal hizmeti uygulamaları kapsamında ailelerin sürece dahil edilerek aile, okul, çocuk ve çevresi arasında bir bütünlük oluşturulabilecek olup ebeveynler ile çocuklar arasında sağlıklı ilişki ve iletişim için zemin hazırlanabilecektir.

Yine madde bağımlısı bireyler anti-sosyal kişilik özelliklerine bürünmekte, biyo-psiko-sosyal ve ekonomik olarak yıpranmaktadır. Bu bağlamda söz konusu ergenlik dönemindeki çocuklar ve gençler olduğunda madde kullanımının ve bağımlılığının etkileri daha da ağırlaşmaktadır. Ayrıca bazı kullanım evrelerinden sonra madde bağımlısı olan kişi madde bulabilmek için çeşitli suçlara yönelmekte (İçli, 1985) ve girdiği bataklığa okul arkadaşlarını ve yakın çevresini de çekip sürükleyebilmektedir. Yapılan çalışmalar da madde kullanımı ve bağımlılığının okul çevreleri başta olmak üzere gençler

ve çocuklar arasında yaygın olduğunu göstermektedir. Nitekim dünyada ve Türkiye’de son yıllarda yapılan araştırmalarda ergenlik dönemindeki gençlerin ve çocukların madde kullanımına yönelmesinde hızlı bir artış olduğu ifade edilmektedir (Balcıoğlu & Abanoz, 2009; Çoban, 2015; Erdamar & Kurupınar, 2014; Güler & Diğerleri, 2009; Ögel, 2005; Ögel & Arkadaşları, 2004; Steiker, 2015).

Hal böyle olunca da madde kullanımı ve bağımlılığı ulusal ve uluslararası anlamda önemli sorunlara yol açmakta olup madde kullananların ve bağımlıların yaşı gün geçtikçe düşmektedir. Bu durum ise özellikle okullarda ortaya çıkan bir sosyal sorun olarak kendini göstermektedir. Bu bağlamda maddenin okullarda kullanımı, genç ve çocuk bağımlılarının gittikçe daha da artmasına sebep olmaktadır. Nitekim madde kullanım yaşı ile ilgili kaynaklar, madde kullanımının 12-13 yaşlarında başladığını aktarmakta olup uçucu maddeye başlama yaşının ise 11-16 yaşlar arasında olduğunu bildirmektedir (Balcıoğlu ve Abanoz, 2009: 17). Bu çerçevede Türkiye’de son yıllarda özellikle lise öğrencileri arasında yaygınlaşmakta olan madde bağımlılığının gençleri ve çocukları zorlu ve kritik süreçlerle karşı karşıya bıraktığı ve onlar üzerinde birtakım etki ve sonuçları olduğu bilinmektedir.

Madde Bağımlılığının Kullanıcılar Üzerindeki Başlıca Etkileri ve Sonuçları

Madde türleri farklılık göstermesine rağmen madde kullanımı ve bağımlılığının kullanıcılar üzerindeki başlıca etkileri ve doğurduğu sonuçlar, ortak özellikler göstermektedir. Ancak ifade etmek gerekir ki çocuk ve ergen madde kullanımı ve bağımlılığının nedenleri, kendine özgü özellikleri, tolerans düzeyleri ve sonuçları açısından yetişkin kullanımı ve bağımlılığından farklılaşmaktadır. Bununla birlikte madde cinslerinin kendine özgü farklı etkileri ve sonuçları da bulunmakta olup tıpkı bu sorunu doğuran nedenler ve bu sorun ile mücadele yöntemleri gibi çok değişkenli ve çok boyutlu olmaktadır (Ögel, 2014: 65-74). Bu nedenle çocuk ve ergen bireylerin madde kullanımı ve bağımlılığının bireysel olarak biyolojik, fiziksel ve psikolojik gibi çeşitli etkileri ve sonuçları bulunmasının yanı sıra toplumsal olarak da sosyal, kültürel ve ekonomik gibi birtakım etkileri ve sonuçları bulunmaktadır. Bu bağlamda madde bağımlılığının kişisel etkilerinin ve sonuçlarının yanı sıra toplumsal etkileri ve sonuçları da azımsanmayacak kadar fazladır. Örneğin madde bağımlılığı sonucu kişinin biyolojik, psikolojik, fiziksel ve tinsel bütünlüğünün ve işlevselliğinin bozulmasıyla birlikte ailesel, sosyal ve toplumsal hayatının ve bütünlüğünün bozulması da söz konusu olmaktadır. Zira birey, çevresiyle birlikte bir bütün olarak ele alındığında madde bağımlılığının birey üzerindeki etkilerinin

yanı sıra sosyal sistemleri üzerindeki etkilerinin de göz önünde bulundurulması gerektiği ifade edilmekte olup madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede sosyal boyutun oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır (Polat, 2014: 143).

Yukarıda da ifade edildiği gibi “sahte bir iyi oluş hali” yaratan bir süreç olarak adlandırılan madde ve kullanımı, özellikle ergenlik döneminde geçici bir sığınmaya ve rahatlamaya sebep olup ileriki dönemlerde bağımlılık halini oluşturmaktadır. Bu nedenle sonraki aşamalarda birey ve toplum üzerinde daha ağır ve şiddetli etkileri ve sonuçları olmaktadır. Örneğin bireysel olarak bağımlılar özellikle de çocuk ve genç bağımlılar ya da eşdeyişle ergenlik çağındaki bağımlı bireyler, her ne kadar inkar davranışı sergilese de (Ögel, 2014: 37) duygusal olarak olgunlaşamama ve duygusal krizler ile anti-sosyal kişilik özelliklerine bürünme başta olmak üzere kişilik özelliklerini ya da bozukluklarını oluşturan otokontrol sorunları, agresif tutum ve davranışlar, kendini değersiz ve eksik olarak görme, ebeveynler ile arasında yakın ilişkilerin ve bağlanmanın zayıflaması, yetersiz sevgi ile yanlış kontrol ve disiplin belirtilerinin görülmesi, sosyal uyumsuzluk, tutarsız ve dengesiz duygu ve davranışlarda bulunma, aşırı heyecan ya da duygusal olarak “dibe vurma” belirtileri, düşük özgüven ve yüksek kaygı belirtileri, kötü arkadaş çevresine yönelme, gibi çeşitli klinik belirtiler ortaya çıkmaktadır (Ögel, 2014).

Ayrıca başka bir görüşe göre de madde kullanımı ve bağımlılığının etki ve sonuçları, madde kullanımı sonucu bağımlılık riskini artıran ve tam bağımlılık halinde olmak üzere iki farklı şekilde kendini göstermektedir. Buna göre, “özellikle antisosyal, borderline (sınır), paranoid gibi tiplerdeki kişilik bozukluklarında saldırganlık, şiddet, alkol ve madde bağımlılığına yatkınlık gözlenebilirken tam bağımlı kişilerde ise genel olarak güvensizlik, bencillik, kolay yalan söyleyebilme, tahammül eşiğinde düşüklük, sabırsızlık, kendine sıkıntı verebilecek durumlara dayanamama, riskli davranışları göze alma, plansız eylemler yapma, kişiler arası ilişkilerde sık sık sorunlar yaşama gibi ortak özellikler bulunabilmektedir” (Beyazyürek & Şatır, 2000: 51). Yine Ögel’e referansla kişi madde kullanmaya başladıktan sonra kendisinde bazı değişiklikler meydana gelmektedir. Bunlar arasında “kişinin çevresinin ve arkadaşlarının değişmesi, zaman zaman neşeli ve sakin zaman zaman da öfkeli ve saldırgan olması, ailesiyle olan ilişkilerinin zayıflaması, evden uzaklaşması ve yalnız kalmayı tercih etmesi, sık banyoya gitmesi, aşırı ya da yüklü para harcaması, öz bakımının zayıflaması, okul başarısının düşmesi sayılabilmektedir” (Ögel: 46).

Madde bağımlılığının toplumsal etkileri ve sonuçları göz önünde bulundurulduğunda, bağımlıların özellikle de ergenlik dönemindeki çocuk ve genç bağımlıların arkadaş, aile, okul, sosyal çevre ve toplumsal konumlarının olumsuz etkilenmesinin yanı sıra madde bağımlısı bireylerin kültürel ve ekonomik olarak da zarar gördüğü bilinmektedir. Bu durum onların okul başarısı başta olmak üzere bütün yaşantılarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca madde bağımlılığı, kişilerde sosyo-ekonomik olarak gerilemelere sebep olmakta; hırsızlık, yaralama, intihar ve diğer şiddet türleri gibi suç işleme oranlarını da artırmaktadır. Yine madde bağımlılığı, AIDS (Kazanılmış Bağışıklık Yetmezliği Sendromu), HIV ve Hepatit C virüsleri gibi hem bireysel hem de toplumsal olarak çeşitli sorunları doğurmakla birlikte yüksek ölüm oranlarına da sebep olmaktadır (UNODC, 2016; Ögel, 2014).

Bu çerçevede madde bağımlılığının kullanıcılar üzerindeki etkileri ve sonuçları ortak özellikler gösterse de özellikle de yaşa bağlı olarak her madde çeşidinin kendine özgü etkileri ve sonuçları bulunmaktadır. Bu bağlamda madde bağımlılığına karşı sosyal politika önlem ve önceliklerinde bu farklılığın göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ayrıca madde kullanımı ve bağımlılığı sorunsalına karşı başarılı olabilmek için geliştirilecek politika önlem ve önceliklerinde toplumsal sosyo-kültürel özelliklerin gözlemlenmesi gerekmektedir (Doğan, 2001).

MADDE BAĞIMLILIĞINA KARŞI BİR SOSYAL POLİTİKA UYGULAMASI OLARAK OKUL SOSYAL HİZMETİ

Madde bağımlılığı, birçok bireysel ve sosyal sorunun kaynağı olması itibarıyla etkili ve nitelikli birtakım sosyal politika uygulama ve hizmetlerini zorunlu kılmaktadır. Nitekim özellikle eğitim çağındaki gençliğin madde kullanımı ve bağımlılığından korunmasına yönelik ulusal politikaların geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Acar, 2008: 6). Bu nedenle koruma ve önleme temelli madde bağımlılığıyla mücadele merkezlerinin artırılması ve güçlendirilmesi ile uygulanabilir sosyal politikaların geliştirilmesi kaçınılmaz olmaktadır (Karataşoğlu, 2013: 333). Bunun yanı sıra, Türkiye’de madde kullanımı ve bağımlılığıyla ilgili sosyal politika geliştirmeye yönelik aile ve sosyal politikalar, eğitim ve sağlık bakanlıkları ile AMATEM ve diğer ilgili kurum ve kuruluşların işbirliği gerekmektedir. Bu anlamda madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede sosyal politika geliştirmeye bireysel ve toplumsal düzeyde eşdeyişle mikro-makro boyutlarda ortam hazırlama yeteneğine ve yeterliliğine sahip olan sosyal hizmet meslek ve disiplininin önemi yadsınamaz bir boyuttadır. Nitekim madde bağımlısı ergenlik

dönemindeki çocuklara ve gençlere yönelik sosyal hizmet müdahalesinin oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır (Daşbaşı, Polat, & Kesen, 2014). Madde bağımlılığı, okul çağındaki ergenler arasında yaygın olduğu için buna karşı geliştirilecek eğitim ve sosyal politika uygulamaları, sorunu kaynağında çözmeye yönelik önemli bir adımı oluşturmaktadır.

Ayrıca bütün sosyal hizmet model ve alanlarında olduğu gibi madde bağımlılığı alanında da “bireyi çevresi içinde” ve çevresiyle birlikte gören bir anlayışa sahip olan sosyal hizmet (Polat, 2014: 144), birey ve toplum için sosyal koruma ve sosyal politika plan, öngörü ve stratejilerini önemseyen bir bakışa sahip olagelmıştır. Bu bağlamda sosyal hizmet perspektifiyle diğer bütün sosyal sorunlarda olduğu gibi, madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede de ulusal ve uluslararası anlamda eylem planlarının yapılması, temel sosyal politika ve stratejilerin geliştirilmesi önemli olacaktır (Cılga, 2009). Bu nedenle uygulanabilir, etkili ve nitelikli sosyal politikalar üretmek adına sahada etkili olan sosyal hizmet uygulama alanlarından biri olarak okul sosyal hizmetini ele almak faydalı olacaktır. Nitekim okul sosyal hizmet uygulamalarının koruyucu, önleyici; tedavi ve rehabilite edici işlevlerinin ergenlik dönemi ile madde kullanım ve bağımlılığı konularında da oldukça önemlidir (Nadir ve Aktan, 2015).

Yine sosyal hizmet meslek ve disiplininin önemli bir parçası olan okul sosyal hizmeti ve uygulamaları, madde kullanımı ve bağımlılığı sorununu kaynağında yani okul çevrelerinde çözmek için önem arz etmektedir (Openshaw, 2008). Örneğin diğer birçok ülke gibi Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) de madde bağımlılığıyla mücadelede okul sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edildiği ifade edilmektedir (Nadir, & Aktan, 2015: 80). Bu bağlamda yine ABD’nde madde bağımlılığıyla mücadelede okul sosyal hizmetinin gerekliliğini ortaya koyan; koruyucu, önleyici ve iyileştirici hizmetlerin yanı sıra tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerini ve en nihayetinde de okul ve toplumla yeniden bütünleşme sürecindeki uygulamaları kapsayan “Recovery High Schools” diğer bir adıyla “sober schools” yani “iyileştirme liseleri” ya da “ayık okullar” modeli, madde kullanımı ve bozukluklarının üstesinden birlikte gelme konusunda uygulayıcılar için önem arz etmektedir (Coyle, 2015; Moberg & Finch, 2008; The Stacie Mathewson Foundation, 2013; Steiker, 2015).

Türkiye’de ise madde bağımlılığıyla mücadelede ve sosyal rehabilitasyon süreçlerinde okul sosyal hizmeti uygulamalarına olan ihtiyaç gün gibi ortadadır. Zira Türkiye’de madde kullanımı ve bağımlılığının özellikle ergenlik ve okul çağındaki çocuk ve gençler arasında

yaygın olduğu bilinmektedir. Bu durum, okul çevrelerinde de gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de madde kullanımı ve bağımlılığına karşı bir sosyal politika önlem ve önceliği olarak okul sosyal hizmetinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmanın amacı çerçevesinde, Türkiye’de madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede ve sosyal rehabilitasyon süreçlerinde okul sosyal hizmeti ve uygulamaları hakkında çalışmaların başlatılması ve okul sosyal hizmet uzmanlarının istihdam edilmesi ihtiyacı gün geçtikçe artmaktadır. Bu bağlamda madde bağımlılığına karşı önemli bir sosyal politika uygulaması olan okul sosyal hizmeti ve uygulamaları, üzerinde durulması ve özel olarak ele alınması gereken bir konu olarak öne çıkmaktadır. Bu anlamda politika yapıcı mekanizmalar ve karar verici merciler, madde bağımlılığıyla mücadelede etkili ve nitelikli politika, uygulama ve hizmetleri gerçekleştirebilmeye yönelik okul sosyal hizmeti bağlamında sosyal politika uygulamalarını yapılandırmak ve okul sosyal hizmet uzmanlarını istihdam etmek durumundadır.

Madde Bağımlılığıyla Mücadelede Sosyal Hizmet Müdahalesi

Türkiye’de son yıllarda özellikle lise öğrencileri arasında yaygınlaşmakta olan madde bağımlılığının (Erdamar ve Kurupınar, 2014) okul çağındaki genç ve çocuk bireyler için büyük riskler taşımakta olduğunu ifade etmiştik. Zira ergenlik çağındaki çocuk ve genç kullanıcılar, maddeye okul çevresindeki ağlar aracılığıyla ulaşabilmekte ve daha sonra potansiyel birer bağımlı haline gelebilmektedirler. Bu bağlamda madde ağlarının okul içlerine kadar girmiş olduğu ve okulların çevresinde bekleyen madde satıcılarının çocuk ve gençleri ağlarına düşürebilmek için her yola başvurduğu bilinmektedir. Bu çerçevede sosyal bilimlerin önemli bir ilgi alanını oluşturan madde bağımlılığı, yine sosyal bilimlerin uygulamalı alanlarından biri olan sosyal hizmet disiplininin de odaklandığı konuların başında gelmektedir (Tomanbay, 2015: 23-25). Zira önemli bir halk sağlığı sorunu olarak madde bağımlılığının bireysel ve toplumsal düzeyde birtakım sorunlara neden olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda önemli uluslararası sosyal hizmet kuruluşlarından olan Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW) ve Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) 2014 yılındaki genel sosyal hizmet tanımlamasında, sosyal hizmetin insanların güçlenmesini artıran uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplin olduğunu, insanların yaşam zorluklarını aşmasında ve yaşam standartlarının iyileştirilmesinde destek olduğunu ifade etmektedir (International Federation of Social Workers [IFSW], 2016).

Yine benzer bir değerlendirme yapan Polat (2014)'a göre, sosyal hizmet mesleğinin ilkeleri ve sosyal hizmet uzmanının rol ve görevleri, biyo-psiko-sosyal bir bütünlük içerisinde, neden-sonuç bağlamında çok boyutlu bir halk sağlığı sorunu olan madde bağımlılığı konusunda da ön plana çıkmakta olup mikro-mezzo ve makro gibi farklı müdahale düzeylerinde bu çok boyutlu soruna karşı kendini göstermektedir. Ayrıca yazar, IASSW ve IFSW'un da aktardığı gibi sosyal hizmet mesleğinin bireylerin yaşam zorluklarını aşmaya ve iyilik hallerini sağlamaya dönük klinik çalışmalar başta olmak üzere psiko-sosyal müdahaleler kapsamında birey, aile ve okul-eğitim yaşamı gibi sosyal çevresinin de dahil olduğu "çevresi içinde birey" anlayışıyla madde bağımlılığı sorununa çok farklı ortamlarda ve farklı boyutlarda müdahale edip bu sürece multidisipliner olarak katkı sağlamaktadır (Polat, 2014: 146).

Madde Bağımlılığını Önlemede Okul Sosyal Hizmeti

Bütün bu çerçeveye göz önünde bulundurulduğunda, bireyi çevresi içinde değerlendiren sosyal hizmet, madde bağımlısı insanların özellikle okul ve eğitim çağındaki çocuk ve genç insanların bu zorlukları aşmasına ve güçlenmesine yardımcı olmaktadır. Nitekim ABD ve Avrupa'daki gelişmiş ülkelerde bu görevi sosyal hizmet alanlarından olan okul sosyal hizmeti, üstlenmektedir (Karakaya ve Sarıkaya, 2014: 13). Bu anlamda Türkiye'de sosyal hizmet meslek ve disiplini, diğer benzer meslek ve disiplinler gibi (Agresta, 2004) madde kullanımı ve bağımlılığı sorununu kaynağında ele almak ve çözmek için okul sosyal hizmeti modeline ve bu kapsamda okul sosyal hizmeti uygulamaları ve uzmanlarına ihtiyaç duymaktadır. Zira ergen kullanıcılar veya bağımlılar başta olmak üzere madde kullanım bozuklukları ve bağımlılığı konusunda örnek teşkil eden "Recovery High Schools" (Steiker, 2015) ya da "sober schools" (The Stacie Mathewson Foundation, 2013) vb. modeller kullanan ABD gibi gelişmiş ülkelerde, okul ortamlarında özellikle ergenler arasında madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadele alanında koruyucu, önleyici ve iyileştirici politika ve uygulamalar bulunmaktadır.

Türkiye'de madde bağımlılığını önlemede etkili ve nitelikli uygulamalar gerçekleştirebilecek potansiyele sahip okul sosyal hizmeti, bu açıdan önemli bir konumdadır. Dolayısıyla Türkiye'de okul sosyal hizmeti ve uygulamalarının hayata geçirilmesi ve bu kapsamda okul sosyal hizmeti profesyonellerinin istihdam edilmesi, bu tür sorunların üstesinden gelme konusunda önemli bir adımı oluşturacaktır. Zira küresel olarak madde kullanım yaşının düştüğü bilinmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de madde kullanımı ve bağımlılığının okul çevreleri başta olmak üzere ergen bireyler arasında

oldukça yaygın olduğu aktarılmaktadır (Balcıoğlu ve Abanoz, 2009: 17). Bütün bunlara rağmen okul sosyal hizmeti uygulaması, Türkiye’de ne yazık ki uygulamaya geçememiş olup emekleme aşamasındadır. Ancak Türkiye’de sosyal hizmetin bilgi, beceri ve değer gibi temel unsurlarıyla okul sosyal hizmetinin eğitim sistemi içerisine dahil edilerek hayata geçirilmesine yönelik birtakım akademik çalışmaların yapıldığı da bilinmektedir.

Ayrıca Türkiye’de okul sosyal hizmeti modelinin sadece teorik olarak tartışılması ve bu kapsamda dile getirilmesi yeterli olmayıp okul çağındaki çocuk ve genç bireyler arasında artmakta olan madde kullanımı ve bağımlılığı başta olmak üzere çeşitli şiddet ve suç türleri oranlarının artması, intihar vakalarının çoğalması gibi önemli sosyal sorunların doğduğu yer ve kaynağı niteliğinde olan okul ve eğitim sisteminin içerisine okul sosyal hizmeti uygulamalarını dahil etmek ve bu ekseninde sosyal politikalar geliştirmek günümüz koşullarında elzemdir (Aktan, 2014; Duman, 2014; Karakaya & Sarıkaya, 2014; Nadir, 2014; Özbesler & Duyan, 2009; Özkan & Selcik, 2016; Türkeri, 2014). Bu bağlamda sosyal hizmet mesleğinin ilgi alanlarından biri olan okul sosyal hizmeti alanı, Türkiye’de okul sosyal hizmetini tartışmaya açan ilk kişilerden olan Duman’a referansla, en genel tanımıyla;

“bir sosyal hizmet uzmanının sorumluluğunda, çocuğun üstün yararını temel alan, öncelikli olarak eğitim gören çocuk ve gençler ile ailelerinin karşılaştıkları ekonomik, psikolojik ve sosyal ihtiyaç ve sorunlarının giderilmesine ve çözümlenmesine yönelik olarak çalışmalar yürütmeyi hedefleyen, bu hedefi gerçekleştirirken de bu ihtiyaç ve sorunlara yönelik olarak okulda ve toplumda bulunan çeşitli kaynaklar ve hizmetler arasında etkili bir işbirliği ve koordinasyon sağlayan, çalışmalarını “ekip çalışması” anlayışıyla yürüten, çoğunlukla ilk ve orta dereceli okullarda uygulamalarda bulunmakla birlikte, çocuk ve gençlerin eğitim faaliyetlerine yönelik olarak yüksek öğretim kurumları, rehberlik ve araştırma merkezleri gibi eğitim ile ilgili farklı kurumlarda da psiko-sosyal odaklı çalışmalar yürüten sosyal hizmet mesleğinin bir alanıdır” (Duman, 2014: 2-3).

Bu bağlamda okul sosyal hizmeti modeli ile okul sosyal hizmeti uygulayıcıları olarak okul sosyal hizmet uzmanlarının çocuklar ve gençler ile aileleri ve okul arasında işbirliği zemininde çocuk, aile ve okul üçgeninde multidisipliner çalışarak (Constable, 2008; Dupper, 2002; Lynn & McKay, 2001) başta madde bağımlılığı olmak üzere şiddet, suç, bulaşıcı hastalıklar, çeteleşme, zorbalık, devamsızlık, dışlanma gibi faktörlerin yanı sıra fiziksel, ekonomik, psikolojik ve sosyal engeller, ihmal ve istismar gibi her türlü risk

unsuruna karşı müdahalelerde bulunduğu ve diğer disiplinlerle birlikte çalışmalar yürüttüğü ifade edilmektedir (Duman, 2014: 3). Yine başka bir görüşe göre de okul sosyal hizmeti uygulamalarının ve uygulayıcıları olarak okul sosyal hizmeti uzmanlarının madde bağımlılığını önlemede birtakım görev ve sorumluluklarının olduğu ifade edilmektedir. Buna göre okul sosyal hizmetinin okullarda çocuklar ve gençler arasında madde kullanımı ve bağımlılığı riskini ortadan kaldırmaya yönelik aile, hastane ve ihtiyaç olması halinde adli kurumlarla işbirliğine gitmekte olduğu ve okul sosyal hizmeti uzmanlarının ise çocuk ve genç öğrencilerin bio-psiko-sosyal, kültürel ve ekonomik vb. olarak gereksinimlerini giderme gibi uygulamalar gerçekleştirdiği bildirilmektedir (Özbesler & Duyan, 2009: 22-24). Ayrıca okul sosyal hizmeti kapsamında okul sosyal hizmet uzmanlarının madde kullanımı ve bağımlılığı gibi diğer birçok problemle çalışan ekibin bir parçası olması, çocuk refahını artırmaya ve okul çağındaki genç ve çocukları kazanmaya yönelik destekleyici bir faktör olacaktır (Özkan & Kılıç, 2014: 398-399).

Yine okul sosyal hizmetinin uygulamaya geçirilmesi durumunda, çocuk ve genç öğrenciler ile okul ve aileleri arasında işbirliği sağlanıp çocukların ve dolayısıyla ailelerin korunmasında ve çocuklara yönelik başta olmak üzere her türlü risk faktörlerinin bertaraf edilmesinde, çocukların okul ortamlarında ve çevrelerinde korunmasında okul sosyal hizmeti gerekli önlemleri oluşturacaktır (Nadir, 2014; Türkeri, 2014). Bu bağlamda okul sosyal hizmeti ve uygulamaları sayesinde madde bağımlılığını önlemede temel sosyal politika önlem ve öncelikleri belirlenebilecektir.

Bütün bu çerçeveye göz önüne alındığında, günümüzde önemli bireysel ve toplumsal sorunların başında gelen madde kullanımı ve bağımlılığına karşı bir sosyal politika uygulaması olarak okul sosyal hizmetinin önemi, yukarıda da ifade edilen gerekçelerden hareketle ortadadır. Yine bu kapsamda okul sosyal hizmet uzmanlarının istihdamına ve okullarda ve diğer eğitim kurum ve kuruluşlarında sosyal hizmet uygulamalarının hayata geçirilmesine, üzerinde durulmasına ve özel olarak ele alınmasına olan ihtiyaç gün geçtikçe artarak sürmektedir. Bu anlamda okul sosyal hizmetinin madde bağımlılığı konusu da dahil olmak üzere çeşitli sosyal politikalar geliştireceği ve bu politikalara yön vereceği aşikâr olup sosyal politika, uygulama ve hizmetlerin yapılandırılmasına da yön vereceği görülmektedir. Bu durum, genel olarak madde bağımlılığına karşı sosyal politika uygulamalarının belirlenmesinde ve politikaların geliştirilmesinde okul sosyal hizmet uzmanlarının rollerini ve sorumluluklarını ortaya koymaktadır (Özkan & Selcik, 2016).

Madde Bağımlılığıyla Mücadelede Okul Sosyal hizmet Uzmanının Rol ve Görevleri

Madde bağımlılığıyla mücadelede aile katılımının yanı sıra multidisipliner ekibin bir üyesi olarak okul sosyal hizmet uzmanlarının okul ortamlarındaki rol ve görevleri, öğrencilerin bio-psiko-sosyo-kültürel ve ekonomik gereksinimlerini karşılamak üzere sıralanmaktadır. Bu bağlamda Özbesler & Duyan (2009) yapmış oldukları çalışmada, okul ortamında sosyal hizmet uzmanlarının görevlerini;

1. Öğrencinin psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının değerlendirilmesi,
2. Multi-disipliner bir çerçevede bio-psiko-sosyal olarak öğrencilere, ailelerine ve okul personeline yönelik program ve planlamaların yapılması,
3. Okul ortamlarında önleyici ve iyileştirici hizmetler ile doğrudan sosyal hizmet müdahalesinin gerçekleştirilmesi,
4. Öğrenciyi eğitimsel, sosyal, duygusal ve maddi olarak savunma,
5. Eğitim sürecinde diğer profesyonellerle karşılıklı bilgi alışverişi yaparak konsültasyon içinde çalışma,
6. Aile-okul-toplum arasındaki ilişkilerin koordinasyon ve işbirliğine dayalı olması,
7. Okul ortamlarındaki görev ve sorumluluklar ile vaka yönetimi ve organizasyonu yapma şeklinde sıralamaktadırlar (s. 23-24).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu makalede çeşitli referanslarla savunulan temel düşünce, okul sosyal hizmetinin okul çağındaki ergenler arasında madde kullanımı ve bağımlılığına karşı bir sosyal politika önceliği olduğuna ilişkindir. Bu bağlamda madde kullanımı ve bağımlılığına karşı bir sosyal politika uygulaması olarak okul sosyal hizmeti ve uygulamalarına odaklanmanın yanı sıra bu uygulamaları multidisipliner bir anlayışla hayata geçirecek olan okul sosyal hizmet uzmanlarının rolleri ve sorumlulukları da esas alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada, madde bağımlılığına karşı Türkiye’de mevcut olmayan okul sosyal hizmeti modeli, bir sosyal politika önceliği olarak öne sürülmüştür. Zira sorunun kaynağını teşkil eden ergenlik dönemindeki ve okul çağındaki popülasyon arasında giderek artan madde kullanımı, kullanım bozuklukları ve bağımlılığı konusundaki mevcut politikalar ekseninde yukarıda vurgulandığı gibi ABD’ndeki koruyucu, önleyici, tedavi ve rehabilite edici (iyileştirici) uygulamaların yanı sıra okul ve toplumla yeniden bütünleştirme sürecini kapsayan “iyileştirme okulları” gibi okul sosyal hizmetinin bir sosyal politika önceliği olarak ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu anlamda ABD’ndeki ruh sağlığı ve madde bağımlılığı kuruluşlarında okul sosyal hizmeti uygulamaları ve bu çerçevede uzmanların istihdam edilmesi de önemli bir örnek olarak gösterilebilir (Nadir ve Aktan, 2015: 80).

Tam da bu noktadan hareketle önemli bir bireysel ve toplumsal sorunu teşkil eden madde kullanımı ve bağımlılığının bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de okul çağındaki çocuklar ve gençler arasında yaygınlaşmaktadır. Bu nedenle bu durumun birtakım sosyal politika önlem ve önceliklerini gerekli kıldığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, bu çalışmada okul sosyal hizmetinin bir sosyal politika uygulaması olması gerektiğinin altı çizilmektedir.

Bu bağlamda günümüzde tüm dünyada ve Türkiye’de önemli bir sosyal sorun haline alan madde kullanımı ve bağımlılığının genel bir görünümü belirlendikten sonra temelde maddenin okullarda kullanımına dikkat çekilmektedir. Yine bu grupta en fazla yer alanların ergenlik ve eğitim çağındaki çocuklar ile gençlerin olduğu ve bu insanların maddeyle tanışması ve en sonunda birer bağımlı haline almaları ile ilgili süreç üzerinde durulmaktadır. Bu durum, okul sosyal hizmetinin madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede önemli ve gerekli bir model olmasının gerekçesini ortaya koymaktadır.

Ayrıca makalede, maddenin okul içlerine kadar girmiş olması ve okullarda kullanılıyor olmasının çocuklar ve gençler üzerindeki olumsuz etkileri ve olası riskleri ekseninde, sosyal politika ve uygulamaları kapsamında okul sosyal hizmeti ve uygulamalarının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Yine diğer birçok sosyal sorunda olduğu gibi madde kullanımı ve bağımlılığının ergenler başta olmak üzere kullanıcılar üzerindeki başlıca etkileri ile bireysel ve toplumsal düzeyde çok boyutlu sonuçları kapsamlı olarak tartışılmaktadır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, ergenlerin madde kullanımı, bağımlılığı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan şiddet, suç, bulaşıcı hastalıklar, çeteleşme, zorbalık, devamsızlık, dışlanma gibi sorunlar okul sosyal hizmetinin önemini ve gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra fiziksel, ekonomik, psikolojik ve sosyal engeller; ihmal ve istismar gibi her türlü risk unsurunu barındıran çok boyutlu bu sorunlara yönelik önemli sosyal politika önlem ve önceliklerini kapsayan okul sosyal hizmeti ve uygulamalarının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte çeşitli sosyal sorunların kaynağı niteliğinde olan madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadelede ergenlik dönemindeki çocuk ve genç öğrencilere yönelik tehditlerin bertaraf edilmesi için okul sosyal hizmeti bağlamında birtakım politika, uygulama ve hizmetlerin yapılandırılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2008). Türkiye'nin ulusal gençlik politikası nasıl yapılandırılmalıdır? *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-20.
- Agresta, J. (2004). Professional role perceptions of school social workers, psychologists and counselors. *Children & Schools*, 26(3), 151-163.
- Aktan, M. C. (2014). Amerika Birleşik Devletleri'nde okul sosyal hizmeti: Bütüncül bir bakış. G. Polat (Eds.), *Okul sosyal hizmeti özel sayısı* içinde (s. 44-52). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders, 5th edition (DSM-5): Substance-related and addictive disorders*. Washington, DC: APA.
- Balcıoğlu, İ., & Abanoz, Y. (2009). Madde bağımlılığı, intihar, sanık psikolojisi. *Dirim Tıp Gazetesi*, 84(1), 15-20.
- Beyazyürek, M., & Şatır, T. T. (2000). Madde kullanım bozuklukları. *Psikiyatri Dünyası*, 4, 50-56.
- Cılga, İ. (2009). Madde ve madde kullanımı ile mücadelede ulusal politika ve strateji öncelikleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(1), 7-22.
- Coyle, S. (2015). Recovery high schools: Getting an education and learning to stay clean and sober. *Social Work Today*, 15(3), 18.
- Constable, R. (2008). The role of the social worker, school social work practice, policy and research, Section 1: History and General Perspectives on Social Work. Chapter 1: 3-29, Lyceum Books Inc.
- Çoban, S. (2015). Türkiye'de risk altındaki çocuklar ve çocuk suçluluğu üzerine bir değerlendirme. *Sosyoloji Konferansları*, 52(2), 791-810.
- Daşbaşı, S., Polat, G., & Kesen, N. F. (2014). Genelci yaklaşım açısından madde bağımlısı çocuklara yönelik sosyal hizmet müdahalesi. In E. Atamtürk & E. Yaman (Yay. Haz.), *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013: Türkiye'de çocuğun refahı ve korunması: Kapsayıcı bir yaklaşım arayışı* (s. 287-300). Kocaeli: Gündem Çocuk Derneği Yayını.
- DiClemente, C. C. (2006). *Addiction and change: How addiction develop and addicted people recover*. London: The Guilford Press.
- Dilbaz, N. (2013). *Madde kullanım riski ve madde bağımlılığından korunma*. Ankara: Hangar Marka İletişimi ve Marka Hizmetleri (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını).
- Doğan, Y. B. (2001). Madde kullanımı ve bağımlılığı. *Aile ve Toplum Dergisi*, 4(1), 79-86.
- Doweiko, H. E. (2015). *Concepts of chemical dependency*. La Crosse, Wisconsin: Cengage Learning.

- Duman, N. (2014). Okul sosyal hizmetinin tanımı, kapsamı ve çocuk koruma sistemi içindeki yeri. G. Polat (Eds.), *Okul sosyal hizmeti özel sayısı* içinde (s. 1-7). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.
- Duman, N. (2014). Türkiye'de dünden bugüne okul sosyal hizmeti. G. Polat (Eds.), *Okul sosyal hizmeti özel sayısı* içinde (s. 29-37). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.
- Dupper, D. (2002). *School social work: Skills and interventions for effective practice*. John Wiley & Sons.
- Erdamar, G., & Kurupınar, A. (2014). Ortaöğretim öğrencilerinde görülen madde bağımlılığı alışkanlığı ve yaygınlığı: Bartın ili örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 65-84.
- Güleç, G., Köşger, F., & Eşsizöğlü, A. (2015). DSM-5'te alkol ve madde kullanım bozuklukları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(4), 448-460.
- Güler, N., Güler, G., Ulusoy, H., & Bekar, M. (2009). Lise öğrencileri arasında sigara, alkol kullanımı ve intihar düşüncesi sıklığı. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 31, 340-345.
- International Federation of Social Workers. (2016). "Global Definition of Social Work 2014", Erişim tarihi: 21 Şubat 2017, <http://ifsw.org/get-involved/global-definition-of-social-work/>.
- Işık, M. (2013). *Madde kullanımı ve stratejik iletişim*. Ankara: SAGE Yayıncılık.
- İçli, T. (1985). Uyuşturucu madde suçlarında bazı sosyal faktörler. *H. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 115-127.
- Karakaya, S., & Sarıkaya, M. (2014). Çocuk refahı için okul sosyal hizmeti: Kapsayıcı bir yaklaşıma doğru. In E. Atamtürk & E. Yaman (Yay. Haz.), *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2013: Türkiye'de çocuğun refahı ve korunması: Kapsayıcı bir yaklaşım arayışı* (s. 11-25). Kocaeli: Gündem Çocuk Derneği Yayını.
- Karataşoğlu, S. (2013). Sosyal politika boyutuyla madde bağımlılığı. *Türk İdare Dergisi*, 476, 321-352.
- Lynn, C. J., & McKay, M. M. (2001). Promoting parent-school involvement through collaborative practice models. *School Social Work Journal*, 26 (1), 1-14.
- Moberg, D. P., & Finch, A. J. (2008). Recovery high schools: A descriptive study of school programs and students. *Journal of Groups in Addiction & Recovery*, 2, 128-161.
- Nadir, U., & Aktan, M.C. (2015). Okul sosyal hizmeti ve okul sosyal hizmet uzmanının rollerine ilişkin bir tartışma: Kurgusal bir vaka sunumu. *Sağlık ve Toplum*, 25(3), 78-88.
- Nadir, U. (2014). Sosyal hizmet uzmanının rolleri çerçevesinde okul sosyal hizmeti ve ekip çalışması. G. Polat (Eds.), *Okul sosyal hizmeti özel sayısı* içinde (s. 53-59). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.

- Openshaw, L. (2008). *Social work in schools: Principles and practice*. Guilford Press.
- Ögel, K. (2005). Madde kullanım bozuklukları epidemiyolojisi. *Türkiye Klinikleri J Int Med Sci*, 1(47), 61-64.
- Ögel, K. (2006). *Madde bağımlılarına yaklaşım ve tedavi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ögel, K. (2014). *Sigara, alkol ve madde bağımlılığı tedavi programı (SAMBA): Uygulayıcılar için kaynak kitapçık*. İstanbul: Yeniden Yayınları.
- Ögel, K., Taner, S., Yılmazçetin Eke, C., & Erol, B. (2004). Madde bağımlılığını önlemede öğretmen ve ebeveyn eğitimlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 213-221.
- Özbesler, C., & Duyan, V. (2009). Okul ortamlarında sosyal hizmet. *Eğitim ve Bilim*, 34(154), 17-25.
- Özkan, Y., & Selcik, O. (2016). Klinik çalışmadan sosyal politikaya: Okul sosyal hizmet uzmanlarının rolleri ve sorumlulukları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 431-437.
- Özkan, Y., & Kılıç, E. (2014). Çocuk ve aile odaklı sorunların çözümünde okul sosyal hizmet uzmanlarının önemi: Uzmanların çocuk ve ailelerle çalışmada sahip oldukları beceriler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 397-412.
- Polat, G. (2014). Madde bağımlılığı tedavisinde sosyal hizmet mesleği. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 30(2), 143-148.
- Steiker, L. H. (2015). *Youth and substance use: Prevention, intervention and recovery*. New York: Oxford University Press.
- The Stacie Mathewson Foundation. (2013). *Market study for recovery high schools*. Reno, Nevada: Start Interaction Inc.
- Tomanbay, İ. (2015). *Eroinden bonzaiye madde bağımlılığı ve sosyal çalışma-El kitabı*. Ankara: SABEV.
- Türkeri, S. (2014). Çocukların okul ortamlarında korunması: Okul sosyal hizmeti açısından bir değerlendirme. In G. Polat (Eds.), *Okul sosyal hizmeti özel sayısı* (s. 60-70). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2016). "Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuklar, 2015", Erişim tarihi: 12 Şubat 2017, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21544>.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2016). *World drug report 2016*. New York: United Nations Publication.

Derleme

Makale geliş tarihi: 21.08.2017
Makale Kabul Tarihi: 13.12.2017

BASKI KARŞITI SOSYAL HİZMET: MODERN DÜNYA-SİSTEMİ AÇISINDAN ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Anti-Oppressive Social Work: A Critical Evaluation in terms of Modern World-System

Olçay GÜLDALI*

*Sosyal Hizmet Uzmanı

“Yedi kapılı Teb şehrini kuran kim?
Kitaplar yalnız kralların adını yazar.
Yoksa kayaları taşıyan krallar mı?”

Brecht (1980: 120).

ÖZET

Toplumsal sınıfların varlığını ve yapısal faktörleri göz ardı eden, sosyal sorunları bireyselleştiren ve bireysel patoloji, eksiklik ve yetersizlikle açıklayan geleneksel sosyal hizmet yaklaşımlarına yönelik bir eleştiri olarak ortaya çıkan baskı karşıtı sosyal hizmet, sosyal adalet ilkesini temel alan, insanların güçlenmesi ve özgürleşmesini hedefleyen, baskı, sömürü ve ayrımcılığın tüm biçimlerine karşı mücadeleyi savunan ve başka bir dünyanın mümkün olduğunu vurgulayan eleştirel bir sosyal hizmet yaklaşımıdır. Bugün yapısal bir kriz içerisinde bulunan modern dünya-sistemi ise, 16. yüzyılda Batı Avrupa’da ortaya çıkan, zamanla dünyanın geri kalanına yayılan, ırkçılık, cinsiyetçilik ve ataerki gibi yapısal eşitsizliklerle ortak yaşamsal bir ilişki içerisinde bulunan kapitalist üretim biçimi ve ilişkileriyle karakterize olan tarihsel ve toplumsal bir sistemi ifade etmektedir. Küreselleşme ve az gelişmişlik olgusunu, yapısal eşitsizlikler ile kolektif toplumsal ve politik hareketler arasındaki ilişkiyi, Avrupa merkezci sosyal bilim paradigmasını, sosyal hizmetlerin neo-liberal dönüşümünü ele almak için bu makale, baskı karşıtı sosyal hizmeti modern dünya-sistemi açısından değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Baskı karşıtı sosyal hizmet, modern dünya-sistemi, biyo-iktidar, küreselleşme, Avrupa merkezci sosyal bilim paradigması, yapısal eşitsizlikler, toplumsal ve politik hareketler, sosyal hizmetlerin neo-liberal dönüşümü.

ABSTRACT

Anti-oppressive social work, which emerges as a critique of traditional social work approaches that ignore the existence of social classes and structural factors, individualize social problems and explain them in terms of individual pathology, deficiency and inadequacy, is a critical social

work approach emphasizing the possibility of different world, based on principle of social justice, aiming at the empowerment and emancipation of people, defending the struggle against all forms of oppression, exploitation and discrimination. The modern world-system, in a structural crisis today, refers to a historical and social system, which emerged in Western Europe in the 16th century and spread over time to the rest of the world, that is characterized by the capitalist mode of production and production relations which have a symbiotic relationship with structural inequalities such as racism, sexism and patriarchy. This article aims to evaluate the anti-oppressive social work in terms of the modern world-system, addressing the phenomenon of globalisation and underdevelopment, the relationship between structural inequalities and the collective social and political movements, the paradigm of Euro centrist social science, and the neo-liberal transformation of social services.

Key Words: *Anti-oppressive social work, modern world-system, bio-power, globalisation, paradigm of Euro-centrist social science, structural inequalities, social and political movements, neo-liberal transformation of social services.*

GİRİŞ

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Asya ve Afrika'da ortaya çıkan sömürgecilik karşıtı hareketler (Bkz. Martin, 2008) ile 1960'lardan itibaren Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da gelişen öğrencilerin, kadınların, siyahîlerin, eşcinsellerin vb. öznesi olduğu çeşitli yeni toplumsal hareketlerin yanı sıra pozitivist yönelimli Avrupamerkezci egemen sosyal bilim paradigmasına (Bkz. Wallerstein, 2012) getirilen eleştirilerin de etkisiyle sosyal hizmetin özgürleştirici ve dönüştürücü bir potansiyelinin olduğuna dair bir farkındalık gelişmiş; Marksist sosyal hizmet, radikal sosyal hizmet, yapısal sosyal hizmet, feminist sosyal hizmet, ayrımcılık ve ırkçılık karşıtı sosyal hizmet ve çokkültürcü sosyal hizmet gibi birçok eleştirel sosyal hizmet yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Tarihsel, toplumsal ve politik bu süreç, eleştirel sosyal hizmet yaklaşımlarını kuşatan (Tuncay ve İl, 2006) ve hatta aşan baskı karşıtı sosyal hizmetin ortaya çıkışına da zemin hazırlamıştır.

Bu makalede öncelikle sosyal adalet ilkesini temel alan ve insanların güçlenmesi ve özgürleşmesini hedefleyen baskı karşıtı sosyal hizmete kısaca değinilecek, ardından özellikle sosyal bilimler arasındaki yapay ayrımı kabul etmeyen ve bütünsel bir tarihsel sosyal bilim anlayışını savunan Immanuel Wallerstein'in fikirlerinden yararlanmak suretiyle 16. yüzyılda Batı Avrupa'da ortaya çıkan, zamanla dünyanın geri kalanına yayılan, ırkçılık, cinsiyetçilik ve ataerki gibi yapısal eşitsizliklerle ortaklaşamsal bir ilişki içerisinde bulunan kapitalist üretim biçimi ve ilişkileriyle karakterize olan tarihsel ve toplumsal bir sistemi ifade eden ve bugün yapısal bir kriz içerisinde bulunan modern dünya-sistemi ele alınacak ve sonrasında küreselleşme ve azgelişmişlik olgusunu, yapısal eşitsizlikler ile kolektif toplumsal ve politik hareketler arasındaki ilişkiyi, Avrupamerkezci sosyal bilim paradigmasını ve sosyal hizmetlerin neo-liberal

dönüşümünü ele almak amacıyla baskı karşı sosyal hizmet, modern dünya-sistemi açısından değerlendirilecektir.

BASKI KARŞITI SOSYAL HİZMET

Baskı karşıtı sosyal hizmet, pozitivist metodolojiye yaslanan, toplumsal sınıfların varlığını ve “yapısal faktörleri” göz ardı eden (Ferguson, 2009), toplumsal sorunları bireyselleştiren ve bireysel patoloji, eksiklik ve yetersizlikle açıklayan, psiko-sosyal işlevselliği ve sosyal uyumu vurgulayan, mikro uygulamalara sıkışan ve modern dünya-sistemini meşrulaştıran bir “yönetim sanatı” ve “iktidar teknolojisi”ni (Foucault, 2016a; 2011; 1988) ifade eden geleneksel (ortodoks) sosyal hizmet yaklaşımlarına yönelik bir eleştiri olarak 1960’ların sonlarından itibaren ön plana çıkmıştır.

Eleştirel sosyal bilim kuramlarına dayanan, insancıl ve sosyal adalete dayalı değerlerden beslenen, baskı altındakilerin deneyim ve görüşlerine önem veren eleştirel bir sosyal hizmet yaklaşımı olan baskı karşı sosyal hizmet (Dalrymple ve Burke, 2006), tek bir yaklaşımdan ziyade sosyal hizmete dair sosyal adalet yönelimli Marksist, feminist, post-modernist, post-yapısalcı, eleştirel yapılandırmacı, ırkçılık ve sömürgecilik karşıtı, yerli yaklaşımlara dayanan bütünleştirici ve şemsiye bir yaklaşımdır (Baines, 2011a; 2011b).

Baskı karşıtı sosyal hizmet açısından toplumsal yapılar, dini ve kültürel kurumlar vb. makro sosyal ilişkiler ile toplumsal normlar, değerler, kimlikler, gündelik pratikler vb. mikro sosyal ilişkiler, baskıyı biçimlendirmekte, sürdürmekte ve desteklemektedir (Baines, 2011a). Bu bağlamda, sosyal adalet ilkesini temel alan ve insanların güçlenmesini ve özgürleşmesini hedefleyen baskı karşıtı sosyal hizmet, biyolojik bir gerçeklik olmaktan ziyade toplumsal olarak tasarılan “ırk” (Miles, 2000; Miles ve Brown, 2003), etnisite (Bkz. Eriksen, 2004), toplumsal sınıf (Bkz. Wright, 2014), toplumsal cinsiyet (Bkz. Cornell, 2016), cinsel yönelim, yaş, engel durumu vb. toplumsal ayrımlara dayanan tüm baskı, sömürü ve ayrımcılık biçimlerine karşı mücadeleyi öne çıkarmaktadır.

Bati’nin uygarlığın en yüksek aşamasını temsil ettiği, zamandan ve mekândan azade, evrensel, mutlak bir bilgi ve hakikatin var olduğu, hakikate ulaşmanın en meşru, hatta tek meşru yolunun akıl ve bilim olduğu varsayımı ile doğrusal ilerleme⁵ anlayışına dayanan, “kültürel farklılıkları göz ardı eden” (Akbaş, 2003: 24) ve “tamamlanmamış bir

⁵Oysa, “toplumların durumları, ilişkileri, gidişleri bir tek süreç... üzerinde sürmez ve değişmez bir çizgide kalmaz” (İbni Haldun, 1977: 109). Kısacası toplumsal değişimler doğrusal değil, döngüselidir.

proje”yi ifade eden moderniteye (Habermas, 1997) yönelik bir eleştiriyi ifade eden post-modern düşüncenin gelişimiyle⁶ birlikte sosyal bilimlerde bağlam, öznellik, görelilik, olasılık, belirsizlik, söylem, anlatı, yapı-söküm, farklılık, çoğulluk vb. kavramlar önem kazanmaya başlamıştır. Akbaş (2014)’ın deyişiyle post-modern düşünce ikliminin içerisinde ortaya çıkması nedeniyle baskı karşıtı sosyal hizmet açısından bu kavramlar, merkezi bir öneme sahiptir.

Tarihsel, toplumsal ve politik açıdan yapılandırılan toplumsal sınıfları ve ırkçılık, milliyetçilik, cinsiyetçilik vb. yapısal eşitsizlikleri vurgulayan ve sosyal sorunları ele alırken göz önünde bulunduran baskı karşıtı sosyal hizmet, ilgiyi ezilenlere bir başka deyişle “yeryüzünün lanetlileri”ne (Fanon, 2014) yönlendirmiştir.

Hegel (2011) felsefesinin önemli unsurlarından biri olan “köle-efendi diyalektiği” açısından ele alındığında ezilenler, kendi için varolan bağımsız bir bilinç olan ezenler için yaşayan veya varolan bağımlı bir kendinde bilinci ifade ederler. Kendilerini ezenlerle özdeşleştirmeleri ve ezenlerin imajını içselleştirmeleri nedeniyle ezilenler, aynı zamanda ezenlere dönüşme⁷ eğilimindedir (Freire, 2008). Ezenler ve ezilenler arasındaki ikili ayrıma dayanan tanımlamalar, toplumsal olarak yapılandırılan, çokboyutlu ve akışkan bir forma sahip olan baskının nasıl işlediğini, nasıl deneyimlendiğini, nasıl yeniden üretildiğini, baskıya karşı nasıl direnilebileceğini ve baskının nasıl ortadan kaldırılabileceğini göz ardı etmektedir (Dominelli, 2002). Bu nedenle ezenler ve ezilenleri ayrı kategoriler olarak değil, birbiri içerisine geçmiş, birbirini içeren bir bütün olarak kavramak gerekmektedir. Bir insanın hem ezilen hem de ezen olmasını açıklayan da bu durumdur.

Kendini aşağılamak ezilenlerin, ezenlerin kendileri hakkında sahip oldukları fikirleri içselleştirmelerinden kaynaklanan bir başka özelliğidir. Ezilenler bu yüzden hiçbir işe yaramadıklarını, hiçbir şey bilmediklerini ve bir şey öğrenmekten aciz olduklarını sıklıkla duyduklarından sonunda bu duruma ikna olurlar. Hem kendileri hem de bilinçlerini içselleştirdikleri ezenleri olmaları nedeniyle trajik bir ikilem içerisinde olan ezilenlerin insani ve tarihi görevi hem kendilerini hem de ezenlerini özgürleştirmektir. Hem kendilerini hem de ezenleri özgürleştirecek olan yalnızca ezilenlerdir (Freire, 2008). Bu bağlamda, “sosyal gerçekliği yaratan ve sosyal gerçeklik tarafından yaratılan kültür,

⁶Post-modern düşüncenin gelişimi ve sosyal bilimler arasındaki ilişki için bkz.Hollinger, 2005.

⁷Ezilenlerin ezenlere dönüşebileceğini George Orwell (2015), *Hayvan Çiftliği* adlı romanında ironik bir şekilde dile getirmektedir.

kurumlar, yasal çerçeve, politik sistem, sosyoekonomik altyapı ve kişilerarası ilişkiler gibi sosyal yaşamın bütün boyutlarını” kapsayan baskı karşıtı sosyal hizmet (Dominelli, 2015: 87), ezilenlerin, kendileri adına özgürlük mücadelesine girişecek bir kurtarıcıya gereksinimleri olmadığını vurgulamakla birlikte ezilenler için ve ezilenler adına değil ezilenlerle birlikte mücadeleyi ön plana çıkarmaktadır.

“Sosyal sorunların bireyselleştirilmesi”ne (Dominelli, 2015; Akbaş, 2014) karşı çıkan baskı karşıtı sosyal hizmette, geleneksel sosyal hizmet yaklaşımları tarafından benimsenen toplumsal eşitsizlik ve adaletsizlikleri üreten mevcut toplumsal düzene uygun, arzu edilebilir bir sosyal değişimden ziyade her türlü baskı, sömürü ve ayrımcılık biçimini ortadan kaldırmayı amaçlayan radikal sosyal değişim ön plandadır. Bu durum, baskı karşıtı sosyal hizmet teorisi ve uygulamasını feminist, sosyalist, anarşist, anti-kapitalist, LGBTİ öznelerin yer aldığı, nükleer karşıtı, çevreci vb. (yeni) toplumsal hareketlerle güçlü bağlar kurmaya yönlendirmektedir.

Baskı karşıtı sosyal hizmette her türlü baskı, sömürü ve ayrımcılığı biçimlendiren, meşrulaştıran ve sürdüren iktidar ilişkileri, söylemleri ve pratikleriyle toplumsal yapı, değer, norm ve ilişkileri açıklamaktan ziyade anlamak ve dönüştürmek amaçlandığından hiyerarşik, korumacı (paternalist) ve hegemonik bir ilişki ve eylemin aksine diyalojik ve özgürleştirici bir ilişki ve eylem ön plandadır. Çünkü Bakhtin (1986; 2001)’in de vurguladığı gibi açıklama, yalnızca tek bir bilinç ve tek bir özne gerektirirken anlama söz konusu olduğundaysa, iki bilinç ve iki özne gereklidir. Bir nesneyle hiçbir diyalojik ilişki kurulamayacağından açıklamanın hiçbir diyalojik boyutu yoktur. Ancak anlama her zaman bir noktaya kadar diyalojiktir. Freire (2008)’nin de belirttiği gibi özgürleştirici eylem ise özü gereği diyalojiktir ve diyalojik ilişkinin özgür eyleme eşlik etmesi gerekir. Egemen olan bir özne ve egemenlik altına alınmış bir nesne içermeyen diyalojik eylem, dünyayı dönüştürmek için ezilenlerin/baskı altındakilerin işbirliğini önerir.

Ezme-ezilme kategorilerinden ziyade ezme-ezilme süreçleri ve dinamiklerini ele alan baskı karşıtı sosyal hizmet, iktidar ilişkilerini ele alırken sosyal hizmet mesleğini de iktidar ilişkileri açısından analiz ederek sosyal hizmet uzmanı-müracaatçı arasındaki hiyerarşik ilişkiyi ters yüz etmeyi tercih etmektedir. Baskının doğası ve dinamikleri kavranmadığında sosyal hizmet uzmanının baskıyı yeniden üretmesi ve sosyal hizmet uygulamasının da bir baskı aracına ve “toplum mühendisliği projesi”ne dönüşmesi mümkündür (Akbaş, 2014; 2003).

Öte yandan hiçbir toplumsal düzenin efendisiz var olmayacağı mitini (Barclay, 2014) kabul etmesi mümkün olmayan ve başka bir dünyanın mümkün olduğunu savunan baskı karşıtı sosyal hizmetin, hem modern ulus devletler arasındaki hem de modern ulus devletlerin sınırları içerisine sıkışan toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizlikleri ve çelişkileri, küreselleşme olgusunu, üçüncü dünya ülkelerinin bağımlı ve az gelişmiş olmasını, milliyetçilik, ırkçılık, cinsiyetçilik vb. ideolojiler ile ezilen ve sömürülenlerin öznesi olduğu kolektif toplumsal ve politik hareketler ve sınıf mücadelesi arasındaki ilişkiyi, Avrupamerkezci sosyal bilim paradigmasını ve sosyal hizmetlerin neo-liberal dönüşümünü/modernizasyonunu⁸ nasıl ele aldığı ancak modern dünya-sistemi açısından değerlendirilebilir.

MODERN DÜNYA-SİSTEMİ

Toplumsal yaşam sayesinde varlık kazanan ve politik bir canlı olan (zoon politikon) insanın (İbni Haldun, 1977; Aristoteles, 2014) tarihsel ilk eylemi, maddi yaşamın üretimidir (Marx ve Engels, 2013). Toplumlar arasında görülen farklılık ise, yaşama ve geçim yöntemlerinin farklı oluşundan kaynaklanmaktadır (İbni Haldun, 1977). Marx (1979)'ın deyişiyle toplumsal, politik ve entelektüel yaşamın genel niteliği maddi yaşamın üretim biçimi tarafından belirlenmektedir. Modern dünya-sisteminin toplumsal, politik ve entelektüel niteliğini belirleyen ise, kapitalist üretim biçimi ve ilişkilerinin ortaya çıkışı olmuştur.

Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve geçmişini 16. yüzyıla kadar götürebileceğimiz kapitalist üretim biçimi ve ilişkileri, toplumsal sınıflar arasındaki çelişkileri ortadan kaldırmamış, aksine eskilerinin yerine yeni toplumsal sınıflar, yeni baskı koşulları ve yeni mücadele biçimleri yaratmış (Marx ve Engels, 2015), zamanla küresel bir boyut kazanarak dünyanın geri kalanına yayılmış ve bir dünya-sistemine dönüşmüştür.

Piyasa odaklı iktisadi bir olgu olmakla birlikte neo-liberalizmin ulusaşırı ideolojisi olarak anlaşılması gerektiği vurgulanan (Mishra, 1999) ve kapitalist üretim biçimi ve ilişkilerinin ortaya çıkışından beri varolan küreselleşme olgusu, modern dünya-sisteminin, bir başka deyişle "kapitalist dünya ekonomisi"nin işleyiş ilkelerinden birini oluşturmaktadır (Wallerstein, 2014; 2013a; 2012). Kapitalist üretim biçimi ve ilişkilerinin Avrupa dışındaki dünyaya yayılışı ise, "onaltıncı yüzyılda doğal yasa [hukuk] ve Hristiyanlık, ondokuzuncu

⁸Sosyal hizmet mesleğinin ve sosyal hizmetlerin sunumunun İngiltere bağlamında küreselleşme ve neo-liberal yönetsellik açısından ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz.Harris, 2005.Ayrıca bkz.Ferguson, 2008.

yüzyılda uygarlaştırma misyonu, yirminci yüzyılın sonu ve yirmibirinci yüzyılda insan hakları ve demokrasi” (Wallerstein, 2007: 39) söylemi ile meşrulaştırılmıştır.

Toplumsal ilişkilerin yanı sıra hemen hemen her şeyin artan bir metalaşma eğilimi içerisinde olduğu modern dünya-siteminin asli unsurlarından biri, sınırsız sermaye birikimidir. Sınırsız sermaye birikimi, modern dünya-siteminin varoluş nedenini (raison d'être) oluşturduğundan (Wallerstein, 2007) sermaye birikimi ile kapitalist üretim biçimi ve ilişkileri arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Bu nedenle biri olmadan, diğeri var olamaz (Marx, 2015). Bu bakımdan, tarihsel ve toplumsal bir sistem olan modern dünya-siteminde, daha fazla sermaye üretmek amacıyla sermaye üretilmekte ve geçmiş sermaye birikimi daha fazla sermaye birikimi yaratmak için kullanıldığı oranda sermaye olarak değerlendirilmektedir (Wallerstein, 1992).

Emekçiler tarafından yaratılan artı değere, sermaye birikimi ve kâr maksimizasyonu için üretim, bölüşüm ve mübadele araçlarının mülkiyet ve denetimine sahip olan kapitalistlerce el konulduğundan “toplumsal bir güç” olan (Marx ve Engels, 2015: 34) ve tarihsel ve toplumsal bir üretim ilişkisini ifade eden sermayenin (Marx, 2015) ana bileşenini ise, “artı değer sömürüsü” oluşturmaktadır.

‘Muazzam bir meta [birikimini]’ ifade eden (Marx, 2015: 49; 1979) modern dünya-siteminin asli unsurlarından bir diğeri ise, devletlerarası sistemdir. Kapitalist üretim biçimi ve ilişkilerinin doğuşuna paralel olarak ortaya çıkan modern ulus devletlerden oluşan, eşitsiz üretim, bölüşüm ve mübadele ilişkileriyle karakterize olan ve merkez, çevre ve yarı-çevre bölgeler arasında bölünen devletlerarası sistem, “her devletin (sınırlı) egemenliğinin karşılıklı olarak tanındığı bir matris, güçlülerin zayıflara ya da birbirlerine (az ya da çok) zorla kabul ettirdikleri bir çerçeve”ye (Hopkins ve Wallerstein, 2000: 11) karşılık gelmektedir. Aralarında hiyerarşik bir ilişkisinin bulunması nedeniyle hiçbir zaman tam anlamıyla bağımsız olmayıp sınırlı egemenliğe sahip olan ve Wallerstein (2012)’a göre düzeni ve tekelleri garanti altına alan modern ulus devletler, “serbest dünya pazarını kısıtlayan ve biçimlendiren” devletlerarası sistem (Hopkins ve Wallerstein, 2000: 12) tarafından kısıtlanmaktadır. Wallerstein (1992)’a göre devletlerarası sistemin kuralları ise, merkez bölgelerde yer alan güçlü modern ulus devletlerin hem birbirlerine hem de çevre bölgelerdeki daha zayıf modern ulus devletlere dayatması yoluyla uygulanmaktadır.

İnsanlık tarihinde en büyük toplumsal ve ekonomik kutuplaşmayı yaratmış olan modern dünya-siteminin inşası, muhafazası ve gelişmesi için gerekli olan, toplumsal, iktisadi ve

politik yapısına meşruiyet ve işlerlik kazandıran önemli unsurlardan bir diğerini ise bilgi yapıları oluşturmaktadır (Wallerstein, 2012; 2007; 2005b).

Bilgi ve iktidarın birbirini doğrudan içerdiğini, bilginin iktidar tarafından üretildiğini, birbiriyle ilişkili olmayan ve birbirini gerektirmeyen bilgi alanı ile iktidar ilişkilerinden söz edilemeyeceğini (Foucault, 2013) göz ardı etmeden ele aldığımızda modern dünya-sistemine gelişiminden önce Ortaçağ Avrupası'nda akademik çalışmaların teoloji, felsefe gibi tek bir bilgi alanıyla sınırlanması, iyiye (güzele) ve doğruya ulaşmayı amaçlayan bilgi alanları arasında özellikle felsefe ile bilim arasında epistemolojik açıdan mutlak bir ayrışma söz konusu değilken 16. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da ortaya çıkan kapitalist üretim biçimi ve ilişkilerinin gelişimiyle birlikte modern ulus devletlerin sınırsız sermaye birikimine olanak sağlamak amacıyla kesin bilgiye ve daha doğru öngörülere ihtiyaç duyması ideolojik, spekülatif ve öznel olmakla eleştirilen felsefe ve teoloji karşısında bilime 18. yüzyıldan itibaren hiyerarşik bir üstünlük kazandırmıştır. Modern dünya-sisteminde Fransız Devrimi'yle birlikte toplumsal ve politik değişimin olağan ve kaçınılmaz bir şey olduğuna dair bir anlayış gelişmiş, toplumsal ve politik değişimi öngörmek ve denetim altına almak amacıyla 19. yüzyılda ise sosyal bilimler ortaya çıkmıştır. Sosyal bilimler, nomotetik (genel yasalar koyan) ve ideografik (tikel olanı ele alan) olarak adlandırılan birbirine karşıt epistemolojiler geliştiren doğa bilimleri ve beşeri bilimler (humanities) arasında üçüncü bir bilgi alanı olarak ortaya çıkmış ancak yeni bir epistemoloji geliştiremediği gibi nomotetik ve ideografik epistemolojiler arasında bölünmüştür (Wallerstein ve diğ., 2012; Lee ve Wallerstein, 2007; Wallerstein, 2014; 2013a; 2013b; 2005a; 2005b). Devlet, piyasa ve sivil topluma karşılık gelen siyaset bilimi, iktisat ve sosyoloji, insan davranışına ve toplumsal gerçekliğe dair zaman ve mekandan azade evrensel yasalar arayışında olan nomotetik epistemolojiyi benimserken tarih, antropoloji ve oryantalizm (şarkiyat araştırmaları) ise toplumsal gerçekliğin tikelliğine ve empatik anlamaya vurgu yapan ideografik epistemolojiyi benimsemiştir. Nomotetik ve ideografik epistemolojiler arasında bölünerek kurumsallaşan sosyal bilimler ise 19. yüzyıldan itibaren kapitalist üretim biçimi ve ilişkilerinin yayıldığı Avrupa dışındaki dünyaca benimsenmiştir. Özellikle 1945 sonrasında Asya ve Afrika'da sömürgecilik karşıtı hareketlerin ortaya çıkması, alan araştırmalarının gelişmesi ve 1960'lardan itibaren Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da yeni toplumsal hareketlerin ivme kazanmasıyla birlikte nomotetik ve ideografik epistemolojiler arasında bölünerek kurumsallaşan sosyal bilimler, ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak modern dünya-sistemine, Batı uygarlığına diğer uygarlıklar karşısında üstünlük atfeden, evrensel ve

mutlak bir bilgi ve hakikat anlayışına dayanan, kaçınılmaz ve doğrusal bir ilerleme anlayışını savunan pozitivist yönelimli Avrupamerkezci egemen sosyal bilim paradigmasının büyük oranda geçerliliğini sürdürmesi sosyal bilimlerin birbirleri karşısında hiyerarşik olarak konumlanmasına, birbirleri arasına neredeyse aşılmaz duvarlar örmesine, toplumsal gerçekliğin yalnızca bir parçasıyla iştiğal etmesine, politik ilişkilere karşılık gelen “devlet”, ekonomik ilişkilere karşılık gelen “piyasa” ve toplumsal/kültürel ilişkilere karşılık gelen “sivil toplum”u birbirinden bağımsız üç farklı toplumsal eylem alanı ve analiz birimi olarak ele almasına ve radikal sosyal değişimi göz ardı etmesine neden olmuştur.

Aralarında ortakyaşamsal bir ilişki bulunan milliyetçilik, ırkçılık, cinsiyetçilik, ataerki, heteronormativite ve militarizm modern dünya-sistemine ideolojik dayanak oluşturmaktadır. Örneğin, Avrupalı halkların 15. yüzyıldan itibaren keşfetmeye başladıkları Yeni Dünya’yı sömürgeleştirmelerine, Yeni Dünya’da karşılaştıkları yerli halkları köleleştirmelerine ve katletmelerine dayanak oluşturan ırkçılık⁹, bugün biyolojik/genetik göstergelerden daha ziyade kültürel göstergeler üzerinden işleyerek insanlar arasındaki hiyerarşik bölünmeyi meşrulaştırmayı sürdürmektedir. Bir toplumsal mühendislik formu olan ırkçılıktan (Bauman, 1997) bağımsız olmayan ve “eşitsizlik ve sömürü ilişkileri ne olursa olsun... daima derin ve yatay yoldaşlık olarak” tasarlanan hayali bir cemaat olan ulus (Anderson, 2011: 22) üzerine inşa edilen “milliyetçiliğin en temel teması, devlet içindeki insanların toplumsal durumları ve çıkarları ne kadar farklı olursa olsun ortak (çoğu zaman mitik) bir soydaşlık ve/veya atfedilmiş bir sadakat temelinde duygusal bir birlik oluşturduklarıdır (ya da oluşturmaları gerektiğidir)... [bu nedenle] milliyetçilik genellikle –devlet sistemini meşrulaştıran temel öge olarak- modern dünya-sisteminin istikrarını bozmaktan çok pekiştiren bir güç olmuştur” (Hopkins ve Wallerstein, 2000: 16-17).

17. ve 18. yüzyıldan itibaren modern-dünya sistemi, normal¹⁰ ve anormal arasında ikili ayrımlar yaparak anormal olanı kuşatan, damgalayan, denetleyen, gözetleyen, iyileştiren ve disipline eden; insan bedenini kuşatan ve üretken güçlerini artırmakla birlikte onu pozitif iktidarın bilgi nesnesi haline getirip tabi kılan (Foucault, 2013) yeni bir iktidar teknolojisinin ortaya çıkışına tanıklık etmiştir. Yaşamı kuşatan ve merkezine alan, hem üretken ve itaatkâr bedenler imal etmeyi hem de nüfusu denetim altına almayı

⁹ Sömürgeciliğin, “baruta olduğu kadar ırkçılığa da ihtiyacı vardı” (Galeano, 2004: 48).

¹⁰Normal olan yalnızca bir kurgudan ibarettir.Kaldı ki, “dünyayı yıkımın eşğine getirenler sözüm ona normal olanlardır” (Tarkovsky, 1983).

amaçlayan iktidar teknolojisindeki bu dönüşümü Foucault, “biyo-iktidar” olarak kavramsallaştırmaktadır. Biyo-iktidarın “insan bedeninin anatomo-politikası” olarak adlandırılan biçimi, insan bedeninin disipline edilmesini, yeteneklerinin artırılmasını, yararlılığı ve üretkenliğiyle itaatkârlığının birbirine koşut gelişmesini, “etkili ve ekonomik denetim sistemleriyle” bütünleşmesini ifade ederken “nüfusun biyo-politikası” olarak adlandırılan diğer biçimi ise, üreme, doğum, ölüm, sağlık düzeyi, yaşam süresi gibi biyolojik süreçlerin dayanağını oluşturan bedenin merkeze konulmasını ve nüfusun denetim altına alınmasını ifade etmektedir. Modern dünya-sistemi, “bedenlerin denetimli bir biçimde üretim aygıtına sokulması ve nüfus olaylarının ekonomik süreçlere göre ayarlanmasıyla güvence altına alınmıştır.” Bu nedenle biyo-iktidar, modern dünya-sisteminin vazgeçilmez bir unsurudur (Foucault, 2016b: 99-100).

“Tarihte ilk kez, mevcut yaşam biçimimiz[in], yalnızca ırkçılığın artmasının ve kültürel geriliğin yayılmasının, savaşa sürüklenmenin ya da çalışma kamplarına yığılmanın değil, aynı zamanda dünya üzerinden yok olmanın da hegemonyası altında” (Eagleton, 2011: 8) olduğu modern dünya-sistemi, doğa-kültür, birey-toplum, beden-zihin, ilkel-modern, normal-anormal, ezen-ezilen, mikro-makro vb. gibi ikili karşıtlıklar üzerine kuruludur ve Ollman (2011)’in deyişiyle varoluşun parçalanmışlığı ve toplumsallaşmanın parçalı ve tek yönlü niteliğinden ötürü insanların toplumsal sınıf, sınıf mücadelesi, yabancılaştırma vb. gibi örüntüleri gözden kaçırmalarına da neden olmaktadır.

Refah devletinin 1970’lerdeki krizinden (Bkz. Rosanvallon, 2004) sonra gündeme gelen, ABD’de Ronald Reagan’ın İngiltere’de Margaret Thatcher’in öncülüğünü yaptığı, Türkiye’de ise Turgut Özal ile uygulamaya konulan ve tüm dünyaya başka bir alternatifin olmadığını dayatmayı sürdüren neo-liberal dönüşüme (Bkz. Harvey, 2015) tanık olan modern dünya-sistemi, Wallerstein (2012; 2013a)’in deyişiyle bugün yapısal bir krizin içerisinde bulunmaktadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Modern dünya-sisteminde, hem devletlerarası sistemin parçası olan modern ulus devletler arasında hem de modern ulus devletlerin sınırları içerisine sıkışan toplumsal sınıflar arasında derin eşitsizlikler ve çelişkiler yaratılmıştır. Baskı karşıtı sosyal hizmet açısından ele alındığında bu durum, “sermaye birikimi”nden (Amin, 2005) ve üretim, bölüşüm ve mübadele ilişkilerinin eşitsiz gelişiminden kaynaklanmaktadır.

Refah devletinin 1970’lerdeki krizinden sonra gündeme gelmesine rağmen modern dünya-sisteminin işleyiş ilkelerinden biri olan, uygarlaştırma misyonu ve ortodoks sosyal

hizmetin kutsiyet affettiği insan hakları ve demokrasi söylemiyle meşrulaştırılan küreselleşme olgusunu baskı karşıtı sosyal hizmet açısından ele aldığımızda, bu olgunun kapitalist üretim biçimi ve ilişkilerinin Batı Avrupa'da ortaya çıktığı 16. yüzyıldan beri varolan ve "ataerkillik gibi makro yapılar ve eşitsizlikler"den (Atasü-Topçuoğlu ve Akbaş, 2009: 523) bağımsız olmayan kapitalist üretim biçimi ve ilişkilerinin dünyanın geri kalanına yayılmasını ifade eden bir olgu olduğu anlaşılacaktır. Bu bağlamda, küreselleşme olgusunu 1980'ler ve özellikle 1990'lı yıllardan sonra gündeme gelen bir olgu olarak ele almanın modern dünya-sisteminin ortaya çıkışını ve dünyanın geri kalanına yayılmasını kavramaktan uzak, eksik bir yaklaşımı ifade edeceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Dünyayı her geçen gün biraz daha yıkımın eşiğine getiren ve insanlığın gelecekte yaşama olasılığını giderek azaltan modern dünya-sistemi, üretim, bölüşüm ve mübadele ilişkilerinin eşitsiz gelişimine dayanan merkez, yarı çevre ve çevre bölgeler yaratmıştır. Baskı karşıtı sosyal hizmet açısından ele alındığında modern dünya-sisteminde artı değer sömürüsü yalnızca emekten sermayeye doğru değil aynı zamanda bağımlı ve az gelişmiş olarak tanımlanan üçüncü dünya ülkelerinin yer aldığı çevre bölgelerden sermayenin yoğunlaştığı ve gelişmiş ülkelerin yer aldığı merkez bölgelere doğru olmaktadır. Modern dünya-sisteminde merkez bölgelerde yer alan ülkelerin refah ve zenginliğini yaratan üçüncü dünya ülkelerinin bağımlı ve az gelişmiş olmasını açıklayan da bu durumdur.

Baskı karşıtı sosyal hizmet açısından değerlendirildiğinde modern dünya-sistemine ideolojik dayanak oluşturan, hem kapitalist üretim biçimi ve ilişkileriyle hem de kendi aralarında ortakyaşamsal bir ilişki bulunan milliyetçilik, ırkçılık, cinsiyetçilik, ataerki, heteronormativite ve militarizm insanlar ve modern ulus devletler arasındaki baskı, tahakküm, ayrımcılık ve sömürü ilişkileri ile savaşı meşrulaştırmak ve yeniden üretmekle birlikte ezilen ve sömürülenlerin kolektif toplumsal ve politik eylemler/sistem karşıtı hareketler geliştirmesini de güçleştirmektedir. Özellikle ırkçılık ve milliyetçilik, modern dünya-sistemine ideolojik dayanak oluşturmakla birlikte toplumsal sınıfların varlığını ve sınıf mücadelesini gizlemekte ve belirsizleştirmektedir. Oysa baskı karşıtı sosyal hizmet açısından bakıldığında tarihin akışını belirleyen, tarihe yön veren ve tarihin dinamiğini açıklayan şey sınıf mücadelesidir (Marx ve Engels, 2015; Ollman, 2015; Wood, 2011). Tarihsel bir süreç olarak çatışmaya dâhil ettiği ilişkisel sınıfları sürekli ve yeniden biçimlendiren sınıf mücadelesinden, "üretici güçlerin gelişmesi ve örgütlenmesi üzerindeki, dolayısıyla üretim araçlarının ve geçim araçlarının yönlendirilmesinin

denetimi üzerindeki, dolayısıyla bu denetimi olgusal biçimde etkileyen toplumsal ilişkiler üzerindeki mücadele” (Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, 2004: 69) anlaşılmalıdır. İktidarın olduğu her yerde direniş de vardır (Foucault, 2016b). Tıpkı ezilenler ve sömürülenler var oldukça direnişin var olacağı gibi kapitalist üretim biçimi ve ilişkileriyle karakterize olan modern dünya-sistemi var oldukça sınıf mücadelesi de var olacaktır.

Mutlak ve ebedi bir sistem olmayan, diğer bütün tarihsel sistemler gibi bir başlangıcı, belli bir yaşam döngüsü ve sonu olan modern dünya-sisteminde toplumsal ilişkilerin neredeyse tamamı hiyerarşik ilişkiler üzerine inşa edilmiştir. Baskı karşıtı sosyal hizmet açısından ele alındığında Galeano (2009)’nun deyişiyle hiyerarşik ilişkilerin aksine yatay ilişkilerle karakterize olan gerçek insan ilişkilerinde hayırseverliğin yerine dayanışma söz konusudur, ne sınırlar ne de sınıflar vardır.

Sosyal sorunlara karşı piyasa merkezli çözümler üretilmesi, kamunun sosyal hizmetlerin sunumunu özel sektöre ve sivil topluma devretmesi, sosyal hizmetlerin alınıp satılabilen bir meta olarak görülmesi ve işletme mantığıyla sunulması, sosyal hizmet alanlarındaki neo-liberal dönüşüme ideolojik dayanak oluşturan ve toplumsal sınıflar arasındaki çelişkileri görünmez kılan yönetselliğin (managerialism) gündeme gelmesiyle ilişkilidir (Akbaş, 2010). Sosyal hizmet uygulamasında yönetselliğin artan egemenliği, insan hakları ve sosyal adalet ilkelerinden uzaklaşılmasını, performans değerlendirmesine dayanan vaka yönetimi yaklaşımlarını, özel sektörün artan kullanımını, artan bürokrasi ve iş yükünü (Ferguson ve Lavalette, 2005), sosyal hizmetlerin bir hak olmaktan çıkmasını, müracaatçıların (hizmet alanların) müşteri olarak görülmesini vb. beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan baskı karşıtı sosyal hizmet açısından sosyal hizmet uzmanları ve müracaatçılar, hiyerarşik, korumacı ve hegemonik olmayan diyalojik ve özgürleştirici bir ilişki ve eylem bağlamında sosyal hizmetlerin neo-liberal dönüşümüne karşı ortak bir direniş geliştirmelidir.

Bütünü ifade eden (Hegel, 2011), iktidar ilişkilerinden bağımsız olmayan ve “toplumsal olarak inşa edilen” gerçekliğin (Berger ve Luckmann, 2008) karmaşık ve belirsiz olmasının yanı sıra sürekli değiştiğini de göz önünde bulundurduğumuzda nomotetik ve ideografik epistemolojiler arasında bölünen sosyal bilimler arasındaki yapay ayrımı kabul etmemesi ve bütünsel bir tarihsel sosyal bilim anlayışını savunması gereken ve bu anlayış açısından imkânlar barındıran baskı karşıtı sosyal hizmet açısından en anlamlı toplumsal eylem alanı ve analiz birimini, devlet, piyasa ve sivil toplum arasındaki kategorik ayırmadan ziyade Wallerstein (2013a: 267)’in de vurguladığı gibi (modern)

“dünya-sistemi” oluşturmaktadır. Bu nedenle modern dünya-sistemi açısından ele alınmayan hiçbir sosyal sorunu doğru analiz etmek ve değerlendirmek mümkün değildir.

Radikal sosyal değişime olanak tanımayan, mevcut düzene meşruiyet kazandıran, evrensel ve mutlak bir bilgi ve hakikat varsayımına dayanan, bilimsel bilgiye felsefe, mitoloji, sözlü gelenekler vb. gibi diğer bilgi biçimleri karşısında hiyerarşik bir üstünlük atfedilen, öznellik ve bağlamı göz ardı eden ve modern dünya-sisteminin bilgi yapıları, özellikle sosyal bilimler üzerinde hâlâ baskın olan pozitivist metodolojiden ziyade baskı karşıtı sosyal hizmet, toplumsal ve kültürel göstergeleri açıklamaktan ziyade yorumlamaya ve anlamaya çalışan, farklılık, öznellik ve bağlamı göz önünde bulunduran hermeneutik, göstergebilim ve fenomenoloji ile sosyal sorunların bireyselleştirilmesine karşı çıkan, toplumsal sınıfları, yapısal faktörleri ve radikal sosyal değişimi göz ardı etmeyen eleştirel sosyal biliminin imkânlarından faydalanmalıdır.

Baskı karşıtı sosyal hizmet bağlamında sosyal hizmet uzmanları, “ırk”, etnisite, toplumsal sınıf, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim vb. gibi toplumsal ayrımların ve modern dünya-sistemine ideolojik dayanak oluşturan ırkçılık, milliyetçilik, cinsiyetçilik vb. yapısal eşitsizliklerin, ezilen ve sömürülenlerin ayrışmasına, bölünmesine, birbirleriyle karşı karşıya gelmesine neden olduğunu ve kolektif toplumsal ve politik eylemler gerçekleştirilmesine engel oluşturduğunu göz önünde bulundurarak feminist, sosyalist, anarşist, anti-kapitalist, LGBTİ öznelerin yer aldığı, nükleer karşıtı, çevreci vb. (yeni) toplumsal hareketlerin içerisinde yer almalı ve her türlü baskı, sömürü ve ayrımcılığın olmadığı başka bir dünya için ezilen ve sömürülenlerle birlikte ortak bir direniş ve mücadele inşa etmelidir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. (2014). Sosyal çalışmada çağdaş eleştirel perspektifler. Ankara: SABEV Yayınları.
- Akbaş, E. (2010). Berlin’de yaşayan Türk toplumu arasındaki dayanışma ilişkileri ve sosyal hizmetlerin sivil oluşumu. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Akbaş, E. (2003). Kültürel sembolleri yorumsamacı bir bakış açısıyla okuma ve sosyal hizmet ilişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(1), 20-24.
- Amin, S. (2005). Küreselleşmecilik mi? Yoksa küresel-ölçekli apartheid mi? İçinde I. Wallerstein (Ed.), *Modern-küresel sistem* (s. 13-50). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Anderson, B. (2011). *Hayali cemaatler*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Aristoteles (2014). Politika. Çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Arrighi, G., Hopkins, T. K. ve Wallerstein, I. (2004). Sistem karşıtı hareketler. İstanbul: Metis Yayınları.
- Atasü-Topçuoğlu, R. ve Akbaş, E. (2009). Sosyal dışlanma kavramı, küreselleşme ve yeni yönetim içinde topluma nasıl bir bakış önerir? Sosyal hizmetlerin yeniden yapılanma paradigmasına eleştirel bir bakış. İçinde G. Polat Uluocak ve A. İçağasıoğlu Çoban (Yay. Haz.), Sosyal Dışlanma ve Sosyal Hizmet (521-527). Ankara: Haberal Eğitim Vakfı.
- Baines, D. (2011a). An overview of anti-oppressive social work practice: Neoliberalism, inequality, and change. In D. Baines (Ed.), Doing anti-oppressive practice(pp. 1-24). Fernwood Publishing.
- Baines, D. (2011b). An overview of anti-oppressive practice: Roots, theory, tensions. In D. Baines (Ed.), Doing anti-oppressive practice(pp. 25-47). Fernwood Publishing.
- Bakhtin, M. (1986). Speech genres and other late essays. Trans. Vern W. McGee, University of Texas Press.
- Bakhtin, M. (2001). Karnavaldan romana: Edebiyat teorisinden dil felsefesine seçme yazılar. Çev. Cem Soydemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Barclay, H. (2014). Efendisiz halklar: Bir anarşi antropolojisi. İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Bauman, Z. (1997). Modernite ve holocaust. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Berger, P. L. ve Luckmann, T. (2008). Gerçekliğin sosyal inşası. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Brecht, B. (1980). Halkın ekmeği. Çev. A. Kadir ve A. Bezirci. İstanbul: Yazko.
- Cornell, R. W. (2016). Toplumsal cinsiyet ve iktidar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dalrymple, J. ve Burke, B. (2006). Anti-oppressive social work practice: Social care and the law (2nd Edition). Open University Press.
- Dominelli, L. (2015). Baskı karşıtı uygulama: Yirmi birinci yüzyılın zorlukları. İçinde R. Adams, L. Dominelli ve M. Payne (Ed.), Sosyal hizmet: Temel alanlar ve eleştirel tartışmalar (s. 83-99). Ankara: Nika Yayınevi.
- Dominelli, L. (2002). Anti-oppressive social work theory and practice. Palgrave Macmillan.
- Eagleton, T. (2011). Why Marx was right. Yale University Press.
- Eriksen, T. H. (2004). Etnisite ve milliyetçilik: Antropolojik bir bakış. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Fanon, F. (2014). Yeryüzünün lanetlileri. İstanbul: Versus Kitap.

- Ferguson, I. ve Lavalette, M. (2005). 'Another world is possible': Social work and the struggle for social justice. In I. Ferguson, M. Lavalette and E. Whitmore (Eds.), Globalisation, global justice and social work (pp. 204-221). Routledge.
- Ferguson, I. (2008). Reclaiming social work: Challenging neo-liberalism and promoting social justice. Sage Publication.
- Ferguson, I. (2009). 'Another world is possible!': Reclaiming the radical tradition. In V. Leskošek (Ed.), Theories and methods of social work, exploring different perspectives (pp. 81-98). Ljubljana: University of Ljubljana.
- Foucault, M. (2016a). Entelektüelin siyasi işlevi (Seçme yazılar 1). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016b). Cinselliğin tarihi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2013). Hapishanenin doğuşu. Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2011). Özne ve iktidar (Seçme yazılar 2). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (1988). Technologies of the self. In L. H. Martin, H. Gutman and P. H. Hutton (Eds.), Technologies of the self: A seminar with Foucault (p. 16-49). The University of Massachusetts Press.
- Freire, P. (2008). Ezilenlerin pedagojisi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Galeano, E. (2009). Eduardo Galeano ile 28/05/2009 tarihinde yapılan söyleşi. (22/10/2016), <http://www.democracynow.org/2009/5/28/eduardo>.
- Galeano, E. (2004). Tepetaklak: Tersine dünya okulu. İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Habermas, J. (1997). Modernity: An unfinished project. In M. P. D' Entrevés and S. Benhabib (Eds.), Habermas and the unfinished project of modernity (pp. 38-55). Cambridge: The MIT Press.
- Harris, J. (2005). Globalisation, neo-liberal managerialism and UK social work. In I. Ferguson, M. Lavalette and E. Whitmore (Eds.), Globalisation, global justice and social work (pp. 80-93). Routledge.
- Harvey, D. (2015). Neoliberalizmin kısa tarihi. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hegel, G. W. F. (2011). Tinin görüngübilimi. Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hollinger, R. (2005). Postmodernizm ve sosyal bilimler. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Hopkins, T. K. ve Wallerstein, I. (2000). Dünya-sistemi: Bir kriz var mı. İçinde T. K. Hopkins ve diğ., Geçiş çağı: Dünya sisteminin yörüngesi 1945-1990 (s. 9-21). İstanbul: Avesta Yayınları.
- İbni Haldun (1977). Mukaddime (Cilt I). Çev. Turan Dursun, Ankara: Onur Yayınları.

- Lee, R. E. ve Wallerstein, I. (Ed.) (2007). İki kültürü aşmak. İstanbul: Metis Yayınları.
- Martin, W. G. (Ed.). (2008). Toplumsal hareketler: 1750-2005. İstanbul: Versus Kitap.
- Marx, K. ve Engels, F. (2015). Komünist manifesto ve hakkında yazılar. İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. (2015). Kapital (Cilt I). İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. ve Engels, F. (2013). Alman ideolojisi. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Marx, K. (1979). Ekonomi politiğin eleştirisine katkı. Ankara: Sol Yayınları.
- Miles, R. (2000). Irkçılık. İstanbul: Sarmal Yayıncılık.
- Miles, R. ve Brown, M. (2003). Racism (2nd Edition). Routledge.
- Mishra, R. (1999). Globalization and the welfare state. Edward Elgar Publishing.
- Ollman, B. (2015). Marksizme sıradışı bir giriş. İstanbul: Yordam Kitap.
- Ollman, B. (2011). Diyalektiğin dansı: Marx'ın yönteminde adımlar. İstanbul: Yordam Kitap.
- Orwell, G. (2015). Hayvan çiftliği. İstanbul: Can Yayınları.
- Rosanvallon, P. (2004). Refah devletinin krizi. Ankara: Dost Kitabevi.
- Tarkovsky, A. (Yönetmen). (1983). Nostalgia [Film]. Soviet Union-Italy: Opera Film Produzione.
- Tuncay, T. ve İl, S. (2006). Sosyal hizmette baskı karşıtı uygulama: Sosyal adalet paradigması temelinde bir özgürleştirme pratiği. Toplum ve Sosyal Hizmet. 17 (2), 59-71.
- Wallerstein, I. (2014). Dünya sistemleri analizi: Bir giriş. İstanbul: BGST Yayınları.
- Wallerstein, I. (2013a). Sosyal bilimleri düşünmemek. İstanbul: BGST Yayınları.
- Wallerstein, I. (2013b). Bilginin belirsizlikleri. İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Wallerstein, I. (2012). Bildiğimiz dünyanın sonu. İstanbul: Metis Yayınları.
- Wallerstein, I. (2007). Avrupa evrenselciliği: İktidarın retoriği. İstanbul: Aram Yayınları.
- Wallerstein, I. (2005a). Ütopistik ya da 21. yüzyılın tarihsel seçimleri. İstanbul: Aram Yayınları.
- Wallerstein, I. (2005b). Yeni bir sosyal bilim için. İstanbul: Aram Yayınları.
- Wallerstein, I. (1992). Tarihsel kapitalizm. İstanbul: Metis Yayınları.
- Wallerstein, I. ve diğ. (2012). Sosyal bilimleri açın: Sosyal bilimlerin yeniden yapılandırılması üzerine rapor. İstanbul: Metis Yayınları.
- Wood, E. M. (2011). Sınıftan kaçış. İstanbul: Yordam Kitap.
- Wright, E. O. (Ed.). (2014). Sınıf analizine yaklaşımlar. İstanbul: NotaBene Yayınları

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisinde, sosyal hizmet alanındaki bilimsel çalışmalar Türkçe ya da bir yabancı dilde yayınlanır.
- Dergide derleme makaleler, araştırma makaleleri, bildiriler, yayın değerlendirme ve tartışma yazıları, editöre mektuplar, örnek olaylar yer alır.
- Dergiye gönderilen yazılar yayınlanmasa bile iade edilmez.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.
- Bu dergide TUBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır. Yazım ve Sunum Kuralları
- Metin, içinde şekiller ve çizelgeler varsa 20, yoksa 15 sayfayı geçmemelidir.
- Metin, kenarlardan yeterli boşluk (soldan 3,5, sağdan 3, üstten ve alttan 3'er cm.) bırakılarak, A4 boyutunda beyaz kağıdın tek yüzüne 1.5 aralıkla bilgisayarla Arial 11 punto kullanılarak yazılmalıdır.
- Metin blok (sağa sola dayalı), satırbaşı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan, otomatik olarak, altı nokta boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.
- Metin biri isimli diğer üçü isimsiz olmak üzere dört kopya halinde gönderilmelidir. Ayrıca, değişik adla alınan iki kopyası ile birlikte CD'ye kaydedilerek de verilmelidir. CD'nin üzerine, kullanılan bilgisayar programı ve sürüm numarası yazılmalıdır. Metin, hakem kurulunun bir değişiklik önerisiyle kabul edilmişse en son durumu içeren CD ile birlikte tekrar teslim edilir. Metin, PC ile yazılmalı, Microsoft Word'un asgari Ofis 2003 sürümü tercih edilmelidir
- Yazımın bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, altalta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, yazar adı ve soyadı, yazarın, varsa unvanı ve çalıştığı kurum, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve kaynakça (yararlanılan kaynaklar).
- Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, Çizelge: 1 ya da Şekil: 1, düzeni içinde sıralandırılmalıdır.
- Çizimler bilgisayardan çıkarılmadı ise beyaz aydınlatıcı kağıt üzerinde çini mürekkebi ile çizilmelidir. Fotokopiler kesinlikle kabul edilmez. Fotoğraflar siyah/beyaz, net ve parlak fotoğraf kağıdına basılmış olmalıdır. Renkli fotoğraflar ve fotokopiye çekilmiş fotoğraflar kabul edilmez. Ayrıca, her bir şeklin metin içinde gireceği yer açık bir biçimde gösterilmelidir.
- Çizelge ve şekillerin eni 14 boyu 20 cm'den büyük ya da eni 8 cm'den küçük olmamalıdır.
- Yabancı dilde yazılan özetler İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde olmalıdır. Türkçe ve yabancı dildeki özetler ortalama 100'er sözcüğü geçmemelidir.
- Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

Kaynakça Bağlacı ve Dipnot Düzeni Kuralları

- Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde Kaynakça bağlacı, kaynağı metin içinde belirtmek için aşağıdaki örnekler çerçevesinde kullanılır:
- Tek yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26)
- İki yazarlı bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve Terim, 1999: 42)
- Üç ve daha fazla yazarı olan bir yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut ve diğ., 1999: 22). Ancak atıfta bulunulan kaynağın tüm yazarları yazının kaynakça bölümünde mutlaka yer almalıdır.
- Aynı konuda birden fazla yazıdan alıntı yapılmışsa: (Korkut, 1999: 26; Korkut ve Terim, 1999: 42; Korkut ve diğ., 2000: 22)
- İçeriği genişletmek için dipnot kullanımı tavsiye edilmemektedir.
- Metinde bir açıklama yapmak gerekiyorsa ilgili yere (*) simgesi konarak, açıklama aynı sayfanın altına 10 punto Times New Roman karakteri ile yazılır.

Kaynakça Düzeni Kuralları

- Yararlanılan kaynaklar Kaynakça bölümünde yazarların soyadlarına göre abecesel düzende sıralandırılmalı ve aşağıdaki örneklere göre düzenlenmelidir:

Kitap

- Kelly, L. (1988) *SurvivingSexualViolence*, Cambridge, Polity.

Kitap Bölümü

- Fletcher, C. (1993) "An agendaforpractitionerresearch", Broad, B. ve Fletcher, C. (ed) *PractitionerSocialWorkResearch in Action*, London, WhitingandBirch.

Tek Yazarlı Makale

- Wilson, K. (1996) "ChildrenandLiterature", *British Journal of SocialWork*, 26 (1) 17-36.

İki Yazarlı Makale

- Wilson, K. ve Ridler A. (1998) "Childrenand Internet", *British Journal of SocialWork*, 28 (1) 13-35.

Üç ve Daha Fazla Yazarlı Makale

- Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "SocialWorkandMentalHealth", *SocialWork*, 28 (1) 13-35.

Lütfen daha ayrıntılı bilgi için derginin web sayfası olan <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/yj> ziyaret ediniz.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY AND SOCIAL WORK

General Rules

- The *Journal of Society and Social Work* publishes scientific studies in the field of social work either in Turkish or in a foreign language.
- The *Journal* includes review articles, research articles, PhD dissertation abstracts, paper presentations (provided that the venue of the presentation is stated), articles on publication reviews and discussions, letters to the editor, and case studies.
- The manuscripts which have been published elsewhere or which are presently under review by another journal or press will not be considered for publication.
- The manuscripts which include discrimination of any kind will not be published.
- The manuscripts submitted to the *Journal* are not returned, even if they are not published.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.

Manuscript Submission

- Articles should be between 5,000 and 8,000 words, including abstract, keywords and references.
- Two types of manuscript templates (research and review) available at the web site of the journal: <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
- The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should be sent via e-mail (including two copies of word document one with author information, and one with anonymous) direct to tsh@hacettepe.edu.tr.
- The article should be preceded by an initial cover page as a separate document indicating; Type of work (research, review or case report) Title, Author Names and Organisational Affiliations; Corresponding Author Contact Details (postal address, telephone, email); Word Length (including abstract, keywords and references); Declaration that the work has not been published or submitted for publication elsewhere.
- The other sections of the manuscript should be in the following order: on separate lines and aligned left, heading in Turkish and in a foreign language; author's name(s); author's title, if any, and institution; abstract in Turkish; key words in Turkish; abstract in a foreign language; key words in a foreign language; text; and references.
- All the images which do not have tables (photographs, drawings, maps, etc.) should be referred to as figures. All tables and figures should be ordered as Table 1 or Figure 1.
- If the drawings have not been printed out from a computer, they should be drawn in Indian ink on tracing paper. Photocopies are by no means accepted. Only black and white photographs printed on clear and glossy photographic paper should be used. Neither colour nor photocopied photographs are accepted. In addition, where to place the figures in the text should be indicated clearly.
- Tables and figures should be between 8 and 14 cm in width; they should not exceed 20 cm in length.
- Abstracts in a foreign language should be preferably written in English, German or French. Abstracts in Turkish or in a foreign language should not contain more than 100 words.
- Words should never be broken at the end of a line.

Rules for In-Text Citations and Footnotes

- The below examples should be followed when using in-text citations:
- If a work by a single author is cited: (Korkut, 1999: 26)
- If a work by two authors is cited: (Korkut and Terim, 1999: 42)
- If a work by three or more authors is cited: (Korkut, et al., 2000: 22)
- If two or more works related to the same subject are cited: (Korkut, 1999: 26; Korkut and Terim, 1999: 42; Korkut et al., 2000: 22)
- If it is necessary to give an explanation, the point in the text where the explanation is needed is indicated by "asterisk" (*), and the explanatory note is written as a footnote in Times New Roman 10 point type.

Rules for References

- In the references section the sources used should be listed alphabetically and documented as shown in the following examples.

A Book

Payne, M. (2005). *Modern social work theory* (3rd ed.). Chicago, Ill.: Lyceum Books, Inc.

A Book Chapter

Brown, S. A., Aarons, G. A., & Abrantes, A. M. (2001). Adolescent alcohol and drug abuse. In C. E. Walker & M. C. Roberts (Eds.), *Handbook of clinical child psychology* (3rd ed., pp. 757-775). New York: Wiley.

An Article by a Single Author

Wilson, K. (1996). "Children and Literature", *British Journal of Social Work*, 26 (1) 17-36.

An Article by Two Authors

Wilson, K. and Ridler A. (1998) "Children and Internet", *British Journal of Social Work*, 28 (1), 13-35.

An Article by Three or More Authors

Karen, K., Miller, A., Johnson, C., Jane, B., Ridley, A. (1998) "Social Work and Mental Health", *Social Work*, 28 (1), 13-35.

Please visit web site of the journal for further information on reference management at <http://www.tsh.hacettepe.edu.tr/>